

Franckesche Stiftungen zu Halle

Caii Crispi Sallvstii Opera Omnia

Sallustius Crispus, Gaius

Lipsiae, Anno MDCCXXIX.

VD18 13486500

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

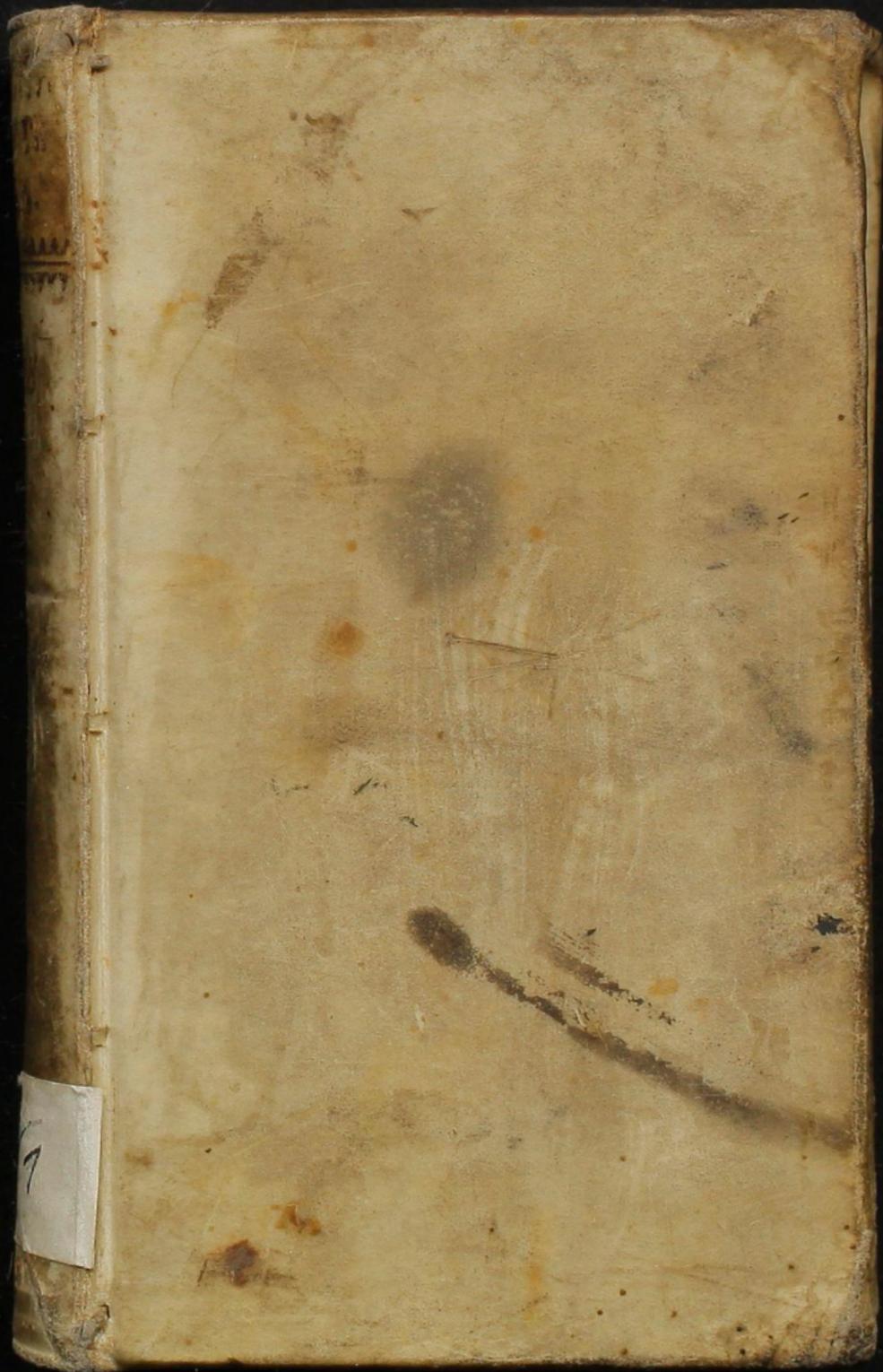
Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

[urn:nbn:de:gbv:ha33-1-219271](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:gbv:ha33-1-219271)

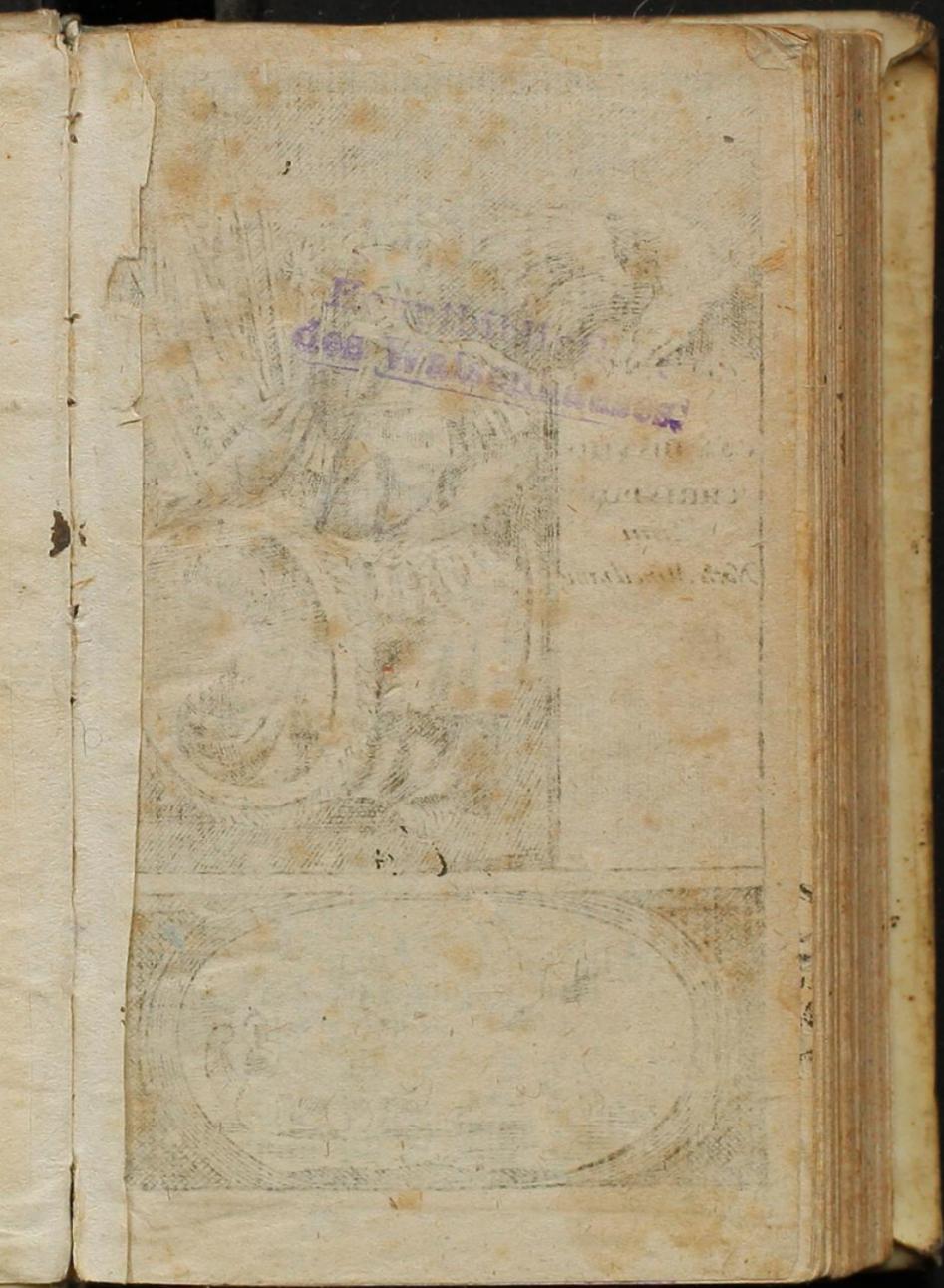
C. n. 228

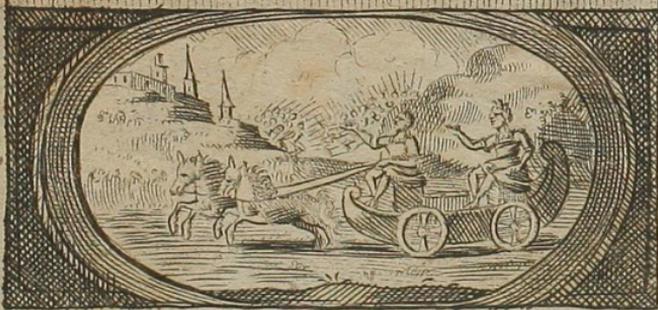
E. Bibl. Paul. Regii.

94 V 1

~~113~~

94 V 1

CAII CRISPI ^{94 v 1}

SALLVSTII

OPERA OMNIA

IN VSVM IVVENTVTIS

SCHOLASTICAE

EMENDATE ADMODVM EDIDIT

NOTISQVE AD MODVM

IOH. MINELLII

EXPLICVIT

ET INTELLECTV FACILLIMA

REDDIDIT

M. CHRIST. IVNCKER,

DRESD.

ILL. GYMN. SAX. HENNEB. SCHLEVS. CON-R.

CVM SER. POL. REG. AC SAX. EL. PRIV.

LIPSIÆ,

SVMP. M. G. WEIDMANNI,

SAC. REG. POL. MAJ. AC EL. SAX. BIBLIOPOL.

ANNO MDCCLXXIX.

Hauptbibliothek
des Waisenhauses

2011

1811

1811

1811

1811

1811

1811

1811

1811

1811

1811

1811

1811

1811

1811

1811

1811

1811

1811

L

M.

I

Hi
pri
ip
da
int
co
fr
ce
Co
lob

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

M. CHRISTIANVS IVNCKER.

DUm a SALLVSTIO, antiquo & probae latinitatis scriptore, concinnatam & Catilina-rii & Iugurthini belli Historiam denuo in lucem emittimus, pristinum seruamus morem nostrum, ipsum videlicet, textum quam emendatissime typis exscriptum Notis, ad intelligendam Sallustii mentem accommodatis, quanta fieri potuit industria, explicantes, abstinentesque fal-
cem tum ab aliena messe, tum etiam a
Commentationibus prolixis, sub Phi-
lologiae nomine eruditas quisquillas

a 2

ven-

LECTORI

vendentibus vt plurimum. Alio loco argumentum hoc pertractauimus; quare vel tribus verbis monere sufficiat, quid praestitum sit a nobis in noua isthac Sallustii editione. Primum omnium autem exesse iussimus archaismos non necessarios, paene dixerim risu dignos; atque adeo cum quidam legitimalint *omnis* aut *omneis*, nos vbiuis reposuimus, *omnes*. Quid prodest enim, nodum quaerere in scirpo, aut iuuentuti non satis prouidae scrupulum iniicere praeter necessitatem? Reliqua tamen, e. g. quando Sallustius *aliquo* negotio intentum esse, dixit Catil. 2, 8. aut *Senati*, Catil. 30, 3. aut *tumulti*, Catil. 59, 5. & quae his similia sunt; velut & quando is in vocabulis quibusdam duriori magis quam molliori eorundem pronuntiatione delectatur, e. g. *maxumus*, *optumus*, *aestumandum*, *verissime*, *aduorsa* &c. suo retinuimus iure, vtpote & stylo

Sal-

Sallustii, qui paullo elatior est, conuenientia. Circa quam rem notandum est porro, vt characterem Scriptoris huius eo facilius pernoscamus, (ad quem attendere cum primis soleo in quolibet libro) quod is frequentissime omittat vocabulum *coepit*, solo posito verbi infinitiuo, quem Grammatici quidam interpretari iubent per imperfectum, sed absque vlla causa, cum defectum istum percommode expleat verbum *coepit*. Neque abhorret etiam Sallustius aut a poëticis locutionibus, aut a Graecorum dicendi consuetudine; aut a vocibus iam obsoletis; quarum exempla passim prostant, obseruanda quidem, sed non imitanda temere. Praeterea has voces: *vbi*, pro postquam, *vti*, pro vt, *caeterum*, *agitare*, *asper*, *tentare*, propemodum familiares sibi fecit, vt vel ex his dignosci ab aliis suae aetatis Scriptoribus queat Sallustius; qui etiam vocu-

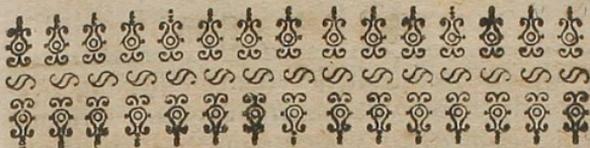
LECTORI BENEVOLO.

lam & frequentius, quam par forte erat, solet omittere. Caeterum in capita certa paragraphosque distinximus narrationem vtramque, vt feruimus legentium memoriae; *Fragmenta* autem & *Testimonia*, quae aliis Sallustii editionibus adiecta sunt, nos maluimus refecare, quam adponere cramben centies coctam, sine spe vllius emolumenti. Singulares demum voces locutionesque in Sallustio notandas ostendet Index, breuis quidem sed idoneus tamen. Vale LECTOR BENEVOLE, & nostris Bibliopolaeque, optimi Viri, conatibus perge fauere, nouam HORATII editionem eodem adornatam modo, proxime, DEO volente, exhibituri. Dabam Schleusinae, Kal. Martiis, 1606.

Vita

+

ipfu
& c
quo
sple
ipfu
do
bus
prat
lib
amo
fuer
& li
exti
cum

Vita
Caii Crispi Sallustii.

CAio Crispo Sallustio Am-
ternum, in Sabinis situm, agro
Piceno conterminum oppidum
natale solum praebuit. Patre
vsvs est Caio Sallustio, qui elu-
centem in filio ingenii felicita-
tem nulla sui parte deferturus,
ipsum iis omnibus, quae Romanum ciuem ornant,
& commendant, imbuendum sedulo curavit. Ex
quo factum est, vt inter aequales prae ceteris ex-
splendescere cognosceretur eruditio Sallustii;
ipsumque omnibus anteferendum ostenderet, nisi
doctrinam, quae in ipso eximia plane erat, mori-
bus foedisimis obscurasset. Totus quippe volu-
ptatibus indulgit, famae negligens, profusus opum,
libidine adeo accensus, vt vagos etiam & obscuros
amores aleret. Hinc in tam corrupta vitae con-
suetudine facultates a patre acceptas, alea, ventre,
& libertinarum mercede delaceravit, pudorem
extinxit, bonorum odium temere contractum
cumulavit in dies. Quare non domi modo ino-
pia

pia ipsum occupavit, sed etiam publice tanta excepit infamia, vt Senatu moueretur. Primum enim ob flagitia saepius pecunia multatus, iam exhaustis talibus impensis opibus paternam domum, supplicii redimensi causa, viuo adhuc patre, & filii mores detestante, vendidit. Apud Romanos autem turpissimum haberi solet, patre nondum mortuo haereditis iura per vim occupare, eumque, cui vitam debemus, velut mori cogere. Deinde ad rempublicam admissus & in Senatorium coopratus ordinem Quaestura atque Tribunatu functus, imò, fauente *Caio Caesare*, Praetor prouinciam Africam sortitus est: sed neutrobique laudem rei bene gestae retulit. Expilauit quippe & exhaustit Africam, nec pecuniam, rei publicae aerario locupletando, sed suis voluptatibus impendit. Exstruit enim hortos amoenissimos sub *Quirinali* ad portam *Collinam*, non sumptuosos magis quam ad omnis generis delicias exactos. His cum suae libidini & famae, tum posterorum voluptati seruiit: plerisque mirantibus, hominem, quem luxuria plane iam perdidit, breui temporis tractu tantas iterum opes corrasisse, vt aedificium tam splendidum, magnificumque non moliri tantum, sed etiam absoluere potuerit. Sed quoniam apud bonos omnes male audiebat, a Censoribus multoties ob amores illicitos admonitum, a *Tito Annio Milone* in Adulterio *Fauslae*, *Sullae* filiae, vxoris, deprehensum, & flagellis caesum: imo adulterium Senatu audiente, ne vlla quidem pudoris nota

fron-

fro
 mo
 sci
 po
 app
 qui
 pau
 ret,
 dan
 ben
 ne
 per
 pas
 stra
 qu
 nau
 & r
 tan
 inio
 Ca
 ter:
 lem
 tem
 suan
 iust
 Hin
 Cic
 dem
 ling
 euid
 cero
 pro

frontem implente, confessum, Patres suo ordine
 mouendum censuerunt. Et, si vera sunt, quae ne-
 scio quis Ciceronis nomine Salustii conuiciis op-
 posuit, bis Senator, bisque Quaestor exstitit: ex quo
 apparet, ipsum, deprecantibus Amicis, recuperasse
 quidem pristinos honores, sed repetito crimine
 paulo post rursus amisisse. Cum ergo intellige-
 ret, vitia prioris vitae aliquo virtutis vsu emen-
 danda esse: ommissa republica se ad historiam scri-
 bendam contulit. Et multa sane ab vltima origi-
 ne praeclare gesta ipsum consignasse literis com-
 pertum est: ex plerisque tamen, si fragmenta, quae
 passim supersunt, exceperis, nihil integri ad no-
 stra tempora transmissum est. Vnum tamen hoc,
 quo bellum Catilinarium & Iugurthinum expla-
 nauit, opusculo presso quidem, verum nitidissimo
 & rerum magis quam verborum apparatu redun-
 tante stylo scriptum, argumento est, ipsum non
 inique *Principem Historiae Latinae* Martiali dici.
 Caeterum ex iis, quae supra diximus, abunde pa-
 ter: Sallustium in omni fere vita varium & mobi-
 lem, in voluptatibus explendis autem adeo soler-
 tem callidumque extitisse, vt licet alii in pudicitia
 suarum vxorum tuenda diligentissimi essent, Sal-
 lustii tamen audacia studia ipsorum vinceret.
 Hinc in vulgus emanavit opinio: ipsam *Terentiam*,
 Ciceronis vxorem, Salustii illecebris captam fi-
 dem polluisse. Ad haec maledicendi pruritus eius
 linguam in optimum quemque acuit, eiusque rei
 euentissimum iudicium habemus, quod non Ci-
 ceronem tantum, sed etiam Pompeii manes im-
 probissime laceravit. Suam tamen Cicero ipse,
 Pom-

Pom-

Pompeii innocentiam Lenaeus Libertus eius
acerrime ab obtrectatione vindicauit.

Quae vero Sallustii atque Ciceronis nomine cit-
cumferuntur orationes, non ab ipsis elaboratae, sed
potius ad similitudinem verborum, quibus sese
mutuo lacefferant, ab alio & forte Portio Latro-
ne effictae, atque Ciceronis operibus insertae sunt.
Post igitur quam in historia scribenda felicissime
versatus erat, emerfit iterum e tenebris, in quas
ipsum flagitia detruserant, & in doctorum homi-
num existimationem profluxit, donec quarto ante
Actiacum bellum anno, qui est Urbis 719. Mun-
di 3916. ante C. N. 32. M. Antonio &
L. Scribonio COSS.
obit.

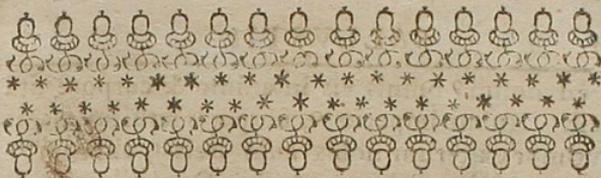
C. SAL-

B

N

cella
irrat
eo.
6 te
bin
quie

C. SALLUSTII

CRISPI CATILINA,

SEV BELLVM CATILINARIVM. CAPVT I.

O

Mnes homines, qui sese student¹ praestare ceteris animalibus², summa ope niti³ decet, ne vitam silentio trans-eant⁴ veluti pecora, quae⁵ natura prona⁶, atque ven-tri⁷ obedientia finxit⁸.
Sed

NOTAE MINELLIANAE

in SALLUSTII

Bellum Catilinarium.

1. Qui student sese praestare, ut ipsi praesentent, ante-cellant. 2. qui ratione seu mente destituuntur, carent, irrationalibus. 3. summo studio conniti, contendere eo. 4. transigant, otio ignauro traducant. 5. pecora. 6. terram respicientia pecora, *weiter nicht als vor sich hin sehend.* 7. animali appetitui cibi & voluptatis quiescisque. 8. creauit.

A

eius

e cir-
ca, sed
s sese
atro-
sunt,
ssime
quas
omi-
ante
Mun-

L

2 Sed nostra⁹ omnis vis in animo & corpore sita
 3 est. Animi imperio¹⁰, corporis seruitio magis
 vtimur; alterum nobis cum Deis¹¹, alterum¹¹
 4 cum belluis commune³ est. Quo mihi rectius
 videtur¹⁴, ingenii, quam virium opibus¹⁵ glo-
 riam quaerere; &, quoniam vita ipsa, qua frui-
 mur, brevis est, memoriam nostri quam maxu-
 5 me longam¹⁶ efficere¹⁷. Nam diuitiarum &
 formae¹⁸ gloria, fluxa¹⁹ atque fragilis est; vir-
 6 tus²⁰ clara, aeternaque habetur²¹. Sed diu
 magnum inter mortales certamen fuit: vine²²
 corporis, an virtute animi, res militaris magis
 7 procederet²⁴? Nam & prius, quam incipias²⁵,
 consulto²⁶, &, vbi consulueris, mature facto²⁷ o-
 8 pus est. Ita vtrumque per se indigens²⁸ alte-
 rum alterius auxilio eget.

CA.

9. hominum. 10. regimine magis vtimur. 11. com-
 mune est. 12. nempe seruitium corporis. 13. nobis.
 14. esse. 15. per potentiam, robur, praestantiam. 16.
 longissimam. 17. apud posteros. 18. pu'critudinis.
 19. instar fluminis delabitur. 20. autem. 21. existi-
 matur. 22. disputatio. 23. num per vim. 24. ma-
 iores progressus faceret. 25. aliquid in bello. 26. de-
 liberatione opus est. 27. tunc opus est, vt mature,
 sine mora, id perficias, de quo deliberatum fuit. 28.
 vtrumque ex his, si solum sit, indigens est per se, & ne-
 que aliquid fieri potest sine consilio, & consilium sine
 facto nihil valet.

I. Tem.

CAPVT IV.

Igitur initio ¹ Reges (nam in terris nomen imperii ² id primum fuit) diuersi ³, pars ingenium, alii corpus exercebant, etiam si tum ⁴ vita hominum sine cupiditate ⁵ agitabatur, sua cuique satis placebant ⁶; postea vero, quam in Asia Cyrus, in Graecia Lacedaemonii & Athenienses, coepere vrbes atque nationes ⁷ subigere: lubricam dominandi, causam belli habere ⁸: maximam gloriam in maximo imperio putare ⁹: tum demum periculis ¹⁰ atque negotiis ¹¹ comperitum est, in bello plurimum ingenium ¹² posse. Quod si Regum atque Imperatorum ¹³ animi virtus in pace ita, vt in bello valeret ¹⁴, aequabilibus atque constantibus sese res humanae haberent: neque aliud alio ferri ¹⁵, neque mutari, ac misceri omnia cereres. Nam imperium facile iis ¹⁷ artibus retinetur, quibus initio partum ¹⁸ est. Verum ¹⁹, vbi pro labore desidia, pro continentia ²⁰ & aequitate lubrico ²¹ atque superbia inuasere ²²; fortuna simul cum moribus immutatur.

A 2

Ita

1. Temporum. 2. Regil. 3. homines diuerso modo. 4. illo tempore. 5. rei alienae. 6. quilibet erat suis rebus contentus. 7. finitimas. 8. pro causa belli legitima habere suam dominandi cupiditatem. 9. ponere. 10. ex. 11. bellicis. 12. quod ingenium & prudentia consilii plurimum valeant in bello. 13. dicunt bellicorum. 14. aliquid posset laude dignum efficere. 15. certe res humanae forent in maiori aequitate atque constantia. 16. aliorum transferri. 17. per easdem artes. 18. acquisitum. 19. sed enim vero. 20. Vergnügbarkeit. 21. voluptatis appetitus. 22. robur accipiat.

23.

re fra
magis
um
reftius
5 glo
a frui
maxu
um &
t; vir
d diu
ine
magis
ias
o 27 o
alte
CA
com
nobis
16
udinis
exifi
ma
6. de
nature,
28
& ne
n sine
Tem

- 5 Ita imperium semper ad optimum quemque a
 6 minus bono ²³ transfertur. Quae homines arant,
 naugant, aedificant, virtuti omnia parent ²⁴.
 7 Sed multi mortales ²⁵, dediti ventri ²⁶ atque so-
 mno, indocti, incultique ²⁷, vitam securi peregrina-
 nantes transiere ²⁸, quibus profecto, contra natu-
 ram ²⁹, corpus voluptati, anima oneri fuit; eo-
 rum ego vitam mortemque iuxta aestumo ³⁰,
 8 quoniam de vtraque siletur ³¹. Verumenimue-
 ro is demum ³² mihi viuere, & frui anima vide-
 tur, qui aliquo ³³ negotio intentus, praeclari faci-
 noris aut artis ³⁴ bonae famam ³⁵ quaerit. Sed
 9 in magna copia rerum, aliud alii ³⁶ natura iter
 ostendit.

23. a malo Principe. 24. subiiciuntur, obediunt.
 25. homines. 26. voluptatibus corporis. 27. sine
 studiis atque moribus, rudes. 28. abierunt, mortui
 sunt. 29. naturae leges. 30. pari, id est, nullo, honore
 habeo. 31. silentium est apud posteros. 32. omnino.
 33. alicui. 34. ex facto praeclaro aut ex arte aliqua bo-
 na. 35. honestam laudem & gloriam duraturam. 36.
 huic vel illi.

CAPVT III.

- 1 **P**vlcrum est bene facere reipubl. etiam bene-
 dicere ¹, haud absurdum est ². Vel pa-
 ce ³, vel bello clarum fieri ⁴ licet, & qui fecerit,
 & qui facta aliorum scripsere, multi laudantur.
 2 Ac mihi quidem, tametsi haudquaquam par glo-
 ria sequatur scriptorem, & auctorem rerum ⁶,

1. Eloquentem esse. 2. laude omnino dignum est.
 3. pacis artibus. 4. famam acquirere. 5. praeclara
 facta. 6. tametsi auctor rerum praeclararum accipi-

tam
 be
 fun
 hen
 tant
 rum
 put
 sta
 inat
 fun
 Nan
 aud
 met
 rum
 aeta
 me,
 nih
 ros,

at m
 cile.
 seu
 10.
 14.
 quae
 fide
 vena
 publi
 dum
 abit
 e: an
 abh
 bus
 amb
 cupi

tamen imprimis arduum 7 videtur, res gestas scribere; primum 8, quod facta dictis exaequanda sunt 9; dein, quia plerique, quae delicta 10 reprehenderis 11, malevolentia 12 & invidia dicta 13 putant: vbi 14 de magna virtute atque gloria bonorum memores 15, quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo accipit; supra ea 16, veluti ficta 17 pro falsis ducit 18. Sed ego adolescentulus 3 initio 19, sicuti plerique, studio ad rempubl. latus sum 20: ibique mihi multa aduersa 21 fuere. Nam pro 22 pudore, pro abstinentia, pro virtute, audacia, largitio, auaritia, vigeant 23; quae 24 tamen in animo 25 adspernabatur 26, insolens malorum artium 27: tamen inter tanta vitia imbecilla aetas 28, ambitione corrupta 29 tenebatur 30. Ac me, cum ab reliquis malis moribus dissentirem 31, nihilominus honoris cupido eadem, quae ceteros, fama 32, atque invidia vexabat.

A 3

CA.

at maiorem gloriam, quam scriptor illarum. 7. difficile. 8. ideo. 9. quoniam oportet, ut stylus historici seu scriptoris respondeat magnitudini rerum gestarum, 10. male facta. 11. taxaueris. 12. ex. 13. fuisse. 14. sicubi autem. 15. commemoraueris. 16. sed ea quae difficilia factu narratur. 17. figmenta, quasi ea ficta essent a scriptore. 18. habet, aestimat. 19. iuuentutis, aetatis meae. 20. animum adplicui ad rempublicam, ad officium aliquod in republica administrandum. 21. contraria. 22. pro pudore audacia, pro abstinentia largitio, pro virtute auaritia. 23. in usu erant, *vvaeren im Schwange*. 24. vitia. 25. meus. 26. abhorrebat. 27. quippe qui animus non erat his artibus adfectus. 28. mea. 29. quae corrumpebatur per ambitionem. 30. quasi captiua. 31. abhorrerem. 32. cupiditas famae & laudis.

a. Post-

CAPVT IV.

¹ Igitur, vbi ¹ animus ² ex multis miseris atque
 periculis requieuit ³, & ⁴ mihi reliquam aeta-
 tem a rep. ⁵ procul habendam decreui: non fuit
 consilium ⁶, socordia ⁷, atque desidia bonum
⁸ otium conterere ⁸. Neque vero, agrum colen-
 do, aut venando, seruilibus officiis ⁹ intentum ¹⁰
 aetatem agere ¹¹: sed, a quo incoepto ¹² studio-
 que me ambitio mala detinuerat ¹³, eodem re-
 gressus ¹⁴ statui res gestas populi Rom. stri-
 ctim ¹⁵, vti quaeque ¹⁶ memoria ¹⁷ digna vide-
 bantur, perscribere; eo magis, quod mihi a spe,
⁹ metu, partibus ¹⁸ reip. animus liber erat. Igitur
 de Catilinae coniuratione, quam verissime pote-
⁴ ro ¹⁹, paucis absoluiam ²⁰. Nam id facinus in-
 primis ego memorabile existumo, sceleris atque
⁵ periculi nouitate ²¹. De cuius hominis mori-
 bus pauca prius explananda ²² sunt, quam ini-
 tium narrandi faciam.

CA-

1. Postquam. 2. meus. 3. quasi in quietem venit.
 4. & postquam. 5. a negotiis reipublicae. 6. mihi,
 7. per socordiam, negligentiam, otium inhonestum.
 8. *liederlich hinbringen und verderben.* 9. negotiis
 eiusmodi, quae potius ad seruos pertinent, quam ad
 ingenuos. 10. me. 11. vitam transigere. 12. consi-
 lio. 13. abstraxerat. 14. postquam ad illud consilium
 studiumque rediit. 15. breuiter. 16. tum haec tum
 illa. 17. narratione. 18. factionibus. 19. tam vere,
 quam id facere potero. 20. describam. 21. propter
 nouitatem. 22. explicanda, exponenda.

I VI-

CAPVT V.

L CATILINA, nobili genere natus, fuit 1
 magna vi & animi & corporis, sed ingenio
 malo prauoque 2. Huic ab adolescentia bella in- 2
 testina caedes, rapinae, discordia ciuilis, grata fue-
 re: ibique 3 iuuentutem suam exercuit. Corpus 3
 patiens inediae 3, alioris 4, vigiliae, supra quam
 cuiquam credibile est. Animus audax, subdo-
 lus 5, varius 6: cuiuslibet rei simulator ac dissimu-
 lator 7: alieni 8 adpetens, sui profusus 9: ardens
 in cupiditatibus, satis 10 eloquentiae, sapientiae
 parum. Vastus 11 animus immoderata, incredibili 4
 nimis alta semper cupiebat. Hunc, post do- 5
 minationem L. Sullae, libido maxima inuaserat
 reip. capiundae 12. Neque, id quibus 13 modis 6
 adsequeretur, dum 14 sibi regnum pararet, quid-
 quam pensi 15 habebat. Agitabatur magis ma- 7
 gisque in dies animus ferox inopia 16 rei fami-
 liaris 17, & conscientia 18 scelerum: quae vtra-
 que 19 his artibus auxerat, quas supra memora-

A 4

vi.

1. Vicioso. 2. in iisque. 3. corpus Catilinae pote-
 rat perferre inediae seu famem & sicim. 4. frigoris.
 5. *verschlagen*, callidus & ad fraudem acutus. 6. In-
 constans. 7. erat artifex simulandi & dissimulandi.
 8. alienorum honorum. 9. prodigus facultatum sua-
 rum. 10. habebat. 11. animus eius magnas res complectens.
 12. ad se trahendae. 13. quibuscunque.
 14. dummodo. 15. expendebat, curabat, deliberabat.
 16. propter inopiam. 17. suae. 18. & quoniam sibi
 conscius erat multorum scelerum. 19. tum inopiam

tum

- 8 vi. Incitabant ²⁰ praeterea corrupti ciuitatis mores: quos pessuma ac diuersa inter se mala ²¹,
 9 luxuria, atque auaritia vexabant. Res ²² ipsa hortari ²³ videtur, quoniam de moribus ciuitatis tempus admonuit, supra repetere ²⁴, ac paucis instituta ²⁵ maiorum domi militiaeque, quomodo republ. habuerint, quantamque ²⁶ reliquerint, & vt ²⁷ paulatim immutata ²⁸, ex pulcherrima pessuma ²⁹ ac flagitiosissima facta sit, disferere ³⁰.

rum scelerum conscientiam. 20. Catilinam. 21. auaritia & luxuria, quae tamen alias diuersissima inter se mala sunt. 22. status & conditio harum rerum. 23. me. 24. paullo altius repetere. 25. mores. 26. & quam magnam egregiamque rempublicam. 27. quatione. 28. sit respublica. 29. respublica. 30. narra. c.

CAPVT VI.

- 1 **V**RBEM Romam, sicut ego accepi ¹, condidere atque habuere, initio Troiani; qui, Aenea duce profugi ², sedibus incertis vagabantur; cumque his ³ Aborigines ⁴, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum ⁵. Hi ⁶, postquam in vna moenia ⁷ conuenere, dispari genere, dissimili lingua, alius alio more viuentes ⁸, incredibile memoratu est, quam

1. Legi. 2. cum ex vrbe Troia profugisset sub duce Aenea. 3. Troianis. 4. erant. 5. ab omnibus & legum & imperii vinculis. 6. Troiani & Aborigines. 7. in unum locum. 8. ita ut diuersis moribus viuerent.

qua
eor
spe
raq
tia
lo t
cete
Rom
para
ire,
gere
lera
mag
nefi
mur
sti
niur
fulta
dine
giun

rent.
12. sic
gredi
14. T
re.
defen
fereb
26. p
de c
prop
bus r
pro li

quam facile coaluerint 9. Sed postquam res 10 3
 eorum ciuibus, moribus, agris aucta, satis pro-
 spera, satisque pollens 11 videbatur; sicuti ple-
 raque mortalium habentur 12, inuidia ex opulen-
 tia orta est. Igitur Reges populique finitimi bel- 4
 lo tentare 13: pauci ex amicis auxilio esse 14: nam
 ceteri, metu percussi, a periculis aberant 15. At 5
 Romani, domi militiaeque intenti 16, festinare 17,
 parare 18, alius alium hortari, hostibus obuiam
 ire, libertatem, patriam, parentesque armis te-
 gere 19: post, vbi 20 pericula 21 virtute 22 propu-
 lerant, fociis atque amicis auxilia portabant 23;
 magisque dandis 24, quam accipiundis be-
 neficiis amicitias parabant. Imperium legiti- 6
 mum, nomen imperii regium habebant: dele-
 cti 15, quibus corpus annis 26 infirmum, inge-
 nium sapientia 27 validum erat, reipublicae con-
 sultabant 28, hi vel aetate 29, vel curae similitu-
 dine 30, *Patres* appellabantur. Post vbi 31 re- 7
 gium imperium, quod initio conseruandae li-

A 5 ber-

rent. 9. una gens facti sunt. 10. status, 11. potens.
 12. sicuti plerumque fieri solet inter homines. 13. ag-
 gredi coeperunt Troianos & horum socios Aborigines.
 14. Troianis. 15. huic periculo nolebant se immiser-
 re. 16. diligentes. 17. coeperunt. 18. bellum. 19.
 defendere. 20. postquam. 21. belli. 22. sua. 23.
 ferebant. 24. beneficiis. 25. hi, qui delicti fuerant.
 26. de commodis reipublicae deliberare solebant. 27.
 propter senectutem. 28. propter sapientiam. 29.
 propter senectutem. 30. vel quia similem cum patri-
 bus naturalibus habebant pro republica curam, ut illi
 pro liberis suis. 31. postquam.

berratis atque augendae reipubl. ³² fuerat, in superbiam dominationemque conuertit ³³: immutato more ³⁴, annua imperia ³⁵, binos Imperatores ³⁶, sibi fecere. Eo modo ³⁷ minime posse putabant per licentiam inolescere ³⁸ animum humanum ³⁹.

32. causa constitutum fuerat. 33. sese, conuersum est. 34. hoc pristino & laudabili. 35. eiusmodi imperia fecerunt sibi, quae tantum annua essent. 36. Consules, qui praesiderent reipublicae. 37. per hoc imperium annum. 38. superbire. 39. animos Principum.

CAPVT VII.

1 Sed ea tempestate ¹ coepere se quisque magis magisque extollere, ingeniumque in promptu habere ². Nam regibus ³ boni, quam mali, suspectiores sunt ⁴: semperque his aliena virtus ⁵ formidolosa est. Sed ciuitas, incredibile memoratu ⁶ est, adepta ⁷ libertate, quantum breui ⁸ creuerit; tanta cupido gloriae inceserat ⁹. Iamprimum iuuentus, simul ac belli patiens ¹⁰ erat, in castris per laborem usu ¹¹ militiam discerebat: magisque in decoris armis & milita-

ri-

1. Eo tempore. 2. prudentiam sapientiamque ingenium magis magisque excolere. 3. Principibus. 4. illi solent esse suspecti, qui boni sunt, non autem mali. 5. & Principes semper timere solent aliorum virtutem. 6. d. Au. 7. impetrata, notetur, quod hoc loco adeptus habeat significationem passiuam, cum sit Deponens. Id tamen frequentissimum est bonis scriptoribus priscae aevi. 8. tempore. 9. inuaserat animos Romanorum. 10. simul ac illa idonea erat ad bellum. 11. frequentis exercitatione atque experientia.

12.

rit
bi
lak
us
tus
mu
fer
le
ear
put
ran
leb
xur
fud
cep
her
12
diffi
rium
prae
exer
25. d

SE
tu
quan

1. I
te E
per
num
omni

ribus equis, quam in scortis, atque conuiujs, lu-
 bidinem ¹² habebat. Igitur talibus viris non ⁵
 labos ¹³ insolitus, non locus vllus asper, aut ardu-
 us ¹⁴ erat, non armatus hostis formidolosus: vir-
 tus ¹⁵ omnia domuerat ¹⁶. Sed gloriae maxu- ⁶
 mum certamen inter ipsos erat; quisque hostem
 ferire ¹⁷, murum adscendere, conspici ¹⁸, dum ta-
 le ¹⁹ facinus faceret, properabat: eas ²⁰ diuitias,
 eam bonam famam, magnamque nobilitatem
 putabant. Laudis auidi, pecuniae liberales e- ⁷
 rant: gloriam ingentem, diuitias honestas ²¹ vo-
 lebant. Memorare possem, quibus in locis ma- ⁸
 ximas hostium copias populus R. parua manu ²²
 fuderit, quas vrbes natura ²³ munitas, pugnando
 ceperit, ni ea res longius nos ab incepto ²⁴ tra-
 heret ²⁵.

12. amorem, delectationem. 13. labor nullus. 14.
 difficilis. 15. fortitudo. 16. sub Romanorum impe-
 rium. 17. prosternere. 18. a praesentibus. 19. tam
 praeclearum. 20. esse. 21. honeste acq̄sitas. 22.
 exercitu. 23. ab ipsa natura. 24. a proposito meo.
 25. deduceret.

CAPVT VIII.

Sed profecto fortuna ¹ in omni re ² domina-
 tur, eares cunctas, ex lubrico ³ magis,
 quam ex vero ⁴, celebrat obscuratque. Atheni- ²

A 6 en-

1. Dea, quae praesidet hominum actionibus, ex men-
 te Ethnicorum. Christiani autem rectius intelligunt
 per fortunam Dei prouidentiam, quae omnes homi-
 num actiones euentusque rerum moderatur. 2. in
 omnibus rebus. 3. ex suo arbitrio. 4. veritate.

5. prae-

ensium res gestae, sicut ego existimo, satis amplae magnificaeque fuisse: verum aliquanto minores tamen, quam fama feruntur; sed, quia prouenere ibi magna scriptorum ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum, quia ea fecere, virtus tanta habetur, quantum verbis ea potuere extollere praeclara ingenia. At populo Romano numquam ea copia fuit, quia prudentissimus quisque negotiosus maxime erat. Ingenium nemo sine corpore exercebat: optimus quisque facere, quam dicere; sua ab aliis benefacta laudari, quam ipse aliorum narrare, malebat.

5. praeclare. 6. quam celebrantur per famam
7. vixerunt, exsisterunt. 8. Athenis. 9. historico-
rum. 10. per totum. 11. tantas res. 12. existimatur.
13. illa facta. 14. ingeniorum eruditorum scriptorum.
15. maxime occupatus erat aut in bello aut aliis nego-
tialis reipublicae, ita ut tempus non haberet, ad descri-
bendas Romanorum res gestas. 16. Romani simul &
corpus & ingenium exercebant. 17. malebat, ipso fa-
cto ostendere suam virtutem. 18. multa verba facere
de ea.

CAPVT IX.

Igitur domi militiaeque boni mores colebantur, concordia maxima, minima auaritia erat: ius bonumque apud eos non legibus magis, quam natura valebat. Iurgia, discordias, simultates cum hostibus exercebant:

1. Exercebatur. 2. & aequum. 3. Romanos. 4. non
tam ex legum praescripto. 5. ad ductum ipsius natu-
rae. 6. inimicitias, iram.

7. sup.

ciues cum ciuibus de virtute certabant. In sup- 3
 pliciis 7 Deorum magnifici, domi parci 8, in 2 a-
 micos fideles erant. Duabus his artibus, auda- 4
 cia 10 in bello, vbi 11 pax euenerat, aequitate 12,
 feque remque publicam curabant 13. Quarum 5
 rerum ego maxima documenta 14 hæc habeo:
 quod in bello sæpius vindicatum est in eos 15, qui
 contra imperium 16 in hostem pugnauerant, qui-
 que tardius, reuocati 17, praelio excefferant,
 quam qui signa 18 relinquere, aut pulsi loco ce-
 dere 19 ausi erant. In pace vero beneficiis ma- 6
 gis, quam metu, imperium agitabant 20, & acce-
 pta 21 iniuria, ignoscere, quam persequi 22, male-
 bant.

7. supplicationibus, sacrificiis, festis. 8. parce viue-
 bant, non prodigaliter. 9. erga. 10. per fortitudi-
 nem. 11. sed post factam pacem. 12. per aequita-
 tem, continentiam, & alias mansuetiores virtutes.
 13. tuebantur. 14. argumenta, *beuueis*. 15. quod il-
 li sæpius fuerint supplicio adiecti in bello. 17. *vvider*
das gegeben *Commando*. 17. cum reuocarentur ex
 praelio ab imperatore. 18. militaria. 19. aufugere
 ex praelio. 20. exercebant suum. 21. si forte all-
 quam iniuriam acceperant. 22. vindicare, vlcisci.

CAPVT X.

Sed, vbi labore 1 atque iustitia respublica cre-
 vit, reges 2 magni bello domiti, nationes fe-
 rae, & populi ingentes vi subacti, Carthago 3, æ-
 mula imperii Romani 4, ab stirpe 5 interiit,

A 7

cun-

1. Postquam per laborem. 2. postquam Reges ma-
 gni domiti fuerunt. 3. postquam vrbs Carthago. 4.
 quae honorem imperii inuidebat populo Romano. 5.
 funditus euerfa est per Scipionem Africanum.

6. pro-

- cuncta maria, terraeque ⁶ patebant: fortuna ⁷
² saeuire ac miscere omnia coepit. Qui labores,
 pericula, dubias atque asperas res tolerauerant ⁸,
 iis otium, diuitiae, optandae aliis ⁹, oneri mise-
³ riaeque ¹⁰ fuere. Igitur primo pecuniae, dein
 imperii cupido creuit ¹¹; ea quasi materies ¹²
⁴ omnium malorum ¹³ fuere. Namque auaritia
 fidem, probitatem, ceterasque artes bonas subver-
 tit ¹⁴; pro his ¹⁵ superbiam, crudelitatem, deos
 negligere ¹⁶, omnia venalia ¹⁷ habere, edocuit.
⁵ Ambitio multos mortales falsos ¹⁸ fieri subegit ¹⁹;
 aliud clausum in pectore, aliud promptum in lin-
 gua habere ²⁰; amicitias, inimicitiasque non ex-
 re ²¹, sed ex commodo ²² aestumare; magisque
 vultum ²³, quam ingenium, bonum habere.
⁶ Haec ²⁴ primo paullatim crescere ²⁵, interdum
 vindicari ²⁶; post, ubi contagio ²⁷, quasi pestilentia,
 inuasit ²⁸, ciuitas ²⁹ immutata ³⁰, imperium,
 ex iustissimo atque optumo, crudele intoleran-
 dumque ³¹ factum ³².

C A

6. provinciae orbis terrarum. 7. adversa Romanis.
 8. tam fortiter. 9. quae quidem optari solent ab aliis.
 10. causa miseriae atque onus. 11. apud Romanos.
 12. causa, occasio, *das Brandholz, der Zunder*. 13.
 calamitatum. 14. evertit, eiecit. 15. vitiiis, 16. ne-
 glectum cultus divini. 17. vendere fidem honestatem-
 que. 18. fraudatores. 19. coegit, impulit. 20. al-
 liud verbis dicere aliud in mente habere, simulare, dis-
 simulare, fallere & falli. 21. non iuxta rei conditionem,
 & honestatem. 22. utilitate, *nach dem Interesse*. 23.
 bonum, blandum. 24. vitia. 25. coeperunt. 26.
 puniri. 27. morbus hic vitiorum. 28. latius serpsit,
 inualuit, rebus accepit. 29. Romana. 30. fuit. 31.
 intolerabile. 32. fuit.

1. Am.

CAPVT XI.

Sed primo magis ambitio, quam auaritia, ani-
 mos hominum exercebat: quod tamen vi-
 tium¹ propius virtutem² erat. Nam gloriam,³
 honorem, imperium, bonus³, ignauus aequae⁴ sibi
 exoptant: sed ille⁵ vera via nititur⁶; huic⁷ quia
 bonae artes defunt, dolis⁸ atque fallaciis contem-
 dit⁹. Auaritia pecuniae studium¹⁰ habet, quam³
 nemo sapiens concupiuit; ea¹¹, quasi venenis ma-
 lis imbuta¹², corpus animumque virilem effemi-
 nat¹³: semper infinita, infatiabilis est, neque co-
 pia¹⁴, neque inopia minuitur. Sed, postquam⁴
 L. Sulla, armis recepta¹⁵ republ. bonis¹⁶ initiis
 malos eventus habuit: rapere¹⁷ omnes, trahere
 domum alius, alius agros cupere, neque mode-
 stiam victores habere¹⁹, foeda crudeliaque iam²⁰
 ciues facinora facere. Huc accedebat, quod L.⁵
 Sulla exercitum, quem in Asia duftauerat, quo si-
 bi fidum faceret²¹, contra morem maiorum, lu-
 xuriose nimisque liberaliter habuerat²². Lo-⁶

1. Ambitionis. 2. propius accedebat ad virtutem, speciem virtutis habebat. 3. bonus & ignauus. 4. pari modo. 5. bonus. 6. honesto modo agit. 7. igna-
 vo. 8. per dolos. 9. peruenire nititur ad hono-
 res & imperium. 10. amorem. 11. auaritia. 12. in-
 tineta, corrupta. 13. mollem facit. 14. per copiam
 neque per inopiam. 15. cum occupasset repu-
 blicam armata manu. 16. post bona initia. 17. coe-
 perunt. 18. ad se. 19. neque victores agebant mode-
 rate. 20. contra. 21. vt illum ad suas partes constan-
 tem haberet. 22. tractauerat, omnem luxuriam ei per-
 mi-

ca amœna, voluptaria ²³, facile in otio feroces militum animos molliuerant ²⁴. Ibi primum insuevit ²⁵ exercitus populi Rom. amare, ²⁶, potare, signa ²⁷, tabulas pictas, vasa caelata, ²⁸ mirari, ea priuatim ²⁹ ac publice ³⁰ rapere, delubra ³¹ spoliare, sacra profanaque omnia polluere ³². Igitur hi milites, postquam victoriam ³ adepti sunt, nihil reliqui victis fecere ³³. Quippe secundae res sapientium animos fatigant ³⁴: nedum ³⁵ illi, corruptis moribus, victoriæ temperarent ³⁶.

miserat. ²³ in quibus omnia erant delicata, & ad exercendam voluptatem idonea. ²⁴. effeminatos reddiderant. ²⁵. adsuevit. ²⁶. amoribus veterets indulgere. ²⁷. statuas, imagines. ²⁸. künstlich gearbeiteter. ²⁹. ex domibus priuatis. ³⁰. ex locis publicis. ³¹. templa deorum. ³². violare. ³³. reliquerunt. ³⁴. insolentes & superbos faciunt. ³⁵. nedum ut illi sapientes, *geschweige das*. ³⁶. in victoria temperantiam possent ostendere.

CAPVT XII.

¹ Postquam diuitiae honori ¹ esse coeperunt, & eas ² gloria, imperium, potentia sequebatur; hebescere ³ virtus, paupertas probro ⁴ haberi, innocentia pro maleuolentia duci ⁵ coepit. Igitur ex ⁶ diuitiis iuuentutem luxuria atque auaritia cum superbia inuasere: rapere, consumere ⁷, sua ⁸ par-

1. In honore, pretio & amore. 2. diuitias. 3. negligi, non exerceri amplius ita ut antea. 4. opprobrio, surpitudini. 5. haberi, aestimari. 6. possi. 7. durch die Gurgel jagen. 8. suas facultates, suam rem fami-

parui pendere, aliena cupere, pudorem, pudicitiam, diuina atque humana promiscua⁹, nihil pensi neque moderati habere¹⁰. Operae pretium¹¹ 3 est, cum domos atque villas cognoueris in urbium modum¹² exaedificatas, visere¹³ templa deorum, quae nostri maiores, religiosissimi mortales, fecere. Verum illi¹⁴ delubra deorum pietate, 4 domos suas gloria⁵ decorabant: neque victis quidquam praeter iniuriae¹⁶ licentiam, eripiebant. At hi¹⁷ contra ignauissimi homines per 5 summum scelus omnia ea sociis adinere¹⁸, quae fortissimi viri¹⁹ victores hostibus reliquerant: proinde quasi iniuriam²⁰ facere, id demum esset imperio uti.

miharem, sua bona. 9. promiscue, sine pudore, violare. 10. nihil aestimare, nullam neque prudentiam neque moderationem ostendere. 11. es wird sich der Mühe verlohnen. 12. ad instar urbium integrarum. 13. inspicere. 14. maiores nostri. 15. per gloriam. 16. pesthinc inferendae. 17. posteri majorum nostrorum. 18. coeperunt. 19. maiores nostri. 20. aliis.

CAPVT XIII.

NAm quid ea memorem, quae¹, nisi his, qui 1 videre², nemini credibilia sunt; a priuatis³ compluribus subuersos⁴ montes, maria contracta esse? quibus mihi ludibrio videntur fuisse diuitiae, quippe, quas honeste habere⁵ licebat, per turpitudinem⁶ abuti properabant. Sed lubido 2 stupri, ganeae⁷, ceterique cultus⁸ non minor inc-

1. Quae nemini. 2. videntur ea. 3. ab illis, qui Principes ciuitatis erant. 4. fuisse. 5. usurpare. 6. cum dedecore suae prodigalitatis. 7. Huren-Häuser. 8. luxuriae. 9.

- 3 cesserat 9. Viri pati¹⁰ muliebria¹¹: mulieres pudicitiam in propatulo¹² habere: vescendi¹³ causa, terra marique omnia¹⁴ exquirere: dormire priusquam somni cupido esset: non famem, aut sitim, neque frigus, neque lassitudinem opperiri¹⁵
 4 sed ea omnia luxu¹⁶ ante capere. Haec¹⁷ iuventutem, vbi familiares¹⁸ opes defecerant¹⁹, ad
 5 facinora²⁰ incendebant²¹. Animus, imbutus malis artibus, haud facile lubricinibus carebat: eo profusus omnibus modis quaestui atque sumtui²² deditus erat.

9. inu.uerat. 10. coeperant, solebant. 11. muliebren libidinem. 12. prostituebant vt meretrices publicae. 13. gelaе, delicatarum escarum causa. 14. delicata. 15. exspectare. 16. per luxuriam. 17. vitia. 18. rei familiaris. 19. deesse coeperant. 20. pessima. 21. instigabant. 22. faciendo luxurie!

CAPVT XIV.

- 1 **I**N tanta tamque corrupta ciuitate, Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium flagitiosorum atque facinorosorum circum¹ se, tanquam
 2 stipatorum², cateruus habebat. Nam, quicumque impudicus, adulter, ganeo, manu, ventre, pene³, bona patria lacerauerat⁴: quique alienum aes⁵ grande conflauerat⁶, quo⁷ flagitium, aut facinus redimeret⁸; praeterea, omnes vndique parricidae, sacrilegi, conuicti⁹ iudicii, aut profa-

1. Circa se. 2. satellitum, ministrorum nequitiae. 3. membro virili, id est, libidine. 4. dilapidauerat, consumserat, contriuerat. 5. Schulden. 6. contraxerat, fecerat. 7. vt. 8. corrumpendo indices. 9. ii, qui con-

factis¹⁰ iudicium timeentes; ad hoc, quos manus¹¹
 atque lingua, perituro & sanguine civili alebat;
 postremo omnes, quos flogitium, egestas, con-
 sciens¹² animus exagitabat: hi Catilinae proximi¹³
 familiaresque erant. Quod si quis etiam a
 culpa¹⁴ vacuus in amicitiam eius inciderat, quo-
 tidiano vsu, atque illecebris, facile par similisque
 ceteris¹⁵ efficiebatur. Sed maxime adolescen-
 tium familiaritates adpetebat¹⁶: eorum animi
 molles & aetate fluxi¹⁷, dolis haud difficulter ca-
 piebantur. Nam, vti¹⁸ cuiusque studium¹⁹ ex
 aetate²⁰ flagrabat, aliis scorta praebere²¹, aliis
 canes, atque equos mercari: postremo neque mo-
 destitiae suae parcere, dum²² illos obnoxios²³ fi-
 dosque sibi faceret. Scio fuisse nonnullos, qui ita
 existimarent, iuventutem²⁴, quae domum Ca-
 tilinae frequentabat²⁵, parum honeste pudici-
 tiam habuisse: sed ex aliis rebus magis, quam
 quod cuiquam id compertum foret, haec fama
 valebat²⁶.

CA-

---

conuicti erant scelerum in iudiciis. 10. suis sceleribus.
 11. scelerata. 12. facinorum pessimorum conscius. 13.
 socii. 14. scelere. 15. sociis Catilinae. 16. Catili-
 na. 17. ad voluptatem proni. 18. prouti. 19. amor,
 desiderium huius vel illius vitii. 20. pro ratione aeta-
 tis. 21. solebat Catilina. 22. dummodo. 23. parti-
 bus suis addictos. 24. iuvenes illos. 25. in domum
 Catilinae: quotidie conueniebat. 26. id dicebatur per
 famam.

1. Vlr-

CAPVT XV.

1 **I** Amprimū adoleſcens Catilina multa nefanda
 ſupra fecerat, cum virgine nobili, cum ſacer-
 dote¹ Veſtae, & alia huiusmodi contra ius fas-
 2 que. Poſtremo, captus amore Aureliae Oreſtil-
 lae, cuius², præter formam, nihil vñquam bonus
 laudauit: quod³ ea nubere illi dubitabat⁴, timens
 priuignum⁵ adultum aetate, pro certo creditur,
 necato filio⁶, vacuam domum ſceleſtis nuptiis⁷
 3 feciſſe. Quae quidem res mihi inprimis videtur
 4 cauſa fuiſſe facinoris⁷ maturandi. Namque a-
 nimus⁸ impurus, diis hominibusque infeſtus, ne-
 que vigiliis neque quietibus⁹ ſedari poterat: ita
 5 conſcientia¹⁰ mentem excitam¹¹ vexabat. Igi-
 tur color ei exſanguis¹², foedi oculi, citus¹³ mo-
 do, modo tardus inceſſus; profuſus in facie, vul-
 tuque vecordia¹⁴ inerat.

1. Virgine. 2. in qua. 3. quoniam. 4. *irug Be-
 dencken.* 5. Catilinae filium. 6. Catilinae. 7. coniu-
 rationis celerius perſciendae. 8. Catilinae. 9. ſomno,
 neque die, neque nocte. 10. ſcelerum. 11. excitatam,
 commoſcitam. 12. pallidus. 13. celerior. 14. timor
 & conturbatio animi.

CAPVT XVI.

1 **S**ed iuuentutem, quam, vt ſupra diximus, il-
 lexerat¹, multis modis mala facinora edoce-
 bat. Ex illis teſtes ſignatoresque² falſos com-
 modare³; fidem, fortunas, pericula vilia⁴
 ha-

1. Traxerat ad ſe variis illecebris. 2. qui & falſa teſ-
 timonia darent, & falſa ſigna teſtamentorum contra-
 ctuumque facerent. 3. praebere ſolebat. 4. negligere.
 5. com-

habere. Post, vbi eorum famam atque pudorem 3
 attriuerat 5, maiora alia imperabat. Si causa pec- 4
 candi in praesens 6 minus suppetebat 7; nihilo-
 minus 8 infontes, sicuti fontes circumuenire, iu-
 gulare 9: scilicet, ne per otium torpescerent ma-
 nus 10; aut animus gratuito 11 potius malus atque
 crudelis erat. His amicis, sociisque confusus Ca- 5
 tilina, simul quod 12 aes alienum per omnes ter-
 ras 13 ingens erat, & quod plerique Sullani mili-
 tes, largius suo vsu 14, rapinarum & victoriae ve-
 teris 15 memores, civile bellum exoptabant, op-
 primundae reip. consilium cepit. In Italia nul- 6
 lus exercitus 16: Cn Pompeius in extremis 17 ter-
 ris bellum gerebat: ipsi 18 consulatum perundi
 magna spes: senatus nihil sane intentus 19: tutae,
 tranquillaeque res omnes 20. Sed ea prorsus op- 7
 portuna 21 Catilinae.

5. comminuerat ita, vt & famam honestam non cu-
 rarent, & omnem pudorem abiicerent. 6. statim 7.
 non aderat. 8. iubebat Catilina. 9. interficere. 10
 sceleratorum, elegans ironia. 11. frustra, sine d ta caus-
 sa. 12. quoniam 13. vndique. 14. qui iam dudum
 consumserant ea, quae acquisuerant sub Sulla. 15.
 Sullanae. 16. erat. 17. in extremis finibus Romani
 imperii. 18. Catilinae. 19. non attendebat ad hanc
 conuersionem. 20. erant. 21. videbantur.

CAPVT XVII.

Igitur circiter Kal. Iun. L. Caesare & C. Figulo 1
 coe. primo singulos 2 adpellare 3: hortari alios.
 alios tentare 3; opes suas, imparatam remp. ma-
 gna

1. Socios suos. 2. coepit Catilina. 3. ad suas par-
 tes

2 gna praemia coniurationis docere 4. Vbi satis explorata sunt, quae voluit; in vnum⁵ omnes conuocat, quibus maxuma necessitudo⁶, & plurimum audaciae inerat. Eo⁷ conuenere senatorii ordinis⁸ P. Lentulus Sura, P. Antronius, L. Cassius Longinus, C. Cethegus, P. & Ser. Sullae Seruii filii, L. Vargunteius, Q. Annius M. Porcius Lecca, L. Bestia, Q. Curius: praeterea, ex equestri ordine, M. Fuluius Nobilior, L. Statio, P. Gabinius Capito, C. Cornelius: ad hoc⁹ multi ex coloniis, & municipiis¹⁰, domi nobiles¹¹. Erant praeterea complures paullo occultius consilii¹² huiusce participes, quos magis dominationis spes hortabatur¹³, quam inopia, aut alia necessitudo. Caeterum iuuentus pleraque, sed maxime nobilium, Catilinae inceptis¹⁴ fauebat. Quibus¹⁵ in otio vel magnifice vel molliter¹⁶ viuere copia¹⁷ erat, incerta pro certis, bellum, quam pacem malebant. Fuere¹⁸ irem ea tempestate¹⁹, qui crederent, M. Licinium Crassum non ignarum eius consilii²⁰ fuisse, &, quia Cn. Pompeius, inuisus ipsi²¹, magnum exercitum ductabat, cuiusuis²² opes voluisse²³ contra illius

us
 tes pertrahere. 4. ostendere, repraesentare. 5. locum. 6. necessitas & egestas rerum suarum. 7. in eum locum itaque. 8. ex ordine Senatorio. 9. praeterea. 10. Frey Staedten. 11. qui non Romae quidem, sed tamen quisque in sua ciuitate nobiles erant. 12. coniurationis. 13. instigabat ad hoc scelus. 14. consiliis. 15. iis, quibus. 16. delicate, voluptuose. 17. occasio, facultas. 18. aliqui. 19. illo tempore. 20. huius coniurationis. 21. quem odio habebat. 22. etiam sceleratissimi. 23. Crassum. 24.

us²⁴ potentiam crescere: simul confisum²⁵, si
coniuratio valuisset²⁶, facile apud illos²⁷ princi-
pem²⁸ se fore.

24. Pompeii. 25. spem habuisse Crassum, 26. pro-
cessisset. 27. coniuratos. 28. ducem, caput.

CAPVT XVIII.

SEd antea item coniurauere pauci, in quibus¹ **C**
Catilina. De quo², quam verissime potero,
dicam. L. Tullo, L. Lepido Coss. P. Antronus,²
& P. Sulla, designati consules, legibus ambitus³
interrogati, pœnas dederant⁴. Post paullo Ca-³
tilina, pecuniarum repetundarum reus⁵, prohibi-
tus erat petere consulatum; quod intra legitimos
dies profiteri⁶ nequiuert. Erat eodem tempore⁴
Cn. Piso, adolescens nobilis, summae audaciae,
egens, fastiosus, quem ad perturbandam rem-
publicam inopia atque mali mores stimulabant.
Cum hoc⁷ Catilina, & Antronus, circiter No-⁵
nas Decembris consilio⁸ communicato, para-
bant⁹ in Capitolio Kalendis Ianuar. L. Cottam
& L. Torquatum Coss. interficere; ipsi¹⁰, fasci-
bus¹¹ correptis. Pisonem cum exercitu ad obti-
nen-

1. Inter quos etiam fuit. 2. negotio. 3. per leges
illas, in quibus ambitus damnabatur. Erat autem am-
bitus eiusmodi crimen, quo quis in ambiendo magi-
stratu malis artibus vsus fuerat. 4. puniti fuerant. 5.
qui reus factus erat ob pecunias, quas iniusto & illicito
modo sumferat, & quae ideo ab ipso repetebantur. 6.
nomen suum inter candidatos. 7. Cn. Pisonem. 8. conlu-
rationis. 9. decreuerant. 10. coniurati. 11. consularibus.

6 vendas¹² duas Hispanias¹³ mittere. Ea re cognita¹⁴, rursus in Februarii Nonas¹⁵ consilium caedistranstulerunt. Iam tum non consulibus modo, sed plerisque senatoribus perniciem machinabantur¹⁶. Quod ni Catilina maturasset¹⁷ pro curia¹⁸ signum sociis dare; eo die, post conditam urbem Romam, pessimum facinus patratum¹⁹ foret. Quia autem nondum frequentes²⁰ armati conuenerant, ea res consilium diremit²¹.

12. gubernandas, ad se trahendas. 13. & ceteriorem & vltiorem. 14. detecta. 15. vsque in quintum diem mensis Februarii. 16. meditabantur hi coniurati. 17. nimis celeriter dedisset. 18. ante curiam. 19. peractum fuisse. 20. in magna frequentia. 21. frustra fecit.

CAPVT XIX.

1 **P**ostea Pifo in citeriorem Hispaniam quaestor pro praetore¹ missus est, adnitente² Crasso, quod³ eum⁴ infestum⁵ Cn. Pompeio cognouerat. Neque tamen senatus prouinciam⁶ inuitus⁷ dederat: quippe foedum hominem⁸ a re-pub. procul abesse volebat: simul⁹, quia boni comp'ures praesidium in eo putabant¹⁰, & iam tum potentia Cn. Pompeii formidolosa erat¹¹.
3 Sed is Pifo in prouinciam, ab equitibus Hispanis, quos

1. Loco Praetoris. 2. operam in id cum primis dante. 3. quia. 4. Pisonem. 5. inimicum. 6. Hispaniam. 7. neque contra suam voluntatem, *sicut aegri vellent*. 8. Pisonem. 9. & ideo. 10. ponebant, putabant fore. 11. timebatur.

quos in exercitu ductabat, iter faciens, occisus est. Sunt qui ita dicant ¹²: imperia ¹³ eius iniusta, ⁴ superba, crudelia barbaros ¹⁴ nequiuisse pati; alii autem ¹⁵, equites illos, Cn. Pompeii veteres fidosque clientes, voluntate eius ¹⁶ Pisonem aggressos ¹⁷: nunquam Hispanos praeterea tale facinus fecisse, sed imperia saeua multa antea perpeffos ¹⁸. Nos eam rem in medio ¹⁹ relinquimus. De superiori ²⁰ coniuratione satis dictum.

12 de Pisonis morte. 13 Commando, Gouvernement. 14 Hispanos. 15 ita dicunt. 16 Pompeii. 17 fuisse. 18 fuisse a Romanis. 19 in dubio, in incerto *auf seinem* *Werb und Vuerth*. 20 quae coniurationem postremam Catilinae antecessit.

CAPVT XX.

Catilina, vbi eos, quos paulo ante memorauimus, conuenisse videt, tamen cum singulis ¹ multa saepe egerat; tamen, in rem ² fore credens vniuersos adpellare ³, & cohortari, in abditam ⁴ partem aedium ⁵ secessit; atque ibi, omnibus arbitris ⁶ procul amotis ⁷, orationem huiuscemodi habuit:

Ni virtus ⁸ fidesque vestra satis spectata mihi ² foret, nequicquam ⁹ opportuna res ¹⁰ cecidisset;
Spes

1 Separatim. 2 vtile. 3 adloqui. 4 occultam. 5 domus suae. 6 iis, qui ad coniuratos non pertinebant & consilia omnia potuissent enunciare, si forte auscultassent. 7 remotis. 8 constantia, fortitudo. 9 frustra. 10 consilium nostrum.

spes magna dominationis in manibus frustra fuisset, neque, per ¹¹ ignauiam, aut vana ingenia ¹²,
³ incerta pro certis captarem. Sed, quia multis & magnis tempestatibus ¹³ vos cognoui fortes, fido-
 que mihi: eo ¹⁴ animus ausus est maximum, atque pulcerrimum facinus incipere; simul ¹⁵, quia vobis
⁴ eadem, quae mihi bona malaque esse intellexi. Nam, idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amici-
⁵ tia est. Sed ego, quae mente agitavi ¹⁶, omnes iam
⁶ antea diuersi ¹⁷ audistis. Ceterum mihi indies magis animus accenditur ¹⁸, cum considero, quae conditio ¹⁹ vitae ²⁰ futura sit, nisi nosmet ipsos
⁷ vindicamus in libertatem. Nam postquam resp. in paucorum potentiam ius atque ditonem ²¹ concessit: semper illis reges, tetrarchae ²² vectigales esse ²³; populi, nationes, stipendia pendere ²⁴; ceteri ²⁵ omnes, strenui, boni, nobiles, atque ignobiles, vulgus ²⁶ fuimus, sine gratia ²⁷, sine auctoritate; his obnoxii ²⁸, quibus, si resp. valeret ²⁹, formidini
⁸ essemus ³⁰. Itaque omnis gratia, potentia, honos, diuitiae apud illos sunt, aut ubi illi volunt: nobis reli-
 que.

---

11 propter. 12 quorundam. 13 occasionibus. 14 ideo. 15 & ideo. 16 quodnam sit meum consilium. 17 separatim. 18 instigatur. 19 qui status. 20 nostrae. 21 imperium. 22 tetrarchae illi dicti fuerunt, qui partem alicuius provinciae partem regebant, concedente Senatu ac Populo Romano, sub certis conditionibus. 23 solent. 24 soluere tributa. 25 nos reliqui. 26 abiecti, contempti, ceu vulgus. 27 fauore. 28 his oportet nos esse subiectos. 29 in pristino adhuc statu esset. 30 ipsi possemus facere terrorem.

querunt pericula, repulsas 31, iudicia 32, egestatem.
 Quae quousque 33 tandem patiemini, fortissimi 9
 viri? nonne emori per virtutem 34 praestit 35,
 quam vitam miseram atque inhoneſtam, ubi
 alienae ſuperbiae ludibrio fueris 36, per dedecus
 amittere? Verumenimvero, pro deum atque ho- 10
 minum fidem! victoria in manu nobis eſt: viget
 aetas 37: animus valet. Contra illis 38 annis 39
 atque diuitiis, omnia conſenuerunt 40; tantummo- 11
 do incepto opus eſt 41, cetera res expediet 42. Ece- 12
 nim, quis mortalium, cui virile ingenium eſt, to-
 lerare poteſt, illis 43 diuitias ſuperare 44, quas
 profundant in exſtruendo mari, & montibus co-
 aequandis: nobis rem familiarem etiam ad ne-
 ceſſaria 45 deeſſe? illos binas, aut amplius domos
 continuare 46: nobis lavem 47 familiarem nus-
 quam ullum eſſe? Cum tabulas 48, ſigna 49, toreu- 13
 mata 50 emunt, noua diruunt, alia aedificant: po-
 ſtremo omnibus modis pecuniam trahunt 51, ve-
 xant: tamen ſumma lubidine diuitias ſuas vince-

B 2

re

31 dum repellimur, quoties magistratum petimus. 32
 per quae damnatur. 33 quamdiu. 34 fortitudinem. 35
 melius eſt. 36 poſtquam factis diu ludibrio habitus fue-
 ris ab aliis. 37 noſtra. 38 aduerſariis noſtris. 39 pro-
 pter annos multos, quos habeat. 40 d. billa facta ſunt.
 41 id ſolummodo opus eſt, ut rem incipiamus. 42 res
 ipſa dabit reliquum euentum. 43 aduerſariis noſtris.
 44 magnas eſſe. 45 ad neceſſariam vitae ſuſtentati-
 onem. 46 in continua ſerie exſtruere. 47 ne imaginem
 quidem dei domeſtici, id eſt, ne paruulam quidem do-
 mum. 48 pietas. 49 ſtatuae inſignes. 50 gedrebet
 und zierlich ausgearbeitete Gefaſſe. 51 trahunt ad ſe,
 & vexant alios.

14re nequeunt. At nobis est domi 52 inopia, foris 53
 15aes alienum; mala res, spes multo asperior. De-
 16nique quid reliqui habemus, praeter miseram ani-
 16mam? Quin 54 igitur expergiscimini? En illa,
 illa, quam saepe optastis, libertas; praeterea di-
 17vitiae, decus, gloria in oculis sita sunt. Fortuna
 18haec omnia victoribus praemia posuit 55. Res, tem-
 pus, pericula, egestas, belli spolia magna, magis
 19quam oratio mea, vos hortentur 56. Vel imperato-
 re 57, vel milite me utemini. Neque animus, ne-
 20que corpus a vobis aberit. Haec ipsa, ut spero, vo-
 biscum una 58 consul agam: nisi forte me animus
 fallit, & vos servire magis, quam imperare, para-
 ti estis.

52 in domibus nostris. 53 extra domum. 54 quare
 non. 55 proposuit. 56 hortari debeant. 57 duce, du-
 ctore. 58 simul vobiscum tanquam Consul.

CAPVT XXI.

1 **P**ostquam accepere 1 ea homines 2, quibus ma-
 la abunde omnia erant, sed neque res, neque
 spes bona vlla: tamen illis, quieta mouere 3,
 magna merces 4 videbatur; tamen postulare ple-
 rique 5, uti proponeret 6, quae conditio belli fo-
 ret: quae 7 armis praemia peterent: quid ubique
 opis 8, aut spei haberent? Tum Catilina pollice-
 ri 9 tabulas novas 10, proscriptionem 11 locuple-
 tium,

1 Audiuerunt. 2 coniurati. 3 turbare quietem repu-
 blicae. 4 magnum praemium, operae pretium. 5 coepe-
 runt. 6 Catilina. 7 qualia. 8 auxilii. 9 coepit. 10
 in quibus proponebantur bona proscriptorum publice ven-
 denda. 11 eiectionem in exilium.

tium, magistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia, quae bellum, atque libido victorum fert¹², praeterea¹³, esse in Hispania citeriore Pisonem, in Mauriana cum exercitu P. Sittium Nucerinum, consilii sui participes: petere consulatum C. Antonium, quem sibi collegam fore spectaret: hominem & familiarem¹⁴, & omnibus necessitudinibus¹⁵ circumuentum¹⁶; cum eo consulem se initium agendi¹⁷ facturum¹⁸. Ad hoc, male-² dictis increpabat omnes bonos: suorum¹⁹ vnumquemque nominans, laudare²⁰, admonere alium egestatis, alium cupiditatis suae; complures²¹ periculi, aut ignominiae: multos²² victoriae Sullanae, quibus ea praedae fuerat²³. Postquam³ omnium animos alacres²⁴ videt, cohortatus, ut petitionem suam curae haberent²⁵, conuentum dimisit.

¹² fecum. ¹³ ait Catilina. ¹⁴ sibi. ¹⁵ amicitiae & familiaris. ¹⁶ constrictum, obligatum sibi. ¹⁷ exsequendi consilia sua. ¹⁸ facere velle. ¹⁹ amicorum. ²⁰ coepit. ²¹ admonebat. ²² admonebat. ²³ qui praedam ceperant ex victoria Sullae. ²⁴ ad ineundam coniurationem. ²⁵ considerarent.

CAPVT XXII.

FVere ea tempestate¹, qui dicerent, Catilinam, oratione habita, cum ad iusiurandum populares² sceleris sui adigeret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris³ circumtulisse; inde, cum post exsecrationem⁴ omnes de-

B 3

gu-

¹ Illo tempore. ² socios. ³ poculis. ⁴ factam.

⁵ ideo

gustauissent, (sicut in solennibus sacris fieri consuevit, (aperuisse consilium suum, atque eo distigare ⁵ fecisse, quo inter se magis fidi forent, alius ² alii tanti facinoris consci. Nonnulli ficta ⁶ & haec, & multa praeterea existimabant ab iis, qui Ciceronis inuidiam ⁷, quae postea orta est, lenire credebant, atrocitate ⁸ sceleris eorum, qui poenas dederant. Nobis ea res, pro magnitudine ⁹, parum ¹⁰ comperta est.

⁵ ideo fecisse ut diceretur omnibus. ⁶ fuisse. ⁷ odium. ⁸ si scelera eorum quam atrocissime repraesentarent. ⁹ eius. ¹⁰ non satis.

CAPVT XXIII.

¹ Sed in ea coniuratione fuit Q. Curius, natus **S**haud obscuro ¹ loco, flagitiis atque facinoribus coopertus ²: quem censores senatu ³ probris gratia ⁴ mouerant ⁵. Huic homini non minor vanitas ⁶ inerat, quam audacia. Neque reticere ⁷, quae audierat, neque suamet ipse scelera occultare; prorsus neque dicere neque facere, quicquam ⁴ pensi habebat ⁸. Erat ei cum Fulvia, muliere nobili, stupri vetus ⁹ consuetudo. Cui cum minus gratus esset, quod inopia ¹⁰ minus largiri ¹¹ poterat: repente plorians, maria montesque ¹² polliceri coepit, minari interdum ferro, nisi sibi obnoxia

¹ Ex nobili genere. ² totus quasi obiectus. ³ ex. ⁴ ob vitam scelestam. ⁵ eiecerant. ⁶ superbia. ⁷ poterat. ⁸ neque considerare solebat, quid faceret aut quid diceret. ⁹ diuturna. ¹⁰ propter paupertatem suam. ¹¹ donare. ¹² magnificas res.

xia¹³ foret: postremo, ferocius agitare¹⁴, quam solitus erat. At Fulvia, insolentiae Curii causa⁶ cognita¹⁵, tale periculum reipubl. haud occultum habuit¹⁶; sed, sublato auctore¹⁷, de Catilinae coniuratione, quae¹⁸ quo modo audierat, compluribus narrauit. Ea res in primis studia¹⁹ hominum accendit²⁰ ad consulatum mandandum²¹ M. Tullio Ciceroni. Namque antea pleraque nobilitas inuidia aestuabat²², & quasi pollui²³ consularum credebat, si eum, quamuis egregius, homo nouus²⁴ adeptus foret. Sed, ubi periculum⁹ aduenit, inuidia atque superbia postfuere²⁵.

¹³ nisi vellet ipsi porro concedere stupri consuetudinem ¹⁴ agere coepit. ¹⁵ cum cognouisset Fulvia causam, quare tam insolens fieret Curius. ¹⁶ noluit occultare. ¹⁷ non nominato auctore, a quo ipsa haec accepisset. ¹⁸ quae & quomodo ¹⁹ desiderium. ²⁰ auxit. ²¹ tradendum. ²² maximam habebat inuidiam. ²³ maculari. ²⁴ homo nouus adpellabatur Romae is, qui vel nulla generis nobilitate clarus, & cuius maiores vitam priuatam vixerant; vel, qui nobili quidem natus genere, sed neminem tamen ex sua familia poterat adlegare, qui Consul fuisset. ²⁵ postpositae fuerunt.

CAPVT XXIV.

Igitur, comitiis¹ habitis, consules declarantur¹ M. Tullius, & C. Antonius. Quod factum² primo populares³ coniurationis concusserat⁴. Neque tamen Catilinae furor minuebatur; sed³ indies plura agitare⁵, arma per Italiam locis opportu-

B 4

¹ Comititia erant, quando populus Rom. conuocabatur ad eligendos magistratus. ² quae electio. ³ socios. ⁴ in timore coniecerat. ⁵ coepit.

6. fi.

portunis parare, pecuniam, sua ⁶, aut amicorum fide sumtam mutuam, Faesulas ⁷ ad Mallium quemdam portare; qui postea princeps ⁸ fuit belli faciundi. Ea tempestate ⁹ plurimos cuiusque generis homines adsciuisse sibi ¹⁰ dicitur ¹¹; mulieres etiam aliquot, quae primo ingentes sumtus supro corporis tolerauerant ¹²: post, ubi aetas ¹³ tantummodo quaestui, neque luxuriae modum fecerat, aes alienum grande conflauerant. Per eas se Catilina credebat posse seruitia ¹⁴ urbana sollicitate ¹⁵, urbem incendere, viros ¹⁶ earum ¹⁷, vel adiungere sibi ¹⁸, vel interficere.

⁶ fide. ⁷ oppidum Italiae. ⁸ dux. ⁹ illo tempore. ¹⁰ ad suas partes traxisse. ¹¹ Catilina. ¹² facere poterant. ¹³ postquam ingrauescens aetas non quidem luxuriae modum fecerat, licet tantum quaestum corpore suo, quantum antea amplius facere non possent. ¹⁴ serues in urbe Roma. ¹⁵ *auswiegeln*, instigare ad seditionem. ¹⁶ maritos. ¹⁷ feminarum. ¹⁸ ad suas partes pertrahere.

CAPVT XXV.

¹ Sed in his¹ erat Sempronia, quae multa saepe virilis audaciae facinora commiserat. Haec mulier genere atque forma, praeterea viro atque liberis satis fortunata fuit: litteris Graecis & Latinis docta, psallere ², saltare elegantius quam necesse est probae ³: multa alia ⁴, quae instrumenta luxuriae sunt. Sed ei cariora semper omnia,

¹ Inter has feminas seditiosas. ² fidibus nouerat cantasse. ³ honestae feminae. ⁴ didicerat.

omnia 5, quam decus atque pudicitia fuit. Pecunia, an famae 6 minus parceret, haud facile discerneres 7; lubricine 8 sic accensa, ut saepius peteret viros, quam peteretur. Sed ea saepe antehac fidem 9 prodiderat, creditum 10 abiurauerat, caedis conscia fuerat, luxuria atque inopia praiceps abierat 11. Verum 12 ingenium eius haud absurdum 13: posse 14 versus facere; iocum movere; sermone uti, vel modesto, vel molli 15, vel procaci 16. Prorsus multae facetiae multusque lepos 17 inerat 18.

5 haec fuerunt. 6 suae. 7 haud facile potest dilu-
dicari. 8 stupri. 9 suam violauerat. 10 quod ipsi cre-
ditum ab aliis fuerat, id abnegauerat falso iure iurando. 11
ipsa se praecipitauerat in suam perniciem per luxuriam ac-
que egestatem. 12 sed enim. 13 fuit. 14 poterat. 15
amatorio blando. 16 libidinoso. 17 elegancia, iucundi-
tas sermonis. 18 huic Semproniae.

CAPVT XXVI.

His rebus comparatis, Catilina nihilominus in
proximum annum consularum petebat:
sperans, si designatus foret, facile se ex volunta-
te Antonio vsurum 2. Neque interea quietus erat,
sed omnibus modis insidias parabat Ciceroni. Ne-
que illi tamen ad cauendum dolus, aut astutiae
decrant 3. Namque a principio consulatus sui,
multa per Fuluiam 4 pollicendo 5, effecerat, ut

B 5

Q.

1 Consul. 2 rebus ac consiliis suis. 3 sed Cicero satis
astutiae habebat ad cauendum sibi ab insidiis Catilinae. 4
de qua supra commemoratum est. 5 cui Cicero multa pol-
licebatur.

6 Ci-

Q. Curius, de quo paulo ante memoravi, consilia
 5 Catilinae sibi⁶ proderet. Ad hoc, collegam suum
 Antonium pactione prouinciae⁷ perpulerat,
 ne contra rempubl. sentiret⁸ circum se praesidia
 amicorum, atque clientum⁹ occulte habebat.
 6 Postquam dies comitorum venit, & ¹⁰ Catilinae
 neque petitio, neque insidiae, quas consuli¹¹
 fecerat, prospere cessere¹²: constituit bellum
 facere¹³, & extrema omnia experiri; quoniam,
 quae occulte tentauerat, aspera¹⁴ foedaque
 euenerant.

6 Ciceroni. 7 dum Antonio gubernandam prouinciam promittit, post finitum Consulatum. 8 ne quid tentaret contra rempublicam, aut Catilinae consiliis adfueret. 9 quorum patronus erat Cicero. 10 & postquam. 11 Ciceroni. 12 successerunt. 13 inferre reipublicae. 14 taediosum & turpem exitum habuerant.

CAPVT XXVII.

1 Igitur C. Mallium Faesulas¹, atque in eam
 partem Etruriae², Septimium quemdam
 Camertem in agrum Picenum, C. Iulium in Apuliam
 dimisit. Praeterea alium alio³, quem
 2 ubique opportunum⁴ sibi fore credebat. Interea
 Romae multa simul moliri⁵: consuli⁶ insidias
 tendere: parare incendia: opportuna loca
 armatis hominibus obsidere: ipse cum telo
 es-

1 Oppidum Etruriae quae prouincia Italiae est. 2 in quo oppidum Faesulae situm est. 3 ad alium locum dimisit. 4 uilem. 5 coepit Catilina. 6 Ciceroni.

esse 7, item alios iubere, hortari, vti semper intenti 8, paratique essent: dies noctesque festinare, vigilare, neque infomniis 9, neque labore fatigari. Postremo, vbi multa agitati 10 nihil procedit, rursus intempesta 11 nocte coniurationis principes 12 conuocat per M. Porcium Leccam, ibique multa de ignavia eorum questus 13, docet 14 se praemisisse Mallium ad eam multitudinem 15, quam ad capiunda arma parauerat; item alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerent; seque ad exercitum proficisci cupere, si prius Ciceronem oppressisset 16: eum suis consiliis multum officere 17.

7 semper armatus incedere. 8 attenti ad rem peragendam, alacres. 9 per noctes infomnes, *schlaflose Naechte*. 10 molienti Catilinae. 11 media, 12 praecipuos auctores. 13 conquerens. 14 indicat. 15 ad illos milites & seruos. 16 interfecisset. 17 nocere, multum impeditenti adferre.

CAPVT XXIX.

IGitur, perterritis ac dubitantibus ceteris, C. Cornelius, eques Romanus, operam suam pollicitus, & cum L. Vargunteius senator, constituere ea 1 nocte paulo post, cum armatis hominibus, sicuti salutatum 2 introire ad Ciceronem 3, & de improviso domi suae 4 imparatum 5 confo-

B 6 de-

1 Eadem illa nocte. 2 quasi salutare ipsum ventent, *Die Reuerence zu machen*. 3 in domum Ciceronis. 4 in domo ipsius. 5 quippe qui hoc periculum non posset praenidere.

2 dere. Carius, vbi intelligit, quantum periculum
 consuli 6 impendeat, propere 7 per Fuluiam Cice-
 3 roni dolum, qui parabatur 8, enunciat. Ita illi
 ianua prohibiti 9, tantum facinus frustra suscepe-
 4 rant. Interea Mallius in Etruria plebem sollici-
 tare 10, egestate 11 simul ac dolore iniuriarum 12, no-
 varum rerum 13 cupidam, quod 14 Sullae domi-
 natione, agros bonaque omnia amiserat 15; prae-
 terea, latrones 16 cuiusque generis, quorum in ea
 regione magna copia erat: nonnullos ex Sullanis
 colonis 17, quibus lubido atque luxuria ex magnis
 rapinis nihil reliqui fecerant 18.

6 Ciceroni. 7 celeriter sine mora. 8 vitae ipsius.
 9 ita hi percussores non intronissi fuerunt in domum.
 10 coepit ad seditionem. 11 propter. 12 quam a
 Sulla acceperat. 13 mutationis in republica, belli ci-
 uilis. 14 quoniam. 15 haec plebs. 16 *Banditen,*
Strassenraeuber. 17 ex iis Colonis, quas Sulla dedux-
 erat. 18 qui nihil amplius habebant ex magnis illis ra-
 pinis, cum omnia consumsissent per libidinem ac luxu-
 riam.

CAPUT XXIX.

1 **E**A cum Ciceroni nunciarentur, ancipiti 2 ma-
 lo permotus, quod neque urbem 3 ab insidi-
 is 4 priuato 5 consilio longius 6 tueri poterat, ne-
 que exercitus Mallii quantus, aut quo consilio fo-
 ret 7, satis compertum habebat: rem ad senatum
 re-

1 Quae a Catilina agebantur. 2 dubio hoc periculo. 3
 Romam. 4 Catilinae & sociorum eius. 5 suo, proprio. 6
 diuisus. 7 quid moliri vellet.

refert 8, iam antea vulgi rumoribus exagitatam 9. Itaque, quod plerumque in atroci 10 negotio fo- 2
let 11, senatus decreuit: darent operam consules,
ne quid republ. detrimenti caperet. Ea pote- 3
stas per senatum, more Romano, magistratui
maxima permittitur 12, exercitum parare, bel-
lum gerere, coërcere omnibus modis socios, at-
que ciues: domi militiaeque imperium atque iu-
diciu summum habere 13. Aliter, sine populi 4
iussu, nulli earum rerum consuli ius est 14.

8 apud Senatum exponit. 9 quippe de qua iam ru-
mor hominam multus erat. 10 periculoso ac difficili.
11 fieri. 12 facto decreto. 13 exercere. 14 alias vero
tantum ius nullus Consul habet in iis rebus, nisi id fiat ius-
su populi.

CAPVT XXX.

Post paucos dies L. Senius senator in senatu lit- 1
teras recitauit, quas Faesulis 1 adlatas 2 sibi di-
cebat, in quibus scriptum erat: C. Mallium arma
cepisse cum magna multitudine ante diem VI.
Kal. Nov. Simul, id quod in tali re solet 3, alii 2
portenta 4 atque prodigia nunciabant: alii 5, con-
uentus 6 fieri, arma portari, Capuae 7, atque in A-
pulia 8 seruire 9 bellum moueri. Igitur senati 10 3
decreto Q. Marcius Rex Faesulas, Q. Metellus
Creticus in Apuliam, circumque ea loca missi 11.

B 7

Hi

1 Ex oppido Faesulis. 2 fuisse. 3 fieri. 4 natu-
rae miracula, quae aliquod periculum denuntiabant.
5 dicebant. 6 coniuratorum. 7 in vrbe Capua. 8
prouincia. 9 a seruis. 10 pro Senatus archaismus. 11
fuerunt a consulibus.

12 ad

- 4 Hi vtrique ad urbem ¹² imperatores ¹³ erant impediti, ne triumpharent, calumnia ¹⁴ paucorum, quibus omnia, honesta atque inhonesta, vendere mos erat. Sed Praetores Q. Pompeius Rufus ¹⁵ Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum: hisque permissum ¹⁶, vti pro tempore atque periculo ¹⁷ exercitum compararent. Ad hoc, si quis indicasset de coniuratione, quae contra remp. facta erat, praemium ¹⁸, seruo libertatem & H. S. C. ¹⁹ libero impunitatem eius rei ²⁰, & H. S. C. ²¹ Itemque decreuere, vti familiae gladiatoriae ²² Capuam, & in caetera municipia distribuerentur, pro cuiusque opibus ²³; Romae per totam urbem vigiliae haberentur, eisque ²⁴ minores magistratus praeesent.

CA.

---

¹² ad urbem esse, dicebatur de his Imperatoribus & Praeconsulibus, qui ex provincia redibant & expectabant, numquid de ipsorum honoribus ac triumphis a Senatu decerneretur, antequam urbem introirent. ¹³ & Marcius & Metellus. ¹⁴ per calumniam & falsam accusationem. ¹⁵ missus fuit. ¹⁶ fuit. ¹⁷ pro ratione statuque temporis ac periculi impendentis. ¹⁸ a Senatu propositum fuit. ¹⁹ sestertium centies, certa est pecuniae summa. ²⁰ coniurationis, si ipse forte esset inter coniuratos. ²¹ sestertium ducenties. ²² familiae gladiatorum, quorum magna erat Romae copia, & de quibus timebatur, ne forte coniuratis sese adsociarent. ²³ pro ratione cuiuslibet municipii. ²⁴ vigiliis.

CAPVT XXXI.

Quibus rebus ¹permota ²ciuitas, atque im-
 mutata facies vrbis erat: ex summa laetitia
 atque lasciuia, quae ³diuturna quies ⁴pepererat,
 repente omnes tristitia inuasit. Festinare ⁵, tre-
 pidare, neque loco, neque homini cuiquam
 satis credere ⁶: neque bellum gerere, neque
 pacem habere: suo quisque metu pericula meti-
 ti ⁷. Ad hoc, mulieres, quibus pro reip. magnitu-
 dine belli timor insolitus incefferat ⁸, adflictare ⁹
 sese; manus supplices ad coelum tendere; mise-
 rari ¹⁰ paruos liberos, rogitare ¹¹, omnia pauere,
 superbia atque deliciis omissis, sibi patriaeque
 diffidere ¹². At Catilinae crudelis animus eadem
 illa mouebat ¹³, tametsi praesidia parabantur, &
 ipse lege Plautia ¹⁴ interrogatus erat ab L. Paulo.
 Postremo, dissimulandi ¹⁵ caussa, & quasi, sui ex-
 purgandi ¹⁶, sicuti iurgio lacessitus foret ¹⁷, in se-
 natum venit. Tum M. Tullius ¹⁸ consul, siue
 praesentiam eius ¹⁹ timens, siue ira commotus, o-
 ra-

---

1 Tumultibus, *Veranlassungen*. 2 in timorem terro-
 remque coniecta. 3 quae vitia. 4 pax. 5 coeperunt. 6
 fidem habere. 7 aestimare vel magnitudinem vel parvita-
 tem periculi. 8 quas inuaserat. 9 coeperunt habere anxie-
 tatem. 10 misericordiam habere erga. 11 ad Deos ora-
 re. 12 omnem spem patriae atque suae salutis abiicere.
 13 pergebat in excitando metu tumultuque. 14 quae lata
 est de iis, qui contra rem publicam coniurant, & pacem pu-
 blicam turbant. 15 vt dissimularet suum consilium. 16 ex-
 cusandi. 17 quasi prouocatus foret aliquo iurgio & rixa.
 18 Cicero. 19 Catilinae.

- rationem habuit luculentam atque vtilem re-
 7 publ. quam postea scriptam edidit. Sed ubi ille
 adfedit²⁰, Catilina, vt erat paratus ad dissimulan-
 da omnia, demisso vultu²¹ voce supplici, postu-
 lare²² a patribus²³, ne quid de se temere crede-
 rent: ea familia ortum²⁴, ita ab adolescentia
 vitam instituisse, vt omnia bona in spe haberet²⁵;
 ne existimarent, sibi patricio homini²⁶, cuius ip-
 sius, atque maiorum²⁷, plurima beneficia in ple-
 bem R. essent, perdita republ. opus esse²⁸; cum
 eam seruaret M. Tullius, inquilinus²⁹ cuius urbis
 8 Romae. Ad hoc, maledicta alia cum adderet,
 obstreperere³⁰ omnes, hostem, atque parricidam
 9 vocare. Tum ille furibundus³¹, *Quoniam qui-
 dem circumuentus, inquit, ab inimicis praeceptus agor
 32, incendium meum ruina exstinguam.*

CA-

---

20 ii enim, qui verba ad Senatum faciebant, solebant
 stare, finitaque oratione adfidere. 21 *mit niedergeschla-
 genen Augen.* 22 coepit Catilina. 23 Senatu. 24 se or-
 tum esse ex adeo nobili familia. 25 vt speret, se omnia bo-
 na honoresque summos posse consequi. 26 sibi, qui ex pa-
 tricio genere ortum trahat. 27 suorum. 28 ne existima-
 rent, ex sua vtilitate esse, si respublica sit in statu perdi-
 to. 29 qui non natus ciuis Rom. sed ex alia Italiae vrbe
 Romam habitatum concesserit, cuiusque postea sit factus.
 30 Coeperunt aduersus Catilinam pro se verba facientem
 insurgere. 31 furore actus. 32 in perniciosam praeci-
 pitur.

1 Ce-

CAPVT XXXII.

DEin se ex curia in domum proripuit ¹. Ibi multa secum ipse voluens ², quod neque insidiae ² consuli ³ procedebant, & ab ⁴ incendio intelligebat urbem vigiliis munitam ⁵: optimum factu credens exercitum augere, ac prius quam legiones scriberentur ⁶, multa ante capere ⁷, quae bello vsui forent ⁸: nocte intempesta cum paucis in Malliana castra ⁹ profectus est. Sed Cerhego, ³ atque Lentulo, ceterisque, quorum cognouerat promptam audaciam, mandat, quibus rebus possent, opes ¹⁰ factionis confirmant ¹¹, insidias consuli ¹² mutarent; caedem, incendia, aliaque belli facinora parent: sese propediem cum magno exercitu ad urbem ¹³ accessurum ¹⁴. Dum haec ⁴ Romae geruntur, C. Mallius ex suo numero ¹⁵ legatos ad Q. Marcium Regem mittit, cum mandatis huiusmodi:

¹ Celeriter abiit. ² Cogitans. ³ Ciceroni a se structae. ⁴ contra incendium. ⁵ esse, praeservatam. ⁶ colligerentur a consulibus. ⁷ occupare, voran weg zu nehmen, zu veranstalten. ⁸ quae sibi vtilia forent ad bellum incipiendum. ⁹ in castra Mallii. ¹⁰ potentiam suae factionis, suarum partium. ¹¹ corroborant, augeant. ¹² Ciceroni structas mature, & quam celerrime possit, perficiant. ¹³ Romam. ¹⁴ aduenturum esse. ¹⁵ ex suo exercitu.

CAPVT XXXIII.

DEOS hominesque testamur, Imperator, nos av- ¹
ma neque contra patriam cepisse, neque ² quo
peri-

¹ Neque hoc consilio.

periculum aliis faceremus, sed uti corpora nostra ab iniuria tuta forent: qui miseri, egentes, violentia² atque crudelitate foeneratorum³, plerique patria⁴, sed omnes fama atque fortunis⁵ expertes⁶ sumus: neque cuiquam nostrum licuit, more maiorum, lege⁷ uti, neque, amisso patrimonio, corpus liberum habere⁸: tanta saevitia foeneratorum² atque praetoris fuit. Saepe maiores vestrum⁹ miseri plebis R.¹⁰ decretis suis¹¹ inopiae eius opitulati sunt¹²; ac nouissimae¹³, memoria vestra¹⁴, propter magnitudinem aeris alieni, volentibus¹⁵ omnibus bonis, argentum aere solutum est¹⁶. Saepe ipsa plebes, aut dominandi studio permota, aut superbia¹⁷ magistratuum armata, a patribus secessit¹⁸. At nos non imperium, neque diuitias petimus, quarum verum causa¹⁹ bella atque certamina omnia inter mortales sunt: sed libertatem²⁰, quam nemo bonas, nisi cum anima simul, amittit.

2 per violentiam. 3 publicanorum & eorum, qui foenora exercent. 4 ex patria nostra eiccti. 5 bonis nostris. 6 privati sumus. 7 illa lege frui, per quam data nobis est immunitas & libertas. 8 sed coniecti sumus in seruitutem miseram. 9 vestri. 10 commoti sunt misericordia erga plebem Romanam. 11 per sua decreta. 12 auxilium & subleuationem a miseris attulerunt. 13 nuperrime adhuc. 14 cuius vos ipsi meminisse potestis. 15 consentientibus, adprobantibus. 16 aenei nummi soluti sunt & numerati loco argenteorum. 17 propter superbiam. 18 contra senatum excitauit seditionem. 19 propter quas res. 20 petimus.

tit T
feris
tor
nem
xum
2
lium
est l
vlti

A
Ron
dia
Ron
eo f
itine
mo
5 cir
rum
Maff
tant
fore
Abh
natu
tas d
est:

1 A
itiner
accuf
fac. 8

tit Te, atque senatum obtestamur ²¹, consulatis ²² mi- ⁵
 seris ciuibus; legis ²³ praesidium, quod iniquitas praer-
 toris eripuit, restituatis, neve nobis eam necessitudi-
 nem imponatis, vt quaeramus ²⁴, quonam modo, ma-
 xime vlti ²⁵ sanguinem nostrum, pereamus.

²¹ vehementer rogamus. ²² vt consulere & auxi-
 lium ferre velitis. ²³ legis illius, per quam data nobis
 est libertas. ²⁴ vt cogamur quaerere. ²⁵ postquam
 vlti erimus.

CAPVT XXXIV.

AD haec ¹ Q. Marcius respondit: si quid ab ¹
 senatu petere vellent, ab armis discedant ²,
 Romam supplices proficiscantur; ea misericor-
 dia atque mansuetudine senatum populumque
 Romanum semper fuisse, vt nemo vnumquam ab
 eo frustra auxilium petiuerit. At Catilina ex ¹ ²
 itinere plerisque consularibus ⁴, praeterea opti-
 mo cuique, literas mittit: se, falsis criminibus
⁵ circumuentum ⁶, quoniam factioni inimico-
 rum resistere nequiverit, fortunae ⁷ cedere,
 Massilam in exilium proficisci; non quo sibi
 tanti sceleris ⁸ conscius esset, sed vt resp. quieta
 foret, neve e sua contentione ⁹ seditio oriretur. ³
 Ab his ¹⁰ longe diuersas literas Q. Catulus in se-
 natu recitauit, quas sibi nomine Catilinae reddi-
 tas dicebat, Earum exemplum ¹¹ infra scriptum
 est:

CA-

¹ Ad hanc orationem. ² vt arma prius seponant. ³ in
 itinere suo. ⁴ iis Senatoribus, qui Consules fuerant. ⁵
 accusationibus. ⁶ obrutum oppressam fuisse. ⁷ aduer-
 sae. ⁸ cuius accusaretur. ⁹ discordia. ¹⁰ literis. ¹¹ copy.

CAPVT XXXV.

- L** Catilina *Q. Catulo S.* ¹ Egregia tua fides re cognita ², grata mihi, magnis in meis periculis, fiduciam commendationi meae tribuit ³. Quamobrem ⁴ defensionem in consilio nouo non statui parare ⁵: satisfactionem ex nulla conscientia de culpa proponere decreui ⁶: quae medius fidius licet vera mecum recognoscas ⁷. Iniuriis, contumeliisque concitatus, quod ⁸, fructu laboris industriaeque meae priuatus ⁹, statum dignitatis ¹⁰ non obtinebam, publicam miserorum causam pro mea consuetudine suscepi; non ¹¹ quin ¹² aes alienum meis nominibus ¹³ ex possessionibus ¹⁴ soluere possem, cum & aliis nominibus ¹⁵ liberalitas Aureliae Orestillae ¹⁶, suis ¹⁷, filiaeque copiis persolueret: sed, quod ¹⁸ non dignos homines honore honestatos videram, ⁴ meque falsa suspitione alienatum ¹⁹ esse sentiebam. Hoc nomine ²⁰ satis honestas pro meo casu ²¹ spes reli-
⁵ quae dignitatis conseruandae sum secutus. Plura cum scribere vellem, nunciatum est mihi vim
pa-

¹ Salutem. ² quam multis in rebus hactenus cognoui. ³ facit, adfert. ⁴ quod ego cepi. ⁵ dare, scribere. ⁶ potius decreui proponere, quomodo mihi satisfaciendum sit, qui nullus culpa mihi sum conscius. ⁷ quae omnia vera esse cognosces mecum, ita me dilament. ⁸ quoniam. ⁹ orbatus, exutus. ¹⁰ honorem aliquem aut magistratum publicum. ¹¹ non ideo. ¹² quasi, ac si non. ¹³ meis creditoribus. ¹⁴ meis praediis. ¹⁵ creditoribus, ¹⁶ coniugis meae. ¹⁷ ex suis & filiae suae facultatibus. ¹⁸ sed ideo potius quia. ¹⁹ me deiectum esse ab omni spe honorum impetrandorum. ²⁰ hac ex causa. ²¹ pro mea infelicitate.

pavari 22. Nunc Orestillam tibi commendo, tuaeque fidei trado, eam ab iniuria defendas, per liberos tuos rogatus 23. Haueto 24.

22 aduersus me. 23 dum ego hoc beneficium rogo propter liberos tuos. 24 Valeto.

CAPVT XXXVI.

Sed ipse 1, paucos dies commoratus apud C. Flaminius in agro Reatino, dum vicinitatem 2 antea sollicitatam armis exornat 4, cum fascibus 5 atque aliis imperii insignibus 6 in castra ad Mallium contendit 7. Haec vbi Romae comperta sunt, senatus Catilinam & Mallium hostes iudicat, ceterae multitudini diem statuit 8, ante quam 9 liceret sine fraude 10 ab armis discedere, praeter rerum capitalium condemnatis 11. Praeterea decernit, ut consules delectum habeant 12; Antonius cum exercitu Catilinam persequi maturet 13, Cicero urbi praesidio sit. Ea tempestate 14 mihi imperium 4 populi R. multo maxime miserabile visum est; cui 15, cum ad occasum ab ortu solis omnia domita annis paterent 16, domi otium atque diuitiae, quae prima mortales putant 17, adfluerent:

1 Catilina, 2 incolas & accolas illius viciniae. 3 excitatam ut rebellaret. 4 intruit. 5 consularibus. 6 ornamentis, signis. 7 proficiscitur. 8 ein Tag anberaumet. 9 diem. 10 sine metu alicuius periculi. 11 exceptis tantummodo his, qui condemnati essent ob res capitales. 12 ut deligerent novos milites ad bellum, den Ausschuss zusammen foderu. 13 celeriter se praepararet. 14 illo tempore. 15 imperio. 16 essent. 17 quas res, otium atque diuitias, homines solent aliis rebus omnibus anteferre.

- rent ¹⁸: fuere tamen ciues, qui seque remque publicam obstinatis animis perditum irent ¹⁹.
- 5 Namque duobus senari ²⁰ decretis ex tanta multitudi-
 ne ²¹ neque praemio inductus ²² coniurationem patefecerat, neque ex castris Catilinae
 6 quisquam omnium discesserat. Tanta vis morbi ²³, atque uti tabes ²⁴ plerosque ciuium animos inuaserat.

¹⁸ abunde essent. ¹⁹ uellent perdere. ²⁰ Senatus.
²¹ coniuratorum. ²² aliquis persuasus. ²³ rebellionis.
²⁴ & quasi pestis aliqua.

CAPVT XXXVII.

- 1 **N**Eque solum illis aliena ¹ mens erat, qui conscii coniurationis fuerant: sed omnino cuncta plebes, nouarum rerum studio ², Catilinae incepta ³ probabat ⁴. Id adeo more suo uidebatur ⁵ facere. Nam semper in ciuitate, quibus opes nullae sunt ⁶, bonis inuidet, malos extollunt; vetera odere ⁷, noua exoptant, odio ⁸ suarum rerum mutari omnia student, turba ⁹ atque seditionibus sine cura aluntur ¹⁰: quoniam egestas facile habetur sine damno ¹¹.
- 4 Sed urbana plebes ea uero praeceptis ierat multis
 5 de causis ¹². Primum omnium ¹³, qui ubique pro-

¹ Inimica erga rempublicam. ² ex cupiditate. ³ consilia. ⁴ laudabant. ⁵ plebs. ⁶ hi, qui nec potentiam nec diuitias habent, solent inuidere bonis uiris. ⁷ odio prosequuntur. ⁸ ex odio. ⁹ turbationibus. ¹⁰ delectantur. ¹¹ *Armutz hat nichts zu verdienen.* ¹² quod ad plebem Romanam attinet, illa sane multis ex causis ruebat in suam ipsius perniciem. ¹³ illi, qui.

probro, atque petulantia maxime praeftabant ¹⁴:
 item alii, per ¹⁵ dedecora, patrimonii amissis:
 postremo omnes, quos flagitium aut facinus do-
 mo expulerat ¹⁶: hi Romam, sicuti in sentinam ¹⁷,
 confluxerant. Dein multi, memores Sulla-
 nae victoriae, quod ¹⁸ ex gregariis militibus alios
 senatores videbant, alios ita diuites, vt regio victu
 atque cultu ¹⁹ aetatem agerent ²⁰: sibi quisque, si
 in armis foret, ex victoria tanta ²¹ sperabat. Prae-
 terea iuuentus, quae in agris manu mercede ²²
 inopiam tolerauerat ²³, priuatis atque publicis
 largitionibus excita ²⁴, vrbis ²⁵ otium ingra-
 to ²⁶ labori praetulerat. Eos, atque alios omnes
 malum ²⁷ publicum alebat. Quo minus miran-
 dum est, homines egentes, malis moribus, maxu-
 ma spe, reipubl. iuxta ac sibi consuluisse. Praeter-
 ea, quorum, victoria ²⁸ Sullae, parentes proscri-
 pti ²⁹, bona erepta, ius libertatis imminutum erat,
 haud sine alio ³⁰ animo belli euentum expecta-
 bant. Ad hoc, quicumque aliarum, atque sena-
 tus partium erant, conturbati rempubl. quam mi-
 nus

¹⁴ qui vitiosissimi & petulantissimi omnium erant.
¹⁵ propter. ¹⁶ in exilium. ¹⁷ sentina est pars naui
 inferior, in quam conflunt omnes sordes. ¹⁸ quo-
 niam videbant, eos factos fuisse Senatores, qui antea
 fuerant gregarii milites. ¹⁹ ornat. ²⁰ viverent.
²¹ & honores & diuitias. ²² *mir Handlohn, Taglöh-
 ner - Arbeit.* ²³ vitam inopem sustentauerat. ²⁴ ex-
 citata, inducta, persuasa. ²⁵ otium eorum, qui in vrbe
 Roma vivebant. ²⁶ iniucundo. ²⁷ calamitas pu-
 blica, miser status reipublicae. ²⁸ per victoriam. ²⁹
in die Acht erklaret, in exilium eieci fuerant. ³⁰ co-
 dem.

2 nus valere ipsi 31, malebant. Id adeo malum multos post annos 32 in ciuitatem reuerterat.

31 malebant turbari rempublicam quam diutius perferre, vt ipsi auctoritate nulla valerent. 32 aliquot.

CAPVT XXXVIII.

1 **N**Am postquam Cn. Pompeio, & M. Crasso Coss. tribunitia potestas restituta est, homines adolescentes 1, suam potestatem nacti, quibus aetas 2 animusque ferox erat, coepere, senatum criminando 3, plebem exagitare 4; dein largiundo, atque pollicitando magis incendere 5; ita 6 ipsi clari potentesque fieri. Contra eos summa ope nitebatur pleraque nobilitas 7, senatus sub specie 8, pro sua magnitudine 9. Namque vt paucis verum 10 absoluan, per illa tempora quicumque rempublic. agitauerunt 11, honestis nominibus 12, alii, sicuti 13 iura populi defenderunt: pars, quo senatus auctoritas maxuma foret, bonum publicum 14 simulantes, pro sua quisque potentia 15 certabant; neque illis modestia, neque modus contentionis 16 erat: vtrique victoriam crudeliter exercebant.

CA.

1 Tribuni plebis facti. 2 iuuenilis. 3 falsis criminibus accusando. 4 excitare ad seditionem. 5 instigare, irritare. 6 Ita coeperunt, hoc modo, his actibus, tentarunt. 7 plerique nobiles aduersabantur his tribanis plebis. 8 sub speciosa, praetensa, auctoritate Senatus. 9 sed reuera ad augendam potius suam magnitudinem. 10 veritatem rei. 11 ad seditionem, turbauerunt. 12 sub honesto praetextu. 13 ac si. 14 utilitatem rei publicae praerendentes. 15 quisque ad augendam tantummodo suam potentiam. 16 certaminis, rixarum mutuum.

SE
ope
ma
ipsi
cete
stra
dul
tam
pra
dis
mi
cto
qui
im
re
ad
Fu
ne
Ro

4. v
fue
had
9. v
11.
vir
con
Ro

8

CAPVT XXXIX.

Sed, postquam Cn. Pompeius ad bellum mari-
 timum atque Mithridaticum missus est, plebis
 opes imminutae ¹, paucorum potentia creuit. Hi ²
 magistratus, prouincias, aliaque omnia tenere ³;
 ipsi innoxii, florentes ³, sine metu aetatem agere ⁴,
 ceterosque iudiciis terrere, quo plebem in magi-
 stratu placidius tractarent. Sed vbi primum ³
 dubiis rebus nouandis spes oblata est ⁷, vetus cer-
 tamen animos eorum arrexit ⁸. Quod si primo ⁴
 praelio Catilina superior ⁹, aut aequa manu ¹⁰
 discessisset; profecto magna clades atque cala-
 mitas republ. oppressisset; neque illis, qui vi-
 ctoriam adepti forent, diutius ea ¹¹ vti licuisset;
 quin defessis & exsanguibus ¹², qui ¹³ plus posset,
 imperium atque libertatem extorqueret ¹⁴. Fue-
 re tamen extra coniurationem, ¹⁵ complures, qui
 ad Catilinam initio profecti sunt. In his ¹⁶ erat ⁶
 Fuluius, senatoris filius, quem retractum ¹⁷ ex iti-
 nere parens necari iussit. Iisdem temporibus ⁷
 Romae Lentulus, sicuti Catilina praeceperat,
 quos-

1. Fuerunt. 2. coeperunt 3. felices, aliis eminentes.
 4. vivere. 5. tempore magistratus sui. 6. maiori man-
 suetudine. 7. postquam spes facta est, statum reipublicae
 haecenus dubium posse innouari mutarique. 8. excitauit.
 9. victor. 10. pari felicitate, ita vt victoria dubla fuisset.
 11. victoria hac. 12. victoribus debilitatis. 13. qui valuisset
 viribus. 14. extorsurus fuisset. 15. qui non impliciti erant
 coniurationi Catilinae. 16. inter hos. 17. reductus
 Romam.

C

quoscumque moribus aut fortuna ¹⁸ nouis rebus ¹⁹ idoneos credebat, aut per se, aut per alios sollicitabat ²⁰; neque solum ciues, sed cuiuscumque modi genus hominum ²¹, quod modo vsui bello foret ²².

18. propter malos mores aut propter paupertatem. 19. ad turbandam remp. 20. ad tumultum. 21. varios homines. 22. quicumque modo possent vtilis esse ad bellum gerendam.

CAPVT XL.

- I** Gitur P. Umbreno cuidam negotium ¹ dat, vti legatos Allobrogum ² requirat ³, eosque, si possit, impellat ad societatem belli ⁴: existumans, publice priuatimque aere alieno oppressos, praeterea quod natura ⁵ gens Gallica belliosa esset, facile ad tale consilium adduci posse.
- 2** Umbrenus, quod ⁶ in Gallia negotiatus erat ⁷, plerisque principibus ciuitatum notus erat, atque eos nouerat: itaque sine mora, vbi primum legatos in foro conspexit, percunctatus ⁸ pauca de statu ciuitatis ⁹, & quasi dolens eius casum ¹⁰, requirere coepit, quem exitum tantis malis sperarent? Postquam illos videt ¹¹ queri de auaritia magistratum, accusare senatum ¹², quod in eo auxilii nihil esset miseris suis remedium mor.

1. mandatumi. 2. Allobroges Galliae Narbonensis populi. 3. adeat. 4. ciuili. 5. a natura. 6. quoniam. 7. negotia habuerat. 8. interrogans illos. 9. Allobrogum. 10. miserum statum. 11. intelligit, audir. 12. quod legati accusarent Senatum Romanum.

mortem expectare 13: *At ego, inquit, vobis, si modo vni 14 esse vultis, rationem ostendam, qua 15 tanta mala ista effugiatis* 16. Haec ubi dixit, Allobroges, 4
 in spem maximam adducti, Umbrenum orare 17,
 uti sui misereretur: nihil tam asperum neque
 tam difficile esse, quod non cupidissime facturi
 essent, dum 18 ea res civitatem 19 aere alieno liberaret.
 Ille eos in domum D. Bruti perducit, 5
 quod 20 foro propinqua erat, neque aliena consilii 21,
 propter Semproniam: nam tum Brutus ab
 Roma aberat. Praeterea Gabinium accessit 22, 6
 quo maior auctoritas sermoni 23 inesset. Eo 24
 praesente coniurationem 25 aperit, nominat socios, 7
 praeterea 26 multos cuiusque generis innoxios 27,
 quo legatis animus amplior 28 esset; dein eos,
 pollicitos operam suam, domum demittit.

13. & quod nullum aliud miseriarum suarum remedium expectarent, quam mortem. 14. fortes. 15. per quam rationem, viam, modum. 16. effugere possitis. 17. coeperunt. 18. dummodo. 19. Allobrogum. 20. quoniam haec domus. 21. & haec domus implicita etiam erat consilii Catilinae. 22. venire iubet ad se. 23. suo. 24. Gabiulo. 25. Catilinae. 26. nominat. 27. qui tamen non erant participes consilii huius. 28. maior, *ein grüßerer Muth.*

CAPVT XLI.

SED Allobroges diu incertum habuerunt, quidnam consilii caperent. In altera parte erat ares alienum, studium belli, magna merces in spe

C 2

1. diu dubitaverunt, diu nesciuerunt. 2. vna. 3. praemium.

4.

spe victoriae: at in altera maiores opes, tuta con-
 3 filia, pro incerta spe certa praemia. Haec illis
 4 voluentibus 4, tandem vicit fortuna reip. Itaque
 Q. Fabio Sangae, cuius patrocínio ciuitas 5 plu-
 rimum utebatur, rem omnem, vt cognouerant,
 5 aperiunt. Cicero, per Sangam consilio cogni-
 to, legatis praecipit, vt studium coniurationis
 vehementer simulent 6, ceteros 7 adeant, bene
 polliceantur, dentque operam, vt eos 8 quam ma-
 xime manifestos habeant.

4. dum legati de his rebus deliberant. 5. Allobrogum,
 6. vt vehementer omnique studio simulent, quasi acce-
 dere velint coniurationi. 7. coniuratos 8. coniuratos.

CAPVT XLII.

1 **I**sdem fere temporibus, in Gallia citeriore atque
 2 vltiore, item in agro Piceno, Bruttio 1, Apu-
 lia, motus 2 erant. Namque illi, quos ante 3 Cati-
 lina dimiserat 4, inconsulte 5 ac veluti per dementi-
 am cuncta simul agere 6: nocturnis consiliis ar-
 morum atque telorum portationibus, festinando,
 agitando 7 omnia, plus timoris quam periculi ef-
 3 fecerant. Ex eo numero 8 complures Q. Metellus
 Celer praetor, ex sociis caussa cognita 9, in vincula con-

1 Prouincia, hodie Calabria dicta. 2. seditiones. 3. ante se. 4. miserat in illas prouincias. 5. sine certo & prudenti consilio. 6. caeperunt. 7. mouendo, excitando ad seditionem. 8. coniuratorum. 9. cum cognouisset rem omnem ex sociis.

coniecerat; item ¹⁰ in citeriore Gallia C. Murena, qui ei prouinciae legatus praeerat. At Romae ⁴ Lentulus cum caeteris, qui principes coniurationis erant, paratis ¹², vti videbatur, magnis copiis constituerat, vti, cum ¹³ Catilina in agrum Faesulanum cum exercitu venisset, L. Bestia tribunus pleb. concione habita ¹⁴, quereretur de actibus Ciceronis, bellique ¹⁵ grauissimi inuidiam optumo consuli imponderet; eo signo ¹⁶, proxima nocte cetera multitudo coniurationis suum quisque negotium exsequeretur.

10. coniecerat alios pariter in vincula. 11. als Stadthalter oder Vice-Gouverneur. 12. postquam parauerat magnas copias. 13. vt, quando. 14. populo conuocato. 15. ciuilibus. 16. dato, das sollte gleichsam die Losung seyn.

CAPVT XLIII.

Sed ea ¹ diuisa ² hoc modo dicebantur: Statilius, & Gabinius vti cum magna manu ³ duodecim simul opportuna loca vrbis incenderent, quo tumultu ⁴ facilius aditum ad consulem, caeterosque, quibus infidiae parabantur, fieret: Cethegus Ciceronis ianuam obsideret, eumque ⁵ adgrederetur, alius autem alium ⁶; sed filii familiarum, quorum ex nobilitate maxuma pars erat ⁷, parentes ⁸ interficerent; simul, caede &

C 3

1. negotia. 2. fuisse. 3. militum, armatorum. 4. facto. 5. adgrederetur. 6. inter coniuratus. 7. suos. 8. ci-

incendio percussis omnibus 8, ad Catilinam e-
 2 rumperunt 9. Inter haec parata 10 atque decre-
 ta 11, Cethegus semper querebatur de ignavia fo-
 ciorum: illos dubitando, & dies prolatando 11,
 magnas opportunitates corrumpere 12; facto,
 non consulto 13, in tali periculo opus esse: seque,
 si pauci adiuuarent, languentibus 14 aliis, impe-
 3 tum in curiam facturum 15. Natura 16 ferox, ve-
 hemens, manu promptus erat 17: maximum bo-
 num 18 in celeritate putabat.

8. civibus & incolis vrbis Romae. 9. ex vrbe. 10. inter hos apparatus. 11. dum executionem sui consilii de die in diem proferrent. 12. perdere. 13. diurnis & taediosis consiliis. 14. dubitantibus adhuc, cessantibus. 15. esse, facere velle. 16. natura. 17. Cethegus. 18. euen- tum optatum consilii totius positum esse.

CAPVT XLIV.

1 **S**Ed Allobroges ex 1 praeepto Ciceronis per
 Gabinium ceteros 2 conueniunt: ab Len-
 tulo, Cethego, Statilio, item Cassio postulant
 iusiurandum, quod signatum 3 ad ciues perfe-
 rant 4: aliter haud facile eos ad tantum nego-
 2 tium impelli posse. Caeteri, nihil suspicantes,
 dant 5: Cassius semet eo 6 breui 7 venturum pol-
 licetur, ac paulo ante legatos ex vrbe profi-
 cisci-

1. iuxta praescriptum. 2. coniuratos. 3. besiegelt und unterschrieben. 4. perferre ad ciues suos possent. 5. iusiurandum signatum. 6. ad Allobroges. 7. tempore.

ciscitur. Lentulus cum his ⁸ T. Vulturium ³
 quemdam Crotoniensem mittit, vt Allobroges,
 prius quam domum pergerent ⁹, cum Catilina,
 data ¹⁰ atque accepta ¹¹ fide, societatem confir-
 marent. Ipse Vulturio literas ad Catilinam dat ⁴
¹², quarum exemplum infra scriptum est:

*Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Fac ⁵
 cogites, in quanta calamitate sis, & memineris, te
 virum ¹³ esse: consideres, quid tuas rationes ¹⁴ postu-
 lent; auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis.*

Ad hoc, mandata verbis ¹⁵ dat; cum ab senatu ⁶
 hostis iudicatus sit, quo consilio seruitia ¹⁶ repu-
 diet? in vrbe parata ¹⁷ esse, quae iusserit: ne cun-
 ctetur ipse propius ¹⁸ accedere.

8. legatis. 9. proficiscerentur. 10. per Catilinam.
 11. a legatis Allobrogum. 12. perferibit. 13. fortem.
 14. status rerum tuarum. 15. mündlich. 16. seruo-
 rum ministeria in bello. 17. omnia. 18. ad urbem.

CAPVT XLV.

His rebus ita actis, constituta nocte, qua pro- ¹
 ficiscerentur ¹, Cicero, per legatos ² cun-
 ctas edoctus, L. Valerio Flacco, & C. Pomptino
 praetoribus imperat, vt in ponte Mulvio per in-
 fidias Allobrogum comitatus ⁴ deprehendant:
 rem omnem aperit, cuius gratia mittebantur:
 cetera, vti facto opus sit, ita agant. Homines ²
 C 4 mi.

1. Legati Allobrogum eum Vulturio. 2. Allobro-
 gum. 3. quae acta essent. 4. comites. 5. adgrede-
 rentur & caperent.

6.

militares, sine tumultu praesidiis collocatis, sicuti
 3 praeceptum erat occulte pontem obsident. Postquam ad id loci 6 legati cum Vulturio venere 7, simul utrimque 8 clamor exortus est; Galli 9, cito 10 cognito consilio, sine mora praetoribus se
 4 tradunt 11. Vulturio primo, cohortatus caeteros, gladio se a multitudine 12 defendit; dein, ubi a legatis desertus est, multa prius de salute sua 13 Pomptinum obtestatus, quod 14 ei notus erat: postremo timidus, ac vitae diffidens, velut hostibus, sese praetoribus dedit.

6. ad illum locum. 7. venerunt. 8. ex utraque parte. 9. Allobroges. 10. statim. 11. captivos. 12. contra adgressores. 13. de conservatione vitae suae, & permittenda fuga petens. 14. quoniam.

CAPVT XLVI.

1 Quid rebus confectis, omnia propere per
 2 nuncios consuli 1 declarantur. At illum 2 ingens cura atque laetitia simul occupauerat; Coniuratione patefacta, civitatem periculis ereptam esse 3. Porro autem anxius erat, in maximo scelere tantis 4 civibus deprehensis, quid facto opus esset? poenam illorum sibi oneri 5, impunitatem perdundae reipublicae 6 fore.
 3 Igitur confirmato animo, vocari ad sese iubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemque Ceparium Terracinensem; qui in Apuliam

1. Ciceroni. 2. illius animum. 3. videbat. 4. tam nobilibus. 5. invidiae atque odio, propter potentiam familiarum, ex quibus erant coniurati. 6. si vero coniurati non punirentur, metuebat Cicero, ne hac ratione periret reipublica.

liam ad concitanda seruitia proficisci parabat. Caeteri 7 sine mora veniunt. Ceparius, paulo ante domo egressus, cognito indicio 8, ex vrbe profugerat. Consul Lentulum, quod 9 praetor erat, ipse manu tenens, in senatum perducit; reliquos cum custodibus in aedem 10 Concordiae venire iubet. Eo 11 senatum aduocat, magna- que 12 frequentia eius ordinis Vulturium cum legatis introducit; Flaccum praetorem scri- nium 13 cum literis, quas a legatis acceperat, eodem 14 adferre iubet.

7. priores quatuor. 8. cum intellexisset, proditam esse coniurationem. 9. quoniam is. 10. templum. 11. in hoc templum. 12. & in magna. 13. das Kaeßgen, Paquet. 14. in illud templum, in Senatum.

CAPVT XLVII.

Vulturium interrogatus de itinere, de litteris, postremo quid 1, aut qua de causa, consilii habuisset? primo fingere 2 alia omnia, dissimulare 3 de coniuratione; post, ubi fide publica 4 dicere iussus est, omnia, uti gesta erant, aperit: se paucis ante diebus a Gabinio & Cepario socium 5 adscitum 6, nihil amplius scire, quam legatos 7: tantummodo audire solitum 8 ex Gabi- nio, P. Autronium, Ser. Sullam, L. Vargunteium, multos 9 praeterea in ea coniuratione esse. Eadem 10 Galli fatentur; at Lentulum 2

C 5

dis-

1 Quid consilii, quale consilium. 2. coepit. 3. simu- lare, quasi ipse nihil quidquam sciret. 4. promissa de- creto Senatus impunitate, si veritatem aperiret. 5. con- iurationis. 6. fuisse. 7. Allobrogum. 8. esse. 9. alios. 10. quae dixerat Vulturium.

diffimulantem coarguunt ¹¹ praeter litteras, sermonibus ¹², quos ille habere solitus erat, ex libris Sibyllinis ¹³, regnum Romae tribus Corneliiis portendi ¹⁴: Cinnam, atque Sullam antea ¹⁵; se ¹⁶ tertium esse, cui fatum foret urbis potiri ¹⁷, praeterea, ab ¹⁸ incendio Capitolio illum esse vigesimum annum, quem saepe ex prodigiis haruspices respondissent bello civili cruentum fore. **I**gitur, perlectis litteris, cum prius omnes signa sua cognouissent ¹⁹; senatus decernit, ut, abdicato magistratu ²⁰, Lentulus, itemque caeteri, in **4** liberis custodiis ²¹ habeantur. Itaque Lentulus P. Lentulo Spintheri, qui tum aedilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Caesari, Gabinius M. Crasso, Ceparius (nam is paulo ante ex fuga retractus erat) Cn. Terentio senatori traduntur.

11. reum faciunt. 12. ex iis sermonibus. 13. in quibus fata reip. erant perscripta. 14. promitti. 15. duos fuisse Cornelios. 16. Lentulum. 17. cui fata promitterent occupationem urbis Romae. 18. ab illo tempore, quo incensum esset Capitolium. 19. recognosciret hacten. 20. postquam decessisset officio Praetorio. 21. libera custodia appellabatur, quando reus in custodiam tradebatur consuli, Praetori, Aedili, vel Senatori.

CAPVT XLVIII.

Interea plebes, coniuratione patefacta, quae ¹ primo cupida rerum nouarum nimis bello ² fauebat, mutata mente Catilinae consilia execra-

¹. Quae plebs. ². civili.

crari, Ciceronem ad caelum tollere 3; velut ex
 feruitute erepta 4, gaudium atque laeticiam agi-
 tabat 5. Namque alia belli facinora praedae 6
 magis, quam detrimento 7, fore, incendium 8
 vero crudele, immoderatum, ac sibi maxime
 calamitosum putabat; quippe cui omnes co-
 piae 9 in vsu quotidiano & cultu 10 corporis er-
 rant. Post eum diem quidam L. Tarquinius
 ad senatum adductus erat: quem, ad Catilinam
 proficiscentem 11, ex itinere retractum 12 aie-
 bant. Is cum se diceret coniuratione indica-
 turum, si fides publica 13 data esset; iussus a
 consule 14, quae sciret, edicere, eadem fere,
 quae Vulturcius, de paratis incendiis, de caede
 bonorum 15, de itinere hostium, senatum edo-
 cet: praeterea, se missum 16 a M. Crasso, qui Ca-
 tilinae nunciaret, ne eum Lentulus, & Cethe-
 gus, aliique ex coniuratione 17 deprehensi 18,
 terrerent 19; eoque magis properaret ad vr-
 bem 20 accedere, quo & caeterorum animos
 reficeret 21, & illi 22 facilius e periculo 23 eri-
 perentur. Sed, vbi Tarquinius Crassum nomi-
 nauit, hominem nobilem, maximis diuitiis,

C 6

sum-

3. laudibus. 4. esset. 5. ostendebat. 6. militum.
 7. perdendae reipublicae. 8. vrbis. 9. omnes diui-
 tiae. 10. sustentatione. 11. cum proficisci vellet ad
 Catilinam. 12. fuisse. 13. impunitatis promissio. 14.
 Cicerone. 15. virorum, ciuium. 16. fuisse. 17. ex
 sociis coniurationis. 18. captiui. 19. ab incepto.
 20. Romam. 21. recrearet, confirmaret. 22. captiui.
 23. vitas.

summa potentia; alii rem incredibilem rati 24: pars, tamen si verum 25 existimabant, tamen, quia in tali tempore tanta vis hominis 26 magis leniunda, quam exagitanda 27, videbatur: plerique Crasso ex negotiis privatis obnoxii, 28, conclamant: indicem 29 falsum esse; deque ea re postulant ut referatur 30. Itaque, Cicerone consulente, frequens 31 senatus decernit: Tarquinii indicium falsum videri, eumque in vinculis retinendum 32; neque, amplius potestatem faciendam 33, nisi de eo indicaret 34, cuius consilio tantam rem esset mentitus. Erant eo tempore, qui existimarent, indicium illud a P. Autronio machinatum 35: quo facilius, adpellato Crasso, per societatem periculi reliquos 36 illius potentia 37 tegeter. Alii Tarquinium a Cicerone immissum 38 aiebant, ne Crassus, more suo, suscepto malorum 39 patrocinio, Remp. conturbaret.

CA-

24. alii putabant, rem hanc esse plane incredibilem, 25. vera dicta esse, 26. Crassi. 27. exacerbanda esse. 28. obligati, addicti. 29. proditorem esse hominem fallacem. 30. & postulant, ut ea res amplius ad deliberandum proponatur Senatui. 31. totus. 32. esse. 33. neque amplius dandum esse Tarquinio occasionem & facultatem dicendi & iudicandi. 34. nisi illum nominaret. 35. ita institutum fuisse *durch* intrigues *also* *angestellet*. 36. coniuratos. 37. potentiam Crassi. 38. *habe, angeflistet*. 39. hominum.

CAPVT XLIX.

Ipsum Crassum ego postea praedicantem ¹ audi- **1**
 vi, tantam illam contumeliam sibi ab Cicerone
 impositam ². Sed iisdem temporibus Q. Catu- **2**
 lus, & C. Piso neque gratia ³, neque precibus,
 neque pretio ⁴ Ciceronem impellere; quiuc-
 re ⁵, vti per Allobroges, aut alium indicem C.
 Caesar falso nominaretur ⁷. Nam vterque cum **3**
 illo ⁸ graues inimicitias exercebant; Piso, op-
 pugnatu ⁹ in iudicio repetundarum ¹⁰, pro-
 pter cuiusdam Transpadani ¹¹ supplicium iniu-
 stum; Catulus ¹², ex petitione pontificatus ¹³
 odio incensus, quod extrema aetate ¹⁴, maxu-
 mis honoribus vsus, ab adolescentulo Caesare vi-
 ctus ¹⁵ discesserat. Res ¹⁶ autem opportuna **4**
 videbatur; quod ¹⁷ is, priuatim ¹⁸ egregia libe-
 ralitate, publice maxumis muneribus ¹⁹, gran-
 dem

C 7

1. Dicentem. 2. fuisse. 3. per gratiam & fauorem.
 4. proposito praemio. 5. persuadere. 6. potuerunt.
 7. tanquam & ipse esset inter coniuratos. 8. Caesare.
 9. Piso quidem ideo, quoniam accusatus fuerat a Caesa-
 re. 10. quasi pecunias publicas Piso ad se rapuisset.
 11. hominis, qui habitabat in provincia Transpadana. Pa-
 dus est fluvius Italiae, hodie dicitur *der Pò*. 12. Ideo
 exercebat inimicitias cum Caesare. 13. post petiti-
 onem Pontificatus, seu summi sacerdotii, quem simul
 cum Caesare Cato etiam petiuerat quidem, sed non ob-
 tinuerat. 14. in summa senectute. 15. superatus in
 petitione. 16. consilium hoc. 17. quoniam Caesar.
 18. propter liberalitatem, quam priuatim exercebat. 19.
 editis spectaculis.

20.

5 dem pecuniam debebat ²⁰. Sed vbi consulem ad tantum facinus impellere nequeunt, ipsi singulatim ²¹ circumeundo atque ementiendo ²², quae se ex Vulturio, aut Allobrogibus audisse dicerent, magnam illi ²³ inuidiam conflauerant; vsque adeo, vti nonnulli equites R. qui praesidii causa cum telis ²⁴ erant circum aedem Concordiae, seu periculi magnitudine, seu animi mobilitate ²⁵ impulsus, quo studium suum in remp, clarior ²⁶ esset, egredienti ex senatu Caesari gladio minitarentur.

^{20.} *schuldig war.* ^{21.} singulos senatores & amicos. ^{22.} falsa dicendo. ^{23.} Caesari. ^{24.} armis. ^{25.} inconstantia. ^{26.} vt eo maiori ostentatione amorem suum erga rempublicam declararent.

CAPVT L.

1 DVm haec in senatu aguntur, & dum legatis Allobrogum, & T. Vulturio, comprobatos eorum indicio, praemia decernuntur: liberti, & pauci ex clientibus Lentuli, diuersis itineribus, opifices atque seruitia ² in vicis ³ ad eum ⁴ eripiendum ⁵ sollicitabant: partim exquirebant ⁶ duces multitudinum, qui pretio ⁷ remp. vexare ² soliti erant. Cethegus autem per nuncios familiam ⁸ atque libertos suos, lectos ⁹ & exercitata-

1. Laudato, adprobato per Senatum. 2. seruos. 3. plateis publicis. 4. Lentulum. 5. ex custodia. 6. plebis. 7. praemio proposito. 8. suos domesticos. 9. electos.

tatos in audaciam ¹⁰, orabat, vt grege facto ¹¹, cum telis ad sese irrumperent. Consul, vbi ea ¹² 3 pararicognouit, dispositis praesidiis, vti res atque tempus monebat, conuocato senatu refert, quid de his fieri placeret ¹³, qui in custodiam traditierant? Sed eos paulo ante frequens senatus indicauerat contra remp. fecisse ¹⁴. Tum D. Iu- 4 nius Silanus, primus sententiam ¹⁵ rogatus, quod 5 eo tempore consul designatus erat, de his, qui in custodiis tenebantur, & praeterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium ¹⁶ sumendum decreuerat: isque postea permotus oratione C. Caesaris, pedibus in sententiam Ti. Neronis iturum ¹⁷ se dixerat, quod de ea re, praesidiis abditis, referendum censuerat ¹⁸. Sed Caesar, vbi ad eum ventum ¹⁹ est, rogatus sententiam a consule, huiusce- 6 modi verba locutus est:

¹⁰ omnem. ¹¹ collecti in vnum corpus & gregem. ¹² has insidias. ¹³ quid decernendum esset. ¹⁴ criminis laesae maiestatis, & turbatae pacis publicae, reos esse. ¹⁵ de sua sententia. ¹⁶ vitae. ¹⁷ se secuturum esse sententiam Neronis. ¹⁸ quoniam censuerat, vt ea de re referretur quidem, sed id tamen, vt praesidia, quae circumstabat, templum Concordiae, remouerentur, ne quod ab iis periculum esset. ¹⁹ postquam ordo dicendi ad Caesarem venit.

CAPVT LI.

OMnes homines, P. C. qui de rebus dubiis con- 1 sultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet. Haud facile ani- 2 mus

mus verum prouidet ¹, ubi illa ² officium ³; neque quisquam omnium lubidini simul & vsui paruit ⁴.
³ Vbi intenderis ⁵ ingenium, valet: si lubito possidet ⁶, ea dominatur; animus nihil valet. Magna mihi copia est memorandi ⁷, P. C. ⁸ qui reges, aut qui populi, ira aut misericordia impuls, male consuluerint ⁹: sed ea malo dicere, quae maiores nostrri contra lubidinem ¹⁰ animi sui, recte atque ordine ¹¹ fecere. Bello Macedonico, quod cum rege Perse gessimus, Rhodiorum ciuitas, magna atque magnifica, quae populi R. opibus creuevat, infida atque aduersa nobis fuit: sed postquam, bello confecto ¹², de Rhodiis ¹³ consultum est, maiores nostrri, ne quis diuiciarum magis, quam iniuriae bellum inceptum diceret ¹⁴, impunitos eos dimisere. Item bellis Punicis omnibus, cum saepe Carthaginenses, & in pace & per inducias, multa nefanda facinorosa fecissent, nunquam ipsi ¹⁵ per occasionem ¹⁶ talia ¹⁷ fecere: magis, quod se dignum ¹⁸ foret, quam quod in illos ¹⁹ iure fieri possent, quaerebant.

Hoc

1. Perspicit. 2. affectus animi. 3. obstant, impediunt. 4. neque quisquam hominum simul potuit & affectu bus suis obedire, & id consulere, quod utile esset. 5. si quis habet ingenium ab affectibus liberum. 6. si vero affectus possident animum. 7. prolixè possem commemorare. 8. Patres conscripti, id est senatores. 9. malum consilium dederint. 10. affectum. 11. certo, 12. peracto. 13. puniendis. 14. ne quis dicere posset, quasi illud bellum susceptum fuisset magis ob diuitias Rhodiorum, quam ob vindicandam acceptam a Rhodiis iniuriam. 15. maiores nostrri. 16. oblatam. 17. nefanda facinorosa. 18. suae dignitati conueniens. 19. Carthaginenses.

20.

Hoc item vobis prouidendum est, P. C. ne plus valeat apud vos P. Lentuli, & caeterorum scelus, quam vestra dignitas: neu magis irae vestrae, quam famae, consulatis 20. Nam si digna poena pro factis eorum reperitur, nouum consilium adprobo: sin magnitudo sceleris omnium ingenia exsuperat, iis 22 vtendum censeo, quae legibus comparata sunt. * Plerique eorum, qui ante me sententias dixerunt, compositae 23 atque magnifice casum 24 reip. miserati sunt: quae belli saeuitia esset, quae victis 25 acciderent, enumerauere; rapi virgines, pueros; diuelli liberos a parentum complexu; matres familiarum pati 26, quae victoribus colluissent; fana 27 atque domos exspoliari; caedem, incendia fieri: postremo armis, cadaueribus, cruore, atque luctu omnia compleri. Sed, per deos immortales, quo illa oratio pertinuit? an, uti vos infestos 29 coniurationi faceret? scilicet 30, quem res tanta atque tam atrox non permouit, eum oratio accendet. Non ita est: Neque cuiquam mortalium iniuriae suae paruae videntur; multi eas grauius aequo 31 habuere. Sed alia aliis licentia est, P. C. qui demissi 32 in obscuro vitam agunt, si quid iracundia 33 deliquere pauci sciunt; fama atque fortuna eorum pares sunt: qui 34 magno imperio praediti in excelso

20. aut ne. 21. prospiciatis. 22. supplicis, poenis.
 23. eleganter, adposite, conuenienter ad rem. 24. miseriam. 25. quae mala. 26. eas turpitudines. 27. rempla. 28. quorsum, quem scopum habuit illa oratio?
 29 inimicos. 30. Ironia. 31. quam fas quidem & aequum est. 32. humiles, abjecti. 33. ex iracundia. 34. qui vero.

- so 35 aetatem agunt 36, eorum facta cuncti mortales
 13 nouere. Ita in maxuma fortuna 37 minuma licentia
 est: neque studere 38, neque odisse, sed minime irasci
 14 decet. Quae apud alios iracundia dicitur, ea in im-
 perio 39 superbia atque crudelitas adpellatur. Equi-
 15 dem ego sic existumo, P.C. omnes cruciatus minores 40,
 quam facinora illorum 41 esse: sed plerique mortales
 postrema meminere 42; & in hominibus impiis, scele-
 ris eorum obliti 43, de poena differunt, si ea paulo seue-
 16 rior fuerit. D. Silanum, virum fortem atque stre-
 num, certe scio, quae dixerit, studio 44 reip. dixisse,
 neque illum in tanta re gratiam 45 aut inimicitias ex-
 ercere: eos mores, eamque modestiam, viri cognoui.
 17 Verum sententia eius mihi non crudelis, (quid enim in
 tales homines 46 crudele fieri potest?) sed aliena a re-
 18 publ. 47 nostra videtur. Non profecto, aut metus,
 aut iniuria te subegit, Silane, consulem designatum,
 19 genus poenae nouum decernere. De timore, su-
 peruacaneum 48 est differere, cum, praesenti dili-
 gentia clarissimi viri consulis 49, tanta praes-
 20 dia sint armis. De poena, possum equidem
 di-

---

35. loco constituti. 36. viuunt. 37. iis, qui in ma-
 xima fortuna, honore & auctoritate constituti sunt. 38.
 neque illos decet habere studium aut gratiam partium.
 39. in his, qui imperium habent. 40. longe minores
 esse. 41. coniuratorum. 42. suppliciorum solent esse
 tantummodo memores. 43. dum obliuiscuntur scele-
 rum ab ipsis patrorum. 44. ex amore erga repu-
 blicam. 45. favorem. 46. coniuratos. 47. non
 conueniens esse cum moribus maiorum nostrorum ac
 reipublicae. 48. frustra foret. 49. Ciceronis.

dicere id quod res habet 50, in luctu atque miseriis, mortem aerumnarum requiem, non cruciatum, esse; eam 51 cuncta mortalium mala dissolvere; ultra 52 neque curae 53 neque gaudio locum esse. * Sed per deos immor- 2 I* tales, quamobrem in sententia non addidisti, uti prius verberibus in eos animaduerteteretur 54? An, quia lex 22 Porcia 55 vetat? at aliae leges item condemnatis ciuibus non animam 56 eripi, sed exsilium permitti 57, iubent. An quia grauius 58 est verberari, quam necari? 23. quid autem acerbum 59, aut nimis graue est in 60 homines tanti facinoris conuictos? Sin, quia leuius est: quei 24 conuenit in minore negotio legem obseruare, cum eam in maiore neglexerit? At enim quis reprehendat, quod 25 in patricidas reip decretum erit? tempus, dies, fortuna, cuius lubido 61 gentibus moderatur 62? illis merito 63 accidet, quidquid euenerit. Caeterum vos, P.C. 26 quid in alios statuatis, considerate: Omnia mala ex 27 empla ex bonis iniitiis orta sunt: sed, ubi imperium ad ignaros, aut minus bonos peruenit, nouum illud exemplum ab dignis & idoneis, ad indignos & non idoneos transfertur. * Lacedaemonii, deuictis Atheniensibus, triginta 28* viros imposuere 64, qui rempub. tractarent 65. Hi primo
 66-

50. iubet, id quod in re ipsa cernitur. 51. mortem. 52. ultra mortem. 53. anxietati. 54. ut illi caederentur, punirentur. 55. quippe per quam prohibitum fuit, ciuem Romanum virgis caedere. 56. vitam. 57. sed eos in exilium pelli. 58. contumeliosius. 59. nimis. 60. contra. 61. voluntas, arbitrium. 62. imperat. 63. ex merito continget. 64. tanquam Gubernatores. 65. administrarent. 66. non

coepere pessimum quemque & omnibus iniustum
 indemnatum ⁶⁶ necare: eo populus laetari, & me-
 30rito dicere sevi ⁶⁷. Post, ubi paullatim licentia ⁶⁸
 crevit: iuxta bonos & malos lubricose ⁶⁹ inter-
 31ficere ⁷⁰, ceteros metu terrere. Ita ciuitas serui-
 tute oppressa, stultae laetitiae graues poenas de-
 32dit. Nostri memoria ⁷¹ victor Sulla, cum Da-
 masippum, & alius huiusmodi, qui malo reip. cre-
 verant ⁷², iugulari iussit; quis non factum eius
 laudabat? Homines scelestos & faciosos, qui se-
 ditionibus temp. exagitauerant, merito necatos ⁷³
 33aiebant. Sed ea res magnae initium cladis fuit.
 Namque, uti quisque domum, aut villam postre-
 mo, aut vas ⁷⁴, aut vestimentum alicuius concu-
 pierat; dabat operam, ut is in proscriptorum nu-
 34mero esset. Ita illi, quibus Damasippi mors
 laetitiae fuerat, paulo post ipsi traherantur ⁷⁵:
 neque prius finis iugulandi ⁷⁶ fuit, quam Sulla
 * 35omnes suos ⁷⁷ diuitiis expleuit ⁷⁸. * Atque ego hoc
 non in M. Tullio ⁷⁹ neque his temporibus vereor:
 • Sed in magna ciuitate multa & variis ingenia
 36sunt. Potest alio tempore, alio consule, cui item
 exercitus in manu sit, falsum aliquid pro vero cre-
 di: Vbi hoc exemplo ⁸⁰, per senatus decretum, con-
 sul

66. non auditum, licet non condemnatum. 67. ideo
 coepit populus laetari, & dicere, quod id merito fiat. 68.
 Gubernatorum. 69. pro libitu suo. 70. coeperunt.
 71. nostro tempore. 72. quorum potentia aucta fuerat.
 sed cum damno reipublicae. 73. fuisse. 74. pretiosum
 aliquid. 75. ad mortem. 76. interficiendi homines. 77.
 amicos. 78. exsatiavit. 79. Cicerone, iam consule. 80
 iuxta praefens exemplum. 81.

sul gladium eduxerit: quis illi 81 finem statuet, aut
 quis moderabitur? Maiores nostri neque audaciae 37
 umquam eguere. 82: neque superbia obstabat, quo
 minus instituta 83 aliena, si modo proba erant,
 imitarentur. Arma atque tela militaria ab Sa- 38
 ninitibus, insignia 84 magistratum ab Tuscis ple-
 raque sumserunt 85: postremo, quod ubique apud
 socios, aut hostes idoneum videbatur, cum summo
 studio domi exsequebantur: imitari 86, quam in-
 videre bonis malebant. Sed eodem illo tempore 39
 Graeciae morem imitati, verberibus animadu-
 tebant in ciues, de condemnatis summum 87 sup-
 plicium sumebant. Postquam republ. adoleuit 88, 40
 & multitudine ciuium factiones valere 89, cir-
 cumueniri 90 innocentes, alia huiusmodi 91 fieri
 coepere: tunc lex Porcia aliaeque leges paratae
 sunt, quibus 92 legibus exsilium damnatis permis-
 sum est. Hanc ego caussam, P. C. quo minus cons- 41
 lium nouum capiamus, inprimis magnam 93 puto.
 Profecto virtus, atque sapientia maior in illis 94, 42
 fuit, qui ex paruis opibus 95 tantum imperium fe-
 cere, quam in nobis, qui ea bene parta 96 vix reti-
 nemus. Places 97 igitur eos 98 dimitti, & augeti
 exer-

81. Consuli armato. 82. omnino audacissimi fuerunt.
 83. mores aliorum populorum. 84. ornamento, fasces,
 fellas curules &c. 85. imitati sunt, acceperunt. 86. bo-
 nos. 87. vitae. 88. maiorem accepit potentiam. 89.
 inualere. 90. falli, opprimi. 91. huius generis sce-
 lera. 92. per quas leges. 93. grauissimam, bene confi-
 derandam. 94. maioribus nostris. 95. potentia. 96.
 a maioribus nostris. 97. nobis. 98. captiuos, coniu-
 ratos.

exercitum Catilinae? minime: sed ita censeo: publicandas⁹⁹ eorum pecunias; ipsos in vincula habendos per municipia, quae maxime opibus¹⁰⁰ valent: ne quis de his¹⁰¹ postea ad senatum referat, neue cum populo agat; qui aliter fecerit, senatum existimare, eum contra temp. & salutem omnium facturum¹⁰².

99. confiscandas. 100. quae potentissima sunt. 101. coniuratis. 102. esse.

CAPVT LII.

Postquam Caesar dicendi finem fecit, caeteri verbo¹, alius alii varie adsentiebantur²: at M. Porcius Cato, rogatus sententiam³, huiusmodi orationem habuit:

- 2 *Longe mihi alia mens est, P. C. cum res, atque pericula nostra considero, & cum sententias nonnullorum*
 3 *mecum ipse reputo. Illi mihi differuisse videntur de poena eorum, qui patria, parentibus, aris atque focis & suis bellum parauere; res⁵ autem monet, cauere ab illis magis, quam, quid in illos statuamus, consultare. Nam caetera maleficia tum persequare⁶, ubi facta sunt: hoc, nisi prouideris⁷ ne accidat, ubi euenit, frustra⁸ iudicia implores. Capta urbe, nihil fit reliqui victis⁹.*

Sed,

1. Pari oratione. 2. consensum suum dabant Caesari.
 3. suam. 4. templis ac domibus. 5. praesens autem rerum status. 6. oportet vt persequaris. 7. cauebis ante. 8. tunc frustra demum. 9. sed omnis sunt in potestate victoris.

Sed, per deos immortales, vos ego adpello, qui semper do- 5
 mos, villas, signa, tabulas vestras pluris, quam rempubl.
 fecistis: si ista cuiuscumque modi¹⁰ sint, quae ample-
 xamini¹¹, retinere, si voluptatibus vestris otium prae-
 bere vultis: expergiscimini aliquando, & capeffite¹²
 rempublicam. Non agitur de vestigalibus, non de fo- 6
 ciorum iniuriis: libertas & anima nostra in dubio¹³
 est. Saepenumero, P. C. multa verba in hoc ordine¹⁴
 feci: saepe de luxuria atque auaritia nostrorum ci-
 uium questus sum: multosque mortales ea caussa¹⁵ ad-
 versos¹⁶ habeo. Qui mihi atque animo meo nullius 8
 unquam delicti gratiam¹⁷ fecissem, haud facile alte-
 rius lubrici¹⁸ malefacta condonabam. Sed, ea tam- 9
 etsi vos parui pendebatis, tamen resp. firma erat: opu-
 lentia negligentiam¹⁹ tolerabat. Nunc vero non id¹⁰
²⁰ agitur, bonisne, an malis moribus viuamus; neque
²¹ quantum aut quam magnificum imperium pepuli
 R. sit: sed, haec cuiuscumque modi videntur, nostra,
 an, nobiscum una²², hostium²³ futura sint? Heic mihi¹¹
 quisquam mansuetudinem & misericordiam nominat?
 Iam pridem equidem nos vera verum vocabula²⁴ ami-
 simus, quia, bona aliena largiri, liberalitas; ma-
 larum verum audacia, fortitudo vocatur; eo²⁵
 res-

---

10. quaecunque tandem illa sint. 11. amatis. 12.
 curam gerite reipublicae. 13. summo periculo. 14.
 Senatu. 15. ob eam causam. 16. mihi. 17. veniam
 dedissem. 18. malitiæ. 19. luxuriam. 20. de eo.
 21. neque agitur de eo, 22. simul. 23. in potestate
 hostium. 24. verum sensum vocabulorum, quibus res
 designauimus. 25. propterea.

- 12 *respublica in extremo* ²⁶ *sita est. Sint sane* ²⁷, *quoniam ita se mores habent, liberales ex sociorum fortunis* ²⁸; *sint misericordes in furibus aravii,* ²⁹ : *ne* ³⁰ *illi sanguinem nostrum largiantur, & dum paucis sceleratis parcunt, bonos omnes perditum*
- F** ¹³ *ceant. Bene & compositae C. Caesar paulo ante in hoc ordine de vita & morte differuit, credo falsa existumans ea, quae de inferis memorantur, diverso itinere* ³¹ *malos a bonis loca terra, inculta, foeda, atque formidolosa habere* ³². *Itaque censuit, pecunias eorum publicandas, ipsos per municipia in custodiis habendos* ³³; *videlicet, ne, si Romae sint, aut a popularibus* ³⁴ *coniurationis, aut a multitudinis conductae per vim eripiantur* ³⁵. *Quasi vero mali atque scelesti tantummodo in urbe* ³⁶, *& non per totam Italiam sint; aut non ibi* ³⁷ *plus possit audacia, ubi ad defendendum opes minores*
- ¹⁶ *sunt. Quare vanum* ³⁸ *equidem hoc consilium est, si periculum ex illis* ³⁹ *metuit* ⁴⁰: *sin in tanto omnium metu solus non timet, eo magis refert* ⁴¹,
- ¹⁷ *mihi atque vobis timere. Quare, cum de P. Lentulo caeterisque statuetis, pro certo habetote, vos simul de exercitu Catilinae & de omnibus con-*
- ¹⁸ *siuratis decernere* ⁴². *Quanto vos attentius* ⁴³ *ea agetis, tanto illis* ⁴⁴ *animus infirmior erit: si paulo*

26. periculo. 27. per me sane licet, vt illi sint liberales. 28. bonis, diuitiis. 29. publici. 30. dummodo ne. 31. via. 32. in inferno. 33. retinendos esse. 34. sociis. 35. ex custodia. 36. Roma. 37. in illis locis. 38. frustraneum. 39. coniuratis. 40. Caesar. 41. desto mehr ist dran gelegen. 42. decretum facere. 43. quanto maiori cura. 44. coniuratis.

pau
feroc
arm
esses
cioru
quoru
fuere
domi
consu
noxiu
auari
lauda
malos
bitio
si qu
heic
impet
Coni
Gallo
bellu
caput
bitat
ciatis

41
rum v
ni vlt
stroru
vt ma
prolis
58 pe

paullulum modo vos languere 45 viderint, iam omnes
 feroces aderunt. Nolite existimare maiores nostros 19
 armis 46 remp. ex parua magnam fecisse. Si ita res 20
 esset, multo pulcerrumam nos haberemus, quippe so-
 ciorum, atque ciuium, praeterea armorum, atque e-
 quorum maior copia nobis, quam illis, est. Sed alia 21
 fuere quae illos magno fecere, quae nobis nulla sunt 47:
 domi industria, foris iustum imperium: animus in
 consulendo liber, neque delicto 48, neque lubricitati ob-
 noxius 49. Pro his 50 nos habemus luxuriam atque 22
 auaritiam, publice egestatem, privatim opulentiam:
 laudamus diuitias, sequimur inertiam: inter bonos &
 malos discrimen nullum: omnia virtutis praemia am-
 bitio possidet. Neque mirum: ubi vos separarim sibi 23
 51 quisque consilium capitis: ubi domi voluptatibus,
 heic 52 pecuniae, aut gratiae seruitis: eo fit 53, ut
 impetus 54 fiat in vacuam remp. Sed ego haec omitto 55: 24 F
 Coniurauere ciues nobilissimi patriam incendere:
 Gallorum gentem, infestissimam nomini Romano, ad
 bellum arcessunt 56: dux hostium cum exercitu supra
 caput 57 est. Vos cunctamini etiam nunc, & du- 25
 bitatis, quid, intra moenia deprehensis hostibus, fa-
 ciatis? Misereamini, censeo. Deliquere 58 ho-
 mi-

45 dubitare, non exercere seueritatem. 46 per arma-
 rum vim. 47 quae omnia nos non habemus. 48 crimi-
 ni vili. 49 subiectus est. 50 virtutibus maiorum no-
 strorum. 51 pro se. 52 in senatu. 53 inde adeo fit. 54
 ut mali homines adgredi audeant egenam rempublicam. 55
 prolixius enarrare. 56 excitant, sollicitant. 57 nostrum.
 58 peccarunt, inquit.

mines adolescentuli per ambitionem: atque etiam
 27armatos dimittatis. Nae 59 ista vobis mansuetu-
 do & misericordia, si illi arma ceperint, in miseri-
 28am vertet. Scilicet res ipsa aspera 60 est, sed vos
 29non timetis eam. Immo vero maxime; sed inver-
 tia 61 & mollitia animi, alius alium 62 expectan-
 tes, cunctamini: videlicet diis immortalibus confisi,
 qui hanc temp. in maximis saepe periculis serua-
 vere. Non votis, neque suppliciis muliebribus au-
 xilia deorum parantur, vigilando, agendo, bene
 consulendo, prospere omnia cedunt: Vbi socordiae
 tete 63 atque ignaviae tradideris: nequicquam 64
 30deos implores, irati infestique sunt 65. Apud maio-
 res nostros T. Manlius Torquatus bello Gallico fi-
 lium suum, quod 66 is contra imperium 67 in ho-
 31stem pugnaverat, necari iussit. Atque ille egre-
 gius adolescens immoderatae fortitudinis morte 68
 poenas dedit: Vos, de crudelissimis parricidis quid
 statuatis, cunctamini? videlicet vita caetera 69
 32eorum 70 huic sceleri obstat. Verum parcite
 dignitati Lentuli, si ipse pudicitiae, si famae
 suae, si diis, aut hominibus umquam ullis peper-
 33cit. Ignoscite Cethegi adolescentiae, nisi ite-
 34rum 71 iam patriae bellum fecit. Nam quid ego
 de Gabinio, Statio, Cepario loquar? quibus si
 quidquam pensi umquam fuisset 72, non ea con-
 si.

59 profecto. 60 horribilis. 61 ex. 62 alterius
 auxilium. 63 te. 64 frustra. 65 Diis. 66 quo-
 niam. 67 wider des commandirenden Generals Ordre.
 68 per mortem. 69 pristina & bona. 70 coniura-
 torum. 71 altera iam vice. 72 si prudentes unquam
 fuissent.

filia
 de p
 cor
 que
 eu, f
 sinu
 quid
 est 7
 confi
 cula
 torum
 incen
 cius
 mani
 pliciu

73
 noltra
 sium
 Re fu

Po
 ite
 lauda
 alios
 atque
 fit, li
 mult

1 H
 vocan

tiaque, mari atque terra, praeclara facinora fecit, forte lubuit attendere, quae res maxime tanta⁵ negotia sustinuisset⁶. Sciebam, saepenumero parua manu⁷ cum magnis legionibus hostium contendisse⁸: cognoueram, paruis copiis bella gesta⁹ cum opulentis regibus: ad hoc, saepe fortunae¹⁰ violentiam tolerasse; facundia Graecos, gloria belli Gallos ante Romanos fuisse¹¹.

4 Ac mihi, multa agitanti¹², constabat¹³, paucorum ciuium egregiam virtutem cuncta patrauisse, eoque¹⁴ factum, vti diuitias paupertas,⁵ multitudinem paucitas superaret. Sed, postquam luxu atque desidia ciuitas¹⁵ corrupta est, rursus resp. magnitudine¹⁶ sua, imperatorum atque magistratum vitia sustentabat; ac, sicuti effocta parente¹⁷, multis tempestatibus¹⁸ haud

6 sane quisquam Romae virtute magnus fuit. Sed, memoria mea¹⁹, ingenti virtute, diuersis²⁰ moribus fuere viri duo, M. Cato, & C. Caesar: quos, quoniam res²¹ obtulerat, silentio praeterire non fuit consilium²², quin vtriusque²³ naturam, & mores, quantum ingenio possem, aperirem²⁴.

CA-

5 tam grauia Romanorum negotia. 6 perfecisset. 7 cum paruo exercitu. 8 pugnaſſe Romanos. 9 fuiſſe a Romanis. 10 aduerſae. 11 praestitiffe, excelliſſe. 12 cogitanti, expendenti. 13 certum erat. 14 ideoque. 15 Romana. 16 per magnitudinem ſuam. 17 tanquam mater iam ſenex facta, quae aut nullos, aut ſane paucos liberos parere ſolet. 18 longo tempore. 19 tempore meo. 20 diuerſis tamen. 21 ita occaſio. 22 meum. 23 & Catonis & Caefaris. 24 describerem.

I
qu
ria,
cent
Cato
factu
far, d
largi
pern
laud
duxe
inter
dona
exerc
enite
ſtiae.
diuit
ſed
re, c
quar
glori

I
fuere
ſimpl
certa
nis.
ſam
non
auro
ſpect

CAPVT LIV.

Igitur his ¹ genus, aetas, eloquentia prope ae- **1**
 qualia fuere magnitudo animi par, item glo-
 ria, sed alia alii ². Caesar beneficiis, ac munifi- **2**
 centia ³ magnus habebatur: integritate ⁴ vitae
 Cato; ille mansuetudine, & misericordia clarus
 factus: huic seueritas dignitatem addiderat Caes-
 ar, dando, subleuando, ignoscendo ⁵: Cato, nihil **3**
 largiundo, gloriam adeptus est; in altero malis
 pernicios ⁶: illius ⁷ facilitas, huius ⁸ constantia
 laudabatur. Postremo Caesar in animum in- **4**
 duxerat ⁹, laborare, vigilare, negotiis amicorum
 intentus ¹⁰, sua negligere: nihil denegare, quod
 dono dignum esset; sibi magnum imperium,
 exercitum, bellum nouum exoptabat, vbi virtus ¹¹
 enitescere ¹² posset. At Catoni studium mode- **5**
 stiae, decoris, sed maxime seueritatis erat. Non ¹³ **6**
 diuitiis cum diuite, neque factione cum factioso,
 sed ¹⁴ cum strenuo virtute, cum modesto pudore,
 cum innocente ¹⁵ abstinentia certabat: esse ¹⁶,
 quam videri ¹⁷, bonus malebat; ita, quo minus
 gloriam petebat, eo magis adsequebatur.

D 3

CA.

¹ Catoni & Caesari. ² sed praeterea aliae virtutes
 fuere in Caesare, aliae in Catone. ³ liberalitate. ⁴
 simplicitate, honestate. ⁵ veniam dando. ⁶ perniciem
 certam habebant mali in Catone. ⁷ Caesaris. ⁸ Cato-
 nis. ⁹ proposuerat sibi. ¹⁰ pro negotiis amicorum cu-
 ram gerens. ¹¹ fortitudo sua. ¹² sese ostendere. ¹³
 non certabat Cato. ¹⁴ sed potius certabat. ¹⁵ cum non
 auaro. ¹⁶ esse reuera. ¹⁷ quam habere tantammodo
 speciem viri boni.

CAPVT LV.

- 1 **P**ostquam, vti dixi, senatus in Catonis sententiam discessit ¹, consul optimum factu ratus, noctem, quae instabat, antecapere ², ne quid eo spatio ³ nouaretur ⁴, triumuiros, quae supplicium postulabat, parare iuber ⁵. Ipse ⁶, praesidiis dispositis, Lentulum in carcerem deducit: ³ idem fit caeteris ⁷ per praetores. Est in carcere locus, quod ⁸ Tullianum appellatur; vbi paululum adscenderis ad laeuam ⁹, circiter XII. pedes humi depressus ¹⁰. Eum muniunt vndique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus vincta ¹¹: sed inculta ¹² tenebris, odore foeda, atque terribilis eius facies ¹³. In eum locum postquam demissus ¹⁴ Lentulus, vindices rerum capitalium ¹⁵, quibus praeceptum erat, laqueo gulam ¹⁶ fregere. Ita ille patricius, ex gente clarissima Corneliorum, qui consulare imperium Romae habuerat, dignum ¹⁷ moribus factisque suis exitium vitae inuenit ¹⁸. De Cerhego, Statio, Gabinio, Cepario eodem modo supplicium sumtum est.

CA.

1 Sententiam adprobauit. 2 antea occupare. 3 intra illud spatium temporis. 4 tumultus excitaretur. 5 iubet Consul, vt triumuiri pararent ea omnia, quae necessaria erant ad sumendam a coniuratis supplicium. 6 Consul. 7 coniuratis captiuis. 8 qui. 9 manum. 10 defossus. 11 superstructa. 12 horribilis propter tenebras. 13 adspectus est. 14 descendit. 15 carnifices. 16 Lentuli. 17 promeritum. 18 habuit.

CAPVT LVI.

DUm ea Romae geruntur, Catilina ex omni
 copia¹, quam ipse adduxerat, & Mallius ha-
 buerat, duas legiones instituit; cohortes pro
 numero militum complet. Dein, vti quisque
 voluntarius², aut ex sociis in castra venerat, æqua-
 liter distribuerat³; ac breui spatio⁴ legiones nu-
 mero hominum expleuerat: cum initio non am-
 plius duobus millibus habuisset. Sed ex omni
 copia circiter pars quarta erat militaribus armis
 instructa: caeteri, vti quemque casus⁵ armaue-
 rat, sparos⁶, aut lanceas, alii praeacutas⁷ fudes⁸
 portabant. Sed postquam Antonius cum exer-
 citu aduentabat, Catilina per montes iter facere
¹⁰, modo ad urbem¹¹, modo in Galliam versus ca-
 stra mouere, hostibus¹² occasionem pugnandi
 non dare. Sperabat propediem magnas copias
 se habiturum, si Romae socii incepta¹³ patrauis-
 sent. Interea seruitia repudiabat¹⁴, cuius¹⁵ ini-
 tio ad eum magnae copiae concurrebant, opibus
 coniurationis fretus¹⁶; simul alienum suis ratio-
 nibus videri¹⁷, causam ciuium cum seruis fugi-
 tivis communicasse¹⁸.

D 4

CA-

1 Ex omnibus copiis, militibus. 2 quod numerum
 militum attinet. 3 milites. 4 in cohortes. 5 tem-
 poris. 6 fortuitus. 7 iaculi genus, *VVurffspieß*. 8
uern zugespißt. 9 *Pfäle*. 10 coepit. 11 Romam.
 12 Antonio. 13 consilia potuissent perficere. 14 no-
 lebat recipere seruos in suum exercitum. 15 legendum
 potius est: *quorum*. 16 dum Catilina omnem suam fidu-
 clam ponebat in potentiam coniurationis. 17 simul pu-
 tabat, non conuenire cum statu rerum suarum. 18 com-
 mune habuisse.

CAPVT LVII.

- 1 Sed postquam in castra nuncius peruenit, Ro-
mae coniurationem patefactam¹, de Lentulo,
& Cethego, caeterisque, quos supra memorauit,
supplicium sumtum²: plerique, quos ad bellum
spes rapinarum, aut nouarum rerum studium, il-
lexerat, dilabuntur³: reliquos Catilina per mon-
tes asperos magnis itineribus in agrum Pistorien-
sem⁴ abducit⁵, eo consilio, uti per tramites⁶ oc-
culte profugeret in Galliam. At Q Metellus Ce-
ler cum tribus legionibus in agro Piceno praesi-
debat⁷, ex difficultate rerum eadem illa existu-
mans⁸, quae supra diximus Catilinam agitare⁹.
3 Igitur, ubi iter eius¹⁰ ex perfugis cognouit, castra
propere mouit¹¹, ac sub ipsis radicibus montium
confedit, qua illi descensus erat in Galliam pro-
4 peranti¹². Neque tamen Antonius longe abe-
rat, utpote qui magno exercitu locis aequioribus¹³
5 expeditos in fugam¹⁴ sequeretur. Sed Catilina,
postquam videt, montibus atque copiis hostium
fese clausum¹⁵: in vrbe res aduersas¹⁶; neq; fugae,
neque praesidii vllam spem¹⁷: optimum factu ra-
tus, in tali re¹⁸ fortunam belli tentare; statuit cum
An-

1 Esse. 2 fuisse. 3 aufugiunt. 4 pars Hetruriae. 5
deducit. 6 vias angustiores. 7 habebat castra. 8 su-
spicans. 9 in consilio habere. 10 Catilinae. 11 brach
er eilends mit seinem Lager auff. 12 ubi necessario oport-
ebat Catilinam descendere in Gallias proficiscentem. 13
commodioribus. 14 aufugere volentes. 15 vndique cir-
cumdatum esse. 16 sibi esse, euenisse. 17 amplius adef-
se. 18 in tam dubio rerum suarum statu.

Antonio quam primum conflagere ¹⁹. Itaque ⁶
concione aduocata ²⁰, huiuscemodi orationem
habuit:

¹⁹ pugnam habet. ²⁰ cum conuocasset suos mili-
tes.

CAPVT LVIII.

Compertum ego habeo, milites, verba ¹ viris ² **1**
virtutem non addere; neque ex ignauro strenu-
um, neque fortem ex timido exercitum oratione ³
imperatoris fieri. Quanta cuiusque animo auda-
cia natura ⁴ aut moribus inest, tanta in bello pa-
tere ⁵ solet. Quem neque gloria, neque pericula ²
excitant ⁶, nequicquam hortere ⁷, timor animi au-
ribus officit ⁸. Sed ego vos, quo pauca monerem ⁹, ³
aduocaui; simul uti causam consilii mei aperi-
rem. Scitis equidem, milites, socordia atque igna-
uia Lentuli quantam ipsi nobisque cladem attu-
lerit; quoque modo, dum ex vrbe praesidia oppe-
rior ¹⁰, in Galliam proficisci nequiverim. Nunc ⁵
vero quo in loco ¹¹ res nostrae sint, iuxta mecum o-
mnes intelligitis. Exercitus hostium duo, vnus ab ⁶
vrbe, aliter a Gallia obstant: diutius in his locis
esse, si maximo animus ferat ¹², frumenti atque
aliarum rerum egestas prohibet. Quocumque ire ⁷

D 5

pla-

¹ Inanem orationem. ² fortibus. ³ per orationem.
⁴ a natura. ⁵ sese ostendere. ⁶ ad fortitudinem. ⁷ hunc
frustra hortaberis. ⁸ dum timor animi non immittit in au-
res, & deinde in pectus, quae proponuntur ad persuaden-
dum. ⁹ ut pauca tantummodo dicerem, ¹⁰ expecto.
¹¹ in quo statu. ¹² si maxime velim.

8 placet, ferro ¹³ iter aperiendum est. Quapropter vos moneo, uti forti, atque parato animo sitis, & cum ¹⁴ praelium inibiis, meminertis, vos diuitias, decus, gloriam, praeterea libertatem, atque ⁹ patriam in dextris ¹⁵ vestris portare. Si vincimus, omnia nobis tuta erunt: commeatus ¹⁶ abunde, ¹⁰ municipia atque coloniae patebunt. Sin metu cesserimus ¹⁷, eadem illa aduersa ¹⁸ fient: neque locus, neque amicus quisquam teget ¹⁹, quem arma ¹¹ non texerint. Praeterea, milites, non eadem ¹² bis, & illis ²⁰ necessitudo ²¹ impendet. Nos pro patria, pro libertate, pro vita certamus: illis supervacaneum ²² est pro potentia paucorum pugnare. ¹³ Quo ²³ audacius adgredimini ²⁴, memores pristinae ¹⁴ virtutis ²⁵. Licuit vobis cum summa turpitudine in exsilio aetatem agere: potuistis nonnulli Romae, amissis bonis, alienas opes exspectare; quia illa ²⁶ foeda atque intoleranda vis ²⁷ videbatur, haec ²⁸ sequi decreuistis. Si haec relinquere vultis, audacia opus est. Nemo, nisi victor, ¹⁶ ce bellum mutauit ²⁹. Nam, in fuga salutem sperare, cum arma, quae corpus tegitur, ab hostibus ¹⁷ auerteris, ea vero dementia est. Semper in praelio iis maximum est periculum, qui maxime timet:

¹ per arma. ¹⁴ quando. ¹⁵ manibus. ¹⁶ frumenti. ¹⁷ quod si vero ex metu auferimus e praefio. ¹⁸ nobis. ¹⁹ illum poterit tegeré. ²⁰ municipiis & amicis. ²¹ necessitas. ²² res vilis est. ²³ tanto igitur. ²⁴ hostem. ²⁵ fortitudinis vestrae. ²⁶ amisso bonorum & aliae calamitates. ²⁷ fortibus. ²⁸ arma nostra, ²⁹ veruicibsete.

ment: audacia pro muro ³⁰ habetur. Cum vos con-¹⁸
sidero, milites & cum facta vestra aestumo: magna
me spes victoriae tenet. Animus ³¹, aetas ³², vir-¹⁹
tus vestra me hortantur; praeterea necessitudo, quae
etiam timidus fortes facit. Nam, multitudo ho-²⁰
stium ne circumuenire ³³ queat, prohibent ³⁴ angu-
stiae loci. Quod si virtuti vestrae fortuna inuide-²¹
rit, cauete, ne inulti animum amittatis; neu capti
potius, sicuti pecora, trucidemini, quam ³⁵ virorum
more pugnantes, cruentam atque luduosam victo-
riam hostibus relinquatis.

³⁰ pro defensione. ³¹ fortis. ³² vegeta. ³³ cir-
cumdare nos. ³⁴ impedit, obest. ³⁵ quam potius.

CAPVT LIX.

HÆc ubi dixit, paullulum commemoratus, si-¹
gna ¹ canere iubet: atque instructos ² ordi-
nes in locum aequum deducit: dein, remotis om-
nium equis, quo ³ militibus, exaequato pericu-
lo ⁴, animus amplior esset, ipse ⁵ pedes ⁶ exerci-
tum pro loco atque copiis ⁷ instruxit. Nam, vti ²
planities erat inter sinistros montes, & ab dextera
rupes aspera, octo cohortes in fronte constituit;
reliqua signa ⁸ in subsidiis ⁹ arctius collocat. Ab ³
his centuriones omnes euocatos, praeterea ex

D 6 gre-

¹ Bellica, classicum *Lerm blasen*. ² dispositos in ordi-
nem milites. ³ vt. ⁴ si omnium periculum esset aequa-
le. ⁵ Catilina. ⁶ zu Fusse. ⁷ pro opportunitate loci &
ratione militum suorum. ⁸ militaria, cohortes. ⁹ *zint*
Hinterhalt, in der arriere-garde.

gregariis militibus oprume quemque armatum, in primam aciem subducit; C. Mallium in dextera, Faesulanum quemdam in sinistra parte curare ¹⁰ iuber: ipse cum libertis, & calonibus ¹¹ propter Aquilam ¹² adfistit, quam bello Cimbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex altera parte C. Antonius, pedibus aeger ¹³, quod ¹⁴ praelio adesse nequibat, M. Petreio legato ¹⁵ exercitum permittit. Ille cohortes veteranas, quas tumulti ¹⁶ causa conscripserat ¹⁷, in fronte, post eas ceterum exercitum in subsidiis locat. Ipse ¹⁸ equo circumiens, unumquemque nominans, adpellat, hortatur, rogat, uti meminerint, se contra latrones inermes, pro patria, pro liberis, ¹⁹ pro aris atque focis suis certare. Homo militaris ¹⁹, quod amplius annos triginta tribunus, aut praefectus, aut legatus, aut praetor cum magna gloria in exercitu fuerat, perosque ipsos ²⁰, factaque eorum fortia nouerat; ea commemorando, multum animos accendebat.

¹⁰ dirigere exercitum. ¹¹ *Tross*. ¹² *Haupt-Fahne*.
¹³ aegrotans morbo pedum. ¹⁴ quoniam. ¹⁵ General-Lieutenant. ¹⁶ tumultus huius. ¹⁷ collegerat. ¹⁸ Petreius. ¹⁹ hic Petreius, qui diu militauerat. ²⁰ milites suos.

CAPVT LX.

¹ Sed ubi ¹, omnibus rebus exploratis, Petreius tuba signum dat, cohortes paullatim incedere ² re ² iuber. Idem facit hostium exercitus.

Post-

¹ Postquam. ² contra hostem procedere in praetorium.

Postquam eo 3 ventum est, vnde a ferentariis 4 3
 praelium committi 5 possent: maximo clamore,
 infestis 6 signis concurrunt: pila 7 omittunt, gla-
 diis res geritur 8. Veterani 9, pristinae virtutis 4
 memores, cominus acriter instare 10, illi haud ti-
 midi resistunt: maxuma vi certatur. Interea 5
 Catilina cum expeditis 11 in prima acie versari 12,
 laborantibus 13 succurrere, integros pro faucibus
 accersere 14, omnia providere; multum ipse pu-
 gnare, saepe hostem ferire: strenui milites, & bo-
 ni imperatoris officia simul exsequebatur. Pe- 6
 treius, vbi videt Catilinam contra, ac ratus
 erat 15, magna vi tendere 16: cohortem prae-
 toriam 17 in medios hostes inducit, eosque per-
 turbatos atque alios alibi resistentes, interficit:
 deinde vtriusque ex lateribus 18 caeteros adgre-
 ditur. Mallius, & Faesulanus in primis pugnan- 7
 tes cadunt 19. Postquam suas 20 copias 21, se- 8
 que cum paucis relictum videt Catilina: me-
 mor generis 22, atque pristinae dignitatis suae, in
 confertissimos 23 hostes incurrit, ibique pugnant
 confoditur.

D 7

CA-

---

3 ad eum locum. 4 levis armaturae militibus. 5
 Iniri. 6 hostilibus. 7 *VVurffspieße*. 8 pugnatur.
 9 milites Romani. 10 hostibus. 11 militibus suis.
 12 coepit. 13 illi qui in periculo erant. 14 adducere
 in praelium. 15 quam putauerat. 16 pugnare. 17
das Leib - Regiment. 18 *in den Flancken*. 19 occi-
 duntur. 20 esse. 21 suas. 22 sui nobilissimi. 23 den-
 sissimos.

CAPVT LXI.

1 **S**Ed, confecto praelio, tum vero cerneret¹, quanta
 audacia, quantaque animi vis fuisset in exer-
 2 citu Catilinae. Nam fere, quem quisque viuus
 pugnando² locum coeperat³, eum amissa anima
 3 4, corpore tegebat. Pauci autem, quos medius⁴
 cohors praetoria disiecerat, paulo diuersius⁵, sed
 omnes tamen aduersis⁶ vulneribus, conciderant.
 4 8 Catilina vero longe a suis inter hostium cada-
 vera repertus est, paullulum etiam spirans⁷;
 ferociamque animi, quam habuerat viuus, in
 5 vultu retinens. Postremo, ex omni copia⁸,
 neque in praelio neque in fuga quisquam ciuis
 6 ingenuus captus est. Ita cuncti suae, hostium-
 7 que vitae iuxta pepercerant⁹. Neque tamen
 exercitus populi R. laetam, aut incrementam vi-
 ctoriam adeptus erat. Nam strenuissimus quis-
 que aut occiderat in praelio, aut grauiter vul-
 8 neratus discesserat. Multi autem, qui e ca-
 stris, visundi¹⁰ aut spoliandi gratia, processerant,
 volentes¹¹ hostilia cadauera, amicam alii,
 pars

1 videre potuisses. 2 in pugna. 3 occupauerat.
 4 post vitam amissam. 5 quorum aciem mediam. 6
 diuersis locis. 7 in pectore acceptis. 8 occisi fue-
 rant. 9 adhuc viuens. 10 ex omnibus copiis ho-
 stium. 11 vsque adeo ingenui ciues non pepercerant suae
 & hostium vitae. 12 spectandi corpora prostrata. 13 dum
 circumuoluunt.

pars hospitem aut cognatum reperiebant. Fue- 9
re item, qui inimicos suos cognoscerent. Ita va-10
rie 14 per omnem exercitum laetitia 15, moeror 16,
luctus 17, atque gaudia 18 agitabantur 19.

Finis Belli Catilinarii.

14 variis animorum motibus. 15 *Laetitia* est, cum mens
effuse & subito exultat. 16 *Moeror* est dolor non vehe-
mentissimus. 17 *Luctus* est dolor animi impensior. 18
Gaudium est, cum quis placide quidem & constanter moue-
tur. 19 animaduvertebantur.

C.SAL-

an-
xer-
uus
ima
os
fed
ant.
da-
s 9;
in
10,
iuis
m-
nen
vi-
uis-
vul-
ca-
ffe-
alii,
ars

erat.
6
fue-
ho-
suae
lum

14

C. SALLVSTII
CRISPI
IVGVRTHA,
SEV
BELLVM IVGVRTHINVM.
CAPVT I.

FALSO ¹ queritur de natura sua ge-
nus humanum, quod imbecilla ²,
atque acui brevis ³, sorte ⁴ potius,
quam virtute, regatur. Nam
² contra reputando ⁵ neque maius
aliud, neque praestabilis ⁶ inue-
nias ⁷: magisque ⁸ naturae industriam hominum,
³ quam vim aut tempus deesse. Sed dux atque
imperator vitae mortalium, animus est: qui
ubi

¹ Frustra, sine legitima causa, per iniuriam. ² natura.
³ non dividens. ⁴ coeco casu. ⁵ contra ea si expen-
dimus. ⁶ quidquam excellentius. ⁷ quam naturam. ⁸
inuenias.

vbi ad gloriam virtutis via ⁹ grassatur ¹⁰, abunde pollens potensque & clarus est, neque fortuna eger ¹¹; quippe quae probitatem, industriam, aliasque artes bonas neque dare neque eripere cuiquam potest. Sin ¹² captus pravis cupidinibus, & ad inertiam & voluptates corporis pessumdatus ¹³ est, perniciose lubidine paullisper vsus ¹⁴: vbi ¹⁵ per socordiam vires, tempus, ingenium defluxere ¹⁶, naturae infirmitas accusatur, suam quippe culpam actores ad negotia transferunt ¹⁷. Quod si hominibus bonarum rerum tanta cura ⁵ esset, quanto studio aliena ¹⁸, ac nihil profutura, multum ¹⁹ etiam periculosa petunt ²⁰: neque regerentur magis, quam regerent casus ²¹, & eo magnitudinis procederent ²², vbi pro mortalibus ²³, gloria aeterni fierent.

CA-

6 per viam. 10 cum impetu quodam procedit. 11 opus habet. 12 quod si vero animus. 13 praecipitatus. 14 quando vsus fuit animus lubidine. 15 & quando denique. 16 debilitata sunt. 17 & tunc demum ii, qui male egerunt, suam culpam transferunt ad negotia, quasi haec iam minus velint procedere, cum tamen omnis culpa referenda sit ad ipsos actores seu homines. 18 quae ad ipsos non pertinent. 19 interdum etiam valde periculosa. 20 desiderant. 21 tunc sine casu fortuiti non tam regerent homines, quam ab hominibus potius regerentur. 22 & peruenturi essent ad tantam magnitudinem. 23 vt homines, cum mortales sint, per gloriam fierent aeterni.

CAPVT II.

¹ **N**Am uti genus hominum compositum ex corpore & anima est: ita res cunctae, studiaque¹ omnia nostra, corporis alia, alia animi naturam² sequuntur. Igitur praeclara facies, magnae divitiae, ad hoc² vis³ corporis, & alia omnia huiuscemodi breui⁴, dilabuntur⁵; at ingenii egregia facinora, sicuti anima, immortalia sunt.
³ Postremo, corporis & fortunae honorum, uti initium, sic finis est; omniaque orta occidunt⁶, & aucta⁷ fenescunt; Animus incorruptus, aeternus, rector humani generis, agit⁸, atque habet⁴ cuncta, neque ipse habetur⁹. Quo magis praeviditas eorum admiranda est, qui, dediti corporis gaudiis¹⁰, per luxum atque ignaviam aetatem agunt¹¹: ceterum ingenium, quo neque melius, neque amplius¹² aliud¹³ in natura mortalium est, incultu¹⁴ atque socordia torpescere¹⁵ sinunt; cum praesertim tam multae, variaeque sint artes animi, quibus summa claritudo¹⁶ paratur.

CA:

---

¹ Actiones. ² praeterea etiam. ³ robur. ⁴ tempore. ⁵ pereunt. ⁶ quae oriuntur, iterum pereunt. ⁷ & quando satis incrementorum acceperunt. ⁸ semper est in actione. ⁹ a quoquam regitur aut possidetur. ¹⁰ voluptatibus. ¹¹ vitam suam transigunt. ¹² praestantius. ¹³ quidquam. ¹⁴ per negligentiam atque omissionem debitae culturae. ¹⁵ hebescere, debilitari. ¹⁶ laus & gloria.

CAPVT III.

Verum ex his ¹ magistratus, & imperia, postremo omnis cura rerum publicarum, minime mihi hac tempestate ² capiunda ³ videntur; quoniam neque virtuti honos datur ⁴, neque illi, quibus per fraudem ius fuit ⁵, tuti, aut eo magis honesti sunt. Nam, vi ⁶ quidem regere patriam aut parentes ⁷, quamquam & possis ⁸, & delicta ⁹ corrigas, tamen importunum ¹⁰ est: cum praefertim omnes rerum ¹¹ mutationes caedem, fugam, aliaque hostilia portendant ¹². Frustra autem niti ¹³, neque aliud, se fatigando, nisi odium quaerere, extremae dementiae est ¹⁴: nisi forte quem inhonesta & perniciofa lubido ¹⁵ tenet, potentiae paucorum decus atque libertatem suam gratificari ¹⁶.

CA-

---

¹ Artibus. ² hoc nostro tempore. ³ expetenda. ⁴ tribuitur. ⁵ neque illi, qui per varias fraudes ius ali- quod aut magistratum acceperunt, ideo satis tuti aut magis honesti sunt. ⁶ per vim. ⁷ subditos, ciues. ⁸ id facere. ⁹ publica vitia. ¹⁰ durum, asperum & periculofum. ¹¹ reipublicae. ¹² indicent, ostendant. ¹³ contendere, operam dare. ¹⁴ dignum est. ¹⁵ cupiditas. ¹⁶ honorem atque libertatem suam impendere, ad gratiam & fauorem paucorum captandam, augendamque illorum potentiam.

CAPVT IV.

¹ Ceterum ex aliis negotiis, quae ingenio
² exercentur, imprimis magno vsui est memo-
³ ria rerum gestarum. Cuius de virtute quia
 multi dixere, praetereundum puto ⁴: simul
 ne per insolentiam ⁶ quis existimet memet
³ studium meum laudando extollere. Atque
 ego credo fore, qui, quia decreui procul a re-
 publica ⁸ aetatem agere, tanto tamque utili la-
 bori meo ⁹ nomen inertiae imponant; cer-
 te ¹⁰, quibus maxuma industria videtur, salu-
 tare plebem ¹¹, & conuiuuiis gratiam ¹² quae-
⁴ rere. Qui si reputauerint, & quibus ego
 temporibus magistratum adeptus sum: & qua-
 les ¹⁴ viri idem ¹⁵ adsequi nequiu-
 erint: & post-
 ea, quae genera hominum in senatum perue-
 nerint; profecto existimabunt, me magis me-
 rito ¹⁶, quam ignauia, iudicium animi mei mu-
 tauisse; maiusque commodum ex otio meo, quam
⁵ ex aliorum negotiis, reip. venturum ¹⁷. Nam
 saepe audiui, Q. Maximum, P. Scipionem,
 praeterea ciuitatis nostrae praeclaros viros, soli-
 tos

¹ Per ingenium. ² narratio, historia. ³ praestantia.
⁴ arbitror non amplius a me esse dicendum. ⁵ simul
 & eam ob causam. ⁶ ex aliqua animi superbia. ⁷
 me ipsum. ⁸ a magistratibus & officiis reipublicae. ⁹
 describendae historiae. ¹⁰ certe isti hoc facient. ¹¹ vt
 elus fauorem & suffragia in petitione magistratu-
 um sibi acquirerent. ¹² populi. ¹³ expenderint se-
 cum. ¹⁴ quam egregii. ¹⁵ magistratum. ¹⁶ ex merito, quam ex-
¹⁷ ad rempublicam prouenire posse.

tos ita dicere: cum maiorum¹⁸ imagines intue-
rentur, vehementissime sibi animum ad virtutem
accendi¹⁹; scilicet non ceram illam²⁰, neque fi-
guram tantam vim in sese habere, sed memoria²¹
rerum gestarum²² eam flammam²³ egregiis viris
in pectore crescere, neque prius sedari, quam vir-
tus eorum famam atque gloriam²⁴ adaequaue-
rit. At contra quis est omnium his moribus²⁵, 6
quin diuitiis, & sumtibus, non probitate, neque
industria, cum maioribus suis contendat²⁶?
etiam homines noui²⁷, qui antea per virtutem
soliti erant nobilitatem anteuenire²⁸, furtim²⁹,
& per latrocinia potius, quam bonis artibus, ad
imperia & honores nituntur³⁰. Proinde³¹ qua- 7
si praetura, & consulatus, atque alia omnia³² hu-
iusmodi per se ipsa clara, & magnifica sint, ac
non perinde habeantur³³, vt³⁴ eorum, qui ea sus-
tinent, virtus est. Verum ego liberius³⁵ altius- 8
que processit, dum me ciuitatis³⁶ morum piget
taedetque: nunc ad inceptum³⁷ redeo.

CA.

---

18 suorum. 19 impelli. 20 ex quo factae sunt imagi-
nes. 21 per recordationem. 22 a maioribus suis. 23 ar-
dorem ad virtutem. 24 maiorum suorum. 25 in tam
corruptis moribus ciuitatis nostrae. 26 velit certare. 27
qui nati ciues Romani non erant. 28 praecire. 29 per artes
clandestinas & fraudulentas. 30 peruenire volunt. 31
Ironia, *gerade als ob*. 32 officia. 33 aestimantur. 34
qualis, quemadmodum. 35 oratione liberiori. 36 Roma-
nae. 37 propositam meum.

CAPVT V.

1 Bellum scripturus sum, quod Populus R. cum
 Jugurtha Rege Numidarum gessit: pri-
 mum ¹, quia magnum & atrox, variaque victo-
 ria ² fuit: dein, quia tum primum ³ superbiae no-
2 bilitatis ⁴ obuiam itum est ⁵. Quae contentio ⁶
 diuina & humana ⁷ cuncta permiscuit, eoque
 vaecordiae ⁸ processit, vti studiis ciuilibus ⁹
3 bellum atque vastitas Italiae finem facerent,
 Sed priusquam huiuscemodi rei initium expe-
 ditio ¹⁰, pauca supra ¹¹ repetam; quo, ad co-
 gnoscendum ¹², omnia illustria magis magis-
4 que in aperto sint. Bello Punico secundo,
 quo dux Carthaginensium Hannibal, post ma-
 gnitudinem nominis Romani, Italiae opes ¹³
 maxime attriuerat ⁴, Masinissa rex Numida-
 rum, in amicitiam receptus a P. Scipione, cui
 postea Africano cognomen ex virtute ¹⁵ fuit,
 multa & praeclara rei militaris facinora fecerat:
 ob quae ¹⁶, victis Carthaginensibus, & capto
 Syphace, cuius in Africa magnum atque late
 im-

1 Primum quidem ideo. 2 ita vt modo Romani, mo-
 do hostes vincerent. 3 tunc potissimum. 4 Romanae.
 5 quasi obex & impedimentum positum est. 6 discor-
 da. 7 iura. 8 & ad tantam perniciem. 9 discordiis
 & vitis ciuium. 10 enarro. 11 alius paullo. 12 vt
 illa, quae dicam, eo rectius possint cognosci. 13 potens-
 tiam. 14 diminuerat, debilitauerat. 15 ob fortiter res
 in Africa gessas. 16 facinora.

imperium valuit ¹⁷, populus R. quacumque vr-
bes & agros manu ¹⁸ ceperat, regi ¹⁹ dono dedit.
Igitur amicitia Masiniffae bona ²⁰ atque honesta ⁵
nobis permansit: sed imperii, vitaeque eius, finis
idem fuit. Dein Micipsa filius regnum solus ⁶
obtenuit, Mastanabale, & Gulussa fratribus mor-
bo absumtis. Is Atherbalem & Hiempfalem ex ⁷
sefe genuit; Iugurthamque filium Mastanabalis
fratris, quem Masiniffa, quod ortus ²¹ ex concubi-
na erat, priuatum ²² reliquerat, eodem cultu ²³,
quo liberos suos domi habuit.

¹⁷ potentissimum fuit, sese extendit. ¹⁸ armata.
¹⁹ Masiniffae. ²⁰ utilis. ²¹ natus. ²² sine spe im-
perii, als cinen appennagirtem Herrn. ²³ educa-
tione.

CAPVT VI.

QVI, vbi primum adoleuit ¹, pollens viribus, ¹
decora facie, sed multo maxime ingenio
validus, non se luxui neque inertiae corruppen-
dum dedit: sed vti mos gentis illius ² est, equitare,
iaculari, cursu cum aequalibus ³ certare: &
cum omnes gloria ⁴ anteiret, omnibus tamen
carus esse ⁵: ad hoc, pleraque tempora in venan-
do agere ⁶; leonem atque alias feras primus,
aut in ⁷ primis ferire: plurimum ⁸ facere, &
mi-

¹ Adolescens factus est. ² Africanas. ³ suis, qui e-
iusdem cum ipso generis atque aetatis erant. ⁴ per
gloriam. ⁵ coepit. ⁶ consumere. ⁷ inter primos. ⁸
plurima egregia facere.

- 2 minimum ipse de se loqui 9. Quibus rebus Micipsa, tametsi initio laetus fuerat, existumans virtutem Iugurthae regno suo gloriae fore: tamen postquam hominem 10 adolescentem, exacta aetate sua 11, & paruis liberis, magis magisque crescere intelligit, vehementer eo negotio 12 permotus, multa cum animo suo voluebat 13.
- 3 Terrebat eum natura mortalium auida imperii, & praecipue 14 ad explendam animi cupidinem, praeterea, opportunitas suae 15 liberorumque aetatis, quae etiam mediocres 16 viros spe praedae transversos agit 17: ad hoc 18, studia Numidarum in Iugurtham accensa; ex quibus 19, si talem virum 20 dolis interfecisset, ne qua seditio, aut bellum oriretur, anxius erat 21.

9 ex aliqua ostentatione aut iactantia. 10 Iugurtham. 11 dum ipse iam senex erat, & filios adhuc parvos habebat. 12 per eam rem. 13 cogitabat. 14 quae facile impellitur. 15 suae senescantis, & liberorum iuuenilis adhuc aetatis. 16 mediocri fortunae. 17 impellit ad cupiditates varias. 18 fauorem. 19 studiis, caussis. 20 tam egregium virum Iugurtham. 21 verebatur, in metu erat.

CAPVT VII.

- 1 His difficultatibus circumuentus 1, ubi videt, neque per vim, neque insidiis opprimi posse hominem tam acceptum 2 popularibus;

1 Circumdatus Micipsa, 2 gratum & charum.

bus 3; quod erat Iugurtha manu promptus, & ad-
 petens gloriae militaris, statuit eum obiectare
 periculis, & eo modo fortunam tentare. Igi- 2
 tur bello Numantino ꝛ Micipsa, cum populo R.
 equitum atque peditum auxilia mitteret, sperans
 vel ostentando ꝛ virtutem, vel hostium saeu-
 tia 7 facile eum 8 occasurum 9, praefecit 10 Numi-
 dis, quos in Hispaniam mittebat. Sed ea res lon- 3
 ge aliter, ac ratus 11 erat, euenit. Nam Iugurtha, 4
 ut erat impigro atque acri ingenio, vbi 12 natu-
 ram P. Scipionis, qui tum Romanis imperator
 erat, & morem hostium cognouit: multo labore,
 multaque cura, praeterea modestissime paren-
 do 13, & saepe obuiam eundo periculis, in tantam
 claritudinem 14 breui 15 pervenerat, vti nostris 16
 vehementer carus, Numantinis maximo terro-
 risset. Ac sane, quod difficillimum imprimis est, 5
 & praelio strenuus erat, & bonus consilio: quo-
 rum alterum 17 ex providentia 18 timorem, alte-
 rum 19 ex audacia temeritatem adferre plerumque
 solet. Igitur imperator 20 omnes fere res asperas 21 6
 per Iugurtham agere 22, in amicis habere 23, magis
 ma-

3. subditis, ciuibus 4. obicere. 5. Numantia vrbs
 Hispaniae erat, quam illo tempore oppugnabant Ro-
 mani. 6. si ostenderet Iugurtha fortitudinem suam.
 7. per saenitiam. 8. Iugurtham. 9. periturum esse.
 10. illum. 11. quam putabat. 12. postquam. 13. ius-
 sibus Scipionis. 14. gloriam, famam. 15. tempore.
 16. Romanis. 17. bonitas consilii. 18. *Vorsichtigkeit*.
 19. strenuitas & fortitudo in praelio. 20. Scipio. 21.
 difficiles. 22. coepit. 23. inter amicos suos pone-
 re.

magisque eum indies amplecti ²⁴: quippe cuius neque consilium neque inceptum vllum frustra
 7 erat. Huc accedebat munificentia ²⁵ animi, & ingenii solertia: quibus rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia coniunxerat.

24. amare. 25. liberalitas.

CAPVT VIII.

1 **E**A tempestate in exercitu nostro fuere complures noui ¹, atque nobiles, quibus diuitiae bono honestoque potiores erant ², factiosi, domi potentes, apud socios clari magis, quam honesti, qui Iugurthae non mediocrem animum pollicitando accendebant ³, si Micipsa rex occidisset ⁴, fore, vti solus ⁵ imperio Numidiae potiretur: in ipso maxumam virtutem ⁶; Romae omnia venalia esse ⁷. Sed postquam, Numantia delata ⁸, P. Scipio dimittere auxilia ⁹, & ipse reuerti domum ¹⁰ decreuit: donatum, atque laudatum magnifice pro concione ¹¹ Iugurtham in praetorium ¹² adduxit, ibique secreto monuit: vti potius, publice, quam priuatim, amicitiam populi, R. coleret, neu quibus largiri infuesceret;,,
 peri-

1. Noui homines, de quibus supra. 2. qui magis aestimabant diuitias, quam id, quod honestum ac bonum est. 3. instigabant, augebant. 4. moriretur. 5. Iugurtha. 6. esse. 7. Romae autem per pecuniam omnia posse impetrari. 8. cum vrbs Numantia delata esset. 9. copias auxiliares. 10. Romam. 11. praesentibus militibus. 12. *ins Hauptquartier*. 13. nec coleret solum illos, erga quos consueuisset liberalis esse. 14.

periculose a paucis emi, quod multorum, effret¹⁴. Si permanere vellet in suis artibus¹⁵, vltro illi & gloriam & regnum venturum¹⁶: „ sin properantius pergeret¹⁷, suamet¹⁸ ipsum, pecunia præcipitem casurum¹⁹.

14. quod a multis, nempe a senatu, oportere accipere. 15. virtute ac fortitudine. 16. fore, vt vltro regnum accipiat. 17. ad occupandum, antequam tempus esset, imperium. 18. per suam propriam. 19. periturum esse.

CAPVT XI.

Sic locutus¹, cum litteris eum, quas Micipsa² redderet, dimisit. Earum 2 sententia haec erat: *Iugurthae tuæ bello Numantino longe maxuma virtus fuit: quam rem tibi certe scio gaudio esse. Nobis ob merita sua carus est: vt idem 3 S. P. Q. R. 4 sit 5, summa ope uitemur. Tibi quidem pro nostra amicitia gratulor. Ex habes virum dignum te, atque auo suo Masinissa. Igitur rex 6, vbi ea, quae fama 7 acceperat, ex litteris imperatoris ita esse cognouit, cum virtute, tum gratia viri⁸ permotus, flexit animum suum⁹: & Iugurtham beneficiis vincere adgressus est, statimque eum adoptauit¹⁰, & testamen-*

E 2 to

1. Scipio. 2. litterarum. 3. Iugurtha. 4. Senatui Populoque Romano. 5. charus. 6. Micipsa. 7. per famam audierat. 8. cum ob virtutem, tum ob fauorem illum, quem apud Romanos Iugurtha sibi acquisuerat. 9. ab inuidia & odio ad amorem. 10. in filium.

to ¹¹ pariter ¹² cum filiis haerem instituit.
 9 Sed ipse paucos post annos, morbo atque aetate confectus ¹³, cum sibi finem vitae adesse intelligeret, coram ¹⁴ amicis & cognatis, itemque Atherbale & Hiempale filiis ¹⁵, dicitur huiusmodi verba cum Iugurtha habuisse:

11. facto. 12. pari iure. 13. debilitatus. 14. In praesentia amicorum & cognatorum. 15. suis.

CAPVT X.

¹ **P**Aruum ego te, Iugurtha, amisso patre, sine spe, sine opibus, in meum regnum accepi, existumans non minus me tibi, quam se genuissem ¹, ob beneficia carum
 2 fore: neque ea res falsum me habuit ². Nam, ut alia magna & egregia tua ³ omittam ⁴, nouissime ⁵ rediens Numantia ⁶, meque regnumque meum gloria honorauisti, tuaque virtute nobis Romanos ex amicis amicissimos fecisti: in Hispania nomen familiae ⁷ renouatum est: postremo, quod difficillimum inter mortales
 3 est, gloria ⁸ inuidiam vicisti. Nunc, quoniam mihi natura finem vitae facit, per hanc dextram, per regni fidem moneo ⁹ obtestorque ¹⁰, uti hos ¹¹, qui tibi genere propinqui, beneficio meo fratres sunt, caros habeas, neu malis alienos ¹² adiungere, quam ¹³

san-

1. Te. 2. & ea res me non decepit. 3. facinora. 4. silentio praetereram. 5. nuperrime. 6. a bello Numantino. 7. nostrae. 8. per gloriam tuam. 9. te. 10. vehementerque rogo. 11. filios meos. 12. peregrinos amicos tibi adiungere. 13. sed potius illos, qui tibi sanguine sunt coniuncti.

14.

sanguine coniunctos retinere¹⁴. Non exercitus, ne-
 que thesauri, praesidia regni sunt, verum amici: quos
 neque armis cogere, neque auro parare queas: officio
 & fide pariuntur¹⁵. Quis autem amicior¹⁶, quam
 frater fratri? aut quem alienum fidum inuenies, si tuis
 hostis fueris? equidem ego regnum vobis trado fir-
 mum¹⁷, si boni eritis; si mali¹⁸, imbecillum¹⁹. Nam
 concordia²⁰ res paruae crescunt, discordia²¹ maxime
 dilabuntur²². Caeterum ante hos te, Iugurtha, quia
 aetate & sapientia priores²³, ne aliter quid eueniat²⁴,
 providere decet. Nam in omni certamine, qui opu-
 lentior est, etiamsi accipit iniuriam, tamen quia plus
 potest, facere²⁵ videtur. Vos autem, Atherbal & Hi-
 empsal, colite²⁶, obseruate²⁷ talem hunc virum²⁸,
 imitamini virtutem²⁹, & enitimini, ne ego meliores
 liberos sumsisse³⁰ videar, quam genuisse.

14. in amicitia tua. 15. parantur, acquiruntur amici.
 16. esse potest. 17. bene confirmatum. 18. eritis.
 19. erit regnum vestrum. 20. per concordiam. 21.
 per discordiam. 22. pereunt. 23. antecedis meos
 filios. 24. ne quid secus agatur, aut calamitas aliqua
 regno vestro eueniat. 25. recte, & superare inferiores.
 26. honorate. 27. diligite. 28. Iugurtham. 29. eius.
 30. adoptasse.

CAPVT XI.

AD ea¹ Iugurtha, tametsi regem ficta² lo-
 cutum³ intelligebat, & ipse longe aliter a-
 nimo

E 3

1. Ad hanc Micipsae orationem. 2. per dissimulationem
 inuidiae suae atque odii erga Iugurtham. 3. esse haec.

4.

nimo agitabat ⁷; tamen pro tempore ⁵ benigne
² respondit. Micipsa paucis post diebus moritur.
 Postquam illi ⁶ more regio iusta magnifice fece-
 rant ⁷, reguli ⁸ in vnum ⁹ conuenerunt, vt inter se
³ de negotiis ¹⁰ cunctis disceptarent. Sed Hiem-
 psal, qui minimus ex illis ¹¹ erat, natura ¹² ferox,
 etiam antea ignobilitatem Iugurthae, quia mater-
 no genere impar erat ¹³, despiciens ¹⁴, dextera
 Atherbalem adfedit ¹⁵, ne medius ex tribus ¹⁶,
 quod ¹⁷ & apud Numidas honori ducitur, Iugur-
⁴ tha foret. Dein tamen, vt aetati concederet ¹⁸,
 fatigatus ¹⁹ a fratre, vix in partem alteram trans-
⁵ ductus est. Ibi cum multa de administrando
 imperio differerent, Iugurtha inter alias res iacit
²⁰; oportere quinquennii consulta & decreta
 omnia rescindi ²¹. Nam per ea tempora
 confectum annis ²² Micipsam parum animo
⁶ valuisse ²³. Tum idem ²⁴ Hiempsal placere
 sibi

4. cogitabat. 5. pro ratione & necessitate temporis.
 6. Micipsae. 7. honorem sepulturae. 8. minores
 principes regni, *die Land Staende*. 9. locum. 10. reg-
 ni. 11. fratribus. 12. a natura. 13. natus quippe a
 rege quidem, sed ex concubina. 14. contemnens. 15.
 ad dextram fratris Atherbalis sedens. 16. fratribus,
 17. qui locus medius etiam apud Numidas honorati-
 or est. 18. vt Iugurthae cederet locum, tanquam seni-
 ori. 19. multis precibus persuasus est a fratre. 20. pro-
 ponit. 21. necesse esse omnino, vt ea deliberata & de-
 creta omnia, quae intra proximos quinque annos fa-
 cta essent, rescinderentur & abrogarentur. 22. iam
 senescentem, adeoque ingenio debilitatum. 23. non
 habuisse mentem integram. 24. hanc sententiam,

sibi respondit: nam ipsum illum tribus his proximis annis adoptione in regnum peruenisse 25. Quod verbum 26 in pectus Iugurthae altius 27, 7 quam quisquam ratus, descendit. Itaque ex eo 8 tempore ira & metu anxius, moliri 28, parare, atque ea modo in animo habere, quibus Hiempsal per dolum caperetur. Quae ubi tardius procedunt 29, neque lenitur animus ferox 30: statuit quouis modo inceptum 31 perficere.

25. quoniam ipse Iugurtha intra hos proximos tres annos ad regnum peruenit per adoptionem, adeoque, ipsomet indice, necesse esse, ut haec adoptatio rescindatur. 26. quae oratio. 27. profundius, maiori cum dolore. 28. coepit Iugurtha. 29. sed postquam consilia Iugurthae, de sustollendo Hiempsale, non statim procedunt. 30. Hiempsalis. 31. propositum suum.

CAPVT XII.

PRimo conuentu, quem ab regulis factum 1 supra memorauimus, propter dissensionem 1 placuerat diuidi thesauros 2, finesque imperii singulis 3 constitui. Itaque ad vtramque rem 4 tempus decernitur 5, sed maturius 6 ad pecuniam distribuendam; Reguli interea in loca propinqua thesauris 7 alius alio 8 concessere. Sed 3

E 4

Hiem-

1. Fratrum - 2. a Micipsa relictos. 3. fratribus. 4. perficiendam. 5. constituitur. 6. tempus citius constituitur. 7. in ea loca, quae propinqua erant iis locis, in quibus thesauri erant reconditi. 8. einer begab sich dahin, der andre dorthin.

9. casu

Hiempfal in oppido Thirmida forte ⁹ eius vtebatur domo, qui proximus lictor ¹⁰ Iugurthae, carus acceptusque ei semper fuerat: quem ille casu ministrum oblatum promissis onerat ¹¹, impellitque, vti tamquam suam domum visens eat ¹²: portarum claves adulterinas ¹³ paret; nam verae ¹⁴ ad Hiempfalem referebantur; caeterum, vbi res ¹⁵ postularet, se ipsum cum magna venturum manu ¹⁶. Numida ¹⁷ mandata ¹⁸ breui ¹⁹ conficit: atque, vti doctus erat, noctu Iugurthae ⁵ lites introducit. Qui, postquam in aedes ²⁰ irrupere, diuersi regem ²¹ quaerere ²²; dormientes ²³ alios, alios occurrentes interficere: scrutari loca abdita, clausa ²⁴ effringere, strepitu & tumultu omnia miscere: cum interim Hiempfal reperitur, occultans se tugurio ²⁵ mulieris ancillae ²⁶, quo ²⁷ initio pauidus, & ignarus loci profugerat. ⁶ Numidae caput eius ²⁸, vti iussi erant, ad Iugurtham referunt.

CA-

9. casu fortuito. 10. lictores erant, qui cum insignibus imperii, fascibus &c. Magistratum praebant; qui ergo proxime ante Magistratum ibat, is adpellabatur Proximus Lictor. 11. quem lictorem, cum casu fortuito accepisset Iugurtha tanquam opportunum Ministrum ad perficienda sua consilia, ipse persuadet magnis pollicitationibus. 12. vt eat in suam domum, quasi eam visere vellet. 13. falsche Nach-Schlüssel. 14. claves. 15. occasio. 16. armata. 17. lictor. 18. ea quae mandauerat Iugurtha. 19. tempore peragit. 20. vti Hiempfal erat. 21. Hiempfalem. 22. coeperunt. 23. eius ministros. 24. loca. 25. in humili ac vili casa. 26. quae ancilla erat. 27. quorsum. 28. Hiempfal.

.

CAPVT XIII.

CAeterum fama tanti facinoris per omnem
 Africam breui diulgatur: Atherbalem, om-
 nesque, qui sub Micipsae imperio fuerant, me-
 tus inuadit: In duas partes discedunt Numidae;
 plures Atherbalem sequuntur, sed illum alte-
 rum bello meliores¹. Igitur Iugurtha, quam²
 maximas potest, copias armat: vrbes partim
 vi, alias³ voluntate³ imperio suo adiungit:
 omni⁴ Numidiae imperare parat⁵. Atherbal,³
 tametsi Romam legatos miserat, qui Senatum
 docerent⁶ de caede fratris, & fortunis suis:
 tamen fretus multitudinis militum, parabat
 armis contendere⁸. Sed vbi res ad certa-⁴
 men venit, victus⁹ ex praelio profugit in pro-
 uinciam, ac dehinc Romam contendit¹⁰.
 Tum Iugurtha patris consiliis¹¹, postquam⁵
 omni Numidia potiebatur¹², in otio facinus
 suum cum animo reputans, timere¹³ populum
 R. neque aduersus iram eius¹⁴ vsquam, nisi in
 auaritia nobilitatis¹⁵ & pecunia sua, spem ha-
 bere. Itaque, paucis diebus¹⁶, cum auro ar-⁶
 gento-

E 5

gento-

1. Sed Iugurtham sequebantur illi, qui meliores e-
 rant & magis exercitati in bello. 2. vrbes. 3. spon-
 tanea deditio. 4. toti regno. 5. cupit. 6. Se-
 natui narrarent. 7. de statu rerum suarum. 8. pu-
 gnare cum Iugurtha. 9. Atherbal. 10. proficisci-
 tur. 11. cum ad finem perduxisset sua consilia. 12. post-
 quam nunc adeo occupauerat totam Numidiam. 13.
 coepit. 14. populi Romani. 15. Romanae. 16. post
 paucos dies.

- gentoque multo legatos Romam mittit: quos praecipit, ut primum veteres amicos¹⁷ muneribus expleant¹⁸, dein novos¹⁹ acquirant²⁰, postremo, quemcumque possint largiundo parare²¹,
- 7 ne cunctentur²². Sed ubi Romam legati venerunt, & ex praecepto regis hospitibus²³, aliisque, quorum ea tempestate in senatu auctoritas pollebat²⁴, magna munera misere: tanta commutatio²⁵ incessit²⁶, ut ex maxima invidia in gratiam & fauorem nobilitatis Iugurtha veniret.
- 8 Quorum²⁷ pars spe²⁸, alii praemio inducti, singulos ex senatu ambiundo²⁹ nitebantur³⁰, ne grauius in eum consuleretur³¹. Igitur, ubi legati satis confidunt³², die constituto senatus utrisque datur³³. Tum Atherbalem hoc modo locutum³⁴ accepimus:

17. suos. 18. exsatiarent. 19. amicos. 20. ad partes suas trahant, sibi obstrictos faciant. 21. ad se trahere per munera. 22. nullam moram faciant. *soltzen nichts verabsäumen.* 23. iis, qui cum Iugurtha habebant iura hospitii. 24. multum valebat. 25. animorum. 26. facta est. 27. nobilium. 28. munusculum. 29. rogando, aduendo. 30. operam omnem dabant. 31. ne durior sententia contra Iugurtham diceretur. 32. postquam legati putant, se posse satis rato causam Iugurthae defendere. 33. utrisque partibus dies certus constituitur in Senatu, ad causam suam agendam. 34. fuisse.

CAPVT XIV.

P. C. Micipsa, pater meus, moriens mihi praecepit, ut regi Numidiae tantummodo

do procurationem existimarem meam¹; ceterum ius
 & imperium penes vos² esse: simul eniserer³, domi
 militiaeque quam maximo usui esse⁴ populo Rom. vos
 mihi cognatorum, vos in locum affinium ducerem⁵: si
 ea fecissem, in vestra amicitia exercitum, diuitias, mu-
 nimenta regni me habiturum. Quae praecepta patris²
 mei cum agitarem⁶, Iugurtha, homo omnium, quos ter-
 ra sustinet⁷, scelevatissimus, contempto imperio vestro,
 Masinissae me nepotem, utique ab stirpe⁸ socium atque
 amicum populi R. regno fortunisque omnibus⁹ expulit.
 Atque ego, P. C. quoniam eo miseriarum venturus³
 eram¹⁰, vellem¹¹, potius ob mea, quam ob maiorum
 meorum beneficia, posse me a vobis auxilium pete-
 re, ac maxime deberi mihi beneficia a populo
 R.¹² quibus non egerem: secundum ea, si de-
 sideranda evant, uti debitis uterer¹³. Sed⁴
 quoniam parum tuta per se ipsa probitas est,
 E 6 neque

1. Ut putarem, non ipsum imperium, sed tantum-
 modo procurationem seu administrationem regni Nu-
 midiae ad me pertinere. 2. in vestra potestate esse. 3.
 operam darem. 4. quam maxime utilis essem. 5. ut
 vos haberem in loco cognatorum & adfinium meorum.
 6. exsequi vellem. 7. alit, qui in orbe terrarum vi-
 vunt. 8. qui ab ipsa stirpe & genere meo sum socius
 & amicus Populi Romani. 9. ex omnibus bonis ac pos-
 sessionibus meis. 10. quoniam videbatur, ac si in tam
 miserum statum deliciendus essem. 11. optarem qui-
 dem. 12. ac maxime, ut ea beneficia mihi deberen-
 tur a populo Romano. 13. secundum, quod optav-
 i fuit, ut, si imo desideranda a vobis beneficia essent, his
 sic uterer, tanquam quae mihi deberentur ex gratitu-
 dine aliqua.

ad
 ad
 urtha
 5. a-
 nune-
 nam
 tham
 satis
 par-
 suam

mibi
 mo-
 do

neque mihi in manu fuit ¹⁴, Iugurtha qualis foret ¹⁵; ad vos confugi, P. C. quibus, quod mihi miserrimum est ¹⁶, cogor prius oneri, quam vsui ¹⁷ esse. Caeteri Reges, aut bello victi in amicitiam a vobis recepti sunt, aut in suis dubiis rebus ¹⁸ societatem vestram adpetuerunt; Familia nostra cum populo R. bello Carthaginensi amicitiam instituit ¹⁹, quo tempore magis fides eius ²⁰ quam fortuna petenda erat. Quorum progenies ²¹ Vos P. C. nolite pati, me, nepotem Masinissae ²² frustra a vobis auxilium petere. Si ad impetrandum ²³ nihil causae haberem, praeter miserandam ²⁴ fortunam: quod ²⁵ paullo ante Rex, genere, fama ²⁶, atque copiis potens, nunc deformatus ²⁷ aerumnis, inops, alienas opes ²⁸ exspecto: tamen erat maiestatis populi R. ²⁹ prohibere iniuriam: neque pati ³⁰, cuiusquam regnum per scelus crescere ³¹. Verum ego iis finibus ³² eiectus sum, quos maioribus meis populus Rom. dedit, unde pater & avus meus una vobiscum expulere Syphacem, & Carthaginenses. Vestra beneficia mihi

14. in potestate mea situm non fuit. 15. ut perspicere possem, qualem animum Iugurtha habiturus esset. 16. quod mihi maxime dolendum est. 17. utilitati alteri. 18. in periculoso statu rerum suarum. 19. fecit. 20. populi Rom. 21. quorum posteri cum vos sitis. 22. auxilium. 23. commiseratione dignam. 24. quoniam ego, qui paullo ante fui. 25. gloria. 26. deformis factus propter aerumnas varias. 27. alienum auxilium. 28. tamen hoc etiam pertinebat ad laudem & maiestatem populi Rom. 29. concedere, geschehen lassen. 30. auferri. 31. ex finibus eius regni.

mibi erepta sunt, P. C. vos in mea iniuria despecti
 estis 32. Eheu me miserum! buccine 33, Micipsa pa- 9
 ter, beneficia tua evasere, uti 34, quem tu parem cum li-
 beris tuis, regnique participem fecisti, is potissimum
 stirpis tuae exstinctor sit? numquamne ergo familia
 nostra quicta 35 erit? semperne in sanguine, ferro, fuga
 versabimur 36? Dum Carthaginenses incolumes 37
 fuere, iure omnia sacua 38 patiebamur: hostis ab late-
 re, vos amici procul, spes omnis in armis erat. Post-
 quam illa pestis 39 ex Africa eiecta est, laeti pacem agi-
 tabamus 40: quippe queis hostis nullus erat, nisi forte
 quem vos iussissetis 41. Ecce autem ex improvise lu- 11
 gurtha intoleranda audacia, scelere, atque superbia sese
 offerens, fratre meo, atque eodem propinquo 42 suo,
 interfecto, primum regnum eius 43 scelevis sui praedam
 fecit: post, ubi me iisdem dolis nequis capere, nihil
 minus, quam vim, bellum expectantem 44, in imperio
 vestro, sicut videtis, extorrem 45 patria, domo, inopem
 & compertum miseriis efficit, ut ubiuis tutius,
 quam in meo regno essem. Ego sic existumabam, 12
 P. C. uti praedicantem 46 audiueram patrem
 E 7 meum,

32. dum ego iniuria adfectus sum, vos simul despecti
 estis a Iugurtha. 33. ad hunc tandem finem pervene-
 runt. 34. ut is Iugurtha. 35. pace & tranquillitate
 frui poterit. 36. manebimus. 37. potentes. 38. omnem
 ab hostibus crudelitatem. 39. Carthaginensium do-
 minatio. 40. habebamus. 41. esse nobis hostem. 42.
 cognato. 43. fratris mei. 44. qui nihil minus ex-
 spectabam, quam bellum aut vim. 45. eiectum. 46.
 sapius dicentem. 47.

- meum, qui vestram amicitiam diligenter colerent, eos multum laborem suscipere 47, coeterum ex omnibus maxime tutos esse. Quod in familia vestra fuit 48, praesistit 49, ut in omnibus bellis adesset vobis: nos vii per otium tuti sumus, in manu vestra est, P. C. Pater vos duos fratres reliquit: tertium Iugurtham beneficiis suis ratus est 50 nobis coniunctum fore. Alter eorum 51 necatus 52: alter, ipse ego, manus impias 53 vix effugi. Quid agam? aut quo potissimum infelix accedam 54? generis 55 praesidia omnia exstincta sunt: pater, uti necesse erat, naturae concessit 56: fratri, quem minime decuit 57, propinquus per scelus vitam eripuit: ad fines, amicos, propinquos 58 caeteros meos, alium alia clades 59 oppressit: capti ab Iugurtha, pars in crucem acti 60, pars bestiis obiecti sunt: pauci, quibus relicta est anima 61, clausi in tenebris cum moerore & luctu, morte grauiorem vitam exigunt 62. Si omnia, quae aut amisi, aut ex necessariis aduersa facta sunt 63, incolumia 64 manerent: tamen, si quid ex improviso mali 65 accidisset, vos implorarem, P. C.
- qui-

47. in se. 48. quod in potestate nostrae familiae fuit. 49. Pater meus. 50. putauit, credidit, 51. fratrum. 52. per Iugurtham fuit. 53. Iugurthae. 54. quorsum me vertam. 55. mei. 56. mortuus est. 57. is, quem minime decebat, tantum scelus facere. 58. cognatos. 59. calamitas. 60. crucis supplicio adfecti. 61. vita. 62. viuere coguntur. 63. aut quae aduersa mihi facta sunt, cum tamen deberent esse mihi coniunctissima. 64. in statu saluo. 65. aliqua calamitas. 66.

quibus pro magnitudine imperii, ius, & iniurias omnes, curae esse decet 66. Nunc vero exsul 67 patria domo 17 solus, atque omnium honestarum 68 rerum egens, quos accedam, aut quos adpellem? nationesne 69, an reges, qui omnes familiae nostrae ob vestram amicitiam infestissimi sunt 70? an quoquam mihi adire licet 71, ubi non maiorum meorum hostilia monumenta plurima sint? an quisquam vestri 72 misereri potest, qui aliquando vobis hostis fuit? Postremo, Messinissa nos ita instituit, 18 P. C. ne quem coleremus 73 nisi populum R. ne societates 74, ne foedera roua 75 acciperemus: abunde 76 magna praesidia nobis in vestra amicitia fore: si huic imperio 77 fortuna mutaretur, una 78 occidendum nobis esse. Virtute 79, ac diis volentibus 80, magni estis & 19 opulenti: omnia secunda 81, & obedientia sunt: quo 82 facilius sociorum iniurias curare licet. Tantum illud vereor, ne quos 83 priuata amici-20 tia Iugurthae, parum cognita 84, transuersos 85 agat: quos ego audio maxuma ope niti, ambire,

---

66. qui curare deberet & iura vestri imperii, & iniurias amicis ac sociis vestris illatas.
 67. ego. 68. quibus Rex sine contentu dignitatis suae carere non potest. 69. nobis vicinas.
 70. inimici. 71. an ego possum accedere in aliquam provinciam. 72. nostrae miseriae. 73. honoraremus. 74. alias, nouas. 75. cum aliis nationibus aut Regibus. 76. satis. 77. Romano. 78. simul etiam perendum. 79. per virtutem. 80. per deorum beneuolentiam. 81. felicia omnia, & vobis subiecta sunt. 82. & ideo. 83. ne quosdam. 84. quem tamen non satis cogitam habent. 85. ad alia consilia contra me impellat. 86.

re⁸⁶, fatigare⁸⁷ vos singulos, ne quid de absente, 88
incognita causa⁸⁹, statuatis⁹⁰: fingere me verba⁹¹,

21 & fugam simulare, cui licuerit in regno manere. Quod
utinam illum, cuius impio facinore in has miseras pro-
ieclus sum, eadem haec simulantem videam⁹²: & ali-
quando aut apud vos, aut apud deos immortales rerum
humanarum cura oriatur: ut ille, qui nunc sceleribus
suis ferox⁹³ atque praeclarus est, omnibus malis ex-
cruciatus, impietatis in parentem nostrum, fratris mei
necis⁹⁴, mearumque miseriarum graves⁹⁵ poenas red-

22 dat. Iamiam frater, animo meo carissime, quam-
quam tibi inmaturo⁹⁶, & unde minime decuit, vita
erepta est: tamen laetandum⁹⁷ magis, quam de-

23 lendum puto casum tuum. Non enim regnum,
sed fugam, exilium, egestatem, & has omnes, quae
me premunt, aerumnas cum anima⁹⁸ simul
amissisti: at ego infelix in tanta mala praecipitatus,
pulsus ex patrio regno, rerum humana-
rum spectaculum praebere⁹⁹: incertus quid agam,
tuas-

---

86. alios rogare & ad partes Iugurthae trahere. 87. multis precibus persuadere. 88. Iugurtha. 89. nisi & ipse prius auditus esset. 90. decernatis. 91. me loqui figmenta, cum res longe aliter sese haberet. 92. utinam illum quoque videre possim in eodem statu, quo ego sum, & facile tunc ego etiam persuaderer, ipsum ita simulare, licet reuera pateretur aerumnas. 93. trotzig, superbus. 94. poenas ob necem fratris mei. 95. promeritas. 96. ante tempus, cum potuisses vivere diutius. 97. cum gaudio accipiendum. 98. vita. 99. me oportet esse spectaculum hominibus, ut in me cognoscant inconstantiam rerum humanarum.

tuasne iniurias persequar ¹⁰⁰, ipse auxilii egens; an regno consulam, cuius ¹⁰¹ vita necisque potestas ex opibus alienis ¹⁰² pendet. Utinam, emori fortunis meis ²⁴ honestus exitus esses ¹⁰³: ne viuere contempsus viderer, si defessus malis ¹⁰⁴, iniuriae concessissem ¹⁰⁵. Nam ²⁵ quoniam neque viuere lubet, neque mori licet sine dedecore, P. C. ¹⁰⁶ per vos, per liberos, atque parentes vestros, per maiestatem populi R. subuenire misero mihi: ite obuiam iniuriae ¹⁰⁷: nolite pati, regnum Numidiae, quod vestrum est, per scelus & sanguinem ¹⁰⁸ familiae nostrae tabescere ¹⁰⁹.

100. vltiscarne iniurias tibi illatas a Iugurtha.
101. cum tamen potestas vitae & necis meae. 102. ex auxilio Romanorum dependeat. 103. utinam per mortem possem accipere honestum exitum miseriae meae. 104. per calamitates. 105. cedere cogerer Iugurthae, qui iniuriam mihi fecit. 106. rogo vos. 107. mihi illatae. 108. consanguineos. 109. interire, debilitari.

CAPVT XV.

Postquam Rex finem loquendi fecit, legati Iugurthae largitione ¹ magis, quam causa ² freti, paucis respondent: Hiempsalem, ob faeuitiam suam, ab Numidis interfectum ³: Atherbalem vltro bellum inferentem ⁴, postquam superatus sit ⁵, queri, quod iniu-

1. Liberalitate sua, qua sibi multos fecerant amicos.
2. bonitate causae. 3. fuisse. 4. Iugurthae. 5. in praelio.

iniuriam facere ⁶ nequisset: Iugurtham ab senatu petere, ne se alium putaret ⁷, ac Numantiae ⁸ cognitus esset; neu verba inimici ante ² facta sua poneret ⁹. Deinde utriusque ¹⁰ curia ¹¹ egrediuntur. Senatus statim consulitur; fautores legatorum, praeterea magna pars gratia deprauata ¹², Atherbalis dicta contemnere, Iugurthae virtutem laudibus extollere, gratia ¹³, voce ¹⁴, denique omnibus modis pro alieno ¹⁵ scelere & flagitio, sua ¹⁶ quasi pro gloria, nitentur ¹⁷. At contra pauci, quibus bonum & aequum diuitiis carius erat ¹⁸, subueniendum ¹⁹ Atherbali, & Hiempsalis mortem seuerè vindicandam ²⁰, censebant. Sed ex omnibus maxime Aemilius Scaurus, hominobilis, impiger, factiosus, audax potentiae, honoris, diuitiarum, caeterum vitia sua callide ⁵ occultans ²¹. Is, postquam videt regis largitionem famosam ²² impudentemque: veritus, quod in tali re solet ²³, ne, polluta licentia ²⁴, inu-

---

6. Iugurthae. 7. ne crederet Senatus, suum animum alium nunc esse factum. 8. in oppugnatione Numantiae urbis. 9. rebus suis egregie gestis anteponerent. 10. utraque pars. 11. ex curia. 12. magna pars Senatorum, qui per fauorem erga Iugurtham erant deprauati. 13. fauore suo apud alios. 14. oratione, variis sermonibus. 15. pro defensione sceleris Iugurthae. 16. tanquam pro sua propria gloria. 17. contendebant, operam dabant. 18. qui amabant aequum & bonum prae diuitiis. 19. auxilium utique ferendum esse. 20. ulciscendam esse. 21. dissimulans. 22. turpem & infamem videri. 23. plerumque fieri. 24. commaculata Magistratum potestate.

inuidiam accenderet²⁵: animum a consueta lu-
bidine²⁶ continuit²⁷.

25. auget. 26. auaritia. 27. abstinit, re-
pressio.

CAPVT XVI.

Vicis¹ tamen in senatu pars illa, quae vero² **I**
pretium³ aut gratiam⁴ anteferebat. Decre- **2**
tum fit, vti decem legati regnum, quod Micipsa
obtinuerat⁵, inter Iugurtham & Atherbalem di-
viderent. Cuius legationis princeps⁶ fuit L. O-
pimius, homo clarus, & tum in senatu potens, qui
consul, C. Graccho & M. Fuluius interfecit, acer-
rime vindictam nobilitatis in⁷ plebem exercue-
rat. Eum Iugurtha, tametsi Romae in amicis ha- **3**
buerat, tamen curatissime⁸ recepit: dando, & pol-
licendo multa, perfecit, vti⁹ famae¹⁰, fidei, po-
stremo omnibus suis rebus commodum¹¹ regis¹²
anteferret. Reliquos legatos eadem via¹³ adgres- **4**
sus¹⁴, plerosque capit¹⁵: paucis carior fides¹⁶,
quam pecunia fuit. In diuisione¹⁷, quae pars **5**
Numidiae Mauritaniam attingit, agro virisque
opulentior, Iugurthae traditur: illam alteram¹⁸,
spe-

1. Tandem vero obtinuit victoriam. 2. veritati. 3.
munera Iugurthae. 4. fauorem erga Iugurtham. 5.
habuerat. 6. caput. 7. contra. 8. honore & ap-
paratu exquisitissimo. 9. vt Opimius. 10. suae. 11.
utilitatem. 12. Iugurthae. 13. per largitiones. 14.
Iugurtha. 15. ad suas partes trahit. 16. conseruatio
fidei & honestatis. 17. regni. 18. partem regni.

19.

specie¹⁹, quam vsu²⁰ potio²¹, quae portuo-
fior²², & aedificiis magis exornata erat, Atherbal
possedit.

19. dem Scheine nach, quoad magnitudinem. 20. utilitate, quoad reditus. 21. maiorem, praestantio^{rem}. 22. plures portus habebat.

CAPVT XVII.

REs¹ postulare videtur, Africae situm paucis
exponere, & eas gentes, quibuscum nobis
bellum aut amicitia fuit, attingere². Sed quae
loca, & nationes ob calorem, aut asperitatem,
item solitudines minus frequentata³ sunt, de iis
haud facile non compertum narrauerim⁴: caete-
ra quam paucissimis absolua⁵. In diuisione
orbis terrae plerique in parte⁶ tertia Africam po-
suere: pauci, tantummodo Asiam, & Europam
esse, sed Africam in Europa⁷. Ea⁸ fines habet
ab occidente fretum nostri⁹ maris & Oceani: ab
ortu solis declivem¹⁰ latitudinem: quem locum
Catabathmon¹¹ incolae adpellant. Mare sae-
uum, importuosum¹². Ager frugum fertilis,
bonus pecori¹³, arbori infecundus¹⁴: caelo, terra-
que

1. Occasio. 2. describere. 3. non adeo frequen-
ter habitata. 4. de iis non temere narrabo, quae fa-
tis comperta non sunt. 5. describam. 6. orbis. 7.
esse putarunt. 8. Africa. 9. Italici. 10. abbaengig.
11. hoc est, praecipitem descensum. 12. ex illo latere
mare est saenum, & istius ideo non habet multos por-
tus. 13. ad alendum pecus. 14. nullas fert arbo-
res.

que penuria aquarum: genus hominum salubri corpore, velox, patiens laborum: plerosque fenectus dissoluit¹⁵, nisi, qui ferro, aut a bestiis interiere. Nam morbus haud saepe quemquam superat¹⁶; ad hoc malefici¹⁷ generis plurima animalia¹⁸. Sed qui mortales initio Africam habuerint¹⁹, quique postea accesserint, aut quo modo inter se permixti sint: quamquam ab ea fama, quae plerosque obtinet²⁰, diversum est²¹, tamen, ut²² ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, interpretatum nobis est²³, utique²⁴ rem sese habere, cultores²⁵ eius terrae putant: quam paucissimis dicam; caeterum fides eius²⁶ rei penes auctores erit.

15. mori facit. 16. interficit, consumit. 17. noxii. 18. sunt in Africa. 19. incoluerint. 20. quas plerorumque animos occupavit. 21. dissentit. 22. quemadmodum. 23. accepimus. 24. omnino, ex veritate. 25. incolas. 26. huius narrationis.

CAPVT XVIII.

Africam initio habuere¹ Gaetuli, & Libyas, asperi, incultique²: queis cibus erat caro ferina³, atque humi pabulum⁴, uti pecoribus. Hi neque moribus, neque lege, aut imperio cuiusquam regebantur: vagi, palantes, quas nox coegerat, sedes habebant⁵. Sed post⁶.

1. Possederunt. 2. horridi populi. 3. Wildpret. 4. & qui gramine vel aliis terrae frugibus vescabantur. 5. dispersi passim vagantes. 6. has occupabant sedes, in quas venerant singulis noctibus.

7. Her.

ortuo-
aerbal

villi-
orem.

paucis
nobis
quae
atem,
de iis
caete-
ssione

n po-
pam
nabet
i: ab
cum
e fae-
tilis,
erra-
que

quen-
e fa-
7.

ngig.
atere
por-
arbo-

15.

postquam in Hispania Hercules, sicut Afri putant, interit: exercitus eius, compositus ex gentibus variis, amisso duce 7, ac passim multis sibi quisque imperium petentibus 8, breui dilabitur 9. Ex eo numero Medi, Persae & Armenii, nauibus in Africam transuerti, proximos nostro 10 mari locos occupauere. Sed Persae intra Oceanum magis: hique alveos 11 nauium inuersos pro tuguriis 12 habuere: quia neque materia 13 in agris, neque ab Hispanis emundi aut mutandi 14 copia 15 erat. Mare magnum, & ignara lingua 16 commercia 17 prohibebant, Hi paullatim per connubia Gaetulos secum miscuere: & quia saepe tentantes 18 agros, alia, deinde alia loca petiuerant 19, semetipsi Numidas 20 appellauere. Ceterum adhuc 21 aedificia Numidarum agrestium, quae mapalia illi 22 vocant, oblonga, incuruis lateribus facta, quasi nauium 9 carinae sunt. Medis autem & Armenis accessere Libyes: nam hi propius mare Africum agitant 23, Gaetuli sub sole 24 magis, haud procul

7. Hercule mortuo. 8. occupantibus. 9. dispersi-
ent. 10. Italico. 11. *das Tiefe der Schiffe*. 12. domibus,
Hütten. 13. lignum ad aedificandum, *Baubolz*. 14. li-
gnum pro aliis mercibus. 15. occasio, facultas.
16. ignota aliis gentibus Medorum & Persarum lingua. 17. exercere cum Hispania. 18. dum modo ad hunc, quod ad alium agrum progrediuntur. 19. profecti erant. 20. *ἀπὸ τῆς νῆμας*, a diuidendo, distribuendo, colendo, pascendo. 21. nostro adhuc tempore. 22. Numidae. 23. habitabant. 24. in iis locis, in quibus Sol frequentior est. 25.

cul
bue
tare
rum
ra
Sed
eane
a pa
quae
latu
mos
gere
gis
quia
si 19
Nun
nom
2
fretu
29. i
aus,
Nam
36. d
effec
hi n
qui n
dider

PO
m

1.
ent.

cul ab ardoribus ²⁵. hique mature oppida habuere: nam, freta ²⁶ diuisi ab Hispania, mutare res ²⁷ inter se instituerant. Nomen eo-
 rum paulatim Libyes corrumpere ²⁸, barbara ²⁹ lingua Mauros pro Medis adpellantes. Sed res ³⁰ Persarum breui adoleuit ³¹, ac post-
 eanomine Numidae ³², propter multitudinem a parentibus ³³ digressi, possedere ³⁴ ea loca, quae proxuma Carthaginem ³⁵ Numidia adpellatur. Deinde, vtrique alteris freti ³⁶, finiti-
 mos armis, aut metu sub imperium suum coëgere, nomen gloriamque sibi addidere ³⁷; magis hi, qui ad nostrum mare processerant ³⁸, quia Libyes, quam Gaetuli, minus bellicosi ³⁹: denique Africae pars inferior pteraque ab Numidis possessa ⁴⁰ est: victi omnes in gentem nomenque imperantium concessere ⁴¹.

25. vehementissimis Solis ardoribus. 26. per fretum. 27. merces suas. 28. mutauerunt. 29. in. 30. status, regnum, potentia. 31. auctus, maior factus est. 32. ii, qui appellabantur Numidae. 33. suis. 34. occupauerunt. 35. urbem. 36. dum vtraque gens mutuo auxilio nitebatur. 37. effecerunt. 38. habitationes suas extenderant. 39. hi magis fuerunt bellicosi, quia Libyes, quam Gaetuli, qui minus erant bellicosi. 40. occupata. 41. se tradiderunt.

CAPVT XIX.

POSTea Phoenices, alii multitudinis domi-
 minuendae gratia, pars imperii cupidine fo-
 lici-

1. Domesticac, vt multitudo hominum diminuerentur. 2.

licitata plebe ², & alii nouarum rerum ³ auidi, Hipponem, Adrimetum, Leptim, aliasque vrbes in ora maritima ⁴ condidere ⁵: eaeque breui multum auctae, pars originibus ⁶ suis praesidio, ² aliae decori ⁷ fuere. Nam de Carthagine filere melius puto, quam parum ⁸ dicere: quoniam alio ³ ⁹ properare tempus monet. Igitur ad Catabathmon, qui locus Aegyptum ab Africa diuidit ¹⁰, secundo ¹¹ mari prima ¹² Cyrene est, colonia ¹³ Thereon, ac deinceps duae Syrtes ¹⁴, interque eas Leptis ¹⁵, deinde Philenorum arae: quem locum, Aegyptum versus, finem imperii ¹⁶ habuere Carthaginenses, post ¹⁷ aliae Punicae vrbes. Caetera loca vsque ad Mauritaniam Numidae tenent ¹⁸. Proxume Hispaniam Mauri sunt. Super Numidiam Gaetulos accepimus ¹⁹, partim in tuguriis, alios incultius ²⁰ vagos agitare ²¹, ⁶ Post eos Aethiopas esse ²²: dein loca exusta ⁷ solis ardoribus. Igitur Bello Iugurthino pleaque ex Punicis oppida, & fines Carthaginensium, quos nouissime ²³ habuerant, populus R. per magistratus ²⁴ administrabat: Gaetulorum

2. dum sollicitarunt plebem ad seditionem. 3. mutandæ reipublicae. 4. an der Seeküste. 5. extruxerunt. 6. conditoribus. 7. ornamento. 8. non satis, nimis pauca. 9. ad alia. 10. separat. 11. das Meer hinabwärts. 12. vrbs. 13. noua vrbs. 14. Klippen, insulae salebrosae. 15. vrbs. 16. sui. 17. post Carthaginenses. 18. habitant. 19. audiuimus. 20. adhuc minori cultu viuentes. 21. circumbagari. 22. habitare. 23. vltimis temporibus. 24. suos, Praefatos. 25.

Ioru
que
om
me
bis
Afr
26 d
25
&um
Iugu

P
mi
ratu
per
run
ant
Ath
bel
tus
iur
Igi

1
no
7 e
cup
13
inf

Iorum magna pars, & Numidae ad flumen vs-
que Mulucham, sub Iugurtha erant: Mauris
omnibus rex Bocchus imperitabat: praeter no-
men, caetera ignarus populi Rom. ²⁵ itemque no-
bis neque bello, neque pace antea cognitus. De ³
Africa, & eius incolis, ad necessitudinem rei satis
²⁶ dictum.

²⁵ Bocchus nihil audierat de Romanis. ²⁶ satis di-
ctum sit, quantum necessarium fuit ad intelligendam Belli
Iugurthini in Africa gesti historiam.

CAPVT XX.

POSTquam, diuiso regno, legati ¹ Africa ² ¹
decessere, & Iugurtha contra timorem ani-
mi praemia sceleris adeptum ³ sese videt: certum
ratus ⁴, quod ex amicis apud Numantiam ⁵ acce-
perat ⁶, omnia Romae venalia esse, simul ⁷ illo-
rum pollicitationibus accensus ⁸, quos paullo
ante muneribus expleuerat ⁹: in regnum
Atherbalis animum ¹⁰ intendit. Ipse ¹¹ acer, ²
bellicosus: at is ¹², quem petebat ¹³, quietus,
imbellis, placido ingenio, opportunus in-
iuriæ ¹⁴, metuens magis, quam metuendus.
Igitur ex improviso fines eius ¹⁵ cum magna ³
ma-

¹ Romanorum. ² ex. ³ esse. ⁴ iam putabat on-
nino certum esse. ⁵ in bello Numantino. ⁶ intellexerat.
⁷ etiam. ⁸ instigatos. ⁹ exsatiauerat, donauerat. ¹⁰
cupiditatem suam direxit. ¹¹ Iugurtha. ¹² Atherbal.
¹³ quem volebat bello adgredi. ¹⁴ cui facile poterat
inferri iniuria. ¹⁵ Atherbalis.

manu¹⁶ inuadit: multos mortales cum pecore, atque alia praeda capit: aedificia incendit, plera-
 4 que hostiliter loca cum equitatu accedit. Deinde cum omni multitudine in regnum suum conuertit¹⁷, existumans, dolore permotum Atherbalem iniurias suas¹⁸ manu¹⁹ vindicaturum, eam-
 5 que rem belli causam fore. At ille²⁰, quod neque se parem armis existumabat, & amicitia populi R. magis, quam Numidis²¹ fretus erat: legatos ad Iugurtham de iniuriis questum²² misit; qui²³ tametsi contumeliosa dicta²⁴ retulerant²⁵, prius tamen omnia pati decreuit²⁶ quam bellum sumere²⁷: quia tentatum antea secus cels-
 6 ferat²⁸. Neque eo magis²⁹ cupido Iugurthae minuebatur: quippe qui totum eius regnum animo iam inuaserat³⁰. Itaque non, vt antea, cum praedatoria manu³¹, sed magno exercitu comparato, bellum gerere coepit, & aperte totius
 8 Numidiae imperium petere. Caeterum, quae³² pergebat, vrbes, agros vastare³³, praedas agere, suis animum³⁴, hostibus terrorem augere.

CA.

16 armata. 17 rediit. 18 sibi illatas. 19 armata. 20 Atherbal. 21 suis ciuibus. 22 qui conque-
 ferentur. 23 legati. 24 verba. 25 ab Iugurtha. 26 Atherbal. 27 arripere. 28 quia bellum antea tentatum habuerat infelicem euentum. 29 & ideo tamen non minuebatur. 30 occupauerat. 31 *mit einer auber-Rosse*. 32 vbiicumque proficiscebatur Iugurtha. R coepit. 33 *Musb.*

CAPVT XXI.

ATherbal, vbi intelligit eo processum ¹, vti regnum aut relinquendum esset, aut armis ² retinendum ³: necessario ⁴ copias parat, & Iugurthae obuius ⁵ procedit. Interim haud longe a ⁶ mari prope Cirtam oppidum vtriusque ⁶ confedit ⁷ exercitus: & quia diei extremum ⁸ erat, praelium non inceptum ⁹; sed vbi plerumque noctis ¹⁰ processit, obscuro etiam tum lumine ¹¹, milites Iugurthini, signo lato, castra hostium invadunt; semisomnos ¹² partim, alios arma sumentes ¹³ fugant funduntque ¹⁴: Atherbal cum paucis equitibus Cirtam ¹⁵ profugit: & ni multitudo togatorum ¹⁶ fuisset, quae Numidas insequentes moenibus ¹⁷ prohibuit, vno die inter duos reges coeprum atque patratum ¹⁸ foret bellum. Igitur Iugurtha oppidum circum ¹⁹ sedit ¹⁹: vineis ²⁰, turribusque & machinis ²¹ omnium generum expugnare adgreditur ²²: maxime festinans tempus legatorum

F 2

an.

¹ Postquam intelligit, quod res eo deducta esset. ² per arma. ³ defendendum. ⁴ necessitate coactus. ⁵ obvium in bello, cum exercitu. ⁶ partis. ⁷ castra posuit. ⁸ finis aderat. ⁹ fuit. ¹⁰ pleraque pars noctis abiit. ¹¹ diei orientis. ¹² halb-schlaffend. ¹³ arripientes. ¹⁴ in fugam conciliunt prostrantque. ¹⁵ oppidum. ¹⁶ Italicorum, qui in hoc oppido vivebant aut mercandi aut militandi gratia. ¹⁷ a moenibus oppidi. ¹⁸ finitum. ¹⁹ oppugnauit. ²⁰ *Sturm Daecher*. ²¹ bellicis variis. ²² incipit.

23

4 antecapere ²³ quos ante praelium factum Romam ab Atherbale missos ²⁴ audiuerat. Sed postquam senatus de bello eorum accepit ²⁵, tres adolescentes in Africam legantur, qui ambos reges adeant; S. P. Q. R. ²⁶ verbis nuncient: velle, & censere ²⁷, eos ²⁸ ab armis discedere; ita seque illisque dignum esse ²⁹.

²³ vt oppidum occupare possit, antequam legati Romanorum adueniant. ²⁴ fuisse. ²⁵ nuntium. ²⁶ & hisdem nuncient nomine Senatus Populique Romani. ²⁷ Senatorem. ²⁸ regem verumque. ²⁹ sic enim decorum esse, & Senatui & Regibus.

CAPVT XXII.

1 **L**egati in Africam maturantes ¹ veniunt, eo magis, quod ² Romae, dum proficisci parant ³, de praelio facto & oppugnatione Cirtae ⁴ audiebatur. Sed is rumor clemens ⁵ erat.

2 Quorum ⁶ Iugurtha accepta ⁷ oratione respondit: *sibi neque maius quidquam, neque cavius auctoritate ⁹ senatus esse: ab adolescentia sua ita se enisum ⁹, vt ab optimo quoque probaretur ¹⁰: virtute, non malitia ¹¹, P. Scipioni, summo viro, placuisse ¹²: ob easdem artes ¹³ a Micipsa, non penuria ¹⁴ liberorum, in regnum adoptatum*

¹ Iter sumum celeriter perficientes. ² quoniam. ³ dum praeparant sese ad iter. ⁴ oppidi. ⁵ nempe, quod oppidum nondum esset expugnatum. ⁶ legatorum. ⁷ audita. ⁸ quam auctoritas & mandatum. ⁹ in id omnem operam cōllocasse. ¹⁰ laudaretur. ¹¹ per virtutem suam, non autem per malitiam. ¹² se. ¹³ virtutem & prudentiam. ¹⁴ ob penuriam liberorum, cum Micipsa haberet duos filios.

sum ¹⁵ esse. Caeterum, quo plura bene atque strenue fecisset, eo animum suum iniuriam minus tolerare ¹⁶. Atherbalem dolis ¹⁷ vitae suae insidiarum ¹⁸: quod ubi comperisset, sceleri obviam isse ¹⁹: populum R. neque velle, neque pro bono ²⁰ facturum, si ab iure gentium sese prohibuerit ²¹: postremo, de omnibus rebus legatos Romanam brevi missurum ²². Ita utriusque ²³ digrediuntur: Atherbalis appellandi copia non fuit ²⁴.

¹⁵ se. ¹⁶ eo minus tolerare se posse ab aliis iniuriam. ¹⁷ per varias insidias. ¹⁸ fuisse. ¹⁹ se, ut illud impediret. ²⁰ ex commodo suo. ²¹ si prohibere ipsum vellet ab usu iuris gentium. ²² esse se. ²³ legati. ²⁴ occasionem adloquendi Atherbalem non habuerunt.

CAPVT XXIII.

Ivgurtha ubi eos ¹ Africa ² decessisse ratus est, ¹ neque propter loci naturam ³ Cirtam armis expugnare potest; vallo atque fossa moenia circumdat: turres extruit, easque praefidiis firmat: praeterea dies noctesque, aut per vim aut dolis tentare ⁴: defensoribus moenium praemia modo, modo formidinem ostentare: suos hortando ad virtutem arrigere ⁵: prorsus intentus cuncta parare ⁶. Atherbal ubi intelligit, ² omnes fortunas suas in extremo ⁷ fitas ⁸, hostem infestum ⁹, auxilii spem nullam, penuria ¹⁰

F 3

re-

¹ Legatos Romanorum. ² ex. ³ situm. ⁴ oppidum coepit. ⁵ excitare. ⁶ omni studio. ⁷ periculo. ⁸ esse. ⁹ sibi esse. ¹⁰ ob penuriam.

rerum necessarium bellum trahi ¹¹ non posse: ex
iis, qui una ¹² Cirtam profugerant, duos maxu-
me impigros ¹³ delegit: eos, multa pollicendo ¹⁴,
ac miserando ¹⁵ casum suum, confirmat ¹⁶, uti
per hostium munitiones noctu ad proximum
mare, dein Romam pergerent ¹⁷.

CAPVT XXIV.

¹ **N**Vmidae paucis diebus iussa efficiunt; litte-
rae Atherbalis in senatu recitatae ¹⁸; qua-
rum sententia haec fuit:

¹¹ diutius. ¹² simul secum. ¹³ strenuos. ¹⁴ multis
pollicitationibus. ¹⁵ commouendo illos ad commiserationem
miseriae suae. ¹⁶ hortatur, persuadet. ¹⁷ proficiscerentur.
¹⁸ fuerunt.

- ² *Non mea culpa ¹ saepe ad vos oratum ² misit, P. C. sed vis Iugurthae subigit ³, quem tanta
lubido ⁴ me extinguendi inuasi, uti neque vos,
neque deos immortales in animo habeat ⁵: sanguinem
meum, quam omnia ⁶, malit ⁷. Itaque quintum
iam menssem socius & amicus populi R armis
obsessus teneor: neque mihi Micipsae patris mei beneficia,
neque vestra decreta auxiliantur ⁸: ferro,
⁴ au fame acrius urgear ⁹, incertus sum. Plura de
Iugurtha scribere debortatur me fortuna mea ¹⁰; etiam
antea expertus sum, parum fidei miseris ¹¹ esse.*

¹ Per meam culpam. ² ad orandum. ³ cogit me.
⁴ cupiditas. ⁵ consideret, aestimet. ⁶ alia. ⁷ veque
malit. ⁸ auxilium possunt praestare. ⁹ premario
miserabili status rerum mearum. ¹¹ quod miseria
raro credatur.

esse.
sum,
regna
mes,
Hiem
expulsi
ad vo
tenet
stis, c
quant
est rel
Nam
quae
potius
Sed q
rum c
rumm
corpo
strum
piis e
fidem
Masin

¹² i
ter ne
ches v
¹⁵ atti
cogi p
quam
habere
ostend
precon
rogo v

esse. Nisi tamen intelligo illum, supra quam ego 5
 sum, petere¹², neque simul amicitiam vestram, &
 regnum meum sperare: virum grauius¹³ existu-
 mes, nemini occultum est. Nam initio occidit¹⁴ 6
 Hiempsalem fratrem meum: dein patrio regno me
 expulsi. Quae sane fuerint nostrae iniuriae, nihil 7
 ad vos¹⁵. Verum nunc regnum vestrum armis
 tenet¹⁶: me, quem vos imperatorem Numidis posui-
 stis, clausum tenet atque obsidet: legatorum verba
 quanti¹⁷ fecerit, pericula mea declarant. Quid 8
 est reliquum, nisi vis vestra, quo¹⁸ moueri possis?
 Nam ego quidem vellem, & haec quae scribo, & illa
 quae antea in senatu questus sum, vana¹⁹ forent
 potius, quam miseria mea fidem verbis faceres²⁰:
 Sed quoniam eo²¹ natus sum, ut Iugurthae scelerum
 ostentui essem²²: non iam mortem, neque ae-
 rumnas, tantummodo inimici imperium, & cruciatus
 corporis²³ deprecor²⁴. Regno Numidiae, quod ve- 9
 strum est, uti libet²⁵, consulite: me ex manibus im-
 piis eripite, per maiestatem imperii, per amicitiae
 fidem²⁶; si vlla apud vos memoria remanet aui mei
 Masinissae.

F 4

CA-

¹² nisi quod tamen id intelligo, quod Iugurtha prae-
 ter me etiam aliquid maius adhuc desideret. ¹³ wils-
 ches von beyden er vor wichtiger halte. ¹⁴ interfecit.
¹⁵ attinet. ¹⁶ occupauit. ¹⁷ quam parui. ¹⁸ per quam
 cogi possit ad pacem seruandam. ¹⁹ inania, falsa. ²⁰
 quam ut miseria mea efficere deberet, ut verbis meis fidem
 habere velletis. ²¹ tam infelicitet. ²² ut cogar in me
 ostendere atque experiri scelera Iugurthae. ²³ mei. ²⁴
 precor ut remoueatis a me. ²⁵ pro lubitu vestro, ²⁶
 rogo vos.

CAPVT XXV.

1 **H**is litteris recitatis, fuere ¹ qui exercitum in
 Africam mittendum censerent, & quam pri-
 mum Atherbali subueniendum ²: de Iugurtha
 interim vti consuleretur ³, quoniam legatis non
 2 paruisset. Sed ab iisdem illis regis fautoribus
 summa ope enisum ⁴, ne tale decretum fieret.
 3 Ita bonum publicum ⁵, vt in plerisque negotiis
 4 solet, priuata gratia deuictum ⁶. Legantur ⁷ ta-
 men in Africam maiores natu nobiles, amplis
 honoribus vsi ⁸: in quibus fuit M. Scaurus, de
 quo supra memorauimus, consularis ⁹, & tum ¹⁰
 5 senatus princeps ¹¹. Hi, quod in inuidia res
 erat ¹², simul & a Numidis obsecrari ¹³, triduo ¹⁴
 nauim adscendere: dein breui Vticam ¹⁵ ad-
 pulsus, litteras ad Iugurtham mittunt, quam o-
 cillume ¹⁶ ad provinciam ¹⁷ accedat; se ad eum
 6 ab senatu missos ¹⁸. Ille ¹⁹ vbi accepit, homi-
 nes claros, quorum auctoritatem Romae pol-
 lere ²⁰ audiuerat, contra inceptum suum ²¹

ve-

1 Aliqui in Senatu. 2 auxilium ferendum esse. 3 de-
 liberaretur. 4 omnia opera data fuit. 5 utilitas repu-
 blicae. 6 per priuatum fauorem & priuatum aliquorum
 pecunia Iugurthae corruptorum utilitatem superata & im-
 pedita fuit. 7 ablegantur. 8 qui functi erant summis
 in republica officiis. 9 qui iam Consul fuerat. 10 illo
 tempore. 11 praecipuus in Senatu. 12 quoniam res &
 consilia Iugurthae exosa erant. 13 simul etiam, quia a
 legatis Atherbali vehementer rogabantur. 14 intra tri-
 duum. 15 ad urbem Africae Vticam. 16 vt quam celer-
 rime. 17 Numidiam. 18 esse. 19 Iugurtha. 20 ma-
 gnam esse. 21 consilia sua.

veni
 diuo
 ni pa
 cus a
 in au
 exere
 pere
 hosti
 riae i
 nequ
 prius
 potius
 quere
 pauc
 et si
 quoc
 tam
 cesse

22
 nim
 stir
 casio
 quon
 potes
 36 &

E

1
 2 for

venisse: primo commotus, metu atque lubricine
 diorsus agitabatur ²². Timebat iram senatus, ⁷
 ni paruisset legatis: porro animus cupidine cae-
 cus ad inceprum scelus rapiebat ²³. Vicit tamen ⁸
 in auido ingenio ²⁴ prauum consilium. Igitur, ⁹
 exercitu circumdato ²⁵, summa vi Cirtam irrum-
 pere ²⁶ nititur, maxume sperans, diducta manu
 hostium ²⁷, aut vi aut dolis sese casum ²⁸ victo-
 riae inuenturum. Quod vbi secus procedit ²⁹, ¹⁰
 neque, quod intenderat ³⁰, efficere potest, uti
 prius, quam legatos conueniret ³¹, Atherbale
 potiretur ³²: ne amplius ³³ morando Scaurum,
 quem plurimum metuebat, incenderet ³⁴, cum
 paucis equitibus in prouinciam venit. At tam- ¹¹
 etsi senatus verbis minae graues nunciabantur,
 quod ³⁵ ab oppugnatione non desisteret; multa
 tamen oratione consumpta ³⁶, legati frustra dis-
 cessere.

²² nescius erat, quid agere deberet. ²³ ipsum. ²⁴ a-
 nimo Iugurthae. ²⁵ circumducto. ²⁶ expugnare, *be-*
stürmen. ²⁷ si hostium exercitus deductus esset. ²⁸ oc-
 casionem. ²⁹ non feliciter procedit. ³⁰ voluerat. ³¹
 quam ad legatos abiret. ³² Atherbalem redigeret in suam
 potestatem. ³³ diucius. ³⁴ magis irritaret. ³⁵ quoniam.
³⁶ & cum inuicem multa essent locuti.

CAPVT XXVI.

EA¹ postquam Cirtae audita sunt, Italici, ¹
 quorum virtute ² moenia defensabantur,
 F 5 con-

¹ Quae acta fuerant frustra inter legatos & Iugurtham.
² fortitudinae.

confisi, deditioe facta, propter magnitudinem populi R. inuiolatos sese fore, Atherbali suadent, vti seque & oppidum Iugurthae tradat: Tantum ab eo vitam paciscatur 3; de caeteris 2 senatui curae fore 4. At ille, tamen si omnia potiora fide Iugurthae rebatur 5: tamen, quia penes eosdem 6, si aduersaretur 7, cogendi potestas erat: ita, vti censuerant Italici, deditioem fecit. Igitur Iugurtha in primis Atherbalem excruciatum necat 8: dein omnes puberes 9 Numidas, atque negotiatores 10 promiscue 11, vti quisque armatis 12 obuius fuerat, interfecit.

3 incolumitatem vitae sibi postulet dari. 4 de reliquis curam habiturum esse Senatum. 5 tamen si putabat, omnia alia certiora ac tutiora esse, quam Iugurthae fidem. 6 Italicos. 7 si aduersus esse ipsorum voluntati vellet. 8 prius excruciat ac deinde necat. 9 iuvenes. 10 mercatores. 11 sine discrimine. 12 militibus Iugurthae.

CAPVT XXVII.

1 Quid postquam Romae cognitum est, & res in senatu agitari 1 coepta: iidem illi ministri 2 regis interpellando 3, ac saepe gratia 4, interdum iurgis 5 trahendo tempus, atrocitatem facti leniebant 6. Ac ni C. Memmius,

1 Deliberari. 2 qui Romae fauebant Iugurthae. 3 varia loquendo, impediendo. 4 per fauorem suum apud alios. 5 per varias rixas. 6 emollire studebant.

us, tribunus pleb. designatus, vir acer, & infestus 7
 potentiae nobilitatis, populum R. edocuisse: id
 agi⁸, vti per paucos factiosos Iugurthae scelus
 condonaretur; profecto omnis inuidia⁹, pro-
 latandis consultationibus¹⁰, dilapsa¹¹ foret.
 Tanta vis gratiae, atque pecuniae regis erat¹². 3
 Sed ubi senatus delicti conscientia populum timet¹³,
 lege¹⁴ Sempronia provinciae¹⁵ futuris
 consulibus Numidia atque Italia decretae¹⁶. 4
 fules declarati P. Scipio Nasica, L. Bestia Calpur-
 nius: Calpurnio Numidia, Scipioni Italia obue-
 nit¹⁷. Dein exercitus, qui in Africam portare-
 tur¹⁸, scribitur¹⁹: stipendium²⁰, aliaque, quae
 bello²¹ vsui forent, decernuntur. 5

7 inimicus. 8 man gienge nur darauf. 9 o-
 ditum omne ob scelera Iugurthae. 10 dum consultatio-
 nes & decreta senatus differuntur de die in diem. 11 fru-
 stranea fieret. 12 tantam vim habebat fauor erga Iugur-
 tham & eius pecunia. 13 sed postquam Senatus timet se-
 ditionem populi, quoniam sciebat delicta & scelera Iugur-
 thae. 14 per legem. 15 administrandae. 16 fuerunt.
 17 tradita est per sortem. 18 transueheretur. 19 colli-
 gitur. 20 militare. 21 ad bellum gerendum.

CAPVT XXVIII.

AT Iugurtha, contra spem nuncio¹ acce- 1
 pto, quippe cui, Romae omnia venire²,
 F 6 in

¹ Cum accepisset nuncium de bello aduersus se apud Ro-
 manos decreto. ² venalia esse.

in animo haeserat; filium 3, & cum eo duos familiares ad senatum legatos mittit; iisque, ut illis 4, quos, Hiempsale interfecto, miserat 5, praecipit, omnes mortales pecunia adgrediantur 6. Qui postquam Romam aduentabant, senatus a Bestia consultus 7 est: placeretne legatos Iugurthae recipi moenibus 8: iique decrevere, ni regnum, ipsumque 9 deditum 10 venissent, ut in diebus proxumis decem Italia 11 dederent. Consul Numidus 12 ex senatus decreto nunciari 13 iubet; ita infectis rebus illi domum discedunt. Interim Calpurnius, parato exercitu, legat 14 sibi homines nobiles, factiosos quorum auctoritate, quae deliquisset 15, munita fore sperabat: in quibus fuit Scaurus, cuius de natura & habitu supra memorauimus. Nam in consule nostro multae bonaeque artes animi, & corporis erant: quas 16 omnes auaritia praepediebat 17. Patiens laborum, acri ingenio, satis prouidens, belli haud ignarus, firmissimus contra pericula & infidias. Sed legiones per Italiam Rhegium 18, atque inde in Siciliam, porro ex Sicilia in Africam trans-

ve-

---

3 suum. 4 quemadmodum etiam antea illis legatis praeeperat. 5 Romam. 6 corrumpere studeant. 7 interrogatus fuit. 8 intra moenia Romae. 9 Regem. 10 qui dederet se in potestatem populi Romani. 11 ex Italia. 12 legatis Iugurthae. 13 sententiam. 14 legatos sibi adsciscit, zu General-Lieutenants. 15 si quae forte minus recte gereret. 16 artes tamen. 17 impediabat, obfuscabat. 18 ad urbem Rhegium.

vestrae 19. Igitur Calpurnius, initio paratis 7
 comitatibus 20, acriter 21 Numidiam ingressus
 est; multosque mortales & vrbes aliquot pu-
 gnando cepit.

19 fuerunt. 20 *Proviant und Munition.* 21 fortia-
 nimo.

CAPVT XXIX.

Sed ubi Iugurtha per legatos pecunia tenta-
 re¹, bellique, quod administrabat, asperita-
 tem² ostendere coepit: animus³ aeger aua-
 ritia⁴ facile conuersus⁵ est. Caeterum socius⁶
 & administer omnium consiliorum adsumitur
 Scaurus: qui tametsi a principio⁶, plerisque
 ex factione eius corruptis⁷, acerrume regem
 impugnaverat: tamen magnitudine pecuniae⁸,
 a bono honestoque⁹ in pratum abstractus est.³
 Sed Iugurtha primum tantummodo belli mor-
 ram redimebat¹⁰, existumans sese aliquid in-
 terim Romae pretio¹¹ aut gratia¹² effe-
 cturum: postea vero quam participem¹³ nego-
 tii¹⁴ Scaurum accepit, in maximam spem ad-
 ductus recuperandae pacis, statuit cum eis¹⁵
 de omnibus pactionibus praefens agere. Cae-⁴

F 7

te-

1 Adgredi Calpurnium coepit. 2 difficultatem. 3
 Calpurnii. 4 qui laborabat avaritiae vitio. 5 a sua for-
 titudine & iracundia ad clementiam. 6 belli. 7 per pe-
 cuniam. 8 a Iugurtha oblatae. 9 a iure & honestate. 10
 per pecuniam remonebat. 11 per munera sua. 12 fauo-
 rem suorum. 13 esse. 14 belli gerendi. 15 Calpurnio
 & Scauro.

terum interea fidei causa¹⁶ mittitur a consule
Sextius quaestor in oppidum Iugurthae Vaccam:
cuius rei¹⁷ species¹⁸ erat acceptio frumenti,
quod¹⁹ Calpurnius palam legatis imperauerat:
quoniam deditionis mora²⁰ induciae agitaban-
tur²¹. Igitur rex, ut constituerat, in castra²²
5 venit: ac pauca praesenti consilio²³ locutus de
invidia²⁴ facti sui, atque ut in deditionem acci-
peretur: reliqua cum Bestia & Scauro secreta²⁵
transegit: dein postero die, quasi per saturam²⁶
sententiis²⁷ exquisitis, in deditionem accipitur.
6 Sed ut pro consilio²⁸ imperatum erat, elephantum
XXX, pecus, atque equi multi, cum paruo argen-
7 ti pondere, quaestori traduntur. Calpurnius
Romam ad magistratus rogandos²⁹ proficiscitur.
In Numidia & exercitu nostro pax agitaba-
tur³⁰.

¹⁶ ut Iugurtha posset ad ipsos tuto peruenire. ¹⁷ mis-
sionis. ¹⁸ praetextus. ¹⁹ quod frumentum advehen-
dum. ²⁰ sub mora. ²¹ de iudiciis agebatur. ²² Ro-
manorum. ²³ bellico. ²⁴ odio. ²⁵ in loco secreto.
²⁶ miscellaneas interrogationes. ²⁷ eorum, qui in con-
silio bellico praesentes erant. ²⁸ in consilio. ²⁹ inter-
rogandus, num adprobare vellent transactionem factam
cum Iugurtha. ³⁰ erat.

CAPVT XXX.

1 **P**ostquam res in Africa gestas, quoque modo¹
actae forent, fama diuulgauit: Romae per
omnes locos & conuentus² de facto consulis
agi-

1 Qua ratione. 2 vbi homines conueniebant.

agitari 3, apud plebem grauis inuidia 4 patres 5
 solliciti erant: probarentne tantum flagitium, an
 decretum consulis subuerterent 6, parum constabat 7. Ac maxime eos potentia Scauri, quod 8 2
 is auctor 9 & socius Bestiae ferebatur 10, an vero
 bonoque impediabat 11. At C. Memmius, cuius 3
 de libertate ingenii, & odio potentiae nobilitatis supra diximus, inter dubitationem & moras 12
 senatus, concionibus 13 populum ad vindican-
 dum 14 hortari 15: monere, ne remp. ne libertatem suam desererent: multa superba, crudelia facinora nobilitatis ostendere: prorsus intentus 16 omni modo plebis animum accendebat 17.
 Sed quoniam ea tempestate Romae Memmii facundia clara pollensque 18 fuit, decore existumavi, vnam ex tam multis orationem eius perscribere 19: ac potissimum ea dicam, quae in concione 20 post reditum Bestiae 21 huiusmodi verbis disseruit:

CA-

3 agi, dici coepit. 4 orta est. 5 Senatores. 6 *num-
 flossen*, repudiarent. 7 non satis sciebant, non poterant
 decernere. 8 quoniam. 9 consiliarius. 10 dicebatur.
 11 abstrahere. 12 taediosas deliberationes. 13 orationibus suis. 14 ad vindictam tantae malitiae. 15 coepit.
 16 omni studio. 17 instigabat. 18 potens, celebris.
 19 recitare, huc ponere. 20 ad populum. 21 ex Africa.

CAPVT XXXI.

- 1** *M*ulta me debortantur à vobis ¹, Quirites, ni
 studium reipub. omnia superet; opes, factio-
 nes ², vestra patientia, ius nullum, ac maxime,
 quod innocentiae plus periculi quam honoris ³ est.
- 2** Nam illa quidem piget dicere, his annis XV. quam
 ludibrio fueritis superbiae paucorum ⁴; quam
 foede, quamque inulti ⁵ perierint vestri defen-
 sores; uti ⁶ vobis animus ab ignavia atque socor-
 dia corruptus sit. Qui ne nunc quidem, obnoxii ini-
 micis ⁷, exsurgitis, atque etiam nunc timetis eos,
- 4** quibus vos decet terrori esse. Sed quamquam haec
 talia sunt: tamen, obuiam ire factionis ⁸ poten-
 tiae, animus subigit ⁹. Certè ego libertatem, quas
 mihi à parente meo tradita est, experiar: verum
 id frustra, an ob rem ¹⁰ faciam, in vestra manu
 situm est, Quirites. Neque ego vos horror, quod saepe
 maiores vestri fecere, ut contra iniurias, arma-
 ti eatis. Nihil vi, nihil secessione ¹¹ opus est:
 necesse est, suomet ipsi more praecipites eant ¹².
- 7** Occiso Tib. Graccho, quem regnum ¹³ parare aie-
 bant, in ¹⁴ plebem Romanam quaestiones ¹⁵ graues ha-

¹ Multa faciunt, ut vobis non faueam, ut vestra nego-
 tia nolim curare. ² nobilium potentia. ³ quia inno-
 centes plus periculi in se habent, quam honoris. ⁴ quan-
 to ludibrio habiti fueritis a paucis quibusdam & superbis
 nobilibus. ⁵ sine viuidicta. ⁶ & quam turpiter. ⁷ dum
 inimici vobis quam maxime nocere student. ⁸ nobilium,
⁹ me cogit. ¹⁰ ob aliquam sperandam inde utilitatem.
¹¹ separatione a Magistratu. ¹² ut ipsi sese praecipitent
 suo more. ¹³ adiectare. ¹⁴ contra. ¹⁵ inquisitiones,
 supplicia.

habitaē sunt; post C. Gracchi & M. Fulvii caedem, isem ordinis vestri ¹⁶ *multi mortales in carcere ne cavi sunt. Vtriusque cladis non lex, verum ludi- 8*
do eorum ¹⁷ *finem fecit. Sed sane fuerit regni paratio, plebi sua restituere* ¹⁸ *: quidquid sine sanguine civium ulcisci* ¹⁹ *nequit, iure factum sit. Superioribus annis taciti indignabimini aerarium* ⁹
um ²⁰ *expilari* ²¹ *, reges & populos liberos paucis nobilibus vectigal pendere* ²² *, penes eosdem & summam gloriam* ²³ *, & maximas diuitias esse: tamen haec talia facinora impune suscepisse, parum habuere* ²⁴ *; itaque postremo leges, maiestas vestra, diuina & humana* ²⁵ *omnia hostibus tradita sunt. Neque eos, qui ea fecere, pudet, aut poenitet; sed* ¹⁰
incedunt per ora vestra ²⁶ *magnifice* ²⁷ *, sacerdotia, & consulatus, pars triumphos suos ostentantes* ²⁸ *: perinde quasi ea honori non praedae habeant* ²⁹ *. Servi aere parati* ³⁰ *iniusta imperia do-* ¹¹
minorum non perferunt ³¹ *: vos, Quirites, imperio nati* ³² *, aequo animo servitutem* ³³ *toleratis? At,* ¹²
qui

¹⁶ ex ordine vestro plebeio. ¹⁷ nobilium voluntas. ¹⁸ ponamus, quod populo restituere sua, & regnum adferre, vnum idemque sit. ¹⁹ vindicari. notetur, quod vox *ulcisci* hoc loco passivam habeat significationem, alias Deponens. ²⁰ publicum. ²¹ spoliari, defraudari. ²² soluere tributum. ²³ supremos magistratus. ²⁴ pro re vili habuerunt. ²⁵ iura. ²⁶ in conspectu vestro. ²⁷ superbe. ²⁸ ostentant, iactant. ²⁹ quasi scilicet illa ornamenta considerent tanquam honorem & non potius tanquam praedam. ³⁰ pecunia emti. ³¹ perficiunt. ³² qui nati estis ad imperandum. ³³ sub specie libertatis.

qui sunt hi, qui temp. occupauere? homines sceleratissimi, cruentis manibus, immani auaritia, nocentissimi, iidemque superbissimi: quibus fides, decus, pietas, postrema honesta atque inhonesta omnia quaestui sunt 34. Pars eorum 35, occidisse tribunos pl. alii quaestiones iniustas, plerique caedem in vos fecisse, pro munimento 36 habent. Ita, quam quisque pessime fecit, tam maxime tutus est: metum à scelere suo ad ignauiam vestram transtulere 37: quos omnes eadem metuere in vnum coëgit 38. Sed haec inter bonos amicitia, inter malos factio est. Quod si vos tam libertatis curam haberetis, quam illi ad dominationem accensi 39 sunt: profecto neque resp. si uti nunc, vastaretur, & beneficia vestra penes optimos, non audacissimos, forent. Maiores vestri parandi iuris 40, & maiestatis constituendae gratia 41, bis per secessionem 42 armati Aventinum 43 occupauere: vos pro libertate, quam ab illis accepistis, nonne summa ope nitemini? atque eo vehementius, quo maius dedecus est, parata 44 amittere, quam omnino non 45 parauisse! Dicet aliquis, quid igitur

34 qui ven. ha. habent omnia, fidem, pietatem, honorem, iura & leges. 35 nobilium. 36 pro defensione sui atque praesidio securitatis. 37 non amplius metuunt sibi ob scelera sua quoniam vident, vos esse admodum ignauos ad vindictam illorum. 38 quos omnes antea communis metus coëgit, vt in vnum coirent, & communibus consiliis metum illum a se remouerent. 39 cupidi. 40 ad parandum & restaurandum ius suum & sua privilegia. 41 & vt confirmarent maiestatem populi Romani. 42 a Senatu. 43 montem. 44 ea quae iam acquisita sunt. 45 nihil acquisuisse.

sur
did
vos
ver
Qu
obe
ma
ad
pot
arq
dum
nes
cum
bell
omn
P.
gen
Nar
re
sum
tam
quor
mife

46
le q
quisi
de d
pat a
ret
etiam
56 ta
sceler
do no
iicere

sur censes? vindicandum in eos 46, qui hosti pro-
 didere temp. non manu, neque vi, quod magis
 vos fecisse, quam illis accidisse 47 indignum est:
 verum quaestionibus 48 & indicio ipsius Iugurthae.
 Qui si dedititius est 49, profecto iussis vestris 18
 obediens erit: sin ea contemnit, scilicet 50 aesti-
 mabitis, qualis illa pax aut deditio sit, ex qua
 ad Iugurtham scelerum impunitas, ad paucos
 potentes maxumae diuitiae, ad Rempub. damna
 atque dedecora peruenerint. Nisi forte non-19
 dum etiam vos dominationis eorum scietas te-
 net 51 & illa, quam haec tempora, magis placent,
 cum regna, prouinciae, leges, iura, iudicia,
 bella atque paces, postremo diuina & humana
 omnia penes paucos erant: vos autem hoc est,
 P. R. 52 inuicti ab hostibus, imperatores omnium
 gentium. satis habebatis 53 animam 54 retinere.
 Nam seruitutem quidem quis vestrum audebat 20
 recusare? Atque ego tamen virum flagitiosis-
 sumum existumo impune iniuriam accepisse 55:
 tamen, vos hominibus sceleratissimis ignoscere,
 quoniam ciues sunt, aequo animo paterer, ni
 misericordia in perniciem casura esset 56. Nam 21

46 vindicta tumenda est contra illos. 47 quam ut ta-
 le quid accideret illis nebulibus. 48 per accuratam in-
 quisitionem. 49 qui Iugurtha si se reuera & sine frau-
 de dedit. 50 facile hinc iudicare poteritis. 51 occu-
 pat animos vestros. 52 Populus Romanus. 53 ibi wa-
 ret zufrieden. 54 vitam solam. 55 tamen turpe sit
 etiam flagitiosissimo viro, iniuriam impune accipere.
 56 tamen paterer, ut vos quoque ignoscereis hominibus
 sceleratissimis, ideo quoniam ciues Romani sunt, dummo-
 do ne haec misericordia in extremam perniciem vos con-
 iiceret.

& illis quantum importunitatis habent 57, pa-
 rum est 58 impune male fecisse, nisi deinde 59 faci-
 undi 60 licentia eripitur, & vobis aeterna solici-
 tudo 61 remanebit, cum intelligetis, aut feruendum
 esse, aut per manus 62 libertatem retinendam 63.
 22 Nam fidei quidem aut concordiae quae spes est?
 Dominari illi volunt, vos 64 liberi esse: facere 65
 illi iniurias, vos 66 prohibere: postremo sociis ve-
 23 stris veluti hostibus pro sociis vsuntur. Potestne
 in tam diuersis mentibus pax aut amicitia esse?
 Quare moneo, hortorque vos, ne tantum scelus im-
 24 punitum 76 dimittatis. Non peculatus aerarii fa-
 ctus est 68: neque per vim sociis ereptae 69 pecuni-
 ae: quae 70 quamquam graua sunt, tamen con-
 suetudine 71 iam pro nihilo habentur. Hesti acer-
 rumo 72 prodita 73 senatus auctoritas, proditum
 imperium vestrum: domi militiaeque resp ve-
 25 nalis fuit. Quae nisi quaesita 74 erunt, nisi vind-
 icatum in noxios 75; quid erit reliquum, nisi ut
 illis, qui ea fecere, obedientes viuamus? Nam im-
 26 pune quaelibet facere, id 76 est regem esse. Ne-
 que ego vos, Quirites, hortor, uti iam malitis ciues
 vs.

57 pro importunitate, superbia, & malitia, quae in
 ipsorum animis est. 58 pro re villi habent. 59 in futu-
 rum. 60 male. 61 cura, metus. 62 armatas. 63 de-
 fendendum esse. 64 vultis. 65 volunt. 66 vultis.
 67 sine vindicta. 68 non fuit aerarium spoliatum. 69
 fuerunt. 70 crimina. 71 ex inueterata consuetudine.
 72 Inguethae. 73 fuit. 74 inquisita. 75 in eos, qui
 huius sceleris culpam habent. 76 id demum est.

vestros perperam, quam recte, fecisse 77: sed 78 ne, ignoscendo malis, bonos perditum eatis. Ad hoc, 27 in rep. multo praestat 79, beneficii, quam maleficii, immemorem esse. Bonus tantum modo segnior fit, v-28 bi negligas 80: at malus improbius 81. Ad hoc, si iniuriae non sint, haud saepe auxilii 82 egeas.

77 vtiam malitia, ciues vestros male egisse, quam recte fecisse. 78 sed id volo, & ad id vos hortor. 79 darran ist sehr viel gelegen. 80 si negligas ipsum. 81 sit per negligentiam, & quando tutus est a poenae metu. 82 remediū contra iniurias.

CAPVT XXXII.

HAec, atque alia huiuscemodi saepe dicuntur. C. Memmianus populo Romano persuadet, vti L. Cassius, qui tum praetor erat, ad Iugurtham mitteretur: eumque, interposita fide publica, Romam duceret, quo facilius indicio regis, Scauri & reliquorum, quos pecuniae captae arcesserant, delicta patefierent. Dum haec Romae geruntur, qui in Numidia relicti ab Bestia exercitui praeerant secuti morem imperatoris sui, plurima & flagitiosissima facinorosa fecere. Fuere, qui auro corrupti, elephantos Iugurthae traderent, alii perfugas venderent: pars ex pacatis praedas agebant.

Tan-

1 Illo tempore. 2 nach gegebenem sichern Gelitte. 3 per ipsius Regis indicium & confessionem. 4 quos accusabant, quasi a Iugurtha pecuniam accepissent. 5 dum sequuntur mores. 6 etiam. 7 aliqui. 8 per munera Iugurthae. 9 ex locis, qui pacem habebant cum Romanis.

4 Tanta vis avaritiae in animos eorum, veluti ta-
 5 bes¹², inuaserat. At Cassius praetor, perlata ro-
 gatione¹¹ a C. Memmio, ac percussa¹² omni no-
 bilitate, ad Iugurtham proficiscitur: eique ti-
 mido, & ex conscientia diffidenti rebus¹³ suis,
 persuadet: quoniam se populo R. dedidisset, ne
 vim, quam¹⁴ misericordiam eius, experiri ma-
 lit: priuatim praeterea fidem¹⁵ suam interponit,
 quam ille non minoris¹⁶, quam publicam¹⁷ du-
 cebat. Talis ea tempestate fama de Cassio
 erat.

12 pestis, contagium. 11 cum accepisset orationem.
 12 in metum coniecta. 13 dum non multum spei habet
 in rebus suis, quoniam conscius sibi erat scelerum. 14
 sed potius. 15 sine Parole. 16 nicht geringer schatz-
 te. 17 fidem.

CAPVT XXXIII.

1 Igitur Iugurtha, contra decus regium, cul-
 tu¹ quam maxime miserabili, Romam ve-
 2 nit. At tamen in ipso² magna vis animi erat
 confirmatus³ ab omnibus, quorum potentia⁴,
 aut scelere cuncta ea gesserat, quae supra memo-
 rauimus: C. Baebium tamen tribunum pleb.
 magna mercede parat⁵, cuius impudentia⁶
 contra ius & iniurias omnes munitus⁷ foret,
 3 Ac C. Memmius, aduocata concione⁸, quam-
 quam

1 Veste, comitatu. 2 Rege. 3 bonum animum ha-
 bere iussus. 4 per quorum potentiam. 5 ad partes
 suas trahit. 6 per cuius impudentiam. 7 tutus ab
 omni periculo iudicii & iniuriarum. 8 conuocato po-
 pulo.

quam regi infesta ⁹ plebes erat, & pars in vincula duci ¹⁰ iubebat, pars, ni si socios sceleris aperiret, more maiorum de hoste ¹¹ supplicium sumi: dignitati magis, quam irae consulens ¹², sedare ¹³ motus ¹⁴, & animos eorum mollire, postremo confirmare ¹⁵, fidem publicam per sese inuiolatam fore. Post, ubi silentium coepit ¹⁶, producto ⁴ Iugurtha, verba facit, Romae, Numidiaeque facinora eius memorat ¹⁷: scelera in patrem fratresque ostendit: quibus iuuantibus ¹⁸, quibusque ministris ea egerit, quanquam intelligat ¹⁹ populus R. tamen velle manifesta ²⁰ magis ex illo ²¹ habere; si verum ²² aperiat, in fide & clementia populi R. magnam spem illi sitam ²³: sin reticeat ²⁴ non sociis saluti fore ²⁵, sed se suasque spes corrupturum ²⁶.

CA-

---

⁹ inimica, irata. ¹⁰ Regem. ¹¹ de Iugurtha, tanquam de hoste populi Romani. ¹² dum dignitati potius Regiae vult parcere, quam irae. ¹³ coepit lenire. ¹⁴ iram populi. ¹⁵ die Versicherung geben. ¹⁶ fieri. ¹⁷ & commemorat, qualia facinora Iugurtha fecerit & Romae & in Numidia. ¹⁸ quorum auxilio. ¹⁹ satis ea omnia sciat. ²⁰ manifestationem horum scelerum. ²¹ ex ore ipsius Regis. ²² veritatem. ²³ positam esse. ²⁴ quod si vero reticere velit veritatem. ²⁵ fore, ut non solum socii eius & scelerum administri per pecuniam corrupti saluti non sint. ²⁶ sed forte potius, ut ipse Rex & se perdat & omnes spes suas.

CAPVT XXXIV.

- 1** **D**Ein, ut Memmius dicendi finem fecit, & Iugurtha respondere iussus est, C. Baebius, tribunus plebis quem pecunia ¹ corruptum supra diximus, regem tacere iubet: ac, tamen si multitudo ², quae in concione aderat, vehementer accensa ³, terreat eum ⁴ clamore, vultu, saepe impetu ⁵, atque aliis omnibus, quae ira fieri amat ⁶; vicit tamen impudentia ⁷. Ita populus, ludibrio habitus, ex concione discedit: Iugurthae Bestiaeque, & caeteris, quos illa quaestio exagitabat ⁸, animi auferuntur ⁹.

¹ Muneribus. ² plebs. ³ irata. ⁴ Baebium. ⁵ militum. ⁶ quae fieri solent ex ira. ⁷ per impudentiam suam Baebius. ⁸ in mortem coniecerat. ⁹ *der Muth wuchs ihnen.*

CAPVT XXXV.

- 1** **E**Rat ea tempestate Romae Numida quidam, nomine Massina, Gulustae filius, Massinissae nepos: qui, quia in dissensione regum Iugurthae aduersus ¹ fuerat, dedita Cirta ², & Atherbale interfecto, profugus ex Africa abiit ³. Huic Sp. Albinus, qui proximo anno post Bestiam cum Q. Minucio Rufo consulatum gerebat, persuadet: quoniam ex stirpe Massinissae sit, Iugurtham ob scelera inuidia ⁴ cum

¹ inimicus. ² postquam urbs Cirta dedita fuerat Iugurthae. ³ simul cum odio etiam cum metu.

cum metu vrgeat, regnum Numidia^e ab senatu
 perat 4. Auidus⁵ consul⁶ belli gerundi, moue- 3
 ri, quam senescere, omnia malebat 7. Ipsi⁸ pro-
 vincia Numidia^e, Minucio Macedonia euene-
 rat 9. Quae postquam Massiua agitare¹⁰ coe- 4
 pit, neque Iugurthae in amicis satis praesidii est¹¹,
 quod eorum¹² alium conscientia¹³, ali-
 um mala fama, & timor animi impedi-
 ebat; Bomilcari proximo¹⁴, ac maxime fido sibi, impe-
 rat, pretio¹⁵, sicuti multa confecerat¹⁶, insidiato-
 res Massiuae parat¹⁷, ac maxime occulte: sin id
 parum procedat, quouis modo Numidam¹⁸ in-
 terficiat. Bomilcar mature regis mandata exfe- 5
 quitur; & per homines, talis negotii artifices¹⁹,
 itinera egressusque eius²⁰, postremo loca, atque
 tempora cuncta explorat, dein, vbi res postula-
 bat, insidias tendit. Igitur vnus ex eo¹¹ nume- 6
 ro, qui ad caedem parati erant, paullo inconsulti-
 us²² Massiuam adgreditur, illum obruncat:
 sed ipse deprehensus²³, multis hortantibus, &
 in primis Albino consule, indicium profite-
 tur.

4 sibi dari. 5 erat. 6 Albinus. 7 & ideo male-
 bat, hanc actionem diutius & vehementius moueri,
 quam sedari. 8 Albino. 9 regenda, per sortem tra-
 dita fuerat. 10 agere. 11 & Iugurtha videt, se non
 satis tutum esse sub praesidio amicorum. 12 amico-
 rum. 13 scelerum. 14 agnato suo. 15 per mune-
 ra. 16 qua ratione iam effecerat multa. 17 compa-
 ret sibi quosdam homines, qui insidientur Massiuae. 18
 Massiuam. 19 idoneus ad tale negotium. 20 vno er
 auszugehen pflegte. 21 eorum. 22 nimis temerarie &
 non satis considerate. 23 captus.

7 tur ²⁴. Fit reus magis ex aequo bonoque ²⁵,
 8 quam ex iure gentium Bomilcar, comes eius ²⁶,
 8 qui Romam fide publica venerat. At Iugurtha,
 manifestus tanti sceleris ²⁷, non prius omisit, con-
 tra verum niti ²⁸, quam animaduortit ²⁹ super
 9 gratiam, atque pecuniam suam, inuidiam facti
 esse ³⁰. Igitur quamquam in priore actione ex
 amicis ³¹ quinquaginta vades ³² dederat, re-
 gno magis, quam vadibus consulens ³³: clam in
 Numidiam Bomilcarem dimittit, veritus, ne re-
 liquos populares ³⁴ metus inuaderet parendi ³⁵
 sibi, si de illo ³⁶ supplicium sumtum foret; &
 ipse paucis diebus eodem profectus est, iussus a se-
 10 natu Italia decedere. Sed postquam Roma egres-
 sus est, fertur ³⁷, saepe tacitus eo ³⁸ respiciens, po-
 stremo dixisse: Urbem venalem ³⁹, & mature pe-
 rituram, si emptorem inuenerit.

CA.

24 palam faterur, se velle indicare illos, a quibus ius-
 sus fuisse interficere Massiuam. 25 quia ius & aequum
 id requirebat. 26 Iugurthae. 27 cum manifeste reus
 factus esset tanti sceleris. 28 veritatem negare & eius
 manifestationem impedire. 29 quam donec intelligit.
 30 odium ob hoc scelus non posse deleri per fauorem &
 pecuniam. 31 suis. 32 Bürgen. 33 in quo negotio ta-
 men magis respiciebat vtilitatem regni sui, quam vades
 suos. 34 ciues, subditos 35 sibi amplius praestandi ob-
 sequium. 36 Bomilcare. 37 dicitur. 38 ad urbem Ro-
 mam. 39 esse, vendi posse.

CAPVT XXXVI.

Interim Albinus, renouato bello, comitia-
 rum, stipendium, aliaque, quae militibus vsui
 forent² mature in Africam portare³; ac statim
 ipse profectus, vt ante comitia⁴, quod tempus
 haud longe aberat, armis⁵, aut deditioe, aut
 quouis modo bellum conficeret. At contra⁶
 Iugurtha trahere omnia⁶, & alias deinde alias
 morae cauffas facere: polliceri deditioem, ac
 deinde merum simulare: instanti cedere⁷, &
 paullo post, ne sui diffiderent⁸, instare⁹: ita
 belli modo, modo pacis mora consulem ludifi-
 care¹⁰. Ac fuere¹¹, qui tum Albinum haud³
 ignarum¹¹ consilii regis existimarent: neque ex
 tanta proferantia tam facile tractum bellum so-
 cordia magis, quam dolo crederent¹³. Sed⁴
 postquam, dilapso tempore, comitiorum dies ad-
 ventabant, Albinus, Aulo fratre in castris pro-
 praetore¹⁴ relicto, Romam decessit.

G 2

CA.

¹ contra Iugurtham. ² quae necessaria forent ad bel-
 lum. ³ coepit. ⁴ ante illum diem, quo populus Ro-
 manus conueniebat ad eligendos Magistratus. ⁵ aut
 per arma. ⁶ bellum coepit longius trahere. ⁷ si quan-
 do Albinus sibi instaret & premeret, tunc cedebat Iu-
 gurtha. ⁸ ne sui milites spem abicerent. ⁹ ipse vice
 versa premebat Romanos. ¹⁰ vexare. ¹¹ aliqui. ¹²
 fuisse. ¹³ & qui crederent, cum tam vehementer pro-
 peraret Albinus, quod tam facile bellum tractum esset
 non tam ex socordia, quam potius ex dolo & quia forte
 ipse Albinus a Rege corruptus esset muneribus. ¹⁴ lo-
 co Praetoris.

1 Per

CAPVT XXXVII.

¹ EA tempestate Romae seditionibus tribuni-
² **E**ciis ¹ atrociter respublica agitabatur ². P.
 Lucullus, & L. Annius Tribuni pleb. resistenti-
 bus collegis, continuare magistratum ³ nite-
³ bantur: quae dissensio totius anni comitia impe-
 diebat. Ea mora ⁴ in spem adductus Aulus,
 quem propraetores ⁵ in castris ⁶ relictum ⁷ su-
 pra diximus, aut conficiendi ⁸ belli, aut terrore
 exercitus ab rege pecuniae capiundae ⁹, mili-
 tes mense Ianuario ex hibernis ¹⁰ in expeditio-
 nem ¹¹ euocat; magnisque itineribus, hieme
 aspera peruenit ad oppidum Suthul, vbi regis
⁴ thesauri erant. Quod quamquam, & saeuicia ¹²
 temporis, & opportunitate loci, neque capi,
 neque obsideri poterat; (nam circum murum,
 situm ¹³ in praerupti montis extremo ¹⁴, plani-
 cies limosa ¹⁵ hiemalibus aquis paludem fe-
 cerat:) tamen, aut simulandi gratia ¹⁶, quo
 regi ¹⁷ formidinem adderet ¹⁸, aut cupidine ¹⁹
 caecus, ob thesauros oppidi potiundi, vineas ²⁰
 age.

¹ Per seditiones excitatas a tribunis plebi. ² vexa-
 batur, turbulenta erat grauiter. ³ tribuniciam potesta-
 tem. ⁴ per hanc moram & has turbas. ⁵ loco Prae-
 toris. ⁶ Romanorum in Numidia. ⁷ fuisse. ⁸ in
 spem adductus perficiendi belli. ⁹ in spem addu-
 ctus accipiendae pecuniae ab rege, per terrorem
 exercitus Romani. ¹⁰ aus den Winterquartieren.
¹¹ bellum. ¹² propter frigus hibernum. ¹³ qui situs
 erat. ¹⁴ margine. ¹⁵ sumpsit. ¹⁶ vt simularet. ¹⁷
 Iugurthas. ¹⁸ faceret. ¹⁹ auaricia. Sturmhaecher.

21

agere ²¹, aggerem iacere, aliaque, quae incepto
vſui forent ²², properare ²³.

²¹ coepit admoovere ad oppidum. ²² quae necessaria
forent ad perficiendum conſilium. ²³ celeriter adpa-
rauit.

CAPVT XXXVIII.

AT Iugurtha, cognita vanitate ¹ atque impe-
ritia legati ², ſubdoluſ ³ eius augere ⁴ a-
mentiam: miſſitare ſupplicantes legatos ⁵:
ipſe, quaſi vitabundus ⁶, per ſaltuoſa ⁷ loca & tra-
mites ⁸ exercitum ducere. Denique Aulum ²
ſpe pactioſis perpulit, vti, relicto Suthule, in
abditas ⁹ regiones ſeſe ¹⁰, veluti cedentem,
inſequeretur: ita delicta ¹¹ occultiora fuere.
Interea per homines callidos, diu noctuque ³
exercitum tentabat ¹²: centuriones, duces-
que turmarum partim, vti transfugerent ¹³,
corrumpere ¹⁴, alii, ſigno dato, locum ¹⁵ vti
deſererent. Quae poſtquam ex ſententia ¹⁶ ⁴
inſtruxit, intempſta ¹⁷ nocte de improvi-
ſo multitudine ¹⁸ Numidarum Auli caſtra cir-
cumuenit ¹⁹. Milites Romani, percuſſi tu- ⁵

G 3 mul-

1. Stultitia. 2. Auli. 3 ſingulari dolo & ſtratagema-
te. 4 coepit. 5 & ſaepeſ mittebat ad Aulum legatos
ſuos, qui pacem peterent. 6 quaſi ipſe vitaret bellum.
7 ſylueſtria. 8 enge VVege, deſilees. 9 occultas. 10
Regem. 11 turpitudine Romanorum inſidiae Iugurthae.
12 ſtudebat corrumpere. 13 ad Iugurtham. 14 coe-
pit. 15 ſtationem ſuam. 16 ex vero. 17 media. 18
cum magnis copiis. 19 circumdedit.

multu insolito, arma capere ²⁰ alii, alii se abdere, ²¹ pars territos confirmare ²², trepidare, omnibus locis vis ²³ magna hostium, caelum nocte atque nubibus obscuratum, periculum anceps ²⁴: postremo, fugere, an manere, tutius foret, in incerto erat. Sed ex eo ²⁵ numero, quos paullo ante corruptos diximus, cohors vna Ligurum ²⁶, cum duabus turmis Thracum, & paucis gregariis militibus, transire ad regem, & centurio primipili ²⁷ tertiae legionis per munitio- nem ²⁸, quam vti defenderet, acceperat, locum hostibus introeundi dedit: eaque ²⁹ Numidia cuncti irrupere ³⁰. Nostri foeda fuga ³¹, plerique abiectis armis, proximum collem occupare. Nox, atque praeda castrorum, hostes, quo minus victoria vterentur, remorata sunt ³². Dein Iugurtha postero die cum Aulo in colloquio verba facit ³³: tametsi ipsum cum exercitu fame ferroque clausum teneret, tamen se memorem rerum humanarum ³⁴, si secum foedus faceret, incolumes omnes sub iugum missurum ³⁵; praeterea vti diebus decem Numidia decederet. Quae graua ³⁶ quamquam, & fla-

20 coeperunt. 21 occultare. 22 erigere, animum addere. 23 erat. 24 dubium. 25 eorum. 26 Liguria pars Italiae, hodie est d. tio Genuensium. 27 vor der Leib oder ersten Compagnie. 28 Sebantz-Reiranchement. 29 & per eam munitioem. 30 in castra Romanorum. 31 per foedam fugam. 32 nox & depraedatio castrorum moram fecerint hostibus. 33 talia. 34 quae facile iterum mutari possent. 35 captiuos seu potius seruos, facturum esse. 36 inhonesta, turpissima.

flagitii plena erant: tamen, quia mortis metu nutabant 37, sicuti regi lubuerat, pax conuenit 38.

37 quia Romani dubii erant, ex mortis metu. 38 facta est.

CAPVT XXXIX.

Sed ubi ea Romae comperta sunt, metus atque ¹ moeror ciuitatem ² inuasere: pars dolere ³ pro gloria imperii, pars insolita rerum bellicarum ³ timere ⁴ libertati: Aulo omnes infesti ⁵, ac maxime ⁶ qui bello saepe praeclari fuerant, quod armatus dedecore ⁷ potius, quam manu ⁸, salutem ⁹ quaesuerit. Ob ea Consul Albinus, ex ² delicto fratris inuidiam, ac deinde periculum timens, senatum de foedere ¹⁰ consulebat; & tamen interim exercitui supplementum ¹¹ scribere ¹², ab focis & nomine Latino ¹³ auxilia accersere ¹⁴, denique omnibus modis festinare. Senatus ita uti par fuerat, decernit, suo atque populi iniussu ¹⁵ nullum potuisse foedus fieri. Consul impeditus a Tribunis pl. ne, quas parauerat ¹⁶

G 4

co-

¹ Totam. ² coepit. ³ quae non adsueta erat rebus bellicis. ⁴ timere coepit, ne libertas periret. ⁵ Irati erant. ⁶ Illi. ⁷ per foedus turpissimum. ⁸ armata. ⁹ vitam & salutem militum Romanorum. ¹⁰ quod frater suus cum Iugurtha fecerat. ¹¹ *Recruten vverben*. ¹² coepit. ¹³ ab omnibus, qui se Latinos dici volebant. ¹⁴ ad se vocare coepit. ¹⁵ contra iussum & voluntatem Senatus Populique Romani. ¹⁶ collegerat.

copias, secum portaret ¹⁷, paucis diebus in Africam proficiscitur; nam omnis ¹⁸ exercitus, uti conuenerat, Numidia ¹⁹ deductus in prouincia ⁵ hiemabat. Postquam eo venit, quamquam persequi Iugurtham, & mederi ²⁰ fraternae inuidiae, animo ardebat ²¹; tamen cognitis militibus ²², quos praeter fugam, soluto imperio ²³, licentia atque lasciuia corruerat, ex copia rerum ²⁴ statuit, sibi nihil agitandum ²⁵.

¹⁷ in Numidiam. ¹⁸ totus. ¹⁹ ex. ²⁰ remedium adferre huic iniuriae & turpitudini, quam frater suus pertulerat. ²¹ vehementer cupiebat. ²² cum uidisset milites in Numidia. ²³ qui liberi erant ab omni imperio. ²⁴ ex statu rerum suarum & ratione Romani exercitus. ²⁵ nihil a se suscipiendum esse.

CAPVT XL.

¹ Interea Romae C. Mamilius Limetanus Trib. pleb. rogationem ¹ ad populum promulgat, uti quaereretur ² in eos, quorum consilio Iugurtha senati ³ decreta neglexisset; quique ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepissent; qui elephantos, quique perfugas tradidissent, item, qui de pace aut bello cum hostibus pactiones ² fecissent. Huic rogationi ⁴ partim conscii sibi ⁵, alii ex partium inuidia ⁶, pericula metuentes, quoniam aperte resistere non poterant, quin illa

¹ Legem seu quaestionem proponit apud populum. ² inquiratur. ³ Senatus. ⁴ legi. ⁵ ii, qui conscii sibi erant scelerum, & munerum ab Iugurtha acceptorum. ⁶ quoniam videbant, factionem Iugurthae in odio esse apud populum.

la 7, & alia talia placere sibi faterentur, occulte, per amicos, ac maxime per homines nominis Latini, & socios Italicos, impedimenta 8 parabant. Sed plebes incredibile memoratu est, quantum intenta 9 fuerit, quantaque vi rogationem iusserit, decreuerit, voluerit: magis odio 10 nobilitatis, cui mala illa parabantur 11, quam cura 12 reipubl. tanta lubido in partibus erat 13. Igitur, 4 caeteris metu percussis, M. Scaurus, quem legatum Bestiae fuisse supra memorauimus, inter laetitiam plebis, & suorum fugam, trepida etiam tum ciuitate, cum ex 14 Mamiliana rogatione tres quaesitores 15 rogarentur 16, effecerat, vt ipse in eo 17 numero crearetur 18. Sed quaestione 5 exercita aspere, violenterque ex rumore, & lubidine 19 plebis, vt saepe nobilitatem 20, sic ea tempestate 21 plebem ex secundis rebus 22 insolentia 23 ceperat 24.

7 scelera. 8 huic legi & inquisitioni adferre. 9 cupida, irata. 10. ex. 11 contra quam nobilitatem illa inquisitio parabatur. 12 ex. 13 tanta vehementia erat in hac factione. 14 post, per vim, vermöge. 15 inquisitores, Commissarii. 16 desiderarentur. 17 horum inquisitorum. 18 eligeretur. 19 voluntate. 20 insolentia coeperat. 21 illo tempore. 22. cum omnia procederent ex voluntate plebis. 23 superbia. 24 occupauerat.

CAPVT XLI.

Caeterum mos partium popularium 1 & senatus factionum 2, ac deinde omnium malorum

G 5

1 Factionum in populo. 2. & factio Senatus nobilitatisque.

tum artium, paucis ante annis Romae ortus est,
 otio 3 atque abundantia earum rerum, quae pri-
 2 ma mortales ducunt 4. Nam ante Carthaginem
 deletam, populus & senatus Rom. placide mode-
 steque inter se Rempub. tractabant: neque glo-
 riae, neque dominationis certamen inter ciues
 erat: metus hostilis 5 in bonis artibus 6 ciuitatem
 3 retinebat. Sed ubi 7 formido illa 8 mentibus 9
 deceffit, ilicet 10 ea, quae secundae res amant 11,
 4 lasciuia atque Superbia, incessere 12. Ita, quod
 in aduersis rebus optauerant, otium, postquam
 5 adepti sunt, asperius acerbisque fuit 13. Nam-
 que coepere nobilitas dignitatem, populus liber-
 tatem, in lubricinam uertere 14: sibi quisque du-
 cere, trahere, rapere. Ita omnia in duas partes
 abstracta sunt: respublica, quae media fuerat 15,
 6 dilacerata 16. Caeterum nobilitas factione ma-
 gis pollebat 17: plebis vis soluta 18, atque in mul-
 7 titudinem dispersa, minus poterat 19. Paucorum
 arbitrio belli domique respublicae agitabatur 20:
 penes eosdem aerarium, prouinciae, magistratus,
 gloriae, triumphique erant: populus militia 21
 at-

3 ex. 4 quae solent ab hominibus anteponi aliis omni-
 bus. 5 ab hostibus. 6 moribus, exercitationibus. 7
 postquam. 8 ab hostibus. 9 ex animis Romanorum.
 10 statim. 11 ea uicia, quae oriri solent in rebus felicibus.
 12 inuaserunt animos Romanorum. 13 ipsis intolerabile
 fuit. 14 lubricinam habere. 15 inter has duas factiones.
 16 fuit. 17 potentior erat. 18 sine certo imperio. 19
 non tam potens erat. 20 administrabatur. 21 per consti-
 tuam militiam.

atque inopia ²² vrgebatur ²³; praedas bellicas imperatores cum paucis diripiebant ²⁴. Interea ³ parentes, aut parui liberi militum, vti quisque potentiori confinis erat ²⁵, sedibus ²⁶ pellebantur. Ita cum potentia auaritia sine modo moderatiaque ²⁷ inuadere ²⁸, polluere & vastare omnia, nihil pensi ²⁹, neque sancti habere, quoad ³⁰ semetipsa ³¹ praecipitavit ³². Nam vbi ³³ primum ex nobilitate reperti sunt, qui veram gloriam iniustae potentiae anteponerent: moueri ³⁴ ciuitas, & dissensio ciuilis, quasi permixtio terrae ³⁵, oriri coepit.

22 egestate. 23 premebatur. 24 ad se rapiebant. 25 prout quisque habebat vicinum potentiozem. 26 ex possessionibus suis & agris. 27 moderatione. 28 coepit. 29 nihil considerare. 30 donec tandem. 31 respublica. 32 in perniciem. 33 quamprimum. 34 turbari coepit. 35 terrae motus.

CAPVT XLII.

NAm postquam Tiberius & C. Gracchus, quorum maiores Punico ¹, atque aliis bellis multum reipub. addiderant ², vindicare ³ plebem in libertatem, & paucorum scelera patefacere coepere: nobilitas noxia ⁴, atque eo percussa ⁵, modo per socios, & nomen Latinum, interdum, per equites Romanos, quos spes societatis ⁶ a plebe

G 6 di-

1 In bello Punico. 2 multas provincias adiecerant imperio Romano. 3 ponere. 4 fuit. 5 atque ad tam graue periculum compulsa. 6 cum Nobilibus & Senatu incedae.

dimouerat 7, Gracchorum actionibus obuiam ierat: & primo Tiberium, dein paucos post annos eadem ingredientem 8 Caium 9, Tribun. pl.¹⁰ alterum triumvirum coloniis deducendis¹¹, cum¹²

2 M. Fulvio Flacco ferro necauerat. Et sane Gracchis, cupidine¹³ victoriae, haud satis animus moderatus fuit. Sed bono vinci fatius est, quam

4 malo more iniuriam vincere¹⁴. Igitur ea victoria nobilitas ex lubricitate sua usa¹⁵, mortales multos ferro aut fuga¹⁶ exstinxit; plusque in reliquum¹⁷ sibi timoris, quam potentiae, addidit; quae res plerumque magnas civitates pessum dedit, dum alteri altero; vincere quouis modo, &

5 victos acerbius vlcisci¹⁹ volunt. Sed de studiis partium²⁰, & omnibus ciuitatis²¹ moribus, si singillatim²², aut pro magnitudine²³ parem²⁴ differere: tempus, quam res²⁵, maturius deseret²⁶; quamobrem ad inceptum²⁷ redeo.

CA.

7 separauerat. 8 eadem consilia suscipientem. 9 Gracchum. 10 tribunum plebis. 11 qui secundus erat in collegio triumvirali, quod constitutum erat ad deducendas ex vrbe Roma colonias. 12 simul cum. 13 ex. 14 sed homine honesto ac bono melius est si vincitur, quam si malo more iniuriam vincit. 15 postquam nobilitas vsurpauit hanc victoriam ex suo arbitrio. 16. exilio. 17 tempus, in tempora futura. 18 vna factio alteram. 19 crudeliter punire. 20 factionum. 21 Romanae. 22 speciatim. 23 huius negotii grauitate. 24 velim. 25 materiae dicendi, 26 citius mihi deseret. 27 propositum meum.

CAPVT XLIII.

Post Auli foedus, exercitusque nostri fugam ¹
 foedam, Metellus, & Silanus consules designati,
 provincias ¹ inter se partiuerant: Metelloque
 Numidia euenerat ², acri viro, & quamquam ad-
 uerso populi partibus ³, fama tamen aequabili &
 inuiolata ⁴. Is vbi primum magistratum in-
 gressus est ⁵, alia omnia sibi cum collega commu-
 nia ratus ⁶, ad bellum, quod gesturus erat, ani-
 mum intendit ⁷. Igitur diffidens ⁸ veteri exer- ²
 citui, milites ⁹ scribere ¹⁰, praesidia vndique
 accersere: arma, tela, equos, & caetera instru-
 menta militiae parare: ad hoc commeatum af-
 fatim ¹¹, denique omnia, quae in bello vario ¹²,
 & rerum multarum egenti ¹³, vsui ¹⁴ esse solent.
 Caeterum ad ea patranda ¹⁵ senatus auctoritate, ³
 socii, nomenque Latinum, & reges vltra ¹⁶ ³
 auxilia mittendo, postremo omnis ¹⁷ ciuitas
 summo studio adnitebatur ¹⁸. Itaque, ex sen- ⁴
 tentia omnibus rebus paratis compositisque, in
 Numidiam proficiscitur ¹⁹, magna spe ciuium,
 cum

G 7

cum

1. Administrandas. 2 regenda tradita fuerat. 3 fa-
 ctionibus. 4 tamen is habebat famam hominis bene-
 fici, & cuius fides esset inuiolata. 5. postquam impera-
 toris dignitatem suscepit. 6 reliqua negotia putans
 sibi esse communia cum collega suo, praeter administra-
 tionem belli Numidici. 7 adplicat. 8. nullam ha-
 bens fiduciam. 9 novos. 10 coepit colligere, *ver-*
ber. 11 multum. 12 dubio. 13 & in quo multae
 res necessariae erant. 14 vtilia & necessaria. 15 per-
 ficienda feliciter. 16 sponte sua. 17 tota. 18 con-
 tendebat, operam dabat. 19 Metellus.

20

cum propter artes bonas ²⁰, tum maxime quod aduersum ²¹ diuitias inuictum animum gerebat: & auaritia ²² magistratuum ²³ ante id tempus in Numidia nostrae opes contusae ²⁴, hostiumque ²⁵ auctae erant.

²⁰ prudentiam & morum integritatem. ²¹ contra-
²² per auaritiam. ²³ Proconsulum & Legatorum. ²⁴
debilitatae. ²⁵ potentia.

CAPVT XLIV.

- 1** Sed ubi in Africam venit, exercitus ei traditur a Sp. Albino proconsule, iners, imbellis ¹, neque periculi, neque laboris patiens, lingua ² quam manu ³ promptior, praedator ex focis ⁴, & ipse praeda hostium, sine imperio, & modestia habitus ⁵. Ita imperatori nouo plus ⁶ ex malis moribus ⁷ sollicitudinis, quam ex copia, ⁸ militum auxilii, aut bonae spei, accedebat ⁹.
- 3** Statuit tamen Metellus, quamquam & aestiuorum ¹⁰ tempus comitorum mora ¹¹ imminuerat; &, expectatione euentus ¹², ciuium animos intentos ¹³ putabat; non prius bellum at-
- tin-

---

¹ Sine armis, valde debilis, non bellicosus. ² laetantia verborum. ³ fortitudine. ⁴ qui aduersus erat praedam agere ex focis. ⁵ & ipse hic exercitus factus saepe fuerat praeda hostium, dum sine imperio & modestia vivebat. ⁶ maior cura. ⁷ huius exercitus. ⁸ multitudine. ⁹ erat. ¹⁰ castrorum. ¹¹ dum comitia Romae protrahata fuerant. ¹² huius belli. ¹³ cupidos.

ting
labo
tris
cre
pon
mil
odo
sub
ceb
rat
que
vill
pra
me
pra
re
cur
ria
alia

rum
tem
Log
22
bus
fi.
mue
stra
Kri
ficer

tingere ¹⁴ quam maiorum disciplina ¹⁵ milites laborare ¹⁶ coëgisset. Nam Albinus, Auli fratris exercitusque clade percussus, postquam decreuerat non egredi prouincia ¹⁷, quantum temporis aestiuorum in imperio fuit ¹⁸, plerumque milites in statiuis ¹⁹ castris habebat: nisi cum odos ²⁰, aut pabuli egestas ²¹ locum ²² mutare subegerat. Sed neque more militari vigiliae ducebantur; Vti cuique lubebat ²³, ab signis ²⁴ aberrat: Lixae ²⁵ permixti cum militibus diu noctuque vagabantur: & palantes ²⁶ agros vastare ²⁷, villas expugnare, pecoris & mancipiorum ²⁸ praedas certantes ²⁹ agere: eaque mutare ³⁰ cum mercatoribus vino aduectitio ³¹, & aliis talibus: praeterea, frumentum publice, ³² datum vendere ³³, panem in dies ³⁴ mercari: postremo, quaecumque dici, aut fingi ³⁵ queunt ignauiae luxuriaeque probra ³⁶, in illo exercitu cuncta fuere, & alia amplius.

CA-

14 adgredi statuit. 15 disciplinam veterum Romanorum. 16 ad laborandum. 17 ex. 18 per omne illud tempus, quod fuit cum imperio in castris aestiuis. 19 *Still-Lager*. 20 odor foetidus. 21 *der Mangel an Fourage*. 22 castrorum. 23 quilibet pro suo lobitu. 24 militariibus. 25 *die Marquetender, der Trofs*. 26 passim dispersi. 27 solebant. 28 seruorum. 29 certatim. 30 permutare, *vertauschen*. 31 pro vino, quod aduehebatur in castra. 32 publicis sumtibus, *aus dem Prouiant-Amte, oder Kriegs-Commissariat*. 33 solebant. 34 quantum sufficeret in singulos dies. 35 cogitari. 36 dedecora.

CAPVT XLV.

- 1 **S**ed in ea difficultate Metellum non minus, quam in rebus hostilibus¹, magnum & sapientem virum fuisse comperior²: tanta temperantia³ inter ambitionem saeuitiamque moderantia.
- 2 Namque⁴ edicto primo adiumenta, ignauiae sustulisse⁵, ne quisquam in castris panem, aut quem⁶ alium cibum coctum venderet; ne lixae exercitum sequerentur; ne miles gregarius in castris, neue in agmine⁷ seruum, aut iumentum⁸ haberet: caeteris arte modum statuisse⁹; praeterea transuersis itineribus¹⁰ quotidie castra mouere¹¹: iuxta¹² ac si hostes adessent, vallo, atque fossa munire¹³: vigilias crebras ponere, & eas ipse cum legatis¹⁴ circuire¹⁵, item in agmine in primis¹⁶ modo, modo in postremis, saepe in medio adesse, ne quisquam ordine egrederetur: uti cum signis¹⁷ frequenter incederent¹⁸, miles¹⁹ cibum & arma portaret. Ita prohibendo a delictis magis, quam vindicando²⁰, exercitum breui confirmauit²¹.

CA.

1 In bello gerendo. 2 accepi. 3 & ita quidem, vt singularis temperantia moderatioque in ipso fuerit inter ambitionem & saeuitiam. 4 nam accepi. 5 instrumenta. 6 Metellum. 7 aliquem. 8 bey der Compagnie im Marsch. 9 equum aut mulum. 10 & accepi, ipsum etiam reliquis militibus & praefectis modum aliquem praescripsisse singulari arte. 11 durch allerhand Contere-Marches. 12 coepit. 13 non aliter. 14 castra. 15 mit seinen Generalen. 16 visitiren. 17 ordinibus. 18 militaribus. 19 marchiren. 20 gregarius. 21 puniendo delicta. 22 fortissimum reddidit.

CAPVT XLVI.

Interea Iugurtha vbi¹, quae Metellus agebat, ex
 1
 nunciis accepit; simul de innocentia² eius cer-
 tior Romae factus, diffidere suis rebus³, ac tum
 demum veram⁴ deditioem facere conatus est.
 Igitur legatos ad consulem cum suppliciis⁵ mit-
 2
 tit, qui tantummodo ipsi⁶ liberisque⁷ vitam pe-
 terent, alia omnia dederent populo Romano.
 Sed Metello iam antea experimentis⁸ cognitum³
 erat genus Numidarum infidum⁹, ingenio mo-
 bili¹⁰, nouarum rerum¹¹ audidum esse. Itaque⁴
 legatos alium ab alio diuersos¹² adgreditur: ac
 paulatim tentando, postquam opportunos sibi
 cognovit¹³, multa pollicendo persuadet, vt Iu-
 gurtham maxume viuum¹⁴, sin id parum pro-
 cedat¹⁵, necatum sibi traderent: caeterum pa-
 lam, quae ex voluntate forent¹⁶, regi nunciari iu-
 bet. Dein ipse paucis diebus intento¹⁷ atque⁵
 infesto¹⁸ exercitu in Numidiam procedit: vbi,
 contra belli faciem¹⁹, tuguria²⁰ plena homi-
 num,

1 Postquam. 2 quod non pateretur se muneribus
 corrumpi. 3 tunc demum omnem spem abiicere coepit
 de felici successu rerum suarum. 4 sinceram. 5 preci-
 bus supplicibus. 6 Iugurthae. 7 suis. 8 per varia
 experimenta. 9 homines in Numidia esse infidos. 10.
 inconstanti. 11 turbarum. 12 separatim singulos.
 13 postquam videt, illos esse paratos ad obsequium. 14
 omnino viuum. 15 quod si hoc non posset procedere.
 16 quae ipse volebat nunciari. 17 cupido ad bellum.
 18 Inimico, irato. 19 consuetudinem. 20 domos.

num, pecora, cultoresque ²¹ in agris erant: ex oppidis, & mapalibus ²² praefecti ²³ regis obviam procedebant, passim frumentum dare, com-
⁶ meatum portare, postremo omnia, quae impera-
 rentur, facere. Neque Metellus idcirco minus, sed pariter ac si hostes adessent, munito agmine ²⁴ incedere ²⁵, late ²⁶ explorare omnia, illa deditio-
⁷ nis signa ostentui credere ²⁷, & insidiis locum
 tentare ²⁸. Itaque ipse cum expeditis cohorti-
 bus, item funditorum ²⁹ & sagittariorum delecta manu ³⁰ apud primos ³¹ erat: in postremo ³² C. Marius legatus ³³ cum equitibus curabat ³⁴: in utroque latus equites auxiliosos tribunis legionum & praefectis cohortium dispersiverat: uti cum his permixti velites ³⁵, quocumque accederent, equitatus ³⁶ hostium propulsarent. Nam in Iugurtha tantus dolus, tantaque peritia locorum & militiae erat, ut, absens an praefens, pacem an bellum gerens, perniciosior esset, in incerto haberetur.

CA.

21 agricolae. 22 casae agrestes. 23 Beamten. 24 mit geschlossenen Truppen. 25 coepit. 26 late atque passim. 27 & putare, quasi haec deditio tantummodo in speciem fieret. 28 & quod Iugurtha hac ratione tentaret occasionem insidiarum. 29 Schleuderer. 30 Detachement, Ausstuf. 31 ordines. 32 agmine, in der Arriere Garde. 33 General-Lieutenant. 34 regebat exercitum, commandirete. 35 levis armaturae milites. 36 equitatum.

CAPVT XLVII.

ERat haud longe ab eo itinere, quo Metellus ¹ pergebat, oppidum Numidarum, nomine Vacca, forum rerum venalium ² totius regni maxime celebratum: vbi & incolere, & mercari consueverant Italici generis ³ multi mortales. Huc consul, simul tentandi gratia ⁴, & si pate- ² rentur opportunitates loci, praesidium ⁵ imposuit; praeterea imperavit frumentum, & alia, quae bello vsui forent, comportare: ratus, id quod res ⁶ monebat, frequentiam negotiatorum ⁷ & com- meatum iuuaturum ⁸ exercitum, & iam paratis rebus munimentum fore ⁹. Inter haec negotia ⁹ Iugurtha impensus ¹⁰ modo legatos supplices mittere ¹¹, pacem orare: praeter suam, liberorumque vitam, omnia Metello dedere. Quos ⁴ ⁴ item, vti priores ¹², consul illectos ¹³ ad proditionem domum mittebat: regi ¹⁴ pacem postulabat ¹⁵ neque abnuere ¹⁶, neque polliceri & inter eas moras promissa legatorum exspectare.

CA.

1 Proficiscebatur. 2 Handels-Stadt. 3 ex Italia. 4 simul vt tentaret hostem. 5 Garnison, Besatzung. 6 necessitas rerum suarum. 7 mercatorum. 8 iuuare posse. 9 hanc urbem. 10 maiori studio. 11 coepit. 12 legatos. 13 persuasos. 14 Iugurthae. 15 volebat Metellus. 16 recusare.

CAPVT XLVIII.

- I** Vgurtha vbi Metelli dicta cum factis composuit¹, ac suis se artibus² tentari animaduertit, quippe cui verbis³ pax nunciabatur, caeterum re⁴ bellum asperrimum erat, vrbs maxuma alienata⁵, ager hostibus cognitus, animi popularium⁶ tentati: coactus rerum necessitudine⁷ statuit armis certare. Igitur, explorato hostium itinere, in spem victoriae adductus, ex opportunitate loci, quam maxumas potest copias omnium generum⁸ parat, ac per tramitas⁹ occultos exercitum Metelli anteuenit. Erat in ea parte Numidia, quam Atherbal in diuisione possederat¹⁰, flumen, oriens¹¹ a meridie, nomine Muchul, a quo aberat mons ferme milia passuum XX. tractu pari¹², vastus ab natura & humano cultu¹³; sed ex eo medio quasi collis oriebatur, in immensum pertinens¹⁴ vestitus oleastro¹⁵ ac myrtetis¹⁶, aliisque generibus arborum, quae humo arida atque arenosa¹⁷ gignuntur. Media autem planicies deserta penuria¹⁸ aquae, praeter fluminis propinqua loca:

1 expendit, comparat. 2 per easdem artes, calliditatem, simulationem & insidias. 3 blandis. 4 re ipsa. 5 in potestatem Romanorum redacta. 6 subditorum Numidarum. 7 varii generis. 8 acceperat. 9 quod flumen oritur. 10 in gleicher Weite. 11 ingens mons & non cultus ab hominibus. 12 streckt sich sehr weit hinaus. 13 confitus oleastro, mit wilden Oelbaeumen bepflanztet. 14 Myrten-Gestrüppe. 15 deserta est ob penuriam aquae.

ca 16: ea confita arbutis 17, pecore atque cultoribus 18 frequentabantur 19.

16 exceptis iis locis, quae p opiora sunt flumini. 17 mit Baeumen besetzt. 18 ab agricolis. 19 habitantur.

CAPVT XLIX.

Igitur in eo colle, quam transuerso itinere 1 porrectum docuimus 1, Iugurtha, extenuata 2 suorum acie, confedit 3: elephantis, & partii copiarum pedestrium Bomilcarem praefecit; eumque edocet, quae ageret: ipse propior 4 montem cum omni equitatu & peditibus delictis suos collocat: dein singulas turmas & manipulos 5 circuiens monet, atque obtestatur 6, uti memores pristinae virtutis & victoriae, sese, regnumque suum ab Romanorum avaritia defendant; cum his certamen fore, quos antea victos sub iugum miserint: ducem illis 7, non animum 8, mutatum 9, quae ab Imperatore decuerint 10, omnia suis prouisa 11: locum superiorem 12, uti prudentes cum imperitis, nec pauciores cum pluribus, aut rudes 13 cum bello melioribus 14 manum conferent 15. Proinde parati intentique 16 essent, signo dato, 2 Romanos inuadere: illum diem aut omnes labores

1 De quo diximus, quod transuersa via, sese extendet. 2 extensa. 3 castra posuit. 4 paullo propius ad montem. 5 *Rotten, Corporalschaffren.* 6 rogat. 7 Romanis. 8 quippe adhuc satis imbellem. 9 esse. 10 fieri. 11 iam esse. 12 altiorem esse. 13 inexcitati. 14 cum iis, qui magis exercitati sint in bello. 15 pugnarent. 16 alacres.

- bores, & victorias¹⁷ confirmaturum¹⁸, aut maxumarum aerumnarum initium fore. Ad hoc viritim¹⁹, vti quemque ob militare facinus²⁰ pecunia²¹ aut honore extulerat, commonefacere²² beneficii sui, & eum ipsum aliis ostentare: postremo, pro cuiusque ingenio²³, pollicendo, minitando, obtestando²⁴, alium alio modo excitare²⁵: cum interim Metellus, ignarus hostium, monte degrediens cum exercitu conspicitur.
- 4 Primo dubius, quidnam insolita facies²⁶ ostenderet; (nam inter virgulata²⁷ equi Numidaeque confederant, neque plane occultati humilitate²⁸ arborum, & tamen incerti quidnam esset, cum natura loci, tum dolo ipsi, atque signa militaria obscurati²⁹:) dein, breui cognitis insidiis, paulisper agmen constituit. Ibi commutatis ordinibus, in dextro latere, quod proximum hostis³⁰ erat, triplicibus subsidiis³¹ aciem instruxit: inter manipulos funditores & sagittarios dispersit, equitatum omnem in cornibus³² locat: ac pauca pro tempore³³ milites hortatus, aciem, sicut instruxerat, transuorsis principiis³⁴ in planum³⁵ deducit.

CA.

17 pristinas. 18 esse. 19 *Mann vor Mann, ieden absonderlich.* 20 praeclarum. 21 per munera. 22 coepit. 23 cupiditate. 24 rogando. 25 coepit. 26 spectaculum. 27 *Gestrüppe.* 28 *durch die Niedrigkeit.* 29 quippe dum obscurati erant ipsi atque signa militaria tum per naturam loci, tum per dolum & stratagemata. 30 ad hostes. 31 *Hinterhalt.* 32 *auf den Flügeln.* 33 pro circumstantia temporis. 34 dum frontes agminis oblique incedebant. 35 in planiciem.

CAPVT L.

SED, vbi Numidas quietos ¹, neque colle de- ¹
 Sgredi aminaduertit, veritus ex anni tempore,
 & inopia aquae, ne siti conficeretur ² exercitus
 Rutilium legatum cum expeditis cohortibus,
 & parte equitum praemiserat ad flumen, vti lo-
 cum castris ante caperet ³: existumans hostes
 crebro impetu, & transuorsis praeliis ⁴ iter suum
 remoraturus ⁵, & quoniam armis diffident ⁶,
 lassitudinem & sitim militum ⁷ tentaturos ⁸.
 Dein ipse pro re atque loco ⁹, sicuti monte de- ²
 scenderat, paulatim procedere ¹⁰: Marium post
 principia ¹¹ habere, ipse ¹² cum ¹³ sinistrae alae
 equitibus esse, qui in agmine principes ¹⁴ facti e-
 rant. At Iugurtha, vbi extremum agmen Me- ³
 telli primos suos ¹⁵ praetergressum ¹⁶ videt,
 praesidio quasi ¹⁷ ducum millium pedum mon-
 tem occupat, quas ¹⁸ Metellus descenderat: ne for-
 te cedentibus aduersariis receptui, ac post muni-
 mento foret ¹⁹: dein, repente signo dato ho-
 stes inuadit. Numidae alii postremo ²⁰; caede- ⁴
 re,

CA.

¹ Esse. ² periret. ³ ante hostem occuparet. ⁴ *mit*
scharmutziren, subitaneis & paruis impronisque prae-
 liis. ⁵ esse. ⁶ & quia hostes nullam spem in armis suis
 ponerent. ⁷ Romanorum. ⁸ esse. ⁹ pro ratione rei at-
 que locorum. ¹⁰ coepit. ¹¹ *in der Arrieregarde*. ¹²
 Metellus. ¹³ apud equites. ¹⁴ *die Vordersten*. ¹⁵ mi-
 lites. ¹⁶ esse. ¹⁷ fere. ¹⁸ per quem. ¹⁹ ne forte hic
 mons idoneus fieret, in quem se reciperent hostes ce-
 dentes, & in quo sese postea possent munire. ²⁰ Ro-
 manorum milites.

re ²¹, pars a sinistra, ac dextra tentare : infensi ad-
 esse atque instare ²² ; omnibus locis Romanorum
 ordines conturbare, quorum etiam qui firmiori-
 bus ²³ animis obuui hostibus fuerant, ludificati ²⁴
 incerto praelio, ipsi modo eminus ²⁵ sauciaban-
 tur, neque contra feriundi aut conferendi ²⁶ ma-
 5 num copia ²⁷ erat. Ante iam docti ²⁸ ab Lu-
 gurtha equites, vbi cumque Romanorum turma
 insequi coeperat, non confertim ²⁹, neque in v-
 num ³⁰ sese recipiebant, sed alius alio quam ma-
 6 xume diuorsi ³¹. Ita numero priores ³², si a perse-
 quendo hostes ³³ deterrere nequuerant, disiectos
 ab ³⁴ tergo a lateribus circumueniebant : sin op-
 portunior fugae collis, quam campi fuerant ³⁵, eo
 vero ³⁶ consueti Numidarum equi facile inter
 virgulta euadere ³⁷; nostros ³⁸ asperitas & insol-
 7 entia ³⁹ loci retinebat ⁴⁰.

CA.

---

²¹ occidere coeperunt. ²² Romanis. ²³ alacri-
 ribus. ²⁴ vexati. ²⁵ ex longinquo. ²⁶ pugnan-
 di. ²⁷ occasionem, facultatem. ²⁸ edocti fuerant.
²⁹ *Troupp Hauffen weise*. ³⁰ locum. ³¹ *einer hie der*
andre dort hin. ³² ita cum Numidae praestarent Ro-
 manos numero militum. ³³ hostem. ³⁴ Romanos
 dispersos. ³⁵ quod si vero collis opportunior fuerat ad
 fugam, quam campi. ³⁶ tunc vero demum. ³⁷ dis-
 fugere, sese occultare potuerunt. ³⁸ Romanos milites.
³⁹ ignorantia. ⁴⁰ ab insequendo hoste.

CAPVT LI.

CAETERUM facies ¹ totius negotii varia, incerta, foeda, atque miserabilis, dispersi a suis ², pars cedere ³, alii insequi ⁴: neque signa, neque ordines obseruare ⁵: vbi quemque periculum ceperat ⁶, ibi resistere, ac propulsare ⁷: arma, equi, viri, hostes, ciues permixti ⁸: nihil consilio, neque imperio agi ⁹: fors ¹⁰ omnia regere. Itaque multum ¹¹ diu processerat, cum etiam tum euentus ¹² in incerto erat. Denique omnibus labore & aestu languidis ¹³, Metellus, vbi videt Numidas minus instare ¹⁴, paulatim milites in vnum conducit, ordines restituit, & cohortes legionarias quatuor aduersum ¹⁵ pedites hostium collocat: (Eorum magna pars superioribus ¹⁶ locis fessa confederat:) simul orare ¹⁷, hortari milites, ne deficerent ¹⁸, neu paterentur hostes fugientes vincere; neque illis ¹⁹ castra esse, neque munimentum vllum, quo cedentes ²⁰ tenderent ²¹: in armis omnia sita ²². Sed nec Iugurtha

¹ Status, conditio. ² nostri milites. ³ coeperunt. ⁴ hostem. ⁵ potuerunt. ⁶ occupauerat, arripuerat. ⁷ hostem. ⁸ fuerunt inuicem. ⁹ potuit. ¹⁰ fortuna, seu casus fortuitus tunc rexit omnia. ¹¹ multa pars. ¹² praelii. ¹³ defatigatis. ¹⁴ non amplius vt antea pugnare. ¹⁵ contra. ¹⁶ in altioribus. ¹⁷ coepit. ¹⁸ animo, ne animum abiicerent. ¹⁹ hostibus. ²⁰ in quae castra hostes fugientes. ²¹ se possent conferre. ²² omniae spem & felicem euentum positum esse.

H

tha quidem interea quietus erat, circuire ²³, hor-
tari, renouare praelium, & ipse cum delectis ²⁴
tentare omnia: subuenire ²⁵ suis, hostibus dubiis
instare ²⁶, quos firmos ²⁷ cognouerat, eminus pu-
gnando retinere.

²³ suis coepit. ²⁴ militibus. ²⁵ auxilio venire coe-
pit. ²⁶ hostem premere, adgredi. ²⁷ firmiter stantes.

CAPVT LII.

1 EO modo duo imperatores summi viri, inter
se certabant; ipsi pares, caeterum opibus ¹
2 disparibus. Nam Metello virtus ² militum erat,
locus aduersus: Iugurthae alia omnia, praeter
3 milites, opportuna ³. Denique Romani, vbi in-
telligunt neque sibi profugium ⁴ esse, neque ab
hoste copiam ⁵ pugnandi fieri; (& iam dici ve-
sper erat:) aduerso colle, sicuti praeceptum fue-
4 rat, euadunt ⁶. Amisso loco Numidae fusi fuga-
tique, pauci interiire: plerosque velocitas, & re-
5 gio hostibus ⁷ ignara, tuta sunt ⁸. Interea Bo-
milcar, quem elephantis & parti copiarum pede-
strium praefectum ⁹ ab Iugurtha supra diximus,
vbi eum Rutilius praetergressus est, paulatim su-
os in aequum ¹⁰ locum deducit: ac dum legatus ¹¹
ad

---

¹ Disparibus viribus. ² fortitudo. ³ erant. ⁴ lo-
cum esse, ad quem possint profugere. ⁵ occasionem. ⁶
diffugiunt. ⁷ Romanis. ⁸ securitatem praestant. ⁹
fuisse. ¹⁰ planum & opportunum. ¹¹ Rutilius.

ad flumen, quo ¹² praemissus erat, festinans pergit ¹³, quietus, vti res postulabat, aciem exornat: neque remittit ¹⁴, quid vbiq̄ue hostis ageret, explorare. Postquam Rutilium confedisse iam, & ⁶ animo vacuum ¹⁵ accepit ¹⁶, simulque ex Iugurthae praelio clamorem augeri: veritus, ne legatus ¹⁷, cognita re, laborantibus ¹⁸ suis auxilio foret, aciem, quam diffidens virtuti militum arte statuerat ¹⁹, quo hostium itineri officeret ²⁰, latius porrigit ²¹: eoque modo ad Rutili castra procedit.

¹² ad quod. ¹³ proficiscitur. ¹⁴ intermittit. ¹⁵ sine metu atque cura. ¹⁶ audivit. ¹⁷ Rutilius. ¹⁸ in periculo versantibus. ¹⁹ per stratagema, artificiose direxerat, instruxerat. ²⁰ vt hostem impedire posset in itinere. ²¹ extendit.

CAPVT LIII.

ROmani ex improvise pulveris vim magnam animadvertunt: nam prospectum ¹ ager arbutis confitus prohibebat ²; Et primo rati ³ humum aridam vento agitari: post vbi aequabilem ⁴ manere, & sicut acies movebatur ⁵, magis magisque appropinquare vident; cognita re properantes arma capiunt, ac pro castris ⁶, sicut imperabatur, consistunt. Dein, vbi propius ventum est, vtrunque ² magno clamore concurritur. Numidae tantum- ³

H 2 mo-

¹ Den Prospect, accuratam considerationem. ² - peditebat. ³ persuasi. ⁴ pulverem. ⁵ procedebat. ⁶ ante castra.

modo 7 remorati 8, dum in elephantis auxilium
 putant 9; postquam eos 10 impeditos ramis ar-
 borum, atque ita disiectos circumueniri 11 vident,
 fugam faciunt: ac plerique abiectis armis, collis
 aut noctis, quae iam aderat auxilio integri 12 ab-
 4 eunt. Elephantum quatuor capti 13, reliqui omnes
 numero quadraginta interfecti. At Romani
 5 quamquam itinere, atque opere 14 castrorum, &
 praelio fessi lassique erant: tamen, quod Metel-
 lus amplius 15 opinione morabatur, instructi 16
 6 intentique obuiam procedunt. Nam dolus Nu-
 midarum nihil languidi, neque remissi 17 patie-
 7 batur. Ac primo obscura nocte, postquam haud
 procul inter se erant, strepitu, veluti hostes ad-
 ventarent, alteri apud alteros formidinem simul,
 & tumultum facere 18: & pene imprudentia 19
 admissum 20 facinus miserabile, ni utrinque
 8 praemissi equites rem explorauissent. Igitur
 pro metu 21 repente gaudium exortum 22:
 milites alius alium laeti adpellant 23, aëta edo-
 cent 24, atque audiunt: sua quisque fortia fa-
 cta ad coelum fert 25. Quippe res humanae ita
 sese habent; in victoria vel 26 ignavis gloria-
 ri

7 paulisper. 8 sunt. 9 ponunt. 10 elephantos.
 11 circumdati a Romanis. 12 salui atque incolumes.
 13 fuerunt. 14 munitione. 15 diutius quam puta-
 bant. 16 armis. 17 nullum neque languorem neque re-
 missionem. 18 coeperunt. 19 per imprudentiam. 20
 fuisse. 21 loco timoris. 22 est. 23 adloquuntur. 24
 quid actum fuerit in praelio narrant. 25 laudibus. 26
 etiam.

ri licet: aduersae res etiam bonos detre-
ctant 27.

24 ignominia obruunt.

CAPVT LIV.

MEtellus in iisdem castris quatrinduo¹ mora-
tus, faucios cum cura reficit²: meritos³
in praeliis more militiae donat, uniuersos in
concione laudat, atque agit gratias: hortatur,
ad + caetera, quae leuia⁵ sint, parem animum
gerant: pro victoria satis iam pugnatum⁶, re-
liquos labores pro praeda fore. Tamen interim²
transfugas, & alios opportunos⁷, Iugurtha
vbi gentium⁸, aut quid agitarret, cum pau-
cisne esset⁹, an exercitum¹⁰ haberet, vti sese
victus gereret, exploratum¹¹ misit. At ille sese³
in loca saltuosa¹², & natura¹³ munita re-
ceperat: ibique cogebat¹⁴ exercitum nume-
ro hominum amplio¹⁵, sed hebetem¹⁶
infirmumque, agri ac pecoris magis, quam
belli cultorem¹⁷. Id ea gratia¹⁸ eueniebat,⁴
quod praeter equites regios¹⁹ nemo omni-
um Numida ex fuga regem sequitur: quo cu-
iusque animus²⁰ fert, eo discedunt: neque

H 3

id

1 Per quatuor dies. 2 recreat. 3 eos qui bene me-
ruerant in praelio. 4 vt ad. 5 non ita difficilia. 6 esse.
7 homines idoneos. 8 quibus in locis. 9 an paucos
tantummodo secum haberet. 10 integrum. 11 ad ex-
plorandum. 12 syluestria. 13 per naturam. 14 colli-
gebat. 15 maiorem quidem. 16 non exercitatum. 17
expertum. 18 ideo accidebat. 19 Leib-Garde zu Pfar-
de. 20 voluntas.

id flagitium militiae ²¹ ducitur: ita se mores ²²
³ habent. Igitur Metellus ubi videt, etiam tum ²³
 regis animum ferocem esse; bellum renouari,
 quod nisi ex illius lubidine ²⁴ geri non posset:
 praeterea iniquum ²⁵ certamen sibi ²⁶ cum hosti-
 bus; minore detrimento ²⁷ illos ²⁸ vinci,
 quam suos ²⁹ vincere: statuit non praeliis ³⁰
 neque acie ³¹, sed alio more bellum gerendum ³².
⁶ Itaque in loca Numidiae opulentissima pergit ³³:
 agros vastat, multa castella, & oppida teme-
 re ³⁴ munita, aut sine praesidio, capit incendit-
 que: puberes ³⁵ interfici iubet, alia omnia
 militum praeda esse ³⁶. Ea formidine multi
 mortales Romanis dediti ³⁷ obsides, frumen-
 tum & alia, quae vsui forent, affatim ³⁸ prae-
 bitae ³⁹: vbiicumque res postulabat, praesidium
⁷ impositum ⁴⁰. Quae negotia ⁴¹ multo mag-
 is, quam praelium male ⁴² pugnatum ab suis,
⁸ regem terrebant. Quippe cuius spes omnis
 in fuga sita erat, sequi ⁴³ cogebatur, & qui sua lo-
 ca defendere nequieverat, in alienis ⁴⁴ bellum
⁹ gerere. Tamen ex inopia, quod optimum
 vi-

²¹ apud milites. ²² quoniam ipsorum haec consue-
 tudo est. ²³ post infelicem pugnam. ²⁴ arbitrio. ²⁵
 non satis aequum. ²⁶ esse. ²⁷ damno. ²⁸ hostes. ²⁹
 milites. ³⁰ fortuitis. ³¹ aperta. ³² esse. ³³ profi-
 ciscitur. ³⁴ non satis, subito *wider einen geschwinden*
Anlauff. ³⁵ iuvenes ad bellum idoneos. ³⁶ reliqua o-
 mnia relinquuntur militibus in praedam. ³⁷ fuerunt. ³⁸
 in magna copia. ³⁹ fuerunt. ⁴⁰ fuit vrbibus. ⁴¹ quod
 consilium Metelli. ⁴² infeliciter. ⁴³ Romanos. ⁴⁴
 locis inopportunis.

videbatur, consilium capit: exercitum plerumque⁴⁵ in iisdem locis opperiri⁴⁶ iubet: ipse cum delectis equitibus Metellum sequitur: nocturnis & auiis⁴⁷ itineribus ignoratus⁴⁸, Romanos palantes⁴⁹ repente adgreditur. Eorum plerique¹⁰ inermes cadunt, multi capiuntur: nemo omnium intactus⁵⁰ profugit: & Numidae, priusquam ex castris subueniretur⁵¹, sicuti iusserant, in proximos colles discedunt.

⁴⁵ plurimam exercitus sui partem. ⁴⁶ expectare. ⁴⁷ *unwegsam*. ⁴⁸ non praecisus a Romanis. ⁴⁹ dispersos. ⁵⁰ sine vulnere. ⁵¹ priusquam auxilla possent aduenire ex castris Romanorum.

CAPVT LV.

Interim Romae gaudium ingens ortum¹ cognitis Metelli rebus, uti² seque & exercitum more majorum gereret, in³ aduerso loco victor tamen virtute⁴ fuisset: hostium agro potiretur⁵; Iugurtham, magnificum⁶ ex Auli solertia, spem salutis in solitudine aut fuga coegisset habere. Itaque Senatus, ob ea feliciter acta,² diis immortalibus supplicia⁷ decernere⁸: civitas trepida antea & sollicita de belli euentu, laeta agere⁹: de Metello fama praeclara esse. Igitur eo intentior¹⁰ ad victoriam niti¹¹, omni-³

H 4 bus

¹ fuit. ² quemadmodum. ³ uti licet in. ⁴ per virtutem suam. ⁵ provinciam occupasset. ⁶ qui superbus factus fuerat. ⁷ solennem gratiarum actionem. ⁸ coepit. ⁹ esse. ¹⁰ eo maiori cupiditate. ¹¹ contendere.

bus modis festinare, cauere tamen, nec ubi ¹² hosti
 opportunus fieret ¹³; meminisse ¹⁴, post glo-
 4 riam inuidiam sequi ¹⁵. Ita, quo clarior, eo ma-
 gis anxius erat: neque post insidias Iugurthae
 effuso exercitu praedari ¹⁶; ubi frumento aut
 pabulo opus erat, cohortes cum omni equitatu
 praesidium agitabant: exercitus ¹⁷ partem ipse
 5 ¹⁸, reliquos ¹⁹ Marius ducebat. Sed igni ²⁰ ma-
 6 gis, quam praeda, ager vastabatur. Duobus
 7 locis haud longe inter se castra faciebant. Vbi
 vi opus erat cuncti aderant: caeterum, quo fu-
 ga atque formido latius cresceret, diuorsi ²¹ age-
 8 bant. Eo tempore Iugurtha per colles sequi ²²,
 tempus aut locum pugnae quaerere, qua ²³ ven-
 turum hostem audierat, pabulum & aquarum
 fontes, quorum penuria erat, corrumpere, mo-
 do se Metello, interdum Mario ostendere; po-
 stremos in agmine tentare ²⁴ ac statim in colles
 regredi; rursus aliis post aliis ²⁵ minitari, neque
 praelium facere, neque otium ²⁶ pati, tantummo-
 do hostem ab incepto ²⁷ retinere ²⁸.

CA.

¹² ne alicubi. ¹³ opportuno loco ab hostibus obrue-
 retur. ¹⁴ semper memor erat Metellus. ¹⁵ quod inui-
 dia sequatur post gloriam. ¹⁶ neque voluit, ut totus exer-
 citus praedam ageret sine ordine. ¹⁷ totus. ¹⁸ Me-
 tellus. ¹⁹ milites. ²⁰ per incendia. ²¹ dispersi. ²²
 coepit R manos. ²³ ubi, per quem. ²⁴ adgredi. ²⁵
 modo his modo illis. ²⁶ quietus esse. ²⁷ proposito suo.
²⁸ prohibere, impedire.

veniant, fortunam illis praeclari facinoris casum dare ²⁰; si id fecerint, postea sese in regno illos ²¹ in libertate sine metu aetatem ²² acturos.

- 5 Ac ni Marius signa inferre ²³, atque euadere oppido properauisset, profecto cuncti, aut magna
6 pars Siccensium, fidem ²⁴ mutauissent. Tanta mobilitate sese Numidae gerunt ²⁵. Sed milites Iugurthini paullisper ab rege sustentati, postquam maiore vi hostes ²⁶ vrgent, paucis amissis profugi discedunt.

²⁰ dum fortuna ipsis praebet occasionem praeclari facinoris. ²¹ Siccenses. ²² vivere posse. ²³ hostibus. ²⁴ Romanis antea datam. ²⁵ vsque adeo inconstans est fides Numidarum. ²⁶ Romanos premunt.

CAPVT LVII.

- 1 **M**Arius ad Zamam peruenit: id quod oppidum in campo situm magis opere ¹, quam natura ² munitum erat, nullius idoneae
2 rei egens, armis virisque opulentum. Igitur Metellus, pro tempore atque loco ³ paratis rebus, cuncta moenia exercitu circumuenit ⁴:
3 legatis ⁵, imperat, vbi quisque curaret ⁶. Dein, signo dato, vndique simul clamor ingens oritur; neque ea res Numidas terret, infensi intentique ⁷ sine tumultu manent: praelium incipitur. Romani pro ingenio ⁸ quisque,
pars

1 Mans, fortificavit. 2 a natura. 3 pro statu & conditione temporis locique. 4 circumdedit. 5 denen Generals - Personen. 6 commandiren solse. 7 ad praelium cupidi. 8 pro studio suo quilibet.

pars eminus glande ⁹ aut lapidibus pugnare ¹⁰,
 euadere ¹¹ alii, alii succedere ¹², ac murum modo
 suffodere, modo scalis adgredi ¹³; cupere prae-
 lium manibus facere. Contra ea oppidani in ⁴
 proximos ¹⁴ saxa voluere ¹⁵, fudes ¹⁶, pila, prae-
 terea pice & sulphure taedam ¹⁷ mistam, ardentia
 mittere ¹⁸. Sed ne illos ¹⁹ quidem, qui procul ²⁰ ⁵
 manserant, timor animi satis muniuerat ²¹. Nam ⁶
 plerosque iacula, tormentis aut manu emissa ²²,
 vulnerabant: parique periculo, sed fama ²³ im-
 pari, boni atque ignaui erant.

⁹ globulis. ¹⁰ coeperunt. ¹¹ adscendere muros. ¹²
 his, qui iam adscenderant. ¹³ adscendere scalis admotis.
¹⁴ in eos qui proxime stabant ad murum. ¹⁵ coepe-
 runt. ¹⁶ *Pfaele*. ¹⁷ taedas, faces, *brennende Fackeln*,
Pechkraentze. ¹⁸ deiicere. ¹⁹ Romanos. ²⁰ a mu-
 ris. ²¹ defendere poterat. ²² quae emittebantur, *ab-*
geschossen. ²³ gloria.

CAPVT LVIII.

DUm apud Zamam sic certatur, Iugurtha ex ¹
 improviso castra hostium ¹ cum magna
 manu inuadit ²: remissis ³, qui in praesidio
 erant, & alia omnia ⁴ magis, quam praelium ex-
 spectantibus, portam ⁵ irrumpit. At nostri, ²
 repentino metu percussi, sibi quisque pro muri-
 bus consulunt: alii fugere ⁶, alii arma capere,
 H 6 ma-

¹ Romanorum. ² adgreditur. ³ dum illi remissi &
 otiosi erant. ⁴ alia. ⁵ castrorum. ⁶ coeperunt.

- 3 magna pars vulnerati, aut occisi. Caeterum ex omni multitudine non amplius quadraginta memores nominis Romani, grege facto 7 locum capere 8, pullo, quam alii 9, editiorem 10, neque inde maxuma vi depelli quiuerunt: sed tela eminus missa remittere 11, pauci in pluribus minus frustrati 12: sin Numidae propius accessissent, ibi vero 13 virtutem 14 ostendere 15, & eos maxuma vi caedere, fundere, atque fugare. Interim Metellus, cum acerrume 16 rem gereret, clamorem & tumultum hostilem a tergo accepit: dein, conuerso equo, animaduortit fugam ad se versus 17 fieri: quae res indicat populares 18 esse.
- 5 Igitur equitatum omnem ad castra propere mittit, ac statim C. Marium cum cohortibus sociorum; eumque lacrumans, per amicitiam, perque rempubl. obsecrat, ne quam contumeliam remanere in exercitu victore, neue hostes inultos abire sinat; ille 19 breui 20 mandata efficit.
- 6 At Iugurtha munimento castrorum impeditus, cum alii 21 super vallum praecipitarentur, alii in angustiis ipsi sibi properantes officerent 22: multis amissis in loca munita sese recipit. Metellus, infecto negotio 23, postquam nox aderat, in castra cum exercitu reuortitur.

CA.

7 in vnum collecti. 8 coeperunt. 9 loci. 10 aliorum. 11 in hostem. 12 & cum militum Romanorum pauci essent, ipsorum tela in hostes plurimos iacta, raro frustra erant. 13 tunc demum. 14 fortitudinem suam. 15 coeperunt. 16 fortiter, magno impetu. 17 versus se. 18 suos milites. 19 Marius. 20 tempore. 21 pars suorum. 22 obstarent in fuga. 23 non confecto negotio.

CAPVT LIX.

Igitur postero die, prius quam ad oppugnan-
 dum egrederetur, equitatum omnem in ea
 parte, qua ¹ regis aduentus erat, pro castris agita-
 re ² iubet, portas, & proxima loca tribunis disper-
 tit; dein ipse pergit ad oppidum, atque, vti su-
 periore die, murum adgreditur. Interim lu-
 gurtha ex occulto ³ repente nostros inuadit: qui
 in primo ⁴ locati fuerant, paullisper territi per-
 turbantur: reliqui cito subueniunt ⁵. Neque ⁶
 diutius Numidae resistere quiuissent, ni pedites
 cum equitibus permixti magnam cladem in con-
 gressu ⁷ facerent ⁸: quibus illi freti, non vt ⁹ e-
 questri praelio solet, sequi ¹⁰, dein cedere ¹¹, sed
 aduersis equis concurrere ¹², implicare ac per-
 turbare aciem: ita, expeditis ¹³ pedibus suis,
 hostes ¹³ pene victos dare.

¹ Vbi. ² vigilare, stare. ³ loco. ⁴ In principio
 aciei. ⁵ in auxilium. ⁶ praelio. ⁷ fecissent. ⁸ quod
 alias. ⁹ hostem. ¹⁰ retrocedere. ¹¹ pugnare versus in
 hostem equis. ¹² cum produxisset & separauisset ab equi-
 tibus pedites suos. ¹³ Numidas pene vicit.

CAPVT LX.

Eodem tempore apud Zamam magna vi cer-
 tabatur. Vbi quisque legatus ¹ aut tribunus ²
 curabat ³, eo acerrime niti ⁴, neque alius in alio
 magis, quam in sese spem habere ⁵: priter-
 que

H 7

¹ General. ² Obrister. ³ commandirre. ⁴ ibi acerrime
 omni studio quilibet contendebat. ⁵ voluit.

- que ⁶ oppidani agere ⁷, pugnare, aut parare omnibus locis, audius alteri alteros fauciare ⁸,
² quam semet tegere. Clamor permixtus, hortatione, laetitia, gemitu: item strepitus armorum ad coelum ferri ⁹: tela vtrimque volare.
³ Sed illi, qui moenia defensabant, vbi hostes paululum modo pugnam remiserant; intenti ¹⁰
⁴ praelium equestre ¹¹ prospectabant. Eos, vti ¹² quaeque Iugurthae res erant, laetos modo, modo pavidos animaduertes ¹³: ac, sicubi audiri a suis ¹⁴ aut cerni possent, monere ¹⁵ alii, alii hortari, aut manu significare, aut niti corporibus ¹⁶: huc & illuc, quasi vitabundi aut iacientes tela, agitare ¹⁷. Quod vbi Mario cognitum est ¹⁸, (nam is in ea parte curabat ¹⁹) consulto lenius agere ²⁰, ac diffidentiam rei simulare ²¹: pati ²² Numidas sine tumultu, regis praelium visere. Ita, illis studio suorum adstrictis ²³, repente magna vi murum adgreditur; & iam scalis egressi ²⁴ milites prope summa ²⁵ ceperant ²⁶, cum oppidani concurrunt, lapides, ignem, alia praeterea tela ingerunt ²⁷.

No-

---

6 & pari studio modoque. 7 coeperunt. 8 maiori cupiditate volebant inuicem fauciare hostes. 9 coepit. 10 cupidi. 11 pugnam equitum. 12 prouti res & pugna Iugurthae succedebat. 13 videre potuisses. 14 Numidia. 15 coeperunt suos. 16 signum dare suis corporibus. 17 corpora sua. 18 cum itaque Marius hoc videret. 19 *commandirete*. 20 de industria coepit ardorem pugnae remittere. 21 ac simulare, quasi d. *f*ideret de pugnae successu. 22 & concedebat. 23 cum occuparentur amore suorum. 24 adscendentes. 25 summum locum murorum, 26 occupauerant. 27 in Romanos.

Noſtri primo reſiſtere 28: dein vbi vnae atque 7
alterae ſcalae comminutae 29, qui ſuperſteterant
afflicti ſunt 30, caeteri quo quiſque modo potue-
re, pauci integri 31 magna pars conſecti 32 vulne-
ribus, abeunt. Deinde vtrimque praelium nox 8
diremit 33.

28 coeperunt. 29 fuerunt. 30 ii, qui ſteterant ſuper
ſcalas, deiecti & vulnerati ſunt. 31 illaeſi. 32 fauciati.
33 aufgehoben, ſinit.

CAPVT LXI.

MEtellus poſtquam videt fruſtra inceptum 1, 1
neque oppidum capi, neque Iugurtham,
niſi ex inſidiis, aut ſuo loco 2 pugnam facere, &
iam aeſtatem exactam 3 eſſe; ab Zama diſce-
dit 4: & in iis vrbibus, quae ab ſeſe defecerant,
ſatiſque munitae loco 5 aut moenibus erant,
praelidia imponit. Caeterum exercitum in pro- 2
vinciam, quae proxima eſt Numidiae, hie-
mandi gratia 6 collocat. Neque id tempus, 3
ex aliorum 7 more, quieti aut luxuriae conce-
dit, ſed, quoniam armis bellum procedebat 8,
inſidias regi 9 per amicos tendere, & eorum
perfidia pro armis vti 10 parat 11. Igitur Bo- 4
mil-

1 Suum conſilium eſſe. 2 ex ſuo munimento, ex loco
ſibi opportuno. 3 prope finitam. 4 ab oppugnatione
oppidi Zama diſcedit, *er hub die Belagerung auf.* 5
quoad loci ſitum & naturam. 6 ad hiemationes, *in die*
Winterquartiere. 7 imperatorum. 8 ſed quoniam e-
nensus belli quaerendus erat per arma. 9 Iugurthae. 10
uſurpare, *ſich bedienen.* 11 decreuit.

milcarem, qui Romae cum Iugurtha fuerat, & inde clam, vadibus datis¹², de Massiuac nece¹³ iudicium fugerat¹⁴, quod¹⁵ ei¹⁶ per maxumam amicitiam¹⁷ maxuma copia¹⁸ fallendi erat, multis pollicitationibus adgreditur¹⁹: ac primo efficit, vt ad se colloquendi gratia occultus veniat: dein, fide data²⁰, si Iugurtha viuum aut necatum sibi tradidisset, fore. vt illi²¹ senatus impunitatem & sua omnia concederet. Facile Numidiae²² persuadet²³ cum ingenio infido, cum metuenti²⁴; ne, si pax cum Romanis fieret, ipse per condiciones²⁵ ad supplicium²⁶ traderet.

12 nachdem er Bürgen gestellet.. 13 ob necem. 14 effugerat. 15 quia. 16 Bomilcari. 17 quam habebat cum Iugurtha. 18 occasio optima. 19 persuadere studet. 20 nach gegebenen Parole und Versicherung. 21 Bomilcari. 22 Bomilcarem. 23 hanc rem. 24 qui non solum habebat animum infidum, sed etiam metuebat. 25 pacis. 26 vitae.

CAPVT LXII.

IS, vbi¹ primum opportunum fuit, Iugurtham anxium, ac miserantem² fortunas suas accedit, monet, arque lacrumans obtestatur, vt aliquando sibi liberisque, & genti Numidarum optime merenti, prouideat³: omnibus praelis se victos⁴, agrum vastatum, multos mortales captos, occisos, regni opes comminuat^{tas}

1 quamprimum. 2 dolentem rerum suarum miseriam. 3 prospiciat prudenter. 4 esse.

tas esse: satis saepe iam virtutem militum, & fortunam tentatam 5: caueat, ne illo cunctante 6, Numidae 7 sibi consulant. His atque talibus 2 aliis 8 ad deditionem regis animum impellit. Mittuntur ad imperatorem legati, qui Iugurtham imperata 9 facturum 10 dicerent, ac sine vlla passione, sese regnumque suum in Iulii 11 fidem tradere. Metellus prope 12 cunctos senatorii ordinis 13 ex hibernis accersiri 14 iubet: eorum, atque aliorum, quos idoneos ducebat 15, consilium habet. Ita more maiorum, ex 16 consilii decreto, per legatos Iugurthae imperat, argenti pondo ducenta millia, elephantos omnes, equorum & armorum aliquantum 17. Quae 6 postquam sine more facta sunt, iubet per fugas omnes vinctos adduci. Eorum magna pars, 7 uti iussum erat, adducti 18: pauci, cum primum deditio coepit 19, ad Regem Bocchum in Mauritaniam abierant. Igitur Iugurtha, ubi armis, 8 virisque 20, & pecunia spoliatus est, cum ipse ad imperandum Tifidium 21, vocaretur, rursus coepit flectere animum suum, & ex mala conscientia digna 22 timere. Denique, multis 9 diebus per dubitationem consumptis, cum ma-
lo

5 fuisse. 6 si diutius cunctari Iugurtha vellet. 7 impleret. 8 dicitis. 9 omnia ea quaecunque a Metello sibi imperarentur. 10 esse. 11 Metelli. 12 celeriter. 13 omnes Romanos ex senatorio ordine, qui in hoc bello militabant. 14 ad se venire. 15 putabat Metellus. 16 iuxta decretum. 17 paululum. 18 fuerunt. 19 fieri. 20 & militibus. 21 ad oppidum. 22 dignam & promeritam poenam.

lo ²³ taedio rerum aduorfarum omnia bello po-
tiora duceret ²⁴: interdum secum ipse reputaret
²⁵, quam grauis ²⁶ casus in seruitium ex regno ²⁷
foret; multis magnisque praesidiis nequic-
quam ²⁸ perditis, de integro ²⁹ bellum sumit ³⁰.
¹⁰ Et Romae senatus, de prouinciis consultus Nu-
midiam Metello decreuerat.

²³ ex. ²⁴ putaret, omnia meliora esse quam bellum.
²⁵ expenderet. ²⁶ horribilis. ²⁷ ex regia dignitate. ²⁸
frustra. ²⁹ denuo. ³⁰ incipit.

CAPVT LXIII.

¹ **P**ER idem tempus Vticae forte ¹ C. Mario, per
hostias diis supplicanti ², magna atque mira-
bilia portendi ³ haruspex dixerat: proinde ⁴, quae
animo agitabat ⁵, fretus diis ⁶ ageret: fortunam
quam saepissime experiretur, cuncta prospere
² euentura ⁷. At illum ⁸ jam antea consulatus ⁹
ingens cupido exagitabat: ad quem capiundum,
praeter vetustatem familiae, alia omnia ¹⁰
abunde erant; industria, probitas, militiae ma-
gna scientia, animus belli ingens, domi modi-
cus ¹¹, lubricitatis & diuitiarum victor, tantum-
³ modo gloriae auidus. Sed is natus ¹², & o-
mnem

¹ Casu fortuito. ² cum sacrificium Diis faceret per
hostias. ³ significari. ⁴ igitur. ⁵ quaecunque habe-
ret in animo suo. ⁶ auxilio deorum. ⁷ esse. ⁸ Marius.
⁹ Romani, ¹⁰ *vel andre Qualitaeten*. ¹¹ domi vive-
bat modeste ac temperanter. ¹² natus erat in oppido
Arpinas.

mnem pueritiam Arpini altus ¹³, vbi primum ¹⁴
 aetas militiae patiens fuit ¹⁵, stipendiis faciundis
¹⁶, non Graeca facundia, neque vrbaniis mundi-
 tiis ¹⁷ sese exercuit: ita inter artes bonas inte-
 grum ¹⁸ ingenium breui adoleuit. Ergo vbi ⁴
 primum tribunatum militum a populo petit, ple-
 risque faciem eius ignorantibus facile notus ¹⁹
 per omnes tribus ²⁰ declaratur. Deinde ab eo ⁵
 magistratu ²¹ alium post alium ²² sibi peperit ²³:
 semperque in potestatibus ²⁴ eo modo agitabat
²⁵, vt ampliore ²⁶, quam gerebat, dignus habe-
 retur. Tamen is ad id locorum ²⁷ talis vir (nam ⁶
 postea ambitione praeceptus ²⁸ est) consula-
 tum adpetere non audebat. Etiam tum alios ma-
 gistratus plebes, consulatum nobilitas inter se per
 manus ²⁹ tradebat. Novus ³⁰ nemo tam clarus, ⁷
 neque tam egregiis factis erat, quin is indignus
 illo honore ³¹, & quasi pollutus ³² haberetur ³³.

CA-

¹³ & ibi fuerat educatus per omne tempus pueritiae
 suae. ¹⁴ quamprimum. ¹⁵ idonea fuit ad bellum. ¹⁶
 in artibus militaribus. ¹⁷ Galanterien. ¹⁸ in corruptum
 animom. ¹⁹ innotescere. ²⁰ in omnibus tribu-
 bus Romae. ²¹ post tribunatum. ²² magistratum. ²³
 per virtutem. ²⁴ hic magistratibus. ²⁵ ita se gerebat.
²⁶ honore. ²⁷ haecenus, ad haec officia promotus, tam
 egregius vir. ²⁸ periculosa contra rempublicam suscepit
 consilia. ²⁹ quasi de manu in manum. ³⁰ homo, qui
 non erat ex nobilitate Romana. ³¹ consulatus. ³² com-
 maculari. ³³ credebatur.

CAPVT LXIV.

¹ Igitur, vbi Marius haruspis dicta eodem in-
 tendere ¹ videt, quo cupido animi hortabatur;
 ab Metello petundi gratia ² missionem ³ ro-
 gat: cui quamquam virtus, gloria, atque alia
 optanda bonis superabant ⁴, tamen inerat con-
 tentor animus ⁵, & superbia, commune nobi-
² litatis malum. Itaque primum commotus ⁶ in-
 solita re, mirari ⁷ eius ⁸ consilium, & quasi per
 amicitiam monere, ne tam prava ⁹ inciperet,
 neu super fortunam ¹⁰ animum gereret, non
 omnia omnibus cupienda esse: debere illi res
 suas satis placere ¹¹: postremo caueret id ¹² pe-
 tere a populo Rom. quod illi ¹³ iure negaretur.
 Postquam haec, atque alia talia dixit ¹⁴, neque
 animus Marii flectitur; respondit, vbi primum
 potuisset per negotia publica, facturum sese ¹⁵,
³ quae peteret. Ac postea saepius eadem ¹⁶ po-
 stulanti fertur dixisse, ne festinaret abire: satis
 mature illam ¹⁷ cum filio suo consulatum peti-
⁴ turum ¹⁸. Is ¹⁹ eo tempore in contubernio ²⁰
 pa-

¹ Huc tendere. ² vt consulatum Romae petere posset.
³ *dimission, Abschied.* ⁴ qui Metellus quamquam habe-
 bat virtutem, gloriam & alia, quae bonis viris oprantur.
⁵ tamen simul habebat animum, qui alios prae se conte-
 mnebat. ⁶ ad indignationem & ad iram. ⁷ coepit. ⁸
 Marii. ⁹ consilia. ¹⁰ suam, super conditionem rerum
 suarum. ¹¹ Marium debere contentum esse rebus suis. ¹²
 consulatum. ¹³ Mario. ¹⁴ Metellus. ¹⁵ id, nempe di-
 missionem Marii. ¹⁶ dimissionem. ¹⁷ Marium. ¹⁸ es-
 se. ¹⁹ Metelli filius. ²⁰ commilitio.

patris ibidem ²¹ militabat : annos natus circiter
 XX quae res Marium cum pro honore, quem ad-
 fectabat ²², tum contra Metellum vehementer
 accenderat ²³. Ita cupidine ²⁴ atque ira, pessu-
 mis consultoribus, grassari ²⁵: neque facto vlllo ⁵
 neque dicto abstinere, quod modo ambitiosum
 foret : milites, quibus in hibernis praeerat, laxio-
 re ²⁶ imperio quam antea habere ²⁷: apud ne-
 gotiatores, quorum magna multitudo Veicae ²⁸
 erat, criminosè ²⁹ simul & magnifice de bello ³⁰
 loqui : dimidia ³¹ pars exercitus sibi permittere-
 tur. paucis diebus Iugurtham in catenis habitu-
 rum ³²: ab imperatore consulto trahi ³³, quod
³⁴ homo inanis ³⁵, & superbiae regiae ³⁶, imperio
 nimis ³⁷ gauderet. Quae omnia illis ³⁸ eo fir-
 miora ³⁹ videbantur, quod diuturnitate belli res
 familiares ⁴⁰ corruerant, & animo cupienti ni-
 hil satis festinatur ⁴¹. ⁶

CA

21 in Numidia. 22 desiderabat. 23 ad iram & odium.
 24 ambitione. 25 coepit. 26 leniore. 27 tractare.
 28 in vrbe Veica. 29 *schimpfflich, veraechtelich*. 30 Nu-
 midico, contra Iugurtham. 31 si tantummodo dimidia.
 32 se esse. 33 bellum diutius protrahi a Metello de indu-
 stria. 34 quoniam. 35 ambitiosus. 36 & in cuius ani-
 mo erat superbia regia. 37 *dasser gar zu gerne comman-
 direte*. 38 his omnibus. 39 certiora. 40 suas faculta-
 tes & opes perdiderant. 41 & nulla festinatio nimia est
 animo avaro & ambizioso.

CAPVT LXV.

1 ERat praeterea in exercitu nostro Numida
 quidam, nomine Gauda, Mastanabalis filius,
 Masinissae nepos, quem Micipsa testamento
 haerodem secundum ¹ scripserat ², morbis con-
 fectus ³, & ob eam causam mente paullulum
2 imminuta ⁴. Cui Metellus petenti, more re-
 gum, vti sellam iuxta poneret ⁵, item postea
 custodiae causa ⁶ turmam equitum Romano-
 rum, vtrumque negauerat: honorem ⁷, quod
 eorum modo foret ⁸, quos populus R. reges
 adpellauisset: praesidium ⁹, quod contume-
 liosum in eos ¹⁰ foret, si equites Romani satel-
3 lites ¹¹ Numidae traderentur. Hunc ¹² Marius
 anxium ¹³ adgreditur, atque hortatur, vti con-
 tumeliarum in imperatorem cum suo auxilio
 poenas petat ¹⁴: hominem ob morbos animo
 parum valido secunda oratione extollit ¹⁵: il-
 lum regem, virum ingentem, Masinissae nepo-
 tem esse: si Iugurtha captus aut occisus foret,
 im-

1 Alterum, post filios suos. 2 fecerat in testamento. 3
 debilitatus. 4 beyer was schwachem Verstande. 5 iuxta
 se, honoris gratia. 6 zur Wache. 7 honorem sellae
 ideo quidem negabat & recusabat Metellus. 8 quoniam
 iste honor ad hos tantummodo pertineret. 9 custodiam
 militum ideo negabat. 10 milites. 11 tanquam satelli-
 tes. 12 Numidam. 13 tristem. 14 vt ipse petat poe-
 nam contumeliarum contra Metellum per auxilium
 Marii. 15 Marius superbum facit animum huius Numidae,
 qui alias valde debilis erat, per hanc beneuolam orationem,
 per blanda verba.

imperium Numidiae sine mora habiturum ¹⁶: id
 adeo mature ¹⁷ posse euenire, si ipse ¹⁸ consul ad
 id bellum missus foret. Itaque & illum, & equi- ⁴
 tes Romanos milites, & negotiatores, alios ¹⁹ ipse
²⁰, plerosque pacis spes impellit, vti Romam ad
 suos necessarios ²¹ aspere ²² in ²³ Metellum de
 bello ²⁴ scribant, Marium imperatorem postcant.
 Sic illi ²⁵ a multis mortalibus honestissima suf- ⁵
 fragatione ²⁶ consulatus petebatur: simul ea
 tempestate plebes, nobilitate fusa ²⁷ per legem
 Malliam, nouos ²⁸ extollebat; Ita Mario cun-
 cta procedere ²⁹.

16 esse. 17 facile. 18 Marius. 19 & hos & illos. 20
 Marius. 21 amicos. 22 duriter, contumeliose. 23 con-
 tra. 24 Numidico. 25 Mario. 26 consensu, commen-
 datione. 27 cum nobilitas Romana deiecta esset. 28 ho-
 mines. 29 coeperunt feliciter.

CAPVT LXVI.

Interim Iugurtha, postquam omissa deditio- ¹
 ne ¹ bellum incipit, cum magna cura para-
 re ² omnia, festinare, cogere ³ exercitum: civi-
 tates, quae ab se defecerant, formidine, aut
 ostentando praemia, adfectare ⁴: communire
 suos locos: arma, tela, aliaque, quae spe pacis
 amiserat, reficere ⁵, aut commercari ⁶: serui-
 tia ⁷ Romanorum adlicere ⁸, & eos ipsos, qui in
 praesidiis erant, pecunia ⁹ tentare: prorsus
 ni-

1 Quam promiserat antea. 2 coepl. 3 colligere. 4
 ad suas partes trahere. 5 reparare. 6 zusammen kassiren.
 7 seruos. 8 ad se. 9 per munera.

- nihil intactum neque quietum ¹⁰ pati: cuncta
 2 agitare. Igitur Vaccenses, quo ¹¹ Metellus initio, Iugurtha pacificante ¹², praesidium imposuerat, fatigati Regis ¹³ suppliciis, neque antea voluntate alienati ¹⁴, principes ciuitatis inter se coniurant: (nam vulgus, vti plerumque solet, & maxime Numidarum, ingenio mobili, feditiosum atque discordiosum ¹⁵ erat cupidum nouarum rerum, quieti & otio aduersum) dein compositis inter se rebus, in diem tertium constituunt ¹⁶; quod ¹⁷ is festus celebratusque per omnem Africam, ludum & lasciuiam magis, quam formidinem, ostentabat. Sed, vbi tempus fuit ¹⁸, centuriones tribunosque militares, & ipsum praefectum oppidi L. Turpilium Silanum, alius alium domos ¹⁹ suas inuitant: eos omnes praeter Turpilium inter epulas obruncant; postea milites palantes ²⁰, inermes, quippe in tali die ²¹, ac sine
 4 imperio, adgrediuntur. Idem ²² plebes facit, pars edocti ab nobilitate, alii studio talium rerum incitati: quos ²³ acta consiliumque ignorantibus tumultus ipse, & res nouae satis placebant.

CA.

---

¹⁰ coepit Iugurtha, sed omnia turbare. ¹¹ in quam urbem. ¹² dum Iugurtha de pace & deditioe agit. ¹³ Iugurthae. ¹⁴ & quorum amor a Rege nondum plane erat alienatus. ¹⁵ ad discordiam & rixas proclue. ¹⁶ executionem coniurationis. ¹⁷ quoniam. ¹⁸ ad peragendam caedem. ¹⁹ in. ²⁰ dispersos. ²¹ festo, solemn. ²² eandem crudelitatem. ²³ ii, qui ignorabant quae acta essent; & consilia coniurationis.

CAPVT LXVII.

Romani milites, improviso metu, incerti
 signarique quid potissimum facerent, trepi-
 dare ad arcem oppidi, vbi signa & scuta erant:
 praesidium hostium, portae ante clausae, fu-
 gam prohibebant; ad hoc mulieres puerique
 pro testis aedificiorum saxa, & alia, quae lo-
 cus praebebat, certatim mittere. Ita neque
 cauere anceps malum, neque a fortissimis infir-
 missimo generi resisti posse: iuxta boni ma-
 lique, strenui & imbelles inulti obruncati,
 In ea tanta asperitate, faeuissimis Numidis
 & oppido vndique clauso, Turpilius praefectus
 vnus ex omnibus Italicis profugit intactus: id
 misericordiane hospitis, an passione, an ca-
 su ita euenerit, parum comperimus, nisi,
 quia illi in tanto malo turpis vita integra fama
 potior fuit, improbus intestabilisque videtur.

CA-

1 Coeperunt. 2 ante factam caedem. 3 ex, desu-
 per. 4 dabat in manum. 5 deicere in Romanorum
 capita. 6 dubium periculum. 7 mulieribus atque pue-
 ris. 8 poterat. 9 fortes. 10 fuerunt. 11 crudelitate
 & summo periculo. 12 cum Numidae faeuissime age-
 rent. 13 solus. 14 an per misericordiam hospitis sui.
 15 fortuito. 16 non satis scimus. 17 quia maluit tur-
 pem vitam anteponeere famae honestae in tanta calami-
 tate. 18 detestabilis, execrandus.

I

CAPVT LXVIII.

- 1** Metellus postquam de rebus Vaccae ¹ actis comperit, paullisper moestus e conspectu abit; dein, ubi ira & aegritudo ² permixta sunt, cum maxuma cura vltum ire ³ iniurias festinat.
- 2** Legionem, cum qua hiemabat, & quam plurimos potest Numidas equites pariter ⁴ cum occasu solis expeditos ⁵ educit, & postera die circiter horam tertiam peruenit in quamdam planiciem, locis paullo superioribus ⁶ circumuentam ⁷. Ibi milites fessos itineris magnitudine, & iam abnuentes omnia ⁸, docet, oppidum Vaccam non amplius mille passuum abesse: decere illos ⁹ reliquum laborem aequo animo pati, dum pro ciuibus suis, viris fortissimis atque miserrimis, poenas caperent ¹⁰. Praeterea praedam benigne ¹¹ ostentat. Sic animis eorum arrectis ¹², equites in primo latere, pedites, quam artissime ¹³ ire, & signa ¹⁴ occultare iubet.

CA-

¹ In oppido Vacca. ² dolor, sollicitudo. ³ ad viciscendas. ⁴ simul cum legione. ⁵ armis instructos. ⁶ altioribus. ⁷ circumdatam. ⁸ & qui iam nolebant porro progredi. ⁹ ipsis decorum esse. ¹⁰ a Vaccensibus. ¹¹ blandis verbis. ¹² confirmatis, excitatis. ¹³ *mit geschlossenen Gliedern*. ¹⁴ militaria.

CAPVT LXIX.

V Accenses, vbi animaduertere, ad se vorsum ¹
 exercitum ² pergere ³, vti res erat, Metellum
 esse rati ⁴. portas claufere; dein, vbi neque agros
 vastari, & eos, qui primi aderant, Numidas equites
 vident, rursus Iugurtham ⁵ arbitrati, cum magno
 gaudio obuui procedunt. Equites peditesque, re- ²
 pente signo dato, alii vulgum effusum ⁶ oppido
 caedere ⁷, alii ad portas festinare, pars turres ca-
 pere, ira atque spes praedae amplius, quam las-
 titudo, posse ⁸. Ita Vaccenses biduum ⁹ modo ³
 ex perfidia ¹⁰ laerati: ciuitas magna & opulens
 poenae cuncta aut praedae fuit ¹¹. Turpilius, ⁴
 quem praefectum oppidi unum ¹² ex omnibus
 profugisse supra ostendimus, iussus a Metello
 causam dicere ¹³, postquam sese parum expur-
 gat ¹⁴, condemnatus, verberatusque ¹⁵ capite
 poenas soluit. Nam is ciuis ex Latio erat.

I 2

CA-

¹ Contra oppidum suum. ² aliquem. ³ venire. ⁴
 persuasi. ⁵ advenire. ⁶ qui in magna multitudine ex op-
 pido obuuiam venerat. ⁷ interficere coeperunt. ⁸ vole-
 bat. ⁹ per duos dies. ¹⁰ ob perfidiam suam. ¹¹ aut
 punita aut in praedam capta, *ausgeplündert*. ¹² solum.
¹³ *sich vor dem Kriegs-Rath verantworten*. ¹⁴ cum sese
 non satis posset excusare. ¹⁵ cum prius flagellis caesus
 esset.

CAPVT LXX.

1 **P**ER idem tempus Bomilcar, cuius impulsu Iugurtha deditio-
nem, quam metu¹ deseruit, inceperat, suspectusque regi, & ipse eum² suspi-
ciens, nouas res³ cupere, ad perniciem eius⁴ do-
lum quaerere, die noctuque fatigare animum⁵:
denique omnia tentando, socium⁶ sibi adiungit
Nabdalsa, hominem nobilem, magnis opibus
clarum, acceptumque popularibus suis: qui
plerumque⁷ seorsum⁸ ab rege exercitum ducta-
re, & omnes res exsequi solitus erat, quae Iu-
gurthae fesso, aut maioribus⁹ adstricto¹⁰ su-
perauerant¹¹: ex quo illi gloria opesque in-
2 ventae¹². Igitur vtriusque consilio dies insi-
diis¹³ statuitur: caetera, vti rex posceret, ex
3 tempore¹⁴ parare placuit. Nabdalsa ad exer-
citus profectus, quem inter hiberna Romano-
rum iussus¹⁵ habebat, ne ager inultis hostibus¹⁶
4 vastaretur. Is postquam, magnitudine facino-
ris percussus, ad tempus¹⁷ non venit, metus-
que rem¹⁸ impediabat: Bomilcar simul cupi-
dinibus¹⁹ incepta patranda²⁰, & timore so-
cii

1 Ex. 2 Regem in suspitione habens. 3 mutatio-
nem rerum cupere coepit. 4 Iugurthae. 5 suum. 6
sceleris, coniurationis. 7 subditis, cubus. 8 separa-
tim. 9 negotiis grauioribus. 10 occupato. 11 super-
erant. 12 ex qua re Nabdalsa & gloriam acceperat &
diuitias. 13 ad insidias perficiendas. 14 pro ratione
temporis. 15 cum hoc mandato. 16 sine vindicta ab
hostibus. 17 constitutum. 18 insidias. 19 ex cupidi-
tate. 20 perficiendi sua consilia.

cii ²¹ anxius ²², ne ²³, omisso veteri consilio, nouum ²⁴, quaereret; litteras ad eum per homines fideles mittit, in quibus mollitiem sociamque viri ²⁵ accusare ²⁶, testari deos, per quos iurauisset, monere, ne praemia Metelli in pestem ²⁷ suam conuerteret; Iugurthae exitium adesse: caeterum, suane ²⁸, an Metelli virtute periret, id modo agitari ²⁹; proinde reputaret cum animo suo, praemia an cruciatum mallet.

²¹ Nabdalsa. ²² sollicitus, in curam, coniectus, ²³ ne is forte. ²⁴ consilium. ²⁵ Nabdalsa. ²⁶ coepit. ²⁷ perniciem. ²⁸ nam per suam fortitudinem. ²⁹ id solum nunc agi.

CAPVT LXXI.

SED cum eae litterae adlatae ¹, forte Nabdalsa, exercito ² corpore fessus, in lecto quiescebat. Vbi, cognitis Bomilcaris verbis ³, primo cura, dein, vt aegrum animum solet, somnus cepit ⁴. Erat ei Numida quidam, negotiorum curator, fidus acceptusque, & omnium consiliorum, nisi nouissimi ⁵, particeps. Qui postquam adlatae ⁶ literas audivit, ex consuetudine ratus ⁷ opera ⁸ aut ingenio suo opus esse, in tabernaculum introit: dormiente illo ⁹, epistolam,

¹ Effent. ² exercitato, propter exercitia corporis. ³ lectis litteris. ⁴ occupauit ipsum. ⁵ postremi, nempe insidiarum contra Iugurtham. ⁶ esse, ⁷ putans. ⁸ auxilio suo. ⁹ Nabdalsa.

stolam, super caput in puluino temere ¹⁰ positam, sumit, ac perlegit; dein propere, cognitis ⁵ infidiis, ad regem pergit ¹¹. Nabdalsa, post paullo experrectus ¹², vbi neque epistolam reperit, & rem omnem vt acta erat, ex perfugis cognouit; primo indicem ¹³ persequi conatus; postquam id frustra fuit, Iugurtham placandi gratia ¹⁴ accedit: quae ipse parauisset, perfidia clientis sui fasere praeuentum ¹⁵: lacrumans obtestatur per amicitiam, perque sua antea fideliter acta, ne super tali scelere suspectum sese haberet.

¹⁰ vt facile inueniri posset. ¹¹ proficiscitur. ¹² ex somno. ¹³ proditorem. ¹⁴ vt placeret iram Iugurthae. ¹⁵ se deceptum fuisse per ministri sui perfidiam, cum ipse tamen aperire Iugurthae voluisset infidias a Bomilcare stratas.

CAPVT LXXII.

¹ AD ea rex aliter, atque animo gerebat ¹, placide ² respondit. Bomilcare, aliisque multis, quos socios insidiarum cognouerat, interfectis iram oppresserat, ne qua ex eo negotio ² seditio oriretur. Neque post id locorum ³ Iugurthae dies aut nox vlla quieta fuit: neque loco, neque mortali ⁴ cuiquam, aut temporis satis credere ⁶: ciues hostesque iuxta ⁷ metuere: circumspectare omnia, & omni strepitu ⁸ pauescere alio atque alio loco saepe contra

¹ Quam in animo sentiebat. ² blandis verbis. ³ post id tempus. ⁴ homini. ⁵ vlli. ⁶ voluit Iugurtha. ⁷ parli iure. ⁸ ad omniem strepitum.

tra decus regium noctu requiescere : interdum somno excitus ⁹ arreptis armis tumultum facere: Ita formidine, quasi vecordia ¹⁰, exagitari.

⁹ expergefactus. ¹⁰ furore.

CAPVT LXXIII.

Igitur Metellus, vbi de casu ¹ Bomilcaris, & ¹ iudicio patefacto ex perfugis cognouit; rursus tamquam ad integrum ² bellum cuncta parat, festinatque. Marium, fatigantem de profestione ³, simul & iniusum ⁴, & offensum, sibi parum idoneum ratus ⁵ dimittit. Et Romae ³ plebes, litteris, quae de Metello ac Mario missae erant, cognitae ⁶, volentia de ambobus acceperant ⁷. Imperatori nobilitas, quae antea decori fuerat, inuidiae esse ⁸; at illi alteri ⁹ generis humilitas ¹⁰ fauorem addiderat: caeterum in vtroque magis studia partium ¹¹, quam bona, aut mala sua moderata ¹². Praeterea seditiosi ⁵ magistratus ¹³ vulgum exagitare ¹⁴, Metellum omnibus concionibus ¹⁵ captis arcessere ¹⁶, Marii virtutem in maius celebrare ¹⁷. Denique

I 4 que

1 Nece. 2 nouum. 3 de itinere suo Romam instituendo saepius verba facientem. 4 quia Marius apud Metellum in odio erat. 5 putans, Marium sibi posthac inutilem fore. 6 perlectis. 7 ea audiuerant, quae de vtroque optabant. 8 odio esse coepit. 9 Mario. 10 ignobilitas. 11 factionis. 12 fuerunt, id est, in Metello & Mario magis moderatum erat studium factionis, quam reliquae virtutes ac vitia. 13 tribuni plebis. 14 coeperunt irritare. 15 orationibus. 16 accusare. 17 extollere laudibus.

que plebes sic accensa ¹⁸, vt opifices agrestesque omnes, quorum res fidesque in manibus sitae erant ¹⁹, relictis operibus ²⁰ frequentarent ²¹, Marium, & sua necessaria post illius honorem ducerent ²². Ita perculsa nobilitate, post multas tempestates ²³ nouo homini ²⁴ consulatus mandatur: & postea populus a Trib. pl. Manlio Martino rogatus ²⁵, quem velleret cum Iugurtha ²⁶ bellum gerere? frequens ²⁷ Marium iussit. Sed senatus paullo ante Metello Numidiam decreuerat, ea res frustra fuit.

¹⁸ tantum amorem ostendit erga Marium, & tantum odium erga Metellum. ¹⁹ qui omnes facultates suas in quotidiano opere manuum, & fidem suam in robore manuum & audacia habebant. ²⁰ opificiis & agricultura. ²¹ saepius venirent ad Marium. ²² & sua necessaria negotia postponerent, tantummodo vt Marium ad honorem Consulatus promouere possent. ²³ turbas, vel etiam, post longa tempora, cum inde a longo tempore nouus homo non fuisset Romae Consul, sed haec dignitas semper steterit apud nobiles. ²⁴ Marii. ²⁵ interrogatus. ²⁶ contra Iugurtham. ²⁷ totus populus iussit, vt cura huius belli Mario demandaretur.

CAPVT LXXIV.

I Eodem tempore Iugurtha, amissis amicis, quorum plerosque ipse necauerat, caeteri formidine, pars ad Romanos, alii ad regem Bocchum profugerant; cum neque bellum geri sine administris ¹ posset, & nouorum ² fidem in tanta perfidia veterum ³ experiri periculosum du-

¹ Amicis & auxiliatoribus.   ² amicorum.   ³ amicorum.

duceret 4: varius incertusque agitabatur 5: neque illi 6 res, neque consilium, aut quisquam hominum satis placebat: itinera, praefectosque in dies mutare 7: modo aduersum hostes, interdum in solitudines pergere 8: saepe in fuga, at post paullo in armis spem habere: dubitare, virtuti 9 popularium 10 an fidei minus crederet. Ita, quocumque intenderat 11, res aduersae erant. Sed inter eas moras repente se Metellus cum exercitu ostendit. Numidae ab Iugurtha pro tempore 12 parati 13 instructique sunt: dein praelium incipitur. Qua in parte rex pugnae adfuit, ibi aliquamdiu certatum 14: caeteri omnes eius milites primo congressu 15 pulsi fugatique 16: Romani signorum 17, & armorum, & aliquanto 18 numero hostium potiti. Nam ferme Numidas in omnibus praeliis magis pedes 19, quam arma tutata 20 sunt.

4 putaret. 5 nescius erat, quid ageret. 6 Iugurthae. 7 coepit. 8 proficisci, se conferre. 9 fortitudini. 10 civium suorum. 11 quocumque Iugurtha se vertebat. 12 pro ratione temporis. 13 ad pugnam. 14 fuit. 15 statim initio pugnae. 16 fuerunt. 17 militarium. 18 aliquo, paucis. 19 fuga. 20 defenderunt, securos praefecerunt.

CAPVT LXXV.

EA fuga 1 Iugurtha impensius 2 modo rebus suis diffidens, cum perfugis & parte equitatus, in solitudines, dein Thalam 3 peruenit,

I 5

venit,

1 Propter hanc fugam. 2 maiori cura ac studio. 3 ad oppidum. 4

venit, in oppidum magnum & opulentum: vbi
 plerique thesauri, filiorumque eius multus pue-
 2 ritiae cultus 4 erat. Quae postquam Metello
 comperta sunt 5, quamquam inter Thalam flu-
 menque proximum, in spatio millium 6 quin-
 quaginta, loca arida atque vasta 7 esse cognoue-
 rat, tamen spe patrandi 8 belli, si eius oppidi
 potitus foret, omnes asperitates 9 superuadere 10,
 3 ac naturam etiam vincere adgreditur. Igi-
 tur omnia iumenta sarcinis leuari 11 iubet, nisi
 frumento dierum X. caeterum vt res 12 modo 13,
 4 & alia aquae 14 idonea portari 15. Praeterea
 conquirat ex agris, quam plurimum potest, do-
 miti pecoris: eique imponit vasa cuiusque mo-
 di 16, sed pleraque lingnea, collecta ex tuguriis
 5 Numidarum. Ad hoc finitumis 17 imperat,
 qui se post regis 18 fugam Metello dederant,
 quam plurimum quisque aquae portaret: diem
 locumque, vbi praesto forent 19, praedicat 20.
 6 Ipse 21 ex flumine, quam proximum aquam
 oppido esse supra diximus, iumenta onerat.
 Eo modo instructus ad Thalam proficiscitur.
 Dein vbi ad id loci ventum 22, quo Numidis
 prae-

4 vestes & alia ornamenta. 5 cum Metellus hoc audi-
 visset. 6 passuum. 7 solitudinem, inhabitata omnia.
 8 perducendi ad finem. 9 difficultates. 10 übersteigen.
 11 nullas alias sarcinas imponi equis & mulis. 12 lederne
 Wasser Eimer und Schläuche. 13 solummodo. 14 ad
 aquam portandam. 15 iubet. 16 generis varii. 17 po-
 pulis. 18 Jugurthae. 19 ad se deberent. 20 indicat,
 constituit. 21 Metellus. 22 postquam ad illum locum
 venerunt.

praeceperat, & castra posita munitaque sunt; tanta repente coelo missa vis ²³ aquae dicitur, vt ea modo ²⁴ exercitui satis superque foret. Prae- 8
 terea commeatus spe²⁵ amplior: quia Numi-
 dae, sicuti plerique in noua deditioe ²⁶, officia
 intenderant ²⁷. Caeterum milites religione plu- 9
 uia ²⁸ magis vsi: eaque res multum animis eor-
 um addidit ²⁹. Nam rati ³⁰ sese diis immorta-
 libus curae esse: dein postera die contra opi-
 nionem Iugurthae, ad Thalam perueniunt. Op- 10
 pidani, qui se locorum asperitate munitos credi-
 derant, magna atque insolita re percussi ³¹, nihilo
 segnus ³² bellum parare ³³: Idem nostri face-
 re ³⁴.

²³ copia. ²⁴ sola. ²⁵ erat. ²⁶ facere solent. ²⁷
 auxerant, sese paratiores ostendebant. ²⁸ magis vsi sunt
 pluuia, ex quadam religione, tanquam beneficio deorum.
²⁹ auxit, eorum animos confirmauitque. ³⁰ dum milites
 putent, quasi ipsi dii pro rebus suis curam gererent. ³¹ in
 metum coniecti. ³² magno studio. ³³ coeperunt. ³⁴
 fecerunt, facere student.

CAPVT LXXVI.

SEd rex, nihil iam Metello infectum credens ¹,
 quippe qui omnia arma, tela, loca, tempora,
 denique naturam ipsam, caeteris imperitantem ²,
 industria vicerat: cum liberis ⁴ & magna par-
 te pecuniae ex oppido noctu profugit; neque
 I 6 po-

¹ Persuasus, quod nihil esset, quod Metellus non posset
 perficere. ² quae alias solet hominibus imperare & fre-
 num iniicere. ³ per suam industriam. ⁴ solis.

postea in villo loco amplius vna die aut vna nocte moratus, simulabat sese negotii gratia ⁵ properare; caeterum proditionem timebat quam ⁶ vitari posse celeritate ⁷ putabat. Nam talia consilia per otium & ex opportunitate ⁸ capi ⁹. At Metellus vbi oppidanos praelio intentos ¹⁰, simul oppidum & operibus & loco ¹¹ munitum videt, vallo fossaque moenia circumuenit. ³ Dein iubet locis ex copia ¹² maxime idoneis vineas ¹³ agere: superque eas aggerem iacere, & super aggerem impositis turribus opus ¹⁴ & ad ⁴ ministros ¹⁵ tutari. Contra haec ¹⁶ oppidani festinare ¹⁷ parare; profus ab vtrisque nihil reliquum fieri ¹⁸. Denique Romani, multo ante labore praeliisque fatigati, post dies quadraginta quam eo ventum erat, oppido modo potius ⁶ ¹⁹ praeda omnis a perfugis corrupta ²⁰. Hi postquam murum arietibus ²¹ feriri, resque suas afflictas ²² vident: aurum, argentumque, & alia, quae prima ducuntur ²³, domum ²⁴ regiam comportant: ibi vino & epulis onerati ²⁵, illaque

⁵ propter negotium aliquod, quod celeritatem requireret. ⁶ proditionem. ⁷ per celeritatem, ⁸ commoditate, iuxta opportunitatem temporis & negotiorum. ⁹ debere, ¹⁰ ad praelium paratos. ¹¹ situ loci. ¹² ex multitudine locorum idoneorum. ¹³ *Sturm-Daecher*. ¹⁴ has machinas. ¹⁵ opifices & milites. ¹⁶ munimenta. ¹⁷ coeperunt. ¹⁸ & ab oppugnatoribus & ab oppugnatis nihil omittebatur. ¹⁹ coeperunt occupare. ²⁰ fuit. ²¹ *mit Mauerbrechern*. ²² in extremo periculo. ²³ quae alias solent hominibus cara esse. ²⁴ *io*. ²⁵ sese exsatiantes.

que ²⁶, & domum, & semet igni currumpunt ²⁷,
& quas victi ab hostibus poenas metuerant, eas
ipsi volentes pependere ²⁸.

²⁶ aurum & reliqua. ²⁷ comburunt. ²⁸ dederunt,
semet ipsos sponte sua puniuerunt.

CAPVT LXXVII.

Sed pariter cum capta Thala¹ legati ex oppido ¹
Lepti ad Metellum venerant, orantes, vti prae-
sidium praefectumque ² eo ³ mitteret: Hamilca-
rem quandam hominem nobilem, factiosum,
nouis rebus studere ⁴; aduersum quem neque
imperia magistratum, neque leges valerent ⁵;
ni id festinaret ⁶ in summo periculo suam salu-
tem, illorum ⁷ socios, fore. Nam Leptitani iam ²
inde a principio belli Iugurthini ad Bestiam
consulem, & postea Romam miserant, amicitiam,
& societatemque rogatum ⁸. Dein, vbi ea im- ³
perata fuere ⁹, semper boni fidelesque mansere:
& cuncta a Bestia, Albino, Metelloque im-
perata naui ¹⁰ fecerant. Itaque ab Imperatore ⁴
facile, quae petebant, adepti ¹¹. Emissae ¹² eo
cohortes Ligurum quatuor, & C. Annius praefe-
ctus.

I 7

CA.

¹ Oppido. ² einen Commandanten. ³ in hoc oppi-
dum. ⁴ velle turbas incipere. ⁵ aliquid posse effi-
cere. ⁶ facere. ⁷ Romanorum. ⁸ ad exorandam sibi
amicitiam Romanorum. ⁹ postquam Leptitani id acce-
perant a Romanis. ¹⁰ gnavi, industrii. ¹¹ sunt. ¹² fue-
runt.

CAPVT LXXVIII.

- 1 **I**D oppidum ab Sidoniis eonditum est, quos accepimus 1 profugos 2, ob discordias ciuiles, nauibus in eos locos venisse; caeterum situm 3 inter duas Syrtes 4, quibus nomen ex re inditum 5.
- 2 Nam duo sunt sinus 6 prope in extrema Africa, impares magnitudine, pari natura: quorum proxuma 7 terrae praealta sunt, caetera, vti fors tulit, alta; alia in tempestate vadosa 8. Nam vbi mare magnum esse & saeuii ventis coepit, limum 9 arenamque, & saxa ingentia fluctus trahunt 10; ita facies 11 locorum cum ventis
- 4 simul mutatur. Syrtes ab tractu nominatae 12: Eius ciuitatis lingua modo 13 conuersa 14 conubio 15 Numidarum; Legum cultusque pleraque Sidonica 16: quae 17 eo facilius retinebant, quod procul ab imperio regis 18 aetatem agebant 19. Inter illos 20 & frequentem 21 Numidiam inculti 22 vastique loci erant.

CA-

1 Audiuimus. 2 ex patria sua. 3 esse hoc oppidum. 4 Sand-Klippen. 5 fuit impositum. 6 Meerbusen. 7 in quibus sinibus illa loca, quae proxuma sunt ad terram. 8 reliqua loca vadosa sunt, sie machen einen Furth, in tempestate. 9 Schlamm. 10 secum. 11 conspectus, Beschaffenheit. 12 fuerunt, tamen acceperunt ab hoc tractu limi & arenae. 13 iam. 14 mutata est. 15 per conubia cum Numidis. 16 leges autem & reliqua viuendi ratio communis est cum incolis vrbis Sidon. 17 quas leges & cultum. 18 Iugurthae. 19 viuiebant, 20 Lepititas. 21 habitatam. 22 iuhabitat.

CAPVT LXXIX.

Sed quoniam in has regiones per Leptitano- 1
 rum negotia venimus: non indignum¹ vi-
 detur, egregium atque memorabile facinus duo-
 rum Carthaginiensium memorare; eam rem²
 nos locus admonuit. Qua tempestate³ Car- 2
 thaginienses pleraeque⁴ Africae imperitabant,
 Cyrenenses quoque magni atque opulenti fue-
 re. Ager in medio arenosus, vna specie⁵: ne- 3
 que flumen neque mons erat, qui fines⁶ eo-
 rum discerneret: quae res in eos magno diutur-
 noque bello inter se habuit⁷. Postquam vtrim- 4
 que legiones⁸, item classes saepe fusae fuga-
 taeque⁹, & alteri alteros aliquantum attriue-
 rant¹⁰; veriti, ne mox victos victoresque defes-
 sos alius¹¹ adgrederetur, per inducias¹² sponso-
 nem¹³ faciunt, vti certo die legati domo profi-
 scerentur: quo in loco inter se obuii fuissent,
 in¹⁴ communis vtriusque populi finis¹⁴ habere-
 tur. Igitur duo fratres Carthagine missi, quibus⁵
 nomen Philaenis erat, maturauere iter perge-
 re¹⁵: Cyrenenses tardius iere¹⁶. Id socor-
 diane¹⁷, an casu¹⁸ acciderit, parum cogno-
 vi.

1 Non alienum a proposito nostro. 2 de ea re. 3 quo
 tempore. 4 plurimam partem Africam sub sua potestate
 habebant. 5 In vna planitie. 6 limites. 7 detinuit.
 8 exercitus. 9 sunt. 10 debilitauerat. 11 tertius ali-
 quis interueniens. 12 durch einen Stillstand der Waffen.
 13 ein pactum und Corpromiss. 14 limes imperii. 15
 iter suum celeriter instituerunt. 16 paullo tardius profecti
 sunt. 17 ex socordia & pigritia aliqua. 18 fortuito.

- 6 vi¹⁹. Caeterum solet in locis illis tempestas haud secus, atque in mari, retinere²⁰. Nam, vbi per loca aequalia & nuda gignentium²¹, ventus coortus arenam humo excitauit, ea²² magna vi agitata, ora²³ oculosque implere²⁴,
 7 ita, prospectu impedito²⁵, morari iter. Postquam Cyrenenses aliquanto posteriores²⁶ se esse vident, & ob rem corruptam²⁷ domi poenas metuunt; criminari²⁸ Carthaginenses ante tempus domo digressos²⁹, conturbare rem³⁰, denique omnia malle³¹, quam victi abire³².
 8 Sed cum Poeni³³ aliam conditionem tantummodo aequam³⁴ peterent; Graeci optionem³⁵ Carthaginensium faciunt, vti vel illi, quos fines³⁶ populo suo peterent, ibi viui obruerentur: vel eadem conditione sese³⁷, quem in locum
 9 vellent³⁸, processuros. Philaeni, conditione probata³⁹, seque vitamque suam reip. condonauere: ita viui obruti⁴⁰. Carthaginenses in eo loco Philaenis fratribus aras consecraverunt: aliique illis domi honores instituti⁴¹.
 Nunc ad rem⁴² redeo. CA-

19 non satis cognitum habeo. 20 pergrinantes morari. 21 quae nihil aliud proferunt quam nudam solitudinem. 22 arena. 23 faciem hominum. 24 incipit. 25 wenn man wegen des Staubes nicht vor sich sehen kan. 26 hinten nachkommen. 27 perditam. 28 accusare coeperunt. 29 quasi Carthaginenses digressi domo forent ante tempus. 30 quasi illi conturbarent negotium hoc de limitibus. 31 faceret & pati. 32 domum. 33 Carthaginenses. 34 si modo haec conditio aequa esset. 35 die VVabl. 36 in illis finibus, quos. 37 Graecos. 38 Carthaginenses. 39 adprobata. 40 fuerunt. 41 fuerunt. 42 ad narrationem nostram de bello.

CAPVT LXXX.

Ivgurtha postquam, amissa Thala ¹, nihil fa- ¹
 tis firmum ² contra Metellum putat; per ma-
 gnas solitudines cum paucis profectus, perue-
 nit ad Gaetulos, genus hominum ferum incul-
 tumque ³, & eo tempore ignarum nominis Ro-
 manū. Eorum multitudinem in vnum ⁴ cogit: ²
 ac paulatim consuefacit ordines habere ⁵, si-
 gna ⁶ sequi, imperium obseruare, item alia mi-
 litaria ⁷ facere. Praeterea regis Bocchi proxu- ⁹
 mos ⁸ magnis muneribus, & maioribus pro-
 missis, ad studium sui ⁹ perducit; quos adiutori-
 bus regem ¹⁰ adgressus, impellit ¹¹, vt aduersum
 Romanos bellum suscipiat. Id ^{ea} gratia ¹² fa- ⁴
 cilis pronisque ¹³ fuit, quod Bocchus initio
 huiusce belli legatos Romam miserat, foedus &
 amicitiam petitum ¹⁴. Quam rem opportu- ⁵
 nissimum incepto belli ¹⁵ pauci ¹⁶ impediue-
 rant, caeci auaritia ¹⁷, queis omnia honesta at-
 que inhonesta vendere mos erat. Etiam ante ⁶
 Iugurthae filia Bocchi nupserat ¹⁸. Verum ea
 necessitudo ¹⁹ apud Numidas, Maurosque le-
 vis

¹ Cum amisisset oppidum Thalam. ² tutum esse. ³
 agreste. ⁴ locum. ⁵ obseruare. ⁶ militaria. ⁷ of-
 ficia. ⁸ agnatos, ministros. ⁹ ad partes suas. ¹⁰
 Bocchum. ¹¹ persuadet ipsum. ¹² ideo. ¹³ facilis
 factu. ¹⁴ qui peterent. ¹⁵ sub initio belli. ¹⁶ Ro-
 mani. ¹⁷ ex auaritia. ¹⁸ filia Bocchi data erat Iugur-
 thae in matrimonium. ¹⁹ cognatio.

vis²⁰ ducitur: quod singuli pro opibus²¹ quis
que quam plurimas vxores, denas alii, alii plu-
7 res habebant; sed reges eo amplius²². Ita ani-
mus multitudinem²³ distrahitur; nullam pro so-
cia²⁴ obtinet: pariter omnes²⁵ viles sunt.

20 pro re vili habetur. 21 pro facultatibus suis, *ieder nach seinem Stand und Vermögen*. 22 plures vxores habent. 23 mulierum. 24 thori habet, pro legitima coniuge. 25 vxores parui aestimantur, *eine voie die andre*.

CAPVT LXXXI.

1 Igitur in locum ambobus placitum¹ exerci-
tus conueniunt. Ibi, fide data, & accepta,
Iugurtha cum² Bocchi animum oratione³
accendit: Romanos iniustos⁴, profunda saua-
ritia, communes omnium hostes esse: eandem
illos causam belli cum Boccho habere, quam
secum⁵, & aliis gentibus: lubidinem imperi-
tandi⁷, queis omnia regna aduersa sint: tum
sefe paullo ante Carthaginenses, item regem Per-
sen, post, vti quisque opulentissimus videatur,
2 ita Romanis hostem fore. His, atque aliis tali-
bus dictis, ad Cirtam oppidum iter constituunt:
quod ibi Q. Metellus praedam, captiuosque³
3 & impedimenta locauerat⁸. Ita Iugurtha ra-
tus, aut, capta vrbe, operae pretium fore⁹; aut
si

1 Quem ambo adprobauerant. 2 dum. 3 hac. 4 es-
se. 5 ipsos habere, profundam avaritiam. 6 cum se Iu-
gurtha. 7 esse in animis Romanorum. 8 tanquam in lo-
cum eorum. 9 *es wird de sich der Mühe verlobnen*.

si Romanos¹⁰ auxilio suis venisset, praelio sese certaturos. Nam callidus¹¹ id modo festinabat¹², Bocchi pacem imminuere¹³; ne, moras agitando, aliud¹⁴, quam bellum mallet¹⁵.

10 Metellus. 11 Iugurtha. 12 ideo tantum festinabat. 13 ut imminueret. 14 potius alia omnia. 15 Bocchus.

CAPVT LXXXII.

Imperator¹ postquam de regum societate¹ cognouit², non temere, neque uti saepe iam victo Iugurtha, consueuerat³, omnibus locis pugnandi copiam⁴ facit: caeterum haud procul ab Cirta castris munitis, reges operitur⁵; melius esse ratus, cognitis Mauris⁶, quoniam is nouus hostis accesserat, ex commodo⁷ pugnam facere. Interim Roma⁸ per litteras fit certior, Mario Prouinciam Numidiam datam⁹. Nam consulem factum¹⁰ ante acceperat. Quibus² rebus supra bonum atque honestum¹¹ percussus¹², neque lachrymas tenere¹³, neque moderari linguam: vir egregius in aliis artibus, nimis molliter aegritudinem pati¹⁴. Quam³ rem alii in superbiam vortebant¹⁵: alii bonum in-

1 Metellus. 2 audiuit. 3 facere. 4 occasionem. 5 expectat. 6 dum cognouerat ingenia Maurorum. 7 ex opportunitate. 8 ex vrbe Roma. 9 esse. 10 esse Marium. 11 supra quam fas & decorum fuit. 12 territus. 13 potuit. 14 dolorem pati non poterat. 15 interpretabantur.

ingenium contumeliæ ¹⁶ accensum ¹⁷ esse: multi ¹⁸, quod iam parta victoria ex manibus eriperetur; nobis satis cognitum ¹⁹, illum magis honore Marii, quam iniuria sua ²⁰ excruciatum ²¹: neque tam anxie laturum fuisse, si ademta provincia alii ²² quam Mario traderetur ²³.

¹⁶ per hanc contumeliam. ¹⁷ iratum factum. ¹⁸ dolebant. ¹⁹ est. ²⁰ per contumeliam suam. ²¹ fuisse. ²² alteri. ²³ tradita fuisset.

CAPVT LXXXIII.

Igitur eo dolore impeditus ¹, & quia stultitiæ ² videbatur, aliam rem periculo ³ suo curare, legatos ad Bocchum mittit postulatam ⁴, *ne sine causa hostis populo Rom. fieret: habere eum magnam copiam ⁵ societatis amicitiaque coniungendæ ⁶, quæ potior ⁷ bello esset; quamquam opibus suis confideret, tamen non debere ⁸ incerta pro certis mutare: omne bellum sumi facile, caeterum ægerrime ⁹ definere: non in eius ¹⁰ potestate initium eius ¹¹ & finem esse: incipere ¹² cuius etiam ignaui licere, deponi ¹³, cum victores velint; proinde sibi regnoque suo consulere: neu florentes ¹⁴ res suas cum Iugurthæ perditis ¹⁵ miseret. Ad ea ¹⁶ rex satis placite verba facit: fese*

¹ Metellus. ² quia stultum esse. ³ cum. ⁴ qui postulerent, proponerent. ⁵ occasionem. ⁶ cum Romanis. ⁷ melior, utilior. ⁸ Bocchum. ⁹ d. f. culter. ¹⁰ Bocchi. ¹¹ belli. ¹² bellum. ¹³ bellum. ¹⁴ felicitatem status sui. ¹⁵ rebus. ¹⁶ ad hæc postulata Metelli.

fese pacem cupere, sed Iugurthae fortunarum ¹⁷ misereri; si eadem illi copia fieret ¹⁸, omnia conuentura ¹⁹. Rursus imperator, contra postulata Bocchi, nuncios mittit. Ille probare paritum ²⁰, alia abnuere ²¹. Eo modo, saepe ab utroque missis remissisque nunciis, tempus procedere ²², & ex Metelli voluntate bellum intactum trahi ²³.

¹⁷ miseriarum. ¹⁸ si Iugurtha idem posset impetrare. ¹⁹ facile fieri posse pacem. ²⁰ alia. ²¹ recusare. ²² coepit. ²³ traheretur.

CAPVT LXXXIV.

AT Marius, uti supra diximus, cupientissima plebe ¹ consul factus, postquam ei provinciam Numidiam populus iussit ², antea iam infestus nobilitati, tum vero multus ³ atque ferox instare ⁴: singulos modo, modo uniuersos laedere: detritare, sese consulatum ex victis illis quasi spolia cepisse ⁵: alia praeterea magnifica pro se, & illis dolentia ⁶: interim, quae bello ⁷ opus erant, prima habere ⁸; postulare legionibus supplementum ⁹: auxilia a populis, & regibus, sociisque accersere ¹⁰: praeterea ex Latio ¹¹ fortissimum quemque, plerisque militia ¹², paucos fama ¹³ cognitos accire ¹⁴, &

¹ Magna voluntate plebis. ² tradi. ³ saepissime. ⁴ premere nobilitatem. ⁵ se consulatum iam accepisse tanquam praedam ex victoria nobilibus. ⁶ & quae tristitiam doloremque adferebant nobilibus. ⁷ ad bellum. ⁸ ante omnia curare. ⁹ Recruten. ¹⁰ aduocare. ¹¹ ex provinciis Latinis. ¹² in bellis iam cognitos sibi. ¹³ per famam. ¹⁴ ad se vocare.

esse:
mani-
illum
scru-
te, si
ade-

3 do-
21

iae 2

are,
sine
ma-
gen-
opi-
pro
acte.

po-
e 12
i fo-
res:
is 15
ocit:
fese

4 qui
cum
d fsi-
bel-
16
17

& ambiundo ¹⁵ cogere homines emeritis stipen-
 2 diis ¹⁶ secum proficisci ¹⁷. Neque illi ¹⁸ sena-
 tus, quamquam aduersus erat, de vilo negotio
 negare ¹⁹ audebat: caeterum supplementum
 etiam laetus ²⁰ decreuerat: quia, neque plebe
 militiam volente, putabatur Marius aut belli v-
 sum ²¹, aut studia ²² vulgi amitturus. Sed ea
 3 res frustra sperata ²³. Tanta libido ²⁴ cum Ma-
 rio cundi plerosque inuaserat: sese quisque præ-
 da ²⁵ locupietem fore, victorem domum reditu-
 rum ²⁶: alia huiuscemodi animis trahebant ²⁷;
 & eos non paullum ²⁸ oratione sua Marius ere-
 4 xerat ²⁹. Nam postquam, omnibus, quae po-
 stulauerat, decretis ³⁰, milites scribere vult; hor-
 tandi causa, simul & nobilitatem, vti consueue-
 rat, exagitandi ³¹ concionem populi aduocauit;
 deinde hoc modo disseruit:

¹⁵ rogando. ¹⁶ qui iam stipendia sua meruerant. ¹⁷
 in Numidiam. ¹⁸ Mario. ¹⁹ recusare, aduersari. ²⁰
 Senatus libens. ²¹ utilitatem. ²² fauorem. ²³ est.
²⁴ cupiditas a dor. ²⁵ ex praeda. ²⁶ esse. ²⁷ cogi-
 tabant. ²⁸ parum. ²⁹ confirmauerat. ³⁰ per Sena-
 tum. ³¹ vexandi.

CAPVT LXXXV.

1 **S**cio ego, Quirites, plerosque non iisdem ¹ arti-
 bus imperium a vobis petere, & postquam ade-
 pti sunt gerere ²; primo ³ industrios, supplices ⁴,
 modicos esse: dein per ignauiam & superbiam ae-
 2 tatem agere ⁵; Sed mihi contra videtur ⁶. Nam
 quo

¹ Paribus. ² imperium. ³ initio quidem. ⁴ humi-
 les. ⁵ viuere soleut. ⁶ sed mea opinio longe alia est.

quo vniuersa resp. pluris est quam consulatus 7
aut praetura, eo maiore cura illam administrari,
quam haec 8 peti debere. Neque me fallit 9, quan- 3
tum 10 cum maximo beneficio vestro negotii susti-
neam. Bellum parare, simul & aerario parcere;
cogere ad militiam eos, quos nolis offendere; domi
forisque omnia curare; & ea agere inter inuidos,
occurfantes 11 factiosos: opinione, Quirites, aspe-
rius est 12. Ad hoc alii, si deliquere 13, vetus no- 4
bilitas, maiorum facta fortia, cognatorum & affi-
nium opes 14, multae clientelae 15, omnia haec
praesidio adsunt 16: mihi spes omnes in memet
suae 17, quas necesse est & virtute 18 & innocen-
tia 19 tutari 20. Nam alia infirma sunt. Et il- 5
lud intelligo, Quirites, omnium ora in me conuersa
esse, aequos bonosque fauere 21: (quippe benefacta
mea reip. procedunt 22) nobilitatem locum in-
vadendi 23 quaerere. Quo mihi acrius 24 admi- 6
tendum est, vti neque vos capiamini 25, & illi fru-
stra

---

7 dum mihi videtur tota respublica Romana longe prae-
stantior esse quam consulatus. 8 consulatum & praetu-
ram. 9 & ego omnino scio. 10. quam graue. 11 ad-
versantes semper. 12 id difficilius est, quam quisquam pu-
tat. 13 si quid forte peccarunt. 14 potentia. 15 clientes
multi, quorum patroni sunt nobiles. 16 nobilibus. 17 sunt.
18 per virtutem meam. 19 integritatem morum. 20 tueri,
seruare. 21 mihi. 22 quidquid ego recte faciam, id
omne cedat in reipublicae utilitatem. 23 vos redigendi in
seruitutem. 24 tanto maiori studio elaborandum est mihi.
25 a nobilibus redigamini in seruitutem.

7 *stra sent* 26. *Ita ad hoc aetatis* 27 *a pueritia* 28
fui, ut omnes labores, pericula consueta habe-
 8 *am* 29. *Quae ante vestra beneficia gratuito* 30 *fa-*
ciebam, ea uti 31, *accepta mercede* 32 *deseram non*
 9 *est consilium* 33, *Quirites. Illis difficile est in po-*
testatibus temperare 34, *qui per ambitionem sese*
probos simulauere: mihi, qui omnem aetatem in
 10 *ordine in naturam vertit* 35. *Bellum me gerere*
cum Iugurtha iussistis: quam rem nobilitas aeger-
rume tulit. Quceso, reputate cum 36 *animis*
vestris, num id mutari melius sit, si quem ex illo
globo 37 *nobilisatis ad hoc* 38, *aut aliud tale nego-*
tium, mittatis, hominem veteris prosapiae 39, *ac*
multarum imaginum 40, & *nullius stipendii* 41;
scilicet ut in tanta 42 *re ignarus omnium* 43 *tre-*
pideret, festinet, sumat aliquem ex populo 44 *moni-*
 11 *storem* 45 *officii sui. Ita plerumque euenit; uti* 46,
 12 *quem vos imperare iussistis, is sibi imperatorem a-*
lium quaerat 47. *At ego scio* 48, *Quirites, qui,*
postquam consules facti sunt, acta maiorum 49,

26 & ut conatus nobilium frustranei fiant. 27 ad hoc usque tempus. 28 u. ea. 29 tanquam ex consuetudine habeam. 30 sine mercede. 31 ut iam. 32 consularu accepto, quasi in praemium meae virtutis. 33 meum, hoc mihi constitutum non est. 34 sibi. 35 ut non possim non recte facere. 36 apud animos vestros. 37 factione illa. 38 negotium belli Iugurthini. 39 generis, nobilitatis. 40 maiorum. 41 qui tamen nunquam in bello fuit. 42 tam graui negotio. 43 rerum. 44 ignobilem aliquem. 45 rectorem ac moderatorem. 46 ut is. 47 a quo de ratione belli gerendi edocentur. 48 aliquos. 49 suorum maiorum res gestas.

Graecorum militaria praecepta legere coepe-
 rint; homines praeposteri 50. Nam gerere quam
 fieri, tempore posterius, re atque vsuprius est 51.
 Comparate nunc, Quirites, cum illorum superbia
 me hominem novum. Quae illi 52 audire & legere
 solent: eorum 53 partem vidi, alia egomet gessi;
 quae illi litteris 54 ea ego militando 55 didici:
 nunc vos existimate, facta an dicta pluris sint 56.
 Contemnunt novitatem meam: ego 57 illorum i-14
 gnaviam. Mibi fortuna 58, illis 59 probra ob-
 iectantur. Quamquam ego naturam unam 60, 15
 & communem omnium existimo, sed fortissimum
 quemque generosissimum 61 esse. Ac si iam ex 16
 patribus 62 Albini aut Bestiae quaeri 63 possent,
 mene 64, an illos ex se gigni maluerint? quid 65
 responsuros creditis, nisi sese liberos quam opti-
 mos voluisse 66. Quod si iure despiciunt 67 me, 17
 faciant idem maioribus suis 68; quibus, uti mihi,
 ex

50 das sind verkehrte Leute. 51 locus obscurus est,
 sensus tamen esse fortassis hic debet, quod antecedere
 oporteat cognitionem rerum agendarum & belli geren-
 di, etiam ex lectione, sed quando cognitio haec praeces-
 serit, tunc demum sequi oportere administrationem ma-
 gistratum; non vero vice versa. 52 nobiles. 53 har-
 rum rerum. 54 ex lectione librorum didicerunt. 55 per
 frequentem militiam. 56 aestimanda. 57 contempto.
 58 humile genus & ignobile. 59 nobilibus autem obii-
 ciuntur varia dedecora. 60 esse omnium hominum. 61
 nobilissimum. 62 ex patribus duorum Consulum, quia
 Numidia bellum gesserunt. 63 interrogari. 64 num me.
 65 aliud. 66 filius. 67 contemnunt. 68 ut & illos
 contemnunt.

18 ex virtute nobilitas coepit ⁶⁹. Inuident honori
 meo: ergo inuideant labori, innocentiae ⁷⁰, peri-
 culis etiam meis: quoniam per haec ⁷¹ illum ⁷²
19 cepti. Verum homines corrupti superbia ⁷³, ita
 aetatem agunt, quasi honores vestros contemnant:
20 ita hos petunt, quasi honeste vixerint. Nae illi falsi
 sunt ⁷⁴, qui diuersissimas res pariter expectant,
21 ignaviae ⁷⁵ voluptatem & praemia virtutis. At-
 que etiam cum apud vos aut in senatu verba fa-
 ciunt, pleraque ⁷⁶ oratione maiores suos extollunt;
 eorum fortia facta memorando clariores sese pu-
22 tant: quod contra est ⁷⁷. Nam, quanto vita illo-
 rum praeclarius, tanto horum socordia flagitios-
23 or ⁷⁸. Et profecto ita se res habet, maiorum glo-
 ria posteris lumen ⁷⁹ est, neque bona neque mala
24 eorum in occulto ⁸⁰ patitur. Huiusce rei ego in-
 opiam patior ⁸¹, Quirites. Verum id, quod multo
 praeclarius est, meamet facta mihi dicere ⁸² licet.
25 Nunc videte, quam iniqui sint ⁸³. Quod ex alie-
 na virtute sibi arrogant ⁸⁴, id mihi ex mea ⁸⁵ non
 concedunt: scilicet quia imagines ⁸⁶ non habeo, &
 quia

---

⁶⁹ qui non aliunde acceperunt nobilitatem suam, nisi ex sola virtute. ⁷⁰ integritatis. ⁷¹ pericula. ⁷² consularum accepti. ⁷³ per superbiam. ⁷⁴ profecto illi decipiuntur. ⁷⁵ ob ignaviam suam. ⁷⁶ per plurimam partem orationis suae. ⁷⁷ quod tamen longe aliter se habet. ⁷⁸ est. ⁷⁹ ornamentum. ⁸⁰ latere. ⁸¹ malorum meorum gloriam ego quidem ostendere non possum. ⁸² adpellare in gloriam. ⁸³ nobiles in me. ⁸⁴ falso adsumunt. ⁸⁵ virtute. ⁸⁶ maiores nobiles.

quia mihi noua nobilitas est: quam ⁸⁷ certe pep-
 ruisse melius est, quam acceptam corripuisse. Equi ²⁶
 dem ego non ignoro, si iam mihi respondere velint,
 abunde illis facundam & compositam ⁸⁸ oratio-
 nem fore. Sed in maximo vestro beneficio, cum
 omnibus locis me vosque ⁸⁹ maledictis lacerent,
 non placuit reticere, ne quis modestiam in consci-
 entiam duceret ⁹⁰. Nam me quidem ex animi ²⁷
 sententia ⁹¹ nulla oratio laedere potest. Quippe
 vera ⁹² necesse est bene praedicet ⁹³: falsam ⁹⁴
 vita moresque mei superant. Sed quoniam vestra ²⁸
 consilia accusantur, qui mihi summum honorem &
 maximum negotium imposuistis: etiam atque et-
 iam reputate, num id poenitendum ⁹⁵ sit? Non ²⁹
 possum, fidei ⁹⁶ causa, imagines, neque triumphos,
 aut consulatus maiorum meorum ostentare: at, si
 res postulet, hastas, vexillum, phaleras ⁹⁷, alia
 dona militaria, praeterea cicatrices aduerso corpo-
 re ⁹⁸. Haec sunt meae imagines, haec nobilitas, ³⁰
 non haereditate relicta ⁹⁹, ut illa illis ¹⁰⁰, sed
 quae ego plurimis meis laboribus & periculis
 quaesui ¹⁰¹. Non sunt composita ¹⁰² verba mea. ³¹

K 2

Pa-

⁸⁷ nobilitatem. ⁸⁸ elegantem. ⁸⁹ me & simul etiam
 vos. ⁹⁰ ne quis putet, quasi, si ego taceam, consiliis sim
 criminum. ⁹¹ ut ego plane persuadeor. ⁹² si oratio ta-
 lis vera est. ⁹³ de me. ⁹⁴ orationem. ⁹⁵ num ideo ho-
 noris mihi oblatis vis possit poenitere. ⁹⁶ der Versiche-
 rung wegen, ad confirmandam & ostendendam nobi-
 litatem meam. ⁹⁷ Pferdeshmuck ⁹⁸ in pectore osten-
 tare possum. ⁹⁹ quae ego non accepi ex haereditate pa-
 rentum meorum. ¹⁰⁰ quemadmodum nobiles accepe-
 runt talia a suis parentibus. ¹⁰¹ acquisiui. ¹⁰² elegan-
 ter.

Parum id facio ¹⁰³. *Ipsa se virtus satis ostendit:*
illis ¹⁰⁴ *artificio* ¹⁰⁵ *opus est, uti turpia facta ora-*
³²*tionem* ¹⁰⁶ *tegant. Neque litteras Graecas didi-*
ci: parum placebat ¹⁰⁷ *eas discere, quippe quae*
³³*ad virtutem* ¹⁰⁸ *doctoribus nihil profuerunt. At il-*
la multo optima reip. doctus sum ¹⁰⁹: *hostes ferire,*
praesidia agitare, nihil metuere, nisi turpem fa-
nam, hiemem & aestatem iuxta ¹¹⁰ *patri, huius re-*
quiescere, eodem tempore inopiam & laborem tole-
³⁴*rare* ¹¹¹. *His ego praeceptis milites hortabor: neque*
illos arte colam, me opulenter ¹¹²; *neque glori-*
am meam laborem illorum faciam ¹¹³. *Hoc est utile,*
³⁵*hoc civile* ¹¹⁴ *imperium. Namque, cum tute* ¹¹⁵
per molliem ¹¹⁶ *agas, exercitum supplicio* ¹¹⁷ *co-*
gere, hoc est, dominum, non imperatorem esse.
³⁶*Haec atque talia maiores vestri faciundo* ¹¹⁸, *se-*
³⁷*que remque publicam celebravere. Quae nobili-*
tas freta, ipsa dissimilis moribus ¹¹⁹, *nos illorum*
¹²⁰ *aemulos contemnit, & omnes honores, non ex-*
me.

---

¹⁰³ talia ego non soleo curare. ¹⁰⁴ nobilibus. ¹⁰⁵ artificiosa oratione. ¹⁰⁶ eleganti. ¹⁰⁷ nolui. ¹⁰⁸ fortitudinem, *Uolverhalten*. ¹⁰⁹ haec didici, quae longe utiliora sunt reipublicae. ¹¹⁰ perinde, pari modo ac iure. ¹¹¹ perferre. ¹¹² neque mihi acquiram divitias. ¹¹³ neque ex illorum labore ego otiosus quaeram gloriam. ¹¹⁴ sic decet regi civem. ¹¹⁵ cuius. ¹¹⁶ delicate ac molliiter. ¹¹⁷ per varia supplicia. ¹¹⁸ dum efficiunt. ¹¹⁹ dum plane alios habet mores a maioribus suis. ¹²⁰ maiorum.

merito, sed quasi debitos, a vobis repetit ¹²¹. Cae-38
 rerum homines superbissimi procul ¹²² errant.
 Maiores eorum omnia, quae licebat ¹²³, illis reli-
 quere, diuitias, imagines ¹²⁴, memoriam sui prae-
 clavam, virtutem non relinquere; neque pote-
 rant ¹²⁵. Ea sola neque datur dono, neque acci-39
 pitur. Sordidum me ¹²⁶ & incultis ¹²⁷ moribus
 aiunt; quia parum scite ¹²⁸ conuiuium exorno,
 neque histrionem ullum, neque pluris ¹²⁹ pretii co-
 quum, quam villicum, habeo: quae mihi lubet
 consteri ¹³⁰, Quiritas. Nam & ex parente meo40
 & ex aliis sanctis ¹³¹ viris ita accepi: munditias
 mulieribus, viris laborem conuenire, omnibusque
 bonis oportere plus gloriae, quam diuitiarum ¹³²
 esse; arma, non suppellectilem, decori esse ¹³³.
 Quin ergo, quod iuvat ¹³⁴, quod carum aestu-41
 mant, id semper faciant: ament, potent; ubi
 adolescentiam habuere, ibi senectutem egant, in
 conuiuiis, dediti ventri ¹³⁵, & turpissimae parti
 corporis: sudorem, puluerem & alia talia relin-
 quant nobis, quibus illa epulis incurdiora sunt ¹³⁶.
 Verum non ita est. Nam, ubi se flagitiis dedeco-42
 rauere turpissimi viri, bonorum praemia ¹³⁷ ere-

K 3

ptum

121 postulat. 122 longissime a vero aberrant. 123 quae
 potuerunt. 124 nobilitatem generis. 125 illam poste-
 ris suis relinquere. 126 esse. 127 horridis 128 elegan-
 ter. 129 maioris. 130 haec omnia in me esse sponte mea
 confiteor. 131 honestis. 132 & quod boni viri plus
 gloriae habere debeant, quam diuitiarum. 133 viris. 134
 delectat illos. 135 voluptati. 136 qui haec omnia longe
 pluris aestimant us, quam delicatissima conuiuia. 137 ea
 praemia honorum, quae debentur bonis viris.

s. 105
 B for-
 longe
 ac iu-
 uitas.
 priam.
 molli-
 e. 119
 o ma

43ptum eunt 138. Ita iniustissime 139 luxuria &
 ignavia, pessimae artes, illis, qui coluere 140 eas,
 nihil officunt 141, reip. innoxiae cladi sunt. Nunc,
 44quoniam illis, quantum mores mei, non illorum 142
 flagitia, poscebant, respondi; pauca de rep. lo-
 45quar. Primum omnium de Numidia bonum
 habete animum, Quirites. Nam quae ad hoc
 tempus Iugurtham tutata 143 sunt, omnia re-
 mouistis, auaritiam, imperitiam, superbiam.
 Dein exercitus ibi est locorum sciens 144, sed me-
 46bercule magis strenuus, quam felix. Nam ma-
 gna pars eius auaritia 145 aut temeritate ducum
 47attrita est 146. Quamobrem vos, quibus milita-
 ris 147 aetas est, adnitemini mecum, & capeffe-
 re 148 temp. neque quemquam ex calamitate alio-
 rum, aut imperatorum superbia metus cepe-
 rit 149. Ego met in agmine, in praelio consultor
 idem 150, & socius periculi vobiscum adero;
 meque vosque in omnibus rebus iuxta ge-
 48ram 151. Et profecto, diis iuuantibus, omnia ma-
 zura 152 sunt, victoria, praeda, laus: quae si du-
 bia aut procul essent, tamen omnes bonos reip. sub-
 49venire 153 decet. Etenim nemo ignavia 154 im-
 mor-

138 student eripere. 139 per summam iniuriam. 140
 amant. 141 nullum adferunt damnum. 142 nobilium.
 143 defenderunt, securum praestiterunt. 144 peritus.
 145 per auaritiam. 146 debilitata. 147 qui aetatem ha-
 betis aptam ad militaria officia. 148 curam gerite reipub-
 licae. 149 capiat, terreat. 150 ego ipse consiliarius ero.
 151 & vos non aliter tractabo, quam memet ipsum. 152
 iam parata sunt. 153 auxilio esse. 154 ex ignavia, per
 & propter ignauiam suam.

mortalis factus: neque quisquam parens ¹⁵⁵ liberis
¹⁵⁶, ut aeterni forent, optavit: magis ¹⁵⁷, ut boni
honestique vitam ¹⁵⁸ exigerent. Plura dicerem, ⁵⁰
Quirites, si timidis virtutem verba adderent. Nam
strenuis ¹⁵⁹ abunde dictum ¹⁶⁰ puto.

¹⁵⁵ pater. ¹⁵⁶ suis. ¹⁵⁷ id optavit potius. ¹⁵⁸ suam.
¹⁵⁹ fortibus viris. ¹⁶⁰ satis iam dictum esse a me.

CAPVT LXXXVI.

HViuscemodi oratione habita, Marius post- ¹
quam plebis animos arrectos ² videt, prope-
re ³ commeatu, stipendio, armis, aliisque vtilli-
bus ⁴ naues onerat: cum his A. Manlium lega-
tum ⁵ proficisci iubet. Ipse interea milites scri- ²
bere ⁶ non more maiorum, neque ex classibus ⁷,
sed uti cuiusque lubido ⁸ erat, capite censos ⁹ ple-
rosque. Id factum ⁹ alii inopia bonorum ¹⁰, ³
alii per ambitionem consulis memorabant,
quod ¹¹ ab eo genere ¹² celebratus auctusque ¹³

K 4 erat,

¹ Confirmatos, alacres. ² sine mora. ³ ad bellum
necessariis. ⁴ General-Lieutenant. ⁵ werben, colligere.
⁶ tota ciuitas Romana erat distributa in certas centurias
& classes, non male tamen dices, si intelligas hunc locum
ita, quasi ex classariis seu remigibus etiam collecti sint mi-
lites, quippe quod factum esse aliquando ac saepius, ex
Suetonio patet. ⁷ pro voluntate cuiusque. ⁸ qui ob re-
nuitatem rei familiaris non aere seu pecunia, sed capite
censebantur, vno verbo, pauperes. ⁹ esse. ¹⁰ ob ino-
piam bonorum & honestorum virorum, qui noluerunt cum
Mario ad id bellum proficisci. ¹¹ quoniam. ¹² paupe-
rum. ¹³ ad Consulatum promotus.

a &
eas,
Iunc,
142
lo-
onui
hoc
re-
iam.
me-
ma-
ucum
itita-
pess.
alio.
cepe-
sultor
dero ;
ge-
ania.
si du-
sub-
im-
mor-
140
ilium.
eritus.
in ha-
reipu-
us ero.
152
per

erat. & homini ¹⁴ potentiam quaerenti egentissimus quisque opportunissimus ¹⁵, cui neque sua ¹⁶ curae (quippe quae nulla sunt) & omnia cum ⁴ pretio ¹⁷ honesta videntur. Igitur Marius cum aliquanto maiore numero, quam decretum erat, in Africam profectus, paucis diebus Uticam advehitur. Exercitus ei traditur a P. Rutilio legato ⁵ to. Nam Metellus conspectum ¹⁸ Marii fugerat; ne videret ea, quae audita ¹⁹ animus ²⁰ tollerare nequiuerat.

¹⁴ Mario. ¹⁵ maxime idoneus visus sit. ¹⁶ negotia. ¹⁷ si modo praemium aliquod proponatur. ¹⁸ praesentiam. ¹⁹ haecenus audita. ²⁰ Metelli.

CAPVT LXXXVII.

¹ Sed consul ¹, expletis legionibus cohortibusque auxiliariis, in agrum fertilem & praeda onustum ² proficiscitur. Omnia ibi capta militibus donat: dein castella, & oppida natura ³ & viris ⁴ parum munita adgreditur: praelia multa, caeterum alia leuia ⁵ aliis locis facere ⁶. ² Interim noui milites sine metu pugnae adesse ⁷: videre ⁸ fugientes ⁹ capi aut occidi; fortissimum quemque tutissimum ¹⁰: armis libertatem, patriam parentesque, & alia omnia tegi ¹¹, gloriam ³ atque diuitias quaeri ¹². Sic breui spatio ¹³ no-
vi

¹ Marius. ² vbi multa praeda erat. ³ a natura. ⁴ militibus, praesidiis. ⁵ praelia. ⁶ coepit Marius. ⁷ coeperunt adesse praeliis. ⁸ viderunt. ⁹ hostes. ¹⁰ esse. ¹¹ defendi posse. ¹² acquiri posse. ¹³ temporis.

vi veteresque coaluere ¹⁴, & virtus omnium aequalis facta ¹⁵. At reges ¹⁶ vbi de aduentu Marri cognouerunt, diuersi in locos difficiles ¹⁷ abeunt. Ita Iugurthae placuerat, speranti, mox effusos ¹⁸ hostes inuadi posse; Romanos, sicuti ple-rosque ¹⁹, remoto metu, laxius licentiusque futuros ²⁰.

¹⁴ ad vnam consuetudinem venerunt. ¹⁵ est. ¹⁶ Bocchus & Iugurtha. ¹⁷ ad quos difficilis erat aditus. ¹⁸ dispersos passim. ¹⁹ alios homines. ²⁰ luxuriosam vitam & per licentiam acturos esse.

CAPVT LXXXVIII.

Metellus interea Romam profectus, contra ¹ spem suam laetissimis animis excipitur, plebi patribusque ¹, postquam inuidia ² decesserat, iuxta carus. Sed Marius impigre prudenter- ² que suorum & hostium res pariter attendere ³; cognoscere quid boni ⁴ vtrisque, aut contra ⁵ esset: explorare itinera regum; consilia, & insidias eorum anteuenire, nihil apud se remissum ⁶, neque apud illos tutum ⁷ pati. Itaque & Gae- ³ tulos, & Iugurtham, ex sociis nostris praedas a- gentes ⁸, saepe adgressus in itinere fuderat ⁹, ipsumque regem haud procul ab oppido Circa ar-
 K 5 mis

¹ Senatoribus. ² odium. ³ obseruare coepit. ⁴ vsile. ⁵ damnosum. ⁶ nihil luxuriosum aut otiosum. ⁷ esse, nullam quietem ac defensionem concedebat hostibus, suis militibus autem nec vllam licentiam nec luxuriam. ⁸ qui agebant praedas. ⁹ prostrauerat.

4 mis exuerat ¹⁰. Quae postquam gloriosa modo, neque belli patrandi cognouit ¹: statuit vrbes, quae viris aut loco ¹² pro hostibus ¹³ & aduersum ¹⁴ se opportunissimae erant, singulas circumuenire ¹⁵: Ita Iugurtham aut praesidiis nudatum ¹⁶ iri, si ea ¹⁷ pateretur, aut praelio certaturum ¹⁸. Nam Bocchus nuncios saepe ad eum ¹⁹ miserat, velle ²⁰ populi Rom. amicitiam, ne ⁶ quid ab se hostile timeret ²¹. Id simulauerintne ²², quo improuisus grauior accederet ²³, an mobilitate ²⁴ ingenii pacem atque bellum mutare solitus ²⁵, parum exploratum est.

¹⁰ priuauerat. ¹¹ cum ore latelligeret Marius, talia praelia adferre quidem gloriam, sed per ea bellum non posse confici. ¹² loci situ. ¹³ utiles hostibus. ¹⁴ contra. ¹⁵ oppugnare. ¹⁶ nulla amplius praesidia habiturum esse. ¹⁷ id, eas oppugnationes. ¹⁸ esse. ¹⁹ Marius. ²⁰ se. ²¹ Marius. ²² an Bocchus ita dixerit ex simulatione. ²³ vt improuisus eo maiori impetu offerat adgredi Romanos. ²⁴ ex inconstantia. ²⁵ Bocchus. ²⁶ non satis scio, id affirmare quidem non possum.

CAPVT LXXXIX.

1 Sed consul ¹, vti statuerat, oppida castellaque munita adire ², partim vi, alia metu, aut praemia ostentando, auertere ab hostibus. Ac primo mediocria ³ gerebat, existumans Iugurtham ob suos tutandos in manus venturum ⁴.
2 Sed vbi illum procul abesse, & aliis negotiis intenten-

¹ Marius. ² oppugnare coepit. ³ er ließ es nur gemächlich gehen. ⁴ venturum esse ad praelium.

tentum 5 accepit; maiora, & magis aspera 6 ad-
 gredi tempus visum est. Erat inter ingentes so- 4
 litudines oppidum magnum atque valens 7, no-
 mine Capsa: cuius conditor 8 Hercules Libys
 memorabatur. Eius ciues apud Iugurtham im-
 munes 9, leui 10 imperio, & ob ea fidelissimi ha-
 bebantur, muniti aduersum hostes non moeni-
 bus modo, & armis atque viris, verum etiam
 multo magis locorum asperitate 11. Nam prae- 5
 ter oppido propinqua 12, alia 13 omnia vasta, in-
 culta, egentia aquae 14, infesta 15 serpentibus:
 quarum vis 16, sicut omnium ferarum, inopia 17
 cibi acrior 18: ad hoc 19, natura serpentium ipsa
 perniciosa, siti 20 magis, quam alia re accendi-
 tur 21. Eius 22 potiundi Marium maxima cupi- 6
 do inuaserat, cum propter usum 23 belli, tum quia
 res aspera 24 videbatur: & Metellus oppidum
 Thalam magna 25 gloria ceperat, haud dissimi-
 liter 26 situm munitumque: nisi quod apud Tha-
 lam non longe a moenibus aliquot fontes erant.
 Capsenses vna modo, atque ea intra oppidum 7
 K 6 iugi

5 occupatum esse. 6 difficilia. 7 potens. 8 auctor,
 exstructor. 9 strenuus. 10 leni tractabantur, regebantur,
 imperio. 11 difficultate. 12 praeter ea loca, quae pro-
 pinqua erant oppido. 13 reliqua loca. 14 vbi nulla erat
 aqua. 15 oppleta. 16 morsus. 17 ob inopiam alimentorum.
 18 vehementior est. 19 praeterea. 20 per sitim.
 21 ad furorem, ad morsus venenatos. 22 oppidi. 23 v-
 stilitatem. 24 difficillima. 25 cum. 26 eodem modo.

iugi aqua, cetera pluuiâ vtebantur ²⁷. Id ibique, & in omni Africa, quae procul a mari incultius agebat ²⁸, eo facilius tolerabatur ²⁹, quia Numidae plerumque lacte & ferina carne vescerentur, & neque sale ³⁰, neque alia gulae irritamenta ³¹ quaerebant. Cibus illis aduersum ³² famam & fitim, non libidini ³³ neque luxuriae erat.

²⁷ Capsenses in oppido suo vnam tantum eamque perennem aquam habebant, caeterum vtebantur aqua pluuiali. ²⁸ non ita frequenter habitabatur. ²⁹ perferri poterat. ³⁰ Saltz. ³¹ per quae irritatur fitis. ³² contra. ³³ ad libidinem aut voluptatem.

CAPVT XC.

Igitur consul ¹ omnibus exploratis, credo diis ² frerus, (nam contra tantas difficultates consilio ³ satis prouidere non poterat: quippe etiam frumenti inopia ⁴ tentabatur, quod ⁵ Numidae pabulo pecoris magis, quam aruo ⁶ student, &, quodcumque natum ⁷ fuerat, iussu regis in loca munita contulerant: ager autem aridus, frugum ⁸ vacuus ea tempestate: nam aestatis extremum ⁹ erat) tamen pro rei copia ¹⁰ satis prouidenten-

---

¹ Marius. ² auxilio deorum. ³ per prudentiam humanam. ⁴ per inopiam frumenti vexabatur, affligebatur. ⁵ quoniam. ⁶ agriculturae. ⁷ procreuerat in agris. ⁸ frumenti erat vacuus illo tempore. ⁹ extremum tempus. ¹⁰ *so gut als man es haben kunte.*

denter exornat¹¹: pecus omne, quod superiori-
 bus diebus praeda fuerat, equitibus auxiliariis a-
 gendum¹² attribuit: A. Manlium legatum cum
 cohortibus expeditis ad oppidum *Laves*, vbi sti-
 pendium¹³ & commeatum locauerat, ire iubet:
 dicitque, se praedabundum¹⁴ post paucos dies
 eodem venturum¹⁵. Sic incepto¹⁶ suo occul- 2
 tato, pergit¹⁷ ad flumen Tanaim.

¹¹ exercitum suum instruit etiam frumento. ¹² colli-
 gendum. ¹³ die *Kriegs-Casse*. ¹⁴ quasi agere vellet praed-
 as. ¹⁵ esse. ¹⁶ consilio. ¹⁷ proficiscitur Marius.

CAPVT XCI.

C Aeterum in itinere quotidie pecus exercitui 1
 per centurias, item turmas, aequaliter di-
 stribuerat; & ex coriis¹ vtres² vt fierent³,
 curabat: simul & inopiam frumenti lenire⁴,
 & ignaris omnibus⁵, parare⁶, quae mox vsui
 forent: denique sexto die, cum ad flumen ven-
 tum est, maxima vis vtrium effecta⁷. Ibi ca- 2
 stris leui⁸ munimento positis, milites cibum
 capere, atque, vt simul cum occasu solis adgre-
 derentur⁹, paratos esse iubet: omnibus sar-
 cinis abiectis, aqua modo seque¹⁰ & iumenta
 onerare¹¹. Dein, postquam tempus visum¹², 3

K 7

ca-

¹ Ex corlo. ² *VVasser-Schlaeuche*. ³ vt conficeren-
 tur. ⁴ leuare. ⁵ & cum nemo eius consilium sciret. ⁶
 coepit omnia. ⁷ magna copia eiusmodi vtrium ex corio
 fuit facta. ⁸ *geringe Verschanzung*. ⁹ iter. ¹⁰ mili-
 tes. ¹¹ *bepacken*. ¹² fuit.

castris egreditur, noctemque totam, itinere facto, confedit: idem proxima ¹³ facit. Dein tertia multo ante lucis aduentum ¹⁴ peruenit in locum tumultuosum ¹⁵, ab Capsa ¹⁶ non amplius duum ¹⁷ millium ¹⁸ interuallo: ibique, quam occultissime ⁴ me potest, cum omnibus copiis operitur ¹⁹. Sed, vbi dies coepit ²⁰; & Numidae, nihil hostile metuentes, multi oppido egressi, repente omnem equitatum, & cum his velocissimos ²¹ pedites cursu tendere ²² ad Capsam, & portas obsidere iubet; deinde ipse intentus ²³ prope sequi, ⁵ neque milites praedari sinere ²⁴. Quae postquam oppidani cognouere; res trepidae, metus ingens, malum ²⁵ improuisum, ad hoc pars ciuium extra moenia in hostium potestate, coegere ²⁶, vti deditionem facerent. Caeterum oppidum incensum ²⁷. Numidae puberes ²⁸ intercepti, alii ²⁹ omnes venundati, praeda militibus ⁷ diuisa ³⁰. Id facinus contra ius belli non auaritia ³¹, neque scelere consulis ³² admissum ³³; sed quia locus Iugurthae opportunus, nobis aditu difficilis, genus hominum mobile ³⁴, infidum, ante neque beneficio, neque metu coercitum ³⁵.

CA.

¹³ nocte. ¹⁴ ante ortum diel. ¹⁵ vbi multi tumultu erant. ¹⁶ vrbe. ¹⁷ duorum. ¹⁸ passuum. ¹⁹ expectat, commoratur. ²⁰ exoriri ²¹ expeditissimos. ²² celeriter currere. ²³ alacri studio. ²⁴ neque concedebat, vt milites agerent praedam. ²⁵ calamitas. ²⁶ haec omnia effecerunt, coegerunt incolas. ²⁷ fuit. ²⁸ iuuentus Numidarum. ²⁹ reliqui ciues. ³⁰ fuit distributa. ³¹ ex. ³² Marit. ³³ fuit. ³⁴ inconstans. ³⁵ quod antea neque per beneficia neque per metum poterat in officio contineri.

CAPVT XCII.

Postquam tantam rem Marius sine vlllo suo-
 rum incommodo ¹ patrauit ², magnus &
 clarus antea, maior atque clarior haberi ³ coe-
 pit. Omnia non bene consulta in virtutem ⁴
 trahebantur ⁵. Milites modesto imperio habi-
 ti ⁶, simul & locupletes, ad coelum ferre ⁷: Nu-
 midae magis, quam mortalem ⁸, timere ⁹: po-
 stremo focii, atque hostes credere ¹⁰: illi ¹¹ aut
 mentem diuinam esse, aut deorum nutu ¹² cun-
 cta portendi ¹³. Sed consul, vbi ea res bene ³
 euenit, ad alia oppida pergit ¹⁴, pauca repugnans
 tibus Numidis capit ¹⁴, plura, deserta ¹⁵ pro-
 pter Capsensium miserias ¹⁶, igni corrumpit ¹⁷:
 luctu atque caede omnia complentur. Deni ⁴
 que multis locis potitus ¹⁸, ac plerisque exerci-
 tu incruento ¹⁹ aliam rem adgreditur ²⁰, non
 eadem asperitate, qua Capsensium ²¹, caeterum
 haud secus ²² difficilem. Namque haud longe ⁵
 a flu-

1 Detrimeto, damno. 2 perfecit. 3 aestimari. 4
 & quicquid Marius etiam absque prudenti consilio sus-
 ceperat, id omne interpretabantur esse virtutem. 5
 tractati a Mario. 6 summo opere coeperunt laudare Ma-
 rium. 7 tanquam aliquem Deum. 8 coeperunt Ma-
 rium. 9 in eam opinionem adducti fuerunt. 10 Mario.
 11 oraculis. 12 indicari. 13 proficiscitur. 14 in pau-
 cissimis oppidis, quae occupabat Marius, defendebant se
 Numidae. 15 quae deserta erant. 16 propter miserias,
 in quas inciderant Capsenses. 17 combussit. 18 cum
 Marius multa loca occupasset. 19 sine damno exercitus
 sui. 20 suscipit. 21 vbi non tam multa erat difficultas,
 quam in oppugnatione urbis Capsae. 22 pariter tamen,
 haud minus.

a flumine Mulucha, quod Iugurthae Bocchique regnum disiungebat ²³, erat inter caeteram planitiem mons faxeus. mediocri castello ²⁴, satis patens, immensum editus ²⁵, vno perangusto aditu relicto: nam omnia natura ²⁶, velut opere, atque consulto ²⁷, praecipue ²⁸. Quem locum Marius, quod ²⁹ ibi regis thesauri erant, summa vi capere intendit: sed ea res sorte ³⁰, quam consilio melius gesta ³¹. Nam castello ³² virorum ³³ atque armorum satis magna vis ³⁴, & frumenti ³⁵, & fons aquae: aggeribus, turribusque, & aliis machinationibus ³⁶ locus importunus ³⁷. Iter castellorum ³⁸ angustum admodum vtrimque ³⁹ praecipuum. Vineae ⁴⁰ cum ingenti periculo frustra agitabantur: nam cum eae paullo processerant, igni aut lapidibus corrumpebantur. Milites neque pro opere ⁴¹ consistere, propter iniquitatem ⁴² loci, neque inter vineas sine periculo administrare ⁴³: optimus quisque cadere ⁴⁴, aut sauciari, caeteris metus augeri.

CA-

23 diuidebat. 24 in quo medioere castellum erat. 25 altissimus. 26 a natura. 27 de industria. 28 iach. 29 quoniam. 30 per casum fortuitum. 31 fuit. 32 in. 33 militum praesidiatorum. 34 copia erat. 35 erat etiam in eo copia frumenti. 36 bellicis. 37 minus opportunus ad agendas machinas bellicas. 38 eorum, qui in castello erant. 39 gar schmal auf beyden Seiten, und unten verhauen. 40 Sturm-Daecker. 41 ad has machinas. 42 incommoditatem. 43 res suas agere potuerunt. 44 coepit.

CAPVT XCIII.

AT Marius, multis diebus & laboribus con-
 sumtis, anxius trahere ¹ cum animo suo,
 omitteretne inceptum, quoniam frustra erat,
 an fortunam opperiretur ², qua saepe prospere
 vsus fuerat. Quae cum multos dies noctes-
 que aestuans ³ agitaret ⁴ forte quidam *Ligur* ⁵,
 ex cohortibus auxiliariis miles gregarius, castris ⁶
 aquarum ⁷ egressus, haud procul ab latere ca-
 stelli, quod aduersum ⁸ praeliantibus erat,
 animaduertit inter saxa repentes ⁹ cochleas:
 quarum cum vnā atque alteram, dein plu-
 res pereret ¹⁰, studio legundi ¹¹ paullatim pro-
 pe ad summum ¹² montis egressus est. Vbi ³
 postquam solitudinem intellexit, more huma-
 nae cupidinis ignara visundi ¹³ animum vor-
 tit ¹⁴. Et forte in eo loco grandis ilex ¹⁵ coa-
 luerat ¹⁶ inter saxa, paullulum modo prona ¹⁷,
 dein flexa: atque aucta in altitudinem, quo
 cuncta gignentium natura fert ¹⁸, cuius ¹⁹ ra-
 mis modo, modo eminentibus saxis nifus Li-
 gur,

¹ Dubitare coeplit. ² expectaret. ³ in magna animi
 anxietate. ⁴ secum expenderet. ⁵ ex Liguria oriun-
 dus. ⁶ ex. ⁷ *VVasser zu schöpfen*. ⁸ e regione prae-
 liantium seu oppugnantium. ⁹ *kriechende Schne-
 cken*. ¹⁰ quaereret. ¹¹ colligendi cochleas. ¹² locum
¹³ ea videndi, quae ipsi erant ignota. ¹⁴ attendit. ¹⁵
Stein - Eiche. ¹⁶ procreuerat. ¹⁷ *vor sich hin neigend*.
¹⁸ ad quam solent proferri ea omnia, quae a natura gi-
 gnantur. ¹⁹ ilicis.

- gur, castelli planitiem perferibit; quod cuncti
 5 Numidae intenti praeliantibus aderant ²⁰. Ex-
 ploratis omnibus, quae mox vsui fore ducebat ²¹,
 eodem ²² regreditur, non temere ²³, vt adscen-
 6 derat, sed tentans omnia, & circumspectans. Ita-
 que Marium propere adit, acta edocet ²⁴, hortatur,
 ab ea parte, qua ipse descenderat, castellum
 tentet ²⁵: pollicetur sese ²⁶ itineris periculique
 7 ducem. Marius cum Ligure promissa eius cog-
 nitum ex praesentibus ²⁷ misit: quorum, vti
 cuiusque ingenium erat ²⁸, ita rem difficilem aut
 facilem ²⁹ renunciauere. Consulis animus ta-
 8 men paullulum arrectus ³⁰. Itaque ex copia
 tubicinum, & cornicinum ³¹, quinque numero,
 quam velocissimos delegit, & cum his, praesidio
 qui forent ³², quatuor centuriones: omnesque
 Liguri parere ³³ iubet: & ei negotio ³⁴ proximum
 diem constituit.

CA.

---

20 quoniam cuncti Numidae expectauerant in muris adgressum praeliantium. 21 quae putabat Ligur posse utilia esse. 22 ad viam suam. 23 sine attentione. 24 narrat, quid actum a se fuerit. 25 adgredi, oppugnare. 26 fore. 27 misit aliquos ex praesentibus, qui cognoscerent promissa Liguris. 28 nach eines ieden Gemüth und Sinn. 29 esse. 30 fuit ad spem. 31 qui cornu canebant. 32 das Commando haben sollten. 33 obedire. 34 perficiendo.

CAPVT XCIV.

SEd vbi ex praecepto tempus visum ¹, paratis ¹
 compositisque omnibus, ad locum pergit ².
 Caeterum illi, qui centuriis praecerant praedocti
 ab duce, arma ornatumque ³ mutauerant, capite
 atque pedibus nudis, vti prospectus nisusque ⁴
 per saxa facilius foret: super terga gladii & scu-
 ta ⁵; verum ea Numidica ⁶, ex coriis ⁷, ponderis ⁸
 gratia: simul &, offensa quo lenius streperent ⁹.
 Igitur praegrediens ¹⁰ Ligur, saxa, & si quae ve-
 tustate radices eminebant ¹¹, laqueis vinciebat ¹²,
 quibus ¹³ alleuati milites facilius adscenderent:
 interdum timidos insolentia ¹⁴ itineris leuare ¹⁵
 manu: vbi paullo asperior adscensus erat, sin-
 gulos prae se inermes mittere; dein ipse cum il-
 lorum armis sequi, quae dubia nisui videban-
 tur ¹⁶, potissimum tentare ¹⁷: ac saepius eadem
 adscendens, ac descendens, dein statim digredi-
 ens, caeteris audaciam addere ¹⁸. Igitur diu ³
 multumque fatigati, tandem in castellum perue-
 niunt, desertum ab ea parte: quod ¹⁹ omnes, sic-
 ut

1 Fuit. 2 proficiscitur. 3 vestes suas. 4 das Anstemen und Aufsteigen. 5 erant posita, pendebant. 6 iussit, vt haec arma vestesque fierent ex more Numidarum. 7 facta. 8 leuioris. 9 & si arma forte alicubi ad lapides alliderentur, ne grandem strepitum facerent. 10 antecedens. 11 & si quae radices prominebant ob vetustatem. 12 illas radices. 13 laqueis. 14 quia talis modi itineris non erant adfueti. 15 coepit. 16 vbi videbatur, quod milites non possent satis niti. 17 ipse primus potissimum haec loca tentauit. 18 coepit. 19 quoniam omnes praesidiarii.

ut aliis diebus, aduersum hostes ²⁰ aderant ²¹. Marius, ubi ex nunciis, quae Ligur egerat ²², cognouit, quamquam toto die intentos praelio Numidas habuerat, tum vero cohortatus milites ²³, & ipse extra vineas egressus testudine acta succedere ²⁴, & simul hostem tormentis ²⁵ sagittarum ⁴ rursusque, & funditoribus eminus terrere ²⁶. At Numidae, saepe antea vineis Romanorum subuersis, item incensis, non castelli moenibus sese tutabantur: sed pro muro ²⁷ dies noctesque agitare ²⁸; maledicere ²⁹ Romanis, ac Mario uerborum ³⁰ obiectione, militibus nostris Iugurthae seruitium minari; secundis rebus feroces esse ³¹.

5 Interim, Romanis omnibus, hostibusque praelio intentis, magna vi utrimque pro gloria atque imperio his ³², illis ³³ pro salute ³⁴ certantibus, repente a tergo signa cauere ³⁵: ac primo mulieres, & pueri, qui visum ³⁶ processerant, fugere ³⁷, deinde, uti quisque muro proximus erat, postremo cuncti armati, inermesque ³⁸. Quod ubi accidit, eo acrius Romani instare ³⁹, fundere ⁴⁰, ac ple-

---

20 Romanos. 21 ad muros. 22 quae acta essent ab Ligure. 23 suos. 24 per actam ad muros testudinem adscendere coepit. 25 machinis bellicis. 26 hostem coepit. 27 ante murum. 28 vigilare, castra habere. 29 *schimpffen auff die Römer*. 30 ignauiam, temeritatem, stultitiam. 31 & ferociam animi ostendebant in successu felici rerum suarum. 32 Romanis. 33 castellanis. 34 pro vita sua. 35 coeperunt. 36 qui processerant, ut viderent, quidnam adesset. 37 coeperunt. 38 aufugerunt. 39 hostibus coeperunt. 40 profigere hostem.

plerosque tantummodo fauciare, dein super occisorum corpora vadere, auidi gloriæ certantes murum petere 41; neque quemquam omnium præda morari 42. Sic forte 43 correcta 44 7 Marii temeritas gloriam exculpa 45 inuenit.

41 ad murum currere. 42 neque præda retinebat quemquam ab hoste insequendo. 43 casu fortuito. 44 emendata fuit. 45 imprudentia & temerario consilio.

CAPVT XCI.

CAeterum, dum ea res geritur, L. Sulla, quæstor, cum magno equitatu in castra venit, quod 1, ut ex Latio, & a sociis cogeret 2, Romæ relictus erat. Sed quoniam nos tanti viri res 3 2 admonuit, idoneum visum est, de natura 4 cultuque 5 eius paucis dicere. Neque enim alio loco de Sullæ rebus dicturi sumus: & L. Sisenna optime & diligentissime omnium, qui ea res dixere 6, persecutus 7, parum mihi libero ore locutus videtur 8. Igitur Sulla gentis patriciæ 9 3 nobilis fuit, familia 10 prope iam extincta maiorum igauia 11, litteris Græcis atque Latinis iuxta 12, atque doctissime eruditus, animo ingenti, cupidus voluptatum, sed gloriæ cupidior: otio luxurioso esse 13: tamen ab negotiis numquam

1 Quoniam Sulla. 2 colligeret equitatum. 3 occasio. 4 ingenio. 5 ac moribus. 6 qui scripserunt de rebus Sullæ. 7 narrans. 8 non videtur omnia dixisse ea qua decuit libertate. 9 ex gente patricia Romæ ortus. 10 eius fuit. 11 propter iguauiam. 12 pariter. 13 in otio erat luxuriosus.

quam voluptas remorata ¹⁴, nisi quod de vxore potuit honestius consuli ¹⁵: facundus, callidus, & amicitia ¹⁶ facilis: ad sumulanda negotia altitudo ¹⁷ ingenii incredibilis: multarum rerum, ac maxume pecuniae largitor: atque illi ¹⁸, felicifumo omnium ante ciuilem victoriam ¹⁹, nunquam super industriam fortuna fuit ²⁰: multique dubitauere, fortior, an felicior esset ²¹. Nam, postea quae fecerit ²², incertum habeo ²³, pudeat magis, an pigeat differere ²⁴.

¹⁴ fuit ipsum. ¹⁵ honestiorem vxorem potuisset sibi iungere. ¹⁶ in. ¹⁷ prudentia. ¹⁸ Sullae. ¹⁹ antequam in bello ciuili contra Marium victor esset. ²⁰ fortunam habuit in potestate. ²¹ Sulla. ²² in bello ciuili. ²³ non satis scio. ²⁴ enarrare.

CAPVT XCII.

Igitur Sulla, vti supra dictum est, postquam in Africam, atque in castra Marii cum equitatu venit, rudis¹ antea & ignarus belli, sollertissimus omnium in paucis tempestatibus ² factus est. Ad hoc milites benigne appellare ³: multis rogantibus, aliis per se ⁴ ipse dare: beneficia inuitus accipere ⁵, sed ea properantius ⁶, quam aes mutuum ⁷ reddere, ipse ab nullo repetere ⁸: magis id ⁹ laborare, vt illi ¹⁰ quam plurimi debe-

¹ Inexpertus. ² breui tempore. ³ adloqui solebat. ⁴ sponte sua. ⁵ ab aliis. ⁶ celerius. ⁷ pecuniam mutuo sumtam. ⁸ beneficium aut pecuniam. ⁹ in id. ¹⁰ vt sibi quam plurimi essent obstricti.

berent: ioca atque seria cum humillimis ¹¹ age-
 re. In operibus ¹², in agmine, atque ad vigiliis ³
 multus ¹³ adesse: neque interim, quod ambitio
 prava solet ¹⁴, consulis ¹⁵, aut cuiusquam boni
 famam laedere ¹⁶: tantummodo neque consilio
 neque manu priorem ¹⁷ alium pati: plerosque
 antevenire. Quibus rebus & artibus ¹⁸ breui ¹⁹ ⁴
 Mario militibusque carissimus factus ²⁰.

¹¹ etiam cum vilissimis hominibus. ¹² machinis, mu-
 nitionibus. ¹³ frequenter. ¹⁴ facere. ¹⁵ Marii. ¹⁶ per
 criminationes aut maledicta. ¹⁷ excellentiorem se. ¹⁸
 virtutibus. ¹⁹ tempore. ²⁰ fuit.

CAPVT XCVII.

AT Iugurtha postquam oppidum Capsam, ali- ¹
 osque locos munitos, & sibi utiles, simul &
 magnam pecuniam amiserat; ad Bocchum nun-
 cios mittit; quam primum in Numidiam co-
 pias adduceret: praelii faciendi tempus adesse ¹.
 Quem ² ubi cunctari accepit ³, dubium belli at- ²
 que pacis rationes trahere ⁴: rursus, ut antea,
 proximos eius donis corrumpit: ipsique Mau-
 ro ⁶ pollicetur Numidiae tertiam partem, si aut
 Romani Africa ⁷ expulsi, aut integris suis fini-
 bus ⁸, bellum compositum foret. Eo praemio ³
 illectus Bocchus cum magna multitudine Iugur-
 tham

¹ iam adesse illud tempus, quo praelium facere oppor-
 tunum possent cum Romanis. ² Bocchum. ³ audit Iu-
 gurtha. ⁴ eumque dubium adhuc esse, num bellum inci-
 peret, an vero pacem faceret servaretque. ⁵ Bocchi. ⁶
 Boccho. ⁷ ex. ⁸ salvis imperii sui finibus.

tham accedit. Ita, amborum 9 exercitu coniuncto, Marium iam in hiberna proficiscentem, vix decima parte die reliqua¹⁰ inuadunt¹¹, rati noctem, quae iam aderat, victis sibi munimento fore¹², & si vicissent, nullo impedimento¹³, quia locorum scientes¹⁴ erant: contra Romanis vtrumque casum¹⁵ in tenebris difficilior⁴ rem fore. Igitur, simul¹⁶ consul¹⁷ ex multis¹⁸ de hostium adventu cognouit, & ipsi hostes aderant: & prius quam exercitus aut instrui, aut sarcinas colligere¹⁹, denique, ante quam signum²⁰, aut imperium²¹ vllum accipere quiuisset, equites Mauri atque Gaetuli, non acie²², neque vlllo more praelii, sed cateruatim, vti quoque fors conglobauerat²³, in nostros incurrunt. Qui omnes trepidi improviso metu, attamen virtutis memores, aut arma capiebant, aut capientes alios²⁴ ab²⁵ hostibus defensabant: pars equos adscendere, obviam hostibus ire pugna latrocinio magis, quam praelio similis fieri²⁶, sine signis, sine ordinibus, equites pedites permixti, caedere alios, alios

9 Bocchi & Iugurthae. 10 cum vix decima pars diei adhuc reliqua esset. 11 adgrediuntur. 12 si vincerentur a Romanis, fore, vt per tenebras noctis tuti esse possent. 13 noctem sibi nullum impedimentum adferre posse. 14 periti. 15 siue vincerent, siue vincerentur. 16 simul ac. 17 Marius. 18 nuntiis. 19 die *Bägage einpacken*. 20 die *Losung*. 21 Ordre. 22 iusta. 23 vti casus fortuitus quemlibet cum aliis consociauerat. 24 aut alios, qui capiebant arma. 25 contra. 26 coepit.

os obruncare: multos contra aduersos ²⁷ acerrime pugnantes ab tergo circumuenire ²⁸: neque virtus, neque arma satis tegere ²⁹; quod ³⁰ hostes numero plures, & vndique circumfusi erant: denique Romani veteres, novique, & ob ea scientes belli, si quos locus aut casus coniunxerat, orbis facere ³¹: atque ita ab omnibus partibus simul tecti, & instructi hostium vim sustentabant.

²⁷ entgegen stehenden Feinde. ²⁸ circumdare coeperunt. ²⁹ poterant. ³⁰ quoniam. ³¹ in globum coire, & terga sibi inuicem, hostibus autem ora obuertere.

CAPVT XCVIII.

NEque in eo tamque aspero negotio Marius ¹ territus: aut magis, quam antea demisso animo ² fuit; sed cum turma sua, quam ex fortissimis magis, quam familiarissimis parauerat, vagari passim ³: ac modo laborantibus ³ suis succurrere, modo hostes, vbi confertissimi ⁴ obstiterant, invadere manu ⁵: consulere militibus, quoniam imperitare conturbatis omnibus non poterat. Iamque dies consumtus erat, cum tamen barbari nihil remittere ⁶; atque, vti reges praeceperant, noctem pro se ⁷ rati, acrius instare ⁸. Tum Marius ex copia rerum ⁹ consilium trahit:

¹ Territo animo fuit. ² coepit. ³ in periculo constitutis. ⁴ densissimi. ⁵ cum turma sua. ⁶ in praelio velent. ⁷ sibi vtilem fore. ⁸ premere Romanos coeperunt. ⁹ pro statu rerum.

L

hic¹⁰: atque, vti suis receptui locus esset¹¹, col-
 les duos propinquos inter se occupat; quorum
 in vno castris parum amplo¹², fons aquae ma-
 gnus erat: alter vsui opportunus¹³, qui magna
 parte editus¹⁴, & praeceps¹⁵, pauca munimenta
 4 quaerebat¹⁶. Caeterum apud aquam¹⁷ Sullam
 cum equitibus noctem agitare¹⁸ iubet. Ipse
 milites dispersos paulatim, neque minus ho-
 stibus conturbatis, in vnum¹⁹ contrahit: dein
 5 cunctos pleno gradu in collem subducit. Ita
 reges, loci difficultate coacti, praelio²⁰ deterren-
 tur: neque tamen suos longius abire sinunt, sed,
 vtroque colle multitudine²¹ circumdato, effusi
 6 confedere²². Dein, crebris ignibus factis, ple-
 rumque noctis²³ barbari more suo laetari²⁴, ex-
 sultare, strepere vocibus: & ipsi duces feroces²⁵,
 quod non fugere, ac pro victoribus agere²⁶.
 7 Sed ea cuncta Romanis ex tenebris²⁷, & editio-
 ribus locis facilia²⁸ visu, magnoque hortamento
 erant.

CA.

10 capit. 11 vt sui haberent aliquem locum, in quem
 possent sese recipere. 12 qui non satis magnus erat ad ca-
 stra facienda. 13 alter collis magis erat idoneus ad castra
 & belli utilitatem. 14 altus. 15 ineb. 16 requirebat.
 17 fontem illum. 18 vigilare, stationes habere. 19 loc-
 cum. 20 a continuando praelio. 21 per multitudinem
 suorum militum. 22 maxima castra fecerunt. 23 per plu-
 rimum noctis partem. 24 coeperunt. 25 erant. 26 quod
 videri volebant, non fugere, sed victoriam reportasse. 27
 noctu. 28 erant.

CAPVT XCIX.

Plurimum ¹ vero Marius imperitia ² hosti-
um confirmatus ³, quam maximum silen-
tium haberi iubet: ne signa quidem, vti per vi-
gilias solebant ⁴, canere ⁵: dein, vbi lux aduen-
tabat ⁶, defessis jam hostibus, ac paullo ante ⁷
somno captis ⁸, de improviso vestigales ⁹, item
cohortium, turmarum, legionum, tubicines simul
omnes signa canere ¹⁰, milites clamorem tollere,
atque portis ¹¹ erumpere. Mauri, atque Gaetuli ²
ignoto atque horribili sonitu repente exciti ¹² ne-
que fugere, neque arma capere, neque omnino
facere, aut providere quidquam poterant. Ita ³
cunctos strepitu, clamore, nullo subueniente ¹³,
nostris instantibus ¹⁴ tumultu, terrore, formidi-
ne, quasi vecordia ceperat ¹⁵: denique omnes ¹⁶
fusi fugatique ¹⁷: arma & signa militaria plera-
que capta ¹⁸: pluresque ¹⁹ eo praelio, quam o-
mnibus superioribus interemti ²⁰. Nam somno
& metu insolito impedita ²¹ fuga.

L 2

CA-

¹ Vehementer. ² per imperitiam. ³ in spem victo-
riae affectus. ⁴ alia signa canere. ⁵ debuerunt. ⁶ For-
to die. ⁷ ante ortam lucem diei. ⁸ occupatis. ⁹ quid
hoc loco vestigales sibi velint, facere me ignorare. ¹⁰ ius-
sit Marius. ¹¹ ex portis castrorum. ¹² excitati ex somno.
¹³ dum nemo veniebat in auxilium. ¹⁴ dum nostri Roma-
ni acriter premebant hostem. ¹⁵ occupaverat animas ho-
stium. ¹⁶ hostes. ¹⁷ sunt. ¹⁸ fuerunt. ¹⁹ hostes.
²⁰ fuerunt. ²¹ fuit.

CAPVT C.

1 **D**Ein Marius, vti coeperat, in hiberna profici-
 scitur, quae propter commeatum ¹ in op-
 pidis maritimis agere decreuerat, neque tamen
 victoria ² focors ³ aut insolens ⁴ factus: sed
 pariter ⁵, atque in conspectu hostium, qua-
 2 drato ⁶ agmine incedere. Sulla cum equitatu
 apud dextimos ⁷, in sinistra parte A. Manlius
 cum funditoribus & sagittariis, praeterea cohortes
 Ligurum curabat ⁸: primos ⁹, & extre-
 mos ¹⁰ cum expeditis manipulis ¹¹ tribunos ¹²
 3 locauerat ¹³. Perfugae, regionum scientis-
 sumi, hostium iter explorabant. Simul consul
 14, quasi nullo imposito ¹⁵, omnia provide-
 re: apud omnes adesse, laudare, increpare
 4 merentes ¹⁶. Ipse armatus intentusque ¹⁷ item
 milites cogeat: neque secus, atque iter face-
 ret ¹⁸, castra munire ¹⁹, excubitum ²⁰ in
 portis ²¹ cohortes ex legionibus, pro ²² castris
 equi.

1 *VVegeu der Zufuhre des Proviants.* 2 ob hanc vi-
 ctoriam. 3 ignaues. 4 superbus factus est. 5 non ali-
 ter. 6 mit geschlossnen Trouppen. 7 apud eos, qui in dex-
 tro latere incedebant. 8 commandirete. 9 in ordinibus
 primis. 10 in ordinibus postremis. 11 Rotten. 12 die
 Obristen. 13 Marius. 14 Marius. 15 haec voces, quas ita
 in plerisque editionibus inuenio plane nullum heic loci sen-
 sum faciunt; quod minor ab interpretibus non fuisse anim-
 aduersam. Si tamen legas: *quasi meta imposito*: emerget
 aliquis sensus, & non ineptus, quod arbitramur. 16 eos,
 qui aut laudem aut increpationem merebantur. 17 paratus
 ad pugnam. 18 quam si faceret iter aduersus hostem. 19
 coepit. 20 ad excubandum. 21 castrorum. 22 ante
 castra.

equites auxiliares mittere : praeterea alius super vallum in munimentis locare, vigilias ipse circuire ²³, non tam diffidentia futuri, quae imperauisset ²⁴, quam vti militibus exaequatus cum imperator labos volentibus ²⁵ esset. Et sane Marius illoque ²⁶ aliisque temporibus Iugurthini belli, pudore magis, quam malo ²⁷, exercitum coercebat : quod ²⁸ multi per ambitionem fieri agebant : pars ²⁹ a pueritia consuetam duritiam, & alia, quae caeteri miserias vocant, voluptati habuisset. Nisi tamen resp. pariter, ac facissimum imperio, bene atque decore gesta ³⁰.

²³ die Ronde geben. ²⁴ etiam hic locus mancus est. Nam etsi sunt, qui legi velint: futurorum: tamen lectio talis foret contra laetinitatem & sensum; quippe quid est: diffidentia futurorum quae imperauisset? quo modo enim futura iam imperata esse possunt? sed si legas: fore ea, hic sensus emerget, non ideo, quasi crederet Marius, ea non fore, quae ipse militibus imperauisset. ²⁵ quam ideo, vt persuaderentur milites, laborem exaequatum militibus cum Imperatore magis voluptati quam oneri fore. ²⁶ tempore. ²⁷ poenis. ²⁸ id quod. ²⁹ pars dicebant, quod Marius. ³⁰ respublica tamen bene atque cum honore administrata est hac ratione a Mario, & tam bene quidem, ac si facissimum imperium in milites exercuisset.

CAPVT CI.

Igitur quarto denique die haud longe ab oppido Circa simul vndique speculatores ¹ citi ² se

L 3

osten-

x Spione, Kundschafter. 2 celeriter.

2 ostendunt : quae re hostis adesse intelligitur. Sed quia diuersi redeunt 3, alius ab alia parte, atque omnes idem 4 significabant : consul incertus, quoniam modo aciem instrueret, nullo ordine 5 commutato aduersum omnia paratus ibidem operitur 6. Igitur Iugurtham spes frustrata 7, qui copias in quatuor partes distribuerat, ratus ex omnibus aequè aliquos ab tergo hostibus venturos 8. Interim Sulla, quem primum hostes attingerant, cohortatus suos, turmatim 9, & quam maxime confertis 10 equis, ipseque aliique 11 Mauros inuadunt: caeteri in loco manentes ab iaculis eminus emissis corpora tegere 12, & si qui 5 in manus venerant, obtruncare. Dum eo modo equites praeliantur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius eius adduxerat, neque 13 in priore pugna in itinere morati 14, adfuerant, potestatem Romanorum aciem inuadunt. Tum Marius apud primos agebat 15, quod 16 ibi Iugurtha cum plurimis 17 erat. Dein Numida 18 cognito Bocchi aduentu, clam cum paucis ad pedites conuertit 19: ibi Latine (nam apud Numantiam loqui 20 didicerat) exclamat, nostros frustra pugnare: paullo ante Marius sua manu interfectum 21: simul gladium sanguine oblitum

3 ex diuersis locis redibant. 4 aduentum praesentiamque hostium. 5 militum. 6 expectat. 7 fuit, decepit. 8 esse. 9 *Trouppweise*. 10 condensatis. 11 simul etiam alii Romani. 12 coeperunt. 13 & qui non adfuerant. 14 tum retardati fuerant in itinere. 15 curabat, *commandire*. 16 quoniam. 17 militibus suis. 18 Iugurtha. 19 sese. 20 loqui. 21 fuisse.

tum²² ostendere²³, quem in pugna, satis impigre occiso pedite nostro, cruentauerat. Quod⁷ ubi milites²⁴ accepere, magis atrocitate rei, quam fide nuncii²⁵, terrentur: simulque barbari²⁶ animos tollere²⁷, & in perculosos²⁸ Romanos acrius incedere. Iamque paulatim a fuga⁸ aberat²⁹, cum Sulla, profligatis iis, quos aduersum³⁰ ierat, rediens ac latere Mauros incurrit. Bocchus statim auertitur³¹. At Iugurtha, dum⁹ sustentare suos, & prope iam adeptam³² victoriam retinere, cupit, circumuentus ab equitibus dextra sinistra³³, omnibus occisis, solus inter tela hostium³⁴ vitabundus³⁵ erumpit³⁶. Atque¹⁰ interim Marius, fugatis equitibus, occurrit auxilio suis, quos pelli³⁷ iam acceperat. Denique hostes iam vndique fusi³⁸. Tum spectaculum¹¹ horribile³⁹ in campis patentibus: sequi, fugere, occidi, capi; equi, atque viri afflicti⁴⁰: ac multi vulneribus acceptis, neque fugere posse, neque quietem pati; niti⁴¹ modo, ac statim concidere; postremo omnia, qua visus erat⁴², constrata telis, armis, cadaueribus, & inter ea humus infecta⁴³ sanguine.

L 4

CA-

22 cruentatum. 23 coepit. 24 nostri. 25 quam quod nuntio huic fidem haberent. 26 hostes. 27 coeperunt. 28 territos. 29 parum aberat quin fugerent Romani. 30 aduersus quos. 31 datur in fugam. 32 impetratam. 33 a dextra & sinistra manu. 34 Romanorum. 35 vt vitare proferat mortem. 36 in fugam. 37 pulsari. 38 fuerunt. 39 terribile. 40 vulnerati. 41 sich in die Höhe richten. 42 so weit man sehen konnte. 43 commaculata fuerunt.

CAPVT CII.

¹ **P**ostea loci ² consul, haud dubie iam victor,
 peruenit in oppidum Cirram, quo initio pro-
² fectus intenderat ³. Eo ³ post diem quintum,
 quam iterum barbari male pugnaverant, legati a
 Boccho veniunt: qui regis vrbis ⁴ a Mario pe-
 tiuere, duos quam fidissimos ad eum ⁵ mitteret;
 velle de suo & de populi R. commodo cum iis
³ differere ⁶. Ille statim L. Sullam, & A. Man-
 lium ire iubet ⁷, qui quamquam acciti ibant ⁸,
 tamen placuit verba apud regem facere ⁹: inge-
 nium aut auorsum ¹⁰ vti flecterent ¹¹, aut cupi-
⁴ dum pacis vehementius accenderent ¹². Itaque
 Sulla, cuius facundiae, non aetati, a Manlio con-
 cessum ¹³ pauca verba huiusmodi locutus ¹⁴:

⁵ *Rex Bocche, magna laetitia nobis est, cum te,
 salem ¹⁵ virum, dii monuere, vt aliquando pacem,
 quam bellum, malle; neu te optimum cum pessu-
 mo*

¹ Loci superfluum est, ad eam rationem, vti dicere sole-
 mus: *postea gentium*. ² quo voluerat peruenire, cum pro-
 ficisci coepisset. ³ ad illud oppidum. ⁴ nomine. ⁵
 Bocchum. ⁶ agere, colloqui. ⁷ ad Bocchum. ⁸ qui
 quamquam ibant ad Bocchum vocati ab eo, & audituri eius
 sermonem. ⁹ tamen placuit, ut ipsi prius facerent verba
 apud regem. ¹⁰ vt mentem Bocchi auersam a Romanis.
¹¹ ad partes Romanorum. ¹² hortarentur. ¹³ cuius fa-
 cundiae, non autem aetati seniori, Manlius concedebat,
 quippe qui anteibat Sullam aetate. ¹⁴ c. ¹⁵ tam egre-
 gium.

mo omnium Iugurtha miscendo commaculares¹⁶; simul nobis demeres acerbam necessitudinem, pariter te ev-
 zantem¹⁷ & illum sceleratissimum persequi. Ad hoc, **6**
 populo R. iam a principio inopi¹⁸, melius visum¹⁹
 amicos, quam servos, quaerere: tutiusque rati²⁰, vo-
 lentibus, quam coactis imperitare²¹. Tibi vero nulla **7**
 opportunior amicitia nostra²², primum quod procul
 absumus²³; in quo offensae minimum²⁴, gratia par²⁵,
 ac si prope adessemus: dein, quod parentes²⁶ abunde
 habemus, amicorum neque nobis, neque cuiquam o-
 mnium²⁷ satis fuit. Atque hoc utinam a principio **8**
 tibi placuisset: profecto ex²⁸ Populo Romano ad hoc
 tempus²⁹ multo plura bona accepisses, quam mala per-
 pessus esses. Sed quoniam humanarum rerum fortuna **9**
 pleraque³⁰ regit, cui³¹ scilicet placuit, & vim & gra-
 tiam nostram experiri: nunc, quando per illam li-
 cet³², festina, atque, uti coepisti, perge. Multa **10**
 atque opportuna habes, quo³³ facilius errata offi-
 cii superes. Postremo hoc in pectus tuum demit-
 te,

L 5

te,

16 atque ne te commaculares, dum te immisces rebus Iu-
 gurthae. 17 qui in errore versaris. 18 cum populus Ro-
 manus nondum potens esset. 19 fuit. 20 & arbitrati
 sunt tutius fore. 21 si Romani imperarent his, qui sponte
 sua facerent imperata, sine coactione. 22 nullius amicitia
 tibi utilior & commodior est, quam nostra Romanorum
 amicitia. 23 a regno tuo. 24 minima occasio nocendi.
 25 eadem, idem fauor. 26 subditos. 27 hominum. 28
 a. 29 usque. 30 pleraque negotia hominum. 31 for-
 tunae. 32 quoniam fortuna id concedit. 33 ut eo facilius
 emendare possis errorem tuum per officia nobis praestanda.

- te 34, nunquam populum Rom. beneficiis victum esse Nam bello quid valet 35, tute scis 36.
- 12 Ad ea Bocchus, placide & benignae simul, pauca pro delicto suo verba facit: Se non hostili animo, sed ob regnum tutandum 37 arma cepisse.
- 13 Nam Numidiae partem 38, vnde Iugurtham expulerit, iure belli suam factam 39: eam vastari a Mario, pati nequiuisse: praeterea, missis antea
- 14 Romam legatis, repulsum 40 ab amicitia. Ceterum vetera omittere 41, ac tum 42, si per Marium liceret, legatos ad senatum missurum 43.
- 15 Dein, copia facta 44, animus barbari 45 ab amicis flexus 46, quos Iugurtha, cognita legatione Sullae & Manlii, metuens id quod parabatur, donis corruerat.

34 id oportet vt cogites. 35 populus Rom. 36 tibi ipsum et satis notum est. 37 defendendum. 38 illam. 39 venisse sub suam potestatem. 40 se fuisse. 41 nolle se commemorare. 42 atque adhuc dum. 43 se esse. 44 cum permissum esset Boccho, legatos mittere. 45 Bocchi regis. 46 a favore, quem haecenus erga Romanos ostendebat.

CAPVT CIII.

- 1 **M**Arius interea, exercitu in hibernaculis composito, cum expeditis cohortibus, & parte equitatus proficiscitur in loco sola 1, obiectum 2 turrim regiam, quo Iugurtha perfugas omnes 3 praesidium 4 imposuerat. Tum rursus Bocchus,

1 Solitaria, vasta, deserta. 2 vt obsideret. 3 in quam cursum. 4 tanquam milites praesidiarios.

clus, seu reputando 3, quae sibi duobus praeliis
 euenerant 6, seu admonitus ab aliis amicis quos
 incorruptos 7 Iugurtha reliquerat, ex omni copia
 necessariorum 8 quique delegit, quorum & fides
 cognita, & ingenia validissima 9 erant. Eos ad 3
 Marium, ac dein, si placeat Romam legatos ire
 iubet: agendarum rerum, & quocumque modo
 belli componendi licentiam ipsis permittit 10. Il- 4
 li 11 mature ad hiberna Romanorum proficiscun-
 tur: dein a Gaerulis latronibus in itinere circum-
 venti spoliatique, pauidi sine decore ad Sullam
 profugiunt; quem consul 12, in expeditionem 13
 proficiscens, pro praetore 14 reliquerat. Eos ille 5
 non pro vanis hostibus, uti meriti erant, sed ac-
 curate 15 & liberaliter habuit 16. Qua re barbari
 & famam Romanorum auaritiae falsam 17, &
 Sullam ob munificentiam in sese amicum 18 rati
 19. Nam etiam tum 20 largitio multis ignota e- 6
 rat: munificus 21 nemo putabatur, nisi pariter vo-
 lens 22: dona omnia in benignitate habeban-
 tur.

L 6

tur.

5 dum vel expendebat secum. 6 acciderant. 7 non-
 dum corruptos per pecuniam. 8. ex omni numero ami-
 corum suorum. 9 prudentissima. 10 & permittit his le-
 gatis libertatem, tum agendi de rebus suis, tum bellum com-
 ponendi per pacis conditiones, quocumque modo id fieri
 possit. 11 legati. 12 Marius. 13 in bellum. 14 loco
 praetoris. 15 cum cura singulari. 16 tractante. 17 esse.
 18 sibi amicum & fauentem esse. 19 persuasi sunt. 20
 illo tempore. 21 liberalis. 22 beneuolus & fauens.

7 tur. Igitur quaestori ²³ mandata ²⁴ Bocchi patefaciunt: simul ab eo petunt, vti fautor ²⁵ consultorque sibi ²⁶ adsit: copias ²⁷, fidem, magnitudinem regis sui, & alio, quae aut vtilia, aut benevolentia ²⁸ esse credebant, oratione extollunt: dein, Sulla omnia pollicito, docti ²⁹, quo modo apud Marium, item apud Senatum verba facerent ³⁰, circiter dies XL. ibidem opperiantur ³¹.

²³ Sullae. ²⁴ die Commission. ²⁵ Sulla. ²⁶ legatis. ²⁷ potentiam, exercitum. ²⁸ gratâ Romanis. ²⁹ cum edocti & instructi essent. ³⁰ facere deberent expectant.

CAPVT CIV.

MArius postquam infecto negotio ¹, quo intenderat, Circam redit, de aduentu legatorum certior factus, illosque & Sullam venire ² iubet, itemque L. Bellienum praetorem Utica ³, praeterea omnes vndique senatorii ordinis: quibuscum mandata Bocchi cognoscit ⁴, in quibus ⁵, legatis potestas eundi Romam fit ⁶, ab consule interea induciae ⁷ postulabantur. ⁸ Ea ⁸ Sullae & plerisque placere: pauci ferocius decernunt ⁹, scilicet ignari humanarum rerum, quae fluxae ¹⁰ & mobiles semper in adversa ¹¹ mutantur. Caeterum Mauri ¹², imp-

¹ Confesto negotio suo. ² ad se. ³ ex vrbe Utica. ⁴ considerat, expendit, examinat. ⁵ in quibus mandatis hoc praecipue erat. ⁶ vt legati potestatem & libertatem habeant eundi Romam. ⁷ ein Stillstand der VVaffen. ⁸ mandata. ⁹ volunt inducias denegari. ¹⁰ mutabiles. ¹¹ ad infelicitatem. ¹² legati.

petratis omnibus, tres Romam profecti sunt cum Cn. Octavio Rufone, qui questor stipendium ¹³ in Africam portauerat: duo ¹⁴ ad regem redeunt. Ex his Bacchus cum caetera, tum maxime benignitatem & studium ¹⁵ Sullae accepit. Romae ⁴ que legatis eius ¹⁶, postquam errasse regem & Iugurthae scelere lapsum ¹⁷, deprecati sunt, amicitiam & foedus petentibus hoc modo responde-
tur:

S. P. Q. R. beneficii & iniuriae memor esse solet. Caeterum Boccho, quoniam poenitet, delicti gratiam ¹⁸ facit, foedus & amicitia dabuntur, cum meruerit.

¹³ die Kriegs-Cassa. ¹⁴ legati. ¹⁵ fauorem. ¹⁶ Bocchi. ¹⁷ fuisse per scelestam persuasionem Iugurthae. ¹⁸ veniam.

CAPVT CV.

Quibus rebus cognitis, Bocchus per litteras a ¹ Mario petiuit, vti Sullam ad se mitteret; cuius arbitrato ¹ communibus negotiis confuleretur. Is missus cum praesidio equitum atque ² peditum, funditorum Balearium ²: praeterea iere ³ sagittarii, & cohors Peligna ⁴ cum velitaribus ⁵ armis, itineris properandi causa: neque his ⁶ secus, atque aliis armis, aduersus tela hostium, quod ⁷ ea levia sunt, muniti. Sed in ³

L 7 iti-

¹ Ex cuius arbitrio. ² qui ex insulis Balearidibus maris Hispanici erant. ³ iuenerunt cum Sulla. ⁴ ex provincia Peligno. ⁵ leuibus. ⁶ armis. ⁷ quoniam.

itinere quinto denique die, Volux, filius Bocchi, repente in campis patentibus cum mille non amplius equitibus sese ostendit: qui temere ⁸ & effuse ⁹ euntes, Sullae aliisque omnibus & numerum ampliorem vero & ¹⁰ hostilem metum efficiebant. Igitur se quisque expedire ¹¹: arma, atque tela tentare, intendere: timor aliquantus, sed spes amplior; quippe victoribus, & aduersum ⁵ eos, quos saepe vicerant ¹². Interim equites, exploratum praemissi, rem, vt erat, quietam ¹³ nunciabant.

⁸ sine ordine. ⁹ caternatim. ¹⁰ sed simul etiam. ¹¹ coepit, *fertig machen* ad praelium. ¹² quippe cum victores essent Romani, & aduersus eos proficiscerentur, quos hactenus saepe vicerant. ¹³ esse, & nullum periculum timendum.

CAPVT CVI.

¹ Volux adueniens quaestorem adpellat ¹: se a Patre Boccho obuiam illis, simul & praefidio missum ². Dein eum ³ & proximum diem ² sine metu coniuncti eunt. Post vbi castra locata ⁴, & diei vesper erat, repente Maurus, incerto vultu pauens, ad Sullam accurrit, dicitque, sibi ex speculatoribus cognitum ⁶, Iugurtham haut procul abesse; simul, vti noctu clam ³ secum profugeret, rogat atque hortatur. Ille ⁷ animo feroci negat, se toties fufum Numidam pertimescere: virtuti ⁸ suorum fatis credere: etiam

---

¹ Adloquitur. ² fuisse. ³ diem. ⁴ fuerunt. ⁵ duobus, tertio. ⁶ esse. ⁷ Sulla. ⁸ fortitudinali.

etiam si certa pestis adesset ⁹ mansurum potius
¹⁰, quam ¹¹ proditis ¹² quos ducebat, turpi fuga
 incertae ¹³, ac forsitan post paullo morbo interi-
 turae vitae parceret. Caeterum ab eodem ¹⁴ 4
 monitus, vti noctu proficiscerentur, consilium
 adprobat: ac statim milites coenatos ¹⁵ esse in ca-
 stris, ignesque quam creberrimos fieri, dein pri-
 ma vigilia silentio egredi iubet. Iamque no- 5
 cturmo itinere fessis omnibus, Sulla pariter cum
 ortu solis castra metabatur ¹⁶: cum equites Mau-
 ri nunciant, Iugurtham, circiter duum millium ¹⁷
 intervallo, ante eos confedisse. Quod postquam 6
 auditum est, tum vero ingens metus nostros in-
 vadit, credere se proditos ¹⁸ a Voluce & insidiis
 circumventos ¹⁹. Ac fuere ²⁰, qui dicerent, ma- 7
 nu vindicandum ²¹, neque apud illum ²² tantum
 scelus inultum relinquendum ²³.

⁹ atque etiam si certus interitus timendus esset. ¹⁰ se
 apud suos. ¹¹ quam vt. ¹² illis. ¹³ vitae. ¹⁴ Volu-
 ce. ¹⁵ postquam coenassent. ¹⁶ *seblug das Lager auf*.
¹⁷ passuum. ¹⁸ fuisse. ¹⁹ deceptos, insidias adductos.
²⁰ aliqui. ²¹ vlciscendam esse hanc perfidiam. ²² Vo-
 lucem. ²³ esse.

CAPVT CVII.

AT Sulla quamquam eadem existumabat ¹,
 tamen ab iniuria Maurum prohibet ²: suos
 hortatur, vti fortem animum gererent: saepe
 ante

¹ Quamuis in eadem opinioae erat. ² tamen impedit,
 ne aliqua forte iniuria inferri posset Voluci.

ante paucis strenuis 3 aduersus multitudinem bene pugnatum 4: quanto sibi in praelio minus peperissent 5, tanto tutiores fore, nec decere quemquam, qui manus 6 armauerit, ab inermis pedibus auxilium petere, & in maximo omnium metu nudum & coecum 7 corpus ad 8 hostes vortere. Dein Volucem, quoniam hostilia faceret 9, Iouem maximum obtestatus 10, vti sceleris atque perfidiae Bocchi testis adesset, castris 11 abire iubet. Illi lacrumans orare 12, ne ea crederet: nihil dolo factum 13, ac magis calliditate Iugurthae: cui videlicet speculanti iter suum cognitum esset 14. Caeterum, quoniam neque ingentem multitudinem haberet, & spes opesque 15 eius ex patre suo penderent 16; credere 17, illum 18 nihil palam ausurum, cum ipse filius testis adesset. Quare optimum factu videri 19, per media eius 20 castra palam transire; sese, vel praemissis, vel ibidem relictis Mauris, solum cum Sulla iturum 21. Ea res vt in tali negotio, probata 22: ac statim profecti, quia de improviso accesserant,

---

32 paucis sed fortibus viris. 4 fuisse. 5 quo fortiores sese offensuri essent in praelio. 6 manum suam. 7 quasi. 8 aduersus. 9 quoniam Romanis incuteret metum hostilem. 10 vocans testem. 11 ex castris Romanorum. 12 coepit. 13 a se fuisse. 14 cui, quippe omnia speculanti & circumspicienti, notum factum esset iter Sullae. 15 potentia Iugurthae omnis. 16 dependireten. 17 se. 18 Iugurtham. 19 sibi. 20 Iugarthae. 21 esse. 22 fuit.

rant, dubio atque haesitante²³ Iugurtha, incolumes transeunt. Dein paucis diebus, quo ire⁷ intenderant, peruentum est²⁴.

²³ nesciente quid faceret. ²⁴ peruenerunt Romani.

CAPVT CVIII.

IBi cum Boccho Numida quidam, Aspar nomine, multum¹ & familiariter agebat, praemissus ab Iugurtha, postquam Sullam accitum² audierat, orator³, & subdole speculatum⁴ Bocchi consilia: praeterea Dabar, Massugrae filius, ex gente Masinissae, caeterum materno genere impar; (nam pater eius ex concubina ortus erat.) Mauro⁵, ob ingenii multa⁶ bona⁶, carus acceptusque: Quem Bocchus fidum esse Romanis multis antea tempestatibus⁷ expertus, illico ad Sullam nunciatum⁸ mittit: paratum⁹ sese facere, quae populus Rom. vellet: colloquio diem, locum, tempus ipse¹⁰ deligeret: consulta sese omnia cum illo integra habere¹¹: neu Iugurthae legatum pertimesceret; quo res communis licentius¹² gereretur; nam ab insidiis eius aliter cauere nequiuisset. Sed ego comperior¹³, Bocchum magis³ Punica¹⁴ fide, quam ob ea, quae praedicabat, si-

¹ Saepius. ² accersitum fuisse ad Bocchum. ³ qui orator erat. ⁴ vt subdole specularetur. ⁵ Boccho. ⁶ *Qualitatem*. ⁷ multis temporibus & occasionibus. ⁸ qui nuntiaret. ⁹ esse. ¹⁰ Sulla. ¹¹ se adprobare velle ea omnia, quae cum illo deliberata forent. ¹² eo maiori libertate. ¹³ certo scio. ¹⁴ inconstanti.

simul Romanos & Numidam ¹⁵ spe pacis attinuisse ¹⁶: multumque cum animo suo voluere solitum ¹⁷: Iugurtham Romanis, an illi ¹⁸ Sullam traderet: lubidinem ¹⁹ aduersum nos, metum pro nobis suasisse.

¹⁵ Iugurtham. ¹⁶ detinuisse. ¹⁷ diuque secum deliberasset. ¹⁸ Iugurthae. ¹⁹ cupiditatem eius & animi inconstantiam dedisse hoc consilium Boccho contra nos; ex aduerso autem metum ab armis Romanorum dispulisse hoc consilium.

CAPVT CIX.

- I**gitur Sulla respondit, pauca se coram Aspare locuturum ¹; cetera occulte, nullo ², aut quam paucissimis praesentibus: simul edocet, quae ³ sibi responderentur. Postquam sicuti voluerant, congressi ³: dicit se missum ⁴ a consule venisse quaesitum ⁵ ab eo, pacem an bellum agiturus foret? Tum rex, vti praeceptum fuerat, post diem decimum redire iubet ⁶, ac nihil etiam nunc decreuisse, sed illo die responsurum. Dein ⁴ ambo in castra sua digressi ⁷. Sed vbi plerumque ⁸ noctis processit, Sulla a Boccho occulte accersitur: ab utroque tantummodo fidi interpretes ⁹ adhibentur. Praeterea Dabar, internuncius ¹⁰, sanctus ¹¹ vir, ex sententia ambobus iurat: ac statim rex incipit.

CA-

¹ esse. ² praesente. ³ sunt in colloquium. ⁴ fuisse. ⁵ vt interrogaret. ⁶ Sullam. ⁷ sunt. ⁸ pleraque pars. ⁹ *Dolmetscher*, quia Romani Maurorum & Mauri Romanorum linguam ignorabant. ¹⁰ interpres, *Vnterhändler*. ¹¹ integer atque incorruptus.

CAPVT CX.

NUnquam ego ratus sum fore, uti¹ rex maximus in
 hac terra, & omnium, quos noui, opulentissimus,
 priuato homini gratiam deberem. Et bercule, Sulla,
 ante te cognitum², multis orantibus aliis vltro egomes
 opem tui, nullius³ indigui. Id imminutum⁴, quod
 caeteri dolere solent, ego laetor. Fuerit mihi pre-
 tium⁵, eguisse aliquando tuae amicitiae; qua apud ani-
 mum meum nihil carius habeo. Id adeo experiri licet:
 arma, viros, pecuniam, postremo quidquid animo lu-
 bet, sume, viere: & quoad viues, nunquam tibi red-
 ditam gratiam putaueris⁶: semper apud me integra⁷
 erit: denique nihil me sciente frustra votes. Nam, ut
 ego existumo, regem armis, quam munificentia, vinci,
 minus flagitiosum⁸. Caeterum de rep. vestra, cuius
 curator⁹ huc missus es, paucis accipe. Bellum ego po-
 pulo Rom. neque factum¹⁰ umquam volui: fines meos
 aduersum armatos armis ruitus sum. Id¹¹ omitto,
 quando vobis ita placet: gerite, uti vultis, cum
 Iugurtha bellum. Ego flumen Mulucham, quod¹²
 inter me & Micipsam fuit, non egrediar, neque
 id

1 Ut ago. 2 antequam ego te cognoscerem. 3 ope aut
 auxilio. 4 hunc statum meum fuisse imminutum. 5 ma-
 ximi ego aestimabo. 6 nunquam putare debes, quod ego
 tibi reddiderim gratiarum satis. 7 in recenti memoria, &
 quasi nondum praestita gratia. 8 non adeo flagitiosum ac
 turpe est, si rex aliquis superatur per arma, quam per libera-
 litatem. 9 de cuius cura. 10 facere. 11 hoc bellum.
 12 quod flumen, tanquam limes regnorum.

id ¹³ intrare Iugurtham finam. Praeterea, si quid meque vobisque dignum petiueris, haud repulsus abibis ¹⁴.

¹³ flumen limitaneum. ¹⁴ ego id tibi non recusabo.

CAPVT CXI.

AD ea ¹ Sulla pro se breuiter & modice ²; de pace & de communibus rebus multis ³ disseruit. Denique regi patefecit, quod polliceatur, senatum & populum Rom. quoniam armis amplius valuissent ⁴, non in gratia habituros ⁵: faciendum aliquid, quod illorum magis, quam sua, repulisse videretur ⁶; id adeo in promptu esse ⁷, quoniam copiam Iugurthae haberet ⁸: quem si Romanis tradidisset, fore vt illi ⁹ plurimum deberetur: amicitiam, foedus, Numidiae partem, quam nunc peteret, tunc vltro aduenturam ¹⁰. Rex primum negitare ¹¹: cognationem, affinitatem, praeterea foedus interuenisse ¹²: ad hoc metuere ¹³, ne fluxa fide vsus ¹⁴ popularium ¹⁵ animos auerteret, queis & Iugurtha ³ carus ¹⁶, & Romani inuisi ¹⁷ essent. Denique
saepi-

---

¹ Ad hanc orationem. ² respondit. ³ verbis. ⁴ potentiores fuissent. ⁵ non accepturos id esse tanquam beneficium. ⁶ sed potius debere Bocchum aliquid facere, quod Romanis magis vtile foret, quam sibi. ⁷ facile fieri posse. ⁸ quoniam secum haberet Iugurtham. ⁹ Boccho, fore, vt Bocchus magnam gratiam initurus esset apud Romanos. ¹⁰ vltro oblatum tri. ¹¹ saepius id negavit. ¹² esse inter se ac Iugurtham. ¹³ se. ¹⁴ ne, si forte fidem non seruet. ¹⁵ subditorum. ¹⁶ esset. ¹⁷ exosi.

saepius fatigatus ¹⁸, leniter ¹⁹, & ex voluntate
Sullae omnia se facturum ²⁰ promittit. Caete- 4
rum ad simulandam pacem, cuius Numida ²¹,
defessus bello, avidissimus quae vitia visa ²²,
constituunt ²³. Ita, composito dolo, digrediuntur.

¹⁸ oratus. ¹⁹ blandis verbis. ²⁰ esse. ²¹ Iugurtha.
²² avidissimus eorum, quae sibi vitia viderentur. ²³ omnia.

CAPVT CXII.

ET Rex ¹ postero die Asparem, Iugurthae le- 1
gatum, adpellat, dicitque, per Dabarem
ex Sulla cognitum ², posse conditionibus ³ bel-
lum componi: quamobrem regis sui sententiam
exquireret. Ille laetus in castra Iugurthae profici- 2
scitur. Dein ab illo cuncta edoctus, properato iti-
nere, post diem octauum redit ad Bocchum, & ei
nunciat: Iugurtham cupere omnia, quae impera-
rentur, facere, sed Mario parum fidere ⁴: saepe
antea cum imperatoribus Romanis pacem con-
uentam ⁵, frustra fuisse. Caeterum Bocchus, si ³
ambobus ⁶ consultum ⁷, & ratam ⁸ pacem vel-
let, daret operam, vt vna ⁹ ab omnibus, quasi de
pace, in colloquium veniretur ¹⁰, ibique sibi Sul-
lam

¹ Bocchus. ² esse. ³ certis. ⁴ non satis habere fi-
dem. ⁵ factam. ⁶ & Iugurthae & Boccho. ⁷ consulere
vellet. ⁸ certam. ⁹ simul ab omnibus partibus. ¹⁰
conuentus fieret ad colloquium.

lam traderet ¹¹: cum talem virum in potestate habuisset, tum fore, vti iussu S. P. Q. R. ¹² foedus fieret; neque hominem nobilem ¹³ non sua ignavia ¹⁴, sed ob rempub. ¹⁵ in hostium potestate relictum iri. Haec Maurus secum ipse diu voluens ¹⁶, tandem promissit.

¹¹ captiuum. ¹² Senatus Populique Romani. ¹³ Sullam. ¹⁴ ob suam ignauiam. ¹⁵ sed ob curam reipublicae missum. ¹⁶ expendens.

CAPVT CXIII.

- 1** Ceterum dolo, an vere cunctatus ¹, parum ² comperimus: Sed plerumque regiae ³ voluntates vti vehementes, sic mobiles ⁴, saepe ipsae sibi aduersae ⁵. Postea tempore & loco constituto, in colloquium vti de pace veniretur ⁶, Bocchus Sullam modo, modo Iugurthae legatum adpellare ⁷, benigne habere ⁸: idem ambobus polliceri. Illi ⁹ pariter laeti, ac spei bonae pleni esse ¹⁰. Sed nocte ea, quae proxima fuit ante diem colloquio decretum, Maurus ¹¹ adhibitis ¹² amicis, ac statim immutata voluntate, remotis caeteris dicitur secum ipse multum agita-
uisse ¹³, vultu, colore, ac motu corporis pariter at-
que

¹ an vere ita fuerit cunctatus. ² non satis. ³ regis huius. ⁴ inconstantes. ⁵ erant. ⁶ vt conuentus fieret ad colloquium de pace. ⁷ coepit. ⁸ tractare. ⁹ Sulla & Iugurtha. ¹⁰ coeperunt. ¹¹ Bocchus. ¹² in consilium. ¹³ deliberauisse.

que animo varius ¹⁴: quae scil. tacente ipso, oc-
 culta oris patefecisse ¹⁵. Tamen postremo Sul- ⁴
 lam accersi ¹⁶ iubet; & ex illius sententia Numi-
 dae ¹⁷ insidias tendit. Deinde, vbi dies adue- ⁵
 nit, & ei nunciatum est, Iugurtham haud procul
 abesse; cum paucis amicis. & quaestore nostro ¹⁸,
 quasi obuius ¹⁹ honoris caussa procedit in tumu-
 lum, facillimum visu insidiantibus ²⁰. Eodem ²¹ ⁶
 Numida ²² cum plerisque necessariis ²³ suis iner-
 mis, vti dictum erat, accedit: ac statim signo da-
 to, vndique simul ex insidiis inuaditur. Caeteri ⁷
 obtruncati ²⁴: Iugurtha Sullae victus traditur,
 & ab eo ad Marium deductus.

¹⁴ diuersus, incertus, anxius. ¹⁵ & haec omnia in vul-
 ru patefecisse ea, quae in animo agitare, licet nihil diceret.
¹⁶ ad se vocari. ¹⁷ Iugurthae. ¹⁸ Sulla. ¹⁹ obuiam
 Iugurthae. ²⁰ qui tumulus facile videri poterat ab insi-
 diantibus. ²¹ ad eundem tumulum. ²² Iugurtha. ²³
 amicis. ²⁴ fuerunt.

CAPVT CXIV.

PER ¹ idem tempus aduersum Gallos ab duci- ¹
 bus nostris Q. Scipione, & M. Manlio male
 pugnatum ². Quo metu Italia omnis ³ contre- ²
 muerat ⁴. Illique ⁵ & vsque nostram me-
 moriam Romani sic habuere, alia omnia virtuti
 suae ⁶ prona esse; cum Gallis pro salute, non
 pro gloria certari. Sed postquam bellum in ³
 Nu-

¹ Circa. ² fuit. ³ tota. ⁴ in terrorem coniecta
 fuerat. ⁵ Q. Scipio & M. Manlius. ⁶ quod alia omnia
 succumbereat fortitudini Maril.

Numidia confectum 7, & Iugurtham Romam
vincum adduci nunciatum est; Marius consul
absens factus est, & ei decreta 8 provincia Gallia:
isque Kal. Ian. magna 9 gloria consul triumphavit. Ex ea tempestate 10 spes atque opes 11 ci-
vitatatis in illo 12 sitae erant.

7 fuit. 8 tradita. 9 cum. 10 ex illo inde tempore,
11 potentia. 12 in Mario solo positae erant.

C. SALLVSTII
CRISPI
HISTORIARVM
FRAGMENTA.

LIB. I.

Res populi R. M. Lepido, Q. Catulo
Coss. ac deinde militiae & domi ge-
stas composui. *Donatus & Pomp.
Meffalinus.*

Cum Romani generis disertissimus multa
paucis absolvit. *Servius & Acron.*

Fannius vere. *Victorinus.*

Nos in tanta doctissimorum hominum copia,
Servius.

Neque me diuersa pars in ciuilibus armis mo-
uita vero, *Arustianus.*

No-

Nobis primae diffensiones vitio humani in-
genii euenere: quod, inquires, atque indomi-
tum, semper in certamine libertatis, aut glori-
ae, aut dominationis agit. *Prisc.*

Nam a primordio vrbis ad bellum Perfi Ma-
cedonicum. *Idem.*

Res Romana plurimum imperio valuit, Ser-
Sulpitio & M. Marcello Coss. omni Gallia cis
Rhenum, atque inter mare nostrum, atque Ocea-
num, nisi quae a paludibus inuia fuit, perdomi-
ta. Optumis autem moribus, & maxuma con-
cordia egit populus Rom. inter secundum atque
postremum bellum Carthaginense. *Victorinus*
& *Augustinus.*

At discordia, & auaritia, atque ambitio, & cete-
ra secundis rebus oriri sueta mala, post Carthagi-
nis excidium maxime aucta sunt. Nam iniu-
riae validiorum, & ob eas discessio plebis a patri-
bus, aliaeque diffensiones domi fuere iam inde a
principio: neque amplius, quam regibus exactis,
dum metus a Tarquinio & bellum graue cum
Etruria positum est, aequo & modesto iure agi-
tatum: dein seruili imperio patres plebem exer-
cere; de vita atque tergo regio more consule-
re: agro pellere, & ceteris expertibus, soli in
imperio agere. Quibus saeuitiis, & maxime feno-
ris onere oppressa plebes, cum assiduis bellis tri-
butum simul & militiam toleraret, armata mon-
tem sacrum Auentinum insedit. Tumque Trib.
pl. & alia sibi iura parauit. Discordiarum & cer-
taminis vtriusque finis fuit secundum bellum Pu-
nicum. *Augustinus.*

M

Post.

Postquam, remoto metu Punico, simulcates exercere vacuum fuit, plurimae turbae, feditiones, & ad postremum bella ciuilia orta sunt: dum pauci potentes, quorum in gratiam plerique concesserant, sub honesto patrum aut plebis nomine dominationes affectabant, benique & mali ciues appellati, non ob merita in rempublicam, omnibus pariter corruptis, sed vti quisque locupletissimus, & iniuria validior, quia praesentia defendebat, pro bono ducebatur. Ex quo tempore maiorum mores non paullatim, vt antea, sed torrentis modo praecipitati: adeo iuuentus luxu atque auaritia corrupta est, vti merito dicatur, genitos esse, qui neque ipsi habere possent res familiares, neque alios pati. *Agellius & Augustin.*

Igitur venditis proscriptionum bonis, aut dilargitis. *Agellius.*

Id bellum excitabat metus Pompeii victoris Hiempsalem in regnum restituentis. *Idem.*

Maximeque ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi. *Donatus & Arustianus.*

Quin lenones & vinarii lanthique, quorum praeterea vulgus in dies vsu habet, precio compositi. *Cavissus.*

Genus armis ferox, & seruitii insolitum. *Arustianus.*

M. Aemilii Lepidi Cos. ad P. R. oratio contra Sullam.

Clementia & probitas vestra, Quirites, quibus per ceteras gentes maximi & clari estis, plurimum timoris mihi faciunt, aduersus tyrannidem
L. Sul-

L. Sullae: ne aut ipsi, nefanda quae aestimatis, ea partem credendo de aliis circumueniamini: praesertim cum illi spes omnis in scelere atque perfidia sit; ut neque se aliter tutum putet, quam si peior atque detestabilior metu vestro fuerit, quo captiuis libertatis curiam miseria eximat: aut si prouideritis, in tutandis periculis magis, quam in vlciscendo teneamini. Satellites quidem eius, homines maximi nominis, non minus optimis maiorum exemplis, nequeo satis mirari, dominationis in vos, seruitium suum mercedem dant: & vtrumque per iniuriam malunt, quam optumo iure libere agere: praecleara Brutorum, atque Aemiliorum & Lutatorum proles, geniti ad ea, quae maiores virtute peperere, subuertenda. Nam quid a Pyrrho, Hannibale, Philippoque & Antiocho defensum est aliud, quam libertas, & suae cuique sedes; neu cui, nisi legibus, pareremus? quae cuncta saeuus iste Romulus, quasi ab externis rapta, tenet, non tot exercituum clade, neque consulis, & aliorum principum, quos fortuna belli consumpserat, satiatus; sed tum crudelior, cum plerosque secundae res in miserationem ex ira vertunt. Quin solus omnium, post memoriam hominum, supplicia in post futuros composuit: quis prius iniuria quam vita certa esse: prauissimaeque per sceleris immanitatem adhuc tutus fuit; dum vos, metu grauioris seruitii, a repetenda libertate terremini. Agendum atque obuiam eundum est. Quirites, ne spolia vestra penes illum sint: non profatandum neque votis paranda auxilia; nisi forte

speratis. per taedium iam aut pudorem tyrannidis, esse eum per scelus occupata periculosius dimissurum. At ille eo processit, vti nihil gloriosum, nisi tutum, & omnia retinendae dominationis honesta existimet. Itaque illa quies, & otium cum libertate, quae multi probi potius, quam laborem cum honoribus, capessabant, nulla sunt. Hac tempestate seruiundum, aut imperitandum: habendus metus est, aut faciendus, Quirites. Nam, quid vltra? quaeue humana superant, aut diuina impolluta sunt? populus Romanus paulo ante gentium moderator; exsutus imperio, gloria iure, agitandi inops despectusque, ne seruilis quidem alimenta reliqua habet. Sociorum, & Latii magna vis, ciuitate pro multis, & egregiis factis, a vobis data, per vnum prohibentur: & plebis innoxiae patrias sedes occupare pauci satellites, mercedem scelerum. Leges, iudicia, aerarium, prouinciae reges, penes, vnum denique necis cinium, & vitae licentia. Simul humanas hostias vidistis, & sepulchra infecta sanguine ciuili. Estne viris reliqui aliud, quam solvere iniuriam, aut mori per virtutem? quoniam quidem vnum omnibus finem natura vel ferro septis statuit: neque quisquam extremam necessitatem nihil ausus, nisi muliebri ingenio, expectat. Verum ego seditiosus, vti Sulla ait, qui praemia turbarum queror; & bellum cupiens, quia iura pacis repeto. Scilicet, quia non aliter saluisatisque tuti in imperio eritis, nisi Vertius Picens, scriba Cornelius, aliena bene parata prodegerint: nisi approbaueritis omnes pro-
 scri-

scri-
 vir-
 dib-
 can-
 ied-
 qu-
 no-
 fui-
 for-
 do-
 est-
 fue-
 nu-
 ar-
 co-
 eo-
 me-
 qu-
 at-
 Et-
 fu-
 ca-
 ce-
 ea-
 te-
 n-
 v-
 st-
 r-
 n-
 p-
 r-

scriptiones innoxiorum, ob diuitias; cruciatus viro-
rum illustrium: vastam urbem fuga, & cae-
dibus; bona ciuium miserorum, quasi Cimbri-
cam praedam, venum aut dono datam. At ob-
iectat mihi possessiones ex bonis proscriptorum:
quod quidem scelerum illius vel maximum est,
non me, neque quemquam omnium satis tutum
fuisse, si recte faceremus. Atque illa quae tum
formidine mercatus sum, precio soluto, iure:
dominis tamen restituo: neque pari consilium
est, vllam ex ciuibus praedam esse. Satis illa
fuerint, quae, rabie contracta, tolerauimus, ma-
nus conferentes inter se Romanos exercitus, &
arma ab externis in nosmet versa. Scelerum &
contumeliarum omnium finis sit. Quorum ad-
eo Sullam non poenitet, vt & facta in gloria nu-
meret, & si liceat, auidius fecerit. Neque iam
quid existimetis de illo, sed quantum vos aude-
atis, vereor: ne, alius alium principem exspe-
ctantes, ante capiamini, non opibus eius, quae
fuciles & corruptae sunt, sed vestra socordia, quam
captum ire licet, & quam audeat tam videri feli-
cem. Nam praeter satellites commaculatos, quis
eadem vult? aut quis non omnia mutata, prae-
ter victoriam? scilicet milites: quorum sangui-
ne, Tarrulae Scyroque, pessumis feruorum, di-
uitiae partae sunt: an quibus praelatus in magi-
stratibus capiundis Fusidius, ancilla turpis, hono-
rum omnium dehonestamentum? Itaque maxu-
mam mihi fiduciam parit victor exercitus, cui
per tot vulnera & labores, nihil praeter tyran-
num quaesitum est. Nisi forte tribuniciam po-
testa-

testatem euerſum profeſſi ſunt per arma, conditam a maioribus ſuis: vtique iura & iudicia ſibi met extorquerent: egregia ſcilicet mercede, cum relegati in paludes & ſilvam, contumeliam atque inuidiam ſuam, praemia penes paucos intelligerent. Quare igitur tanto agmine atque animis incedit? quia ſecundae res mire ſunt vitii obtentui; quibus labefactatis, quam formidatus antea eſt, tam contemnetur: niſi forte ſpecie concordiae & pacis, quae ſceleri & parricidio ſuo nomina indidit. Neque aliter populo Romano eſſe belli finem ait, niſi maneat expulſa agris plebes, praeda ciuiliſ acerbiffima, ius, iudiciumque omnium rerum penes ſe, quod populi Romani fuit. Quae, ſi vobis pax & concordia intelliguntur, maxuma turbamenta reipub. atque exitia probate: annuite legibus impoſitis: accipite otium cum ſeruitio: & tradite exemplum poſteris ad populum Romanum ſuimet ſanguinis caede circumueniendum. Mihi, quamquam per hoc ſummum imperium ſatis quaefitum erat nomini maiorum, dignitati, atque etiam praefidio; tamen non fuit conſilium priuatas opes facere; potiorque viſa eſt periculofa libertas, quieto ſeruitio. Quae ſi probatis, adefte Quirites: & bene iuuantibus diis, M. Aemilium Conſulem, ducem & auctorem ſequimini ad recipiendam libertatem.

Tunc vero & poſci, dum caeteri euſdem cauſa ducem ſenatus rati, maxumo gaudio bellum irritare. *Nonius, irritare, prouocare.*

Curionem quaefuit, adoleſcentior, & populi

puli suffragiis integer, aetati concederet Ma-
merci. *Priscianus l. X.*

Philippus, qui aetate & consilio ceteros an-
teibat. *Seruius l. II.*

Oratio L. Philippi contra Lepidum.

Maxume vellem, P. C. remp. quietam esse
ut in periculis a promptissimo quoque defendi;
denique prava incepta consultoribus noxae esse.
Sed contra, seditionibus omnia turbata sunt, &
ab iis, quos prohibere magis decebat. Postre-
mo, quae pessimi & stultissimi decreuere, ea
bonis & sapientibus faciunda sunt. Nam bel-
lum, atque arma, quamquam vobis inuisa, ta-
men, quia Lepido placent, sumenda sunt. Ni-
si forte cui pacem praestare, & bellum pati con-
siliium est. Pro, dii boni, qui hanc urbem, omi-
ssa cura, adhuc regitis; M. Aemilius omnium
flagitiosorum postremus, qui, peior an ignauior
sit, deliberari non potest, exercitum opprimun-
dae libertatis habet, & se a contempto metuen-
dum effecit: vos mussantes, & retractantes ver-
bis, & vatum carminibus, pacem optatis magis
quam defenditis: neque intelligitis mollitia de-
cretorum, vobis dignitatem, illi metum detra-
hi. Atque id iure; quoniam ex rapinis consu-
larum, ob seditionem provinciam cum exercitu
adeptus est. Quid ille ob benefacta cepisset,
cuius sceleribus tanta praemia tribuistis? At sci-
licet, ii, qui ad postremum vsque, legatos; pa-
cem, concordiam, & alia huiuscemodi decre-
verunt, gratiam ab eo peperere. Imo despecti
& indigni rep. habiti, praedae loco aestimantur:

M 4

quip-

quippe metu pacem repetentes, quo habitam amiserant. Equidem a principio, cum Etruriam coniurare, proscriptos accersiri, largitionibus republ. lacerari videbam, maturandum putabam & Catuli consilia, cum paucis secutus sum. Caeterum illi, qui gentis Aemiliae beneficia extollebant, & ignoscendo populi Romani magnitudinem auxisse, nusquam etiam tum Lepidum progressum videbant: cum priuata arma opprimundae libertatis cepisset, sibi quisque opes aut patrocinia quaerendo, consilium publicum corruerunt. At tum erat Lepidus latro cum calonibus, & paucis sicariis: quorum nemo non diurna mercede vitam mutauerit: nunc est proconsul cum imperio, non emto, sed dato a vobis, cum legatis adhuc iure parentibus: & ad eum concurrere homines omnium hominum corruptissimi; flagrant inopia & cupidinibus, scelerum conscientia exagitati; quibus quies in seditionibus, in pace turbae sunt: hi tumultum ex tumultu, bellum ex bello ferunt; Saturnini olim, post Sulpicii, dein Marii, Damasippique, nunc Lepidi satellites. Praeterea Etruria, atque omnes reliquiae belli arrectae: Hispaniae armis sollicitatae: Mithridates in latere vestigalium nostrorum, quibus adhuc sustentamur, diem bello circumspicit: quin, praeter idoneum ducem nihil abest ad subuertendum imperium. Quod ego vos oro, atque obsecro P. C. vt animaduortatis; neu patiamini licentiam scelerum, quasi rabiem, ad integros in contactu procedere. Nam, vbi malos praemia se-

quun-

quuntur, haud facile quisquam gratuito bonus est. An exspectatis dum exercitu rursus admo-
to ferro, atque flamma urbem inuadit? quod
multo propius est ab eo, quo agitat, statu, quam
ex pace & concordia ad arma ciuilia: quae ille
aduorsum diuina & humana omnia cepit, non
pro sua, aut quorum simulat iniuriâ, sed legum
ac libertatis subvertundae. Agitur enim, ac la-
ceratur animi cupidine, & noxarum metu, ex-
pers consilii, inquires: haec atque illa tentans, me-
tuit otium, odit bellum, luxu atque licentia ca-
rendum videt, atque interim abutitur vestra so-
cordia. Neque mihi fatis consilii, merum, an
ignauiam, an dementiam eam adpellem: qui
videmini intenta mala quasi fulmen optare se
quisque ne attingat, sed prohibere ne conari
quidem. Et quaeso considerate, quam conuer-
sa rerum natura sit. Antea malum publicum,
occulte, auxilia palam instruebantur, & eo boni
malos facile anteibant: nunc pax, concordia
disturbantur palam; defenduntur occulte. Qui-
bus illa placent, in armis sunt: vos in metu.
Quid exspectatis? nisi forte pudet, aut piget re-
cte facere. An Lepidi mandata animos mo-
uent? qui placere ait, sua cuique reddi; & aliena
tenet: belli iura rescindi; cum ipse armis cog-
gat: ciuitatem confirmari, qui ademptam negat:
concordiae gratia plebi tribuniciam potestatem
restitui, ex qua omnes discordiae accensae. Pes-
sume omnium atque impudentissime, tibine
egestas ciuium, & luctus curae sunt, cui nihil est
domi, nisi armis partum, aut per iniuriam? al-

M §

terum,

terum consulatum petis, quasi primum reddideris: bello concordiam quaeris, quo parta disturbatur: nostri proditor, istis inuidus, hostis omnium bonorum. Ut te neque hominum, neque deorum, pudet, quos perfidia aut periurio violasti! Qui, quando talis es, maneat in sententia, & retineas arma, te hortor: ne prolatandis seditionibus inquietus ipse, nos in solitudine retineas. Neque te prouinciae, neque leges, neque dii penates ciuem patiuntur. Perge, qua coepisti, ut quam maturume merita inuenias. Vos autem, P. C. quousque cunctando remp. intutam patriemini, & verbis arma tentabitis? Delectus aduersum vos habiti: pecuniae publice & priuatim extortae; praesidia deducta atque imposita; ex lubricine leges imperantur; cum interim vos legatos & decreta paratis. Et quanto mehercule, auidius pacem petieritis, tanto bellum acrius erit; cum intelliget, se metu magis, quam aequo & bono sustentatum. Nam qui turbas & caedem ciuium odisse ait, & ob id armato Lepido vos inermes retinet: quae vobis toleranda sunt, ea, cum facere possitis, patiamini potius censer. Ita illi a vobis pacem, vobis ab illo bellum suadet. Haec si placent; si tanta torpedo animos oppressit, ut oblitus scelerum Cinnae, cuius in urbem reditu, decus atque ordines omnes interierunt, nihilominus vos, atque coniuges, & liberos, Lepido permisuri sitis; quid opus decretis? quid auxilio Catuli? quin is & alii boni remp. frustra curant. Agite, uti lubet; parata vobis Cethegi, atque
alia

alia proditorum patrocina, qui rapinas & incendia instaurare cupiunt: & rursus aduersum deos penates manus armare. Sin libertas & bella magis placent: decernite digna nomine, & augete ingenium viris fortibus. Adest nouus exercitus &, ad hoc, coloniae veterum militum, nobilitas omnis, ducis optumi; fortuna meliores sequitur. Iam illa, quae collecta sunt, socordia nostra dilabentur. Quare ita censeo: quoniam Lepidus exercitum priuato consilio paratum, cum pessumis, & hostibus reipub. contra huius ordinis auctoritatem ad urbem ducit; vt Appius Claudius interrex cum Q. Catulo proconsule, & caeteris, quibus imperium est, vrbis praesidio sint: operamque dent, ne quid resp. detrimenti capiat.

Vti Lepidus, & Catulus, decretis exercitibus maturrume proficiscerentur. *Carissus l. 3.*

M. Lepido cum omnibus copiis Italia pulso, segnior neque minus grauis, sed multiplex cura patres exercebat. *Seruius. Marius Victorinus in Ciceronem.*

Obuiam ire, & commori hostibus, *Arusianus Messus.*

Lepidus poenitens consilii. *Caris. l. 111.*

Sic vero quasi formidine attonitus, neque animo, neque auribus aut lingua competere. *Nonius: Competere, rei cuiusque meminisse, aut constanter valere.*

Prudens omnium, quae senatus censuerat. *Arusianus.*

Magnis operibus profectus, oppidum cepit,
per L. Catilinam legatum. *Festus.*

Domitium proconsulem ex citeriori Hispania
cum omnibus copiis, quas parauerat, arcessiuit,
Prisc. l. X. Arcessiuit, inquit, & laceffiuit.

Sanctus aliter, & ingenio validus. *Carif. l. 1.
aliter pro alias.*

Gens raro egressa fines suos. *Seru. ad lib. XI.
Aeneid. Arufian. Messus.*

Nisi cum ira belli deseruiffet. *Prisc. l. X.*

Maturauerunt exercitum Dyrrachium coge-
re. *Arufianus Messus.*

Illo profectus, vicos castellaque incendere, &
fuga cultorum deserta, igni vastare: neque ela-
to aut securo esse animo, metu gentis ad furta
belli peridoneae. *Non. Seru. ad XI. Aeneidos.*

Liberis eius auunculus erat. *Donatus ad Phor-
mionem Terentii.*

Nihil ob tantam mercedem sibi abnuituros.
Arufianus Messus.

Infanum aliter sua sententia, atque aliarum
mulierum. *Carif. l. 1. aliter pro alias.*

Solis viis *Donatus Phorm. act. V. scen. VIII.*

Iuffu Metelli cornicines occinuerunt. *Priscia-
nus l. X. Seruius II. Georg. Virg. Diom. l. 1. c. 7.*

Nexuit catenae modo. *Prisc. l. X.*

Doctus militiam. *Arufian. Messus.*

Neque se recipere an instruere praelio quie-
re. *Prisc. lib. X.*

Equi sine rectore exterriti, aut faucii conster-
nantur. *Idem. l. IV.*

Occupatusque collis editissimus apud Hiler-
dam

dam & cum multa opera circumdata. *Priscianus l. V.*

At inde nulla munitionis, aut requie mora, processit ad oppidum. *Priscianus l. XVIII. requie pro requies.*

Agreste. Cavis l. 1.

Ardebat omnis Hispania citerior. *M. Fabius Victor. de inuent. Cic. lib. 1.*

* & pondere validam urbem multos dies restantem pugnando vicit. *Non.*

Itaque Sertorius, leui praesidio relicto in Mauritiana, noctus obscuram noctem, aestu secundo, futruaque celeritate, vitare praelium in transgressu conatus est. *Agellius l. 10. c. 26. Non. Marcel.*

Transgressos omnes, recipit mons Ballera, praeceptus a Lusitanis. *Idem ibidem.*

Earum aliae paullulum progressae, nimio simul & incerto onere, cum pauor corpora agitata, deprimebatur. *Idem.*

Locum editiorem, quam victoribus decebat, capit: *Seru. VIII. Aeneidos, Arufian. Messus.*

Et mox Fusidius adueniens cum legionibus, postquam tantas asperitates, haud facilem pugnantiibus vadum, cuncta hosti quam suis opportuniora videt. *Nonius.*

Cum Sertorius neque erumperet, tam leui copia nauibus fugam maturabat. *Seru. Fuld. Messus.*

Itineris eorum Metellus per litteras gnarus. *Arufianus.*

Itaque Seruilius aegrotum Tarenti collegam prior transgressus, iter vortit ad Coryeum urbem

inclutam: pastusque nemore, in quo crocum
gignitur. *Prisc. Non.*

Ad Olympum atque Phaselida, *Prisc.*

Apud Corycum. *Idem.*

Apud Lethe oppidum, cui nomen obliuionis
condiderant. *Idem Seru. ad 1. Aeneidos.*

Repulsus a Lethe oppido, *Idem Prisc.*

Apud Mutinam. *Idem.*

Apud Praeneste locatus. *Idem.*

Medio diei. *Messus*

Quietam a bellis ciuitatem. *Idem.*

Militiae peritus. *Idem.*

Sertorius portis turbam morantibus, & nullo,
vt in terrore solet, generis aut imperii discrimine,
per calorum corpora, ad medium quasi deiusu-
per adstantium manibus in murum attollitur.
Nonius. Seru.

Neque detrusus aliquotiens terretur. *Prisc.*
J. XV.

Dubitauit acie pars. *Idem.*

Quos inter maxume. *Caris.*

Rumore primo. *Caris.*

Idem fecere Octavius & Q. Caepio sine graui
cuiusquam expectatione, neque sane ambitu pu-
blici. *Seru. ad l. 4. Aeneid. Ambire significat &
rogare. Sallustius in Iugurtha: Quos ego audio
ambire, fatigare vos singulos. Dicebatur & am-
bio illum, pro rogo, Sallustius in 1. Idem fecere &c.*

Cum arae & alia diis sacrata, supplicium fan-
guine faedarentur. *Idem.*

Postremo ipsos colonos per miserias & incerta
humani generis orare, *Idem ad illud XI, Aeneid.*

per

- - - per eversae genitor fumantia Troiae
 Exscidia obrestor.

Ea paucis, quibus peritia & verum ingenium
 est, abnuentibus, *Idem.*

Perpenna tam paucis profectus, vera est aesti-
 manda. *Idem ad XII. Aeneid.*

FRAGMENTA

LIB. II.

HISTORIARVM.

Sardinia in Africo mari facie vestigii huma-
 ni, in orientem, quam in occidentem latior
 prominet. *Agellius lib. XIII. cap. XVIII.*
*Non. Faciem totius corporis formam, πρὸς ὄ-
 πον, id est, os, posuit antiquitas prudens; ut ab
 aspectu species, & a fingendo figura, ita a factu-
 ra corporis facies. Sallust. l. II. Sardinia &c. Isido-
 rus.*

Inde Ichnusa appellata. *Solinus.*

Dubium an insula sit, quod Euri atque Austri
 superjaectis fluctibus circumlauit. *Nonius, lauit
 pro lauat.*

Nam Sullam consulem de reditu eius legem
 ferentem ex composito trib. pl. C. Herennius
 prohibuerat. *Norat. Agell. l. X. c. XX. Sallusti-
 um proprietatis in verbis retinentissimum consuetudi-
 ni concessisse, & privilegium, quod de Cn. Pompeii Ma-
 gni patris reditu ferebatur, legem appellasse.*

Nam

Nam procul, & diuersis ex regionibus. *Carisus, Asper, procul, inquit, est eo loco.*

Obuiam fuere. *Carisus ibidem. Asper ait, vetuste obuiam fuere, aduerbio quam nomine uti maluit.*

Vrbe, patriaque extorres. *Messus.*

Genus militum suetum a pueritia latrociniis. *Idem.*

Inter laeua moenium, & dextrum flumen Turiam, quod Valentiam paruo interuallo praeterfluit. *Prisc. l. V. & VI. Turiam dixit, qui accusatius generis masculini est, non neutri.*

In fiducia, quam argumentis: purgatiores dimituntur. *Donatus Phorm. act. I. sc. III. & Hecyr. act. IV. sc. IV. Nonius. Fiducia est audacia. Seruius.*

Antequam regressus Sertorius instrueret pugnae suos. *Arusianus.*

Ipse animi atrox. *Idem.*

Copiis integra. *Idem.*

Eodem anno in Macedonia C. Curio, principio veris cum exercitu profectus in Dardaniam, quibus potuit modis dictas pecunias coëgit. *Nonius, dicere, est promittere.*

Post, ubi in fiducia nimius *Arusianus.*

Sed ipsi ferunt tantum ex grege, quem prope littora regebat Corfa nomine Ligus mulier. *Prisc. lib. VI.*

Nam quaedam Corfa nomine Ligus mulier cum taurum ex grege, quem prope littora regebat, transnatare solitum, atque per interualla corpore aucto remeare videret, cupiens scire incogni-

cognita sibi pabula, taurum a caeteris degredientem vsque ad Insulam nauigio profecuta est. Cuius regressu insulae fertilitatem cognoscentes Ligures, ratibus eo profecti, eamque nomine mulieris auctoris & ducis appellauerunt. *Isidorus l. 14. c. 6.*

Ne illa tauro parata sint. *Donatus actu IV. scena II. Andriae.*

Daedalum ex Sicilia profectum, cum in Moisis fugeret iram atque opes. *Priscianus lib. VI. Seruius.*

Quem ex Mauritiana rex Leptasta prodicionis insinularum cum custodibus miserat. *Priscianus l. 1.*

Quos aduersum multi ex Bithynia volentes occurrere, falsum filium arguituri, *Priscianus lib. X.*

Vt actione desisteret. *Messus.*

Vespera. *Carissus l. II.*

Argentum mutuum arcessiuit. *Prisc. l. X.*

Eam deditionem senatus, per nuncios Orestis cognitam, approbat. *Prisc. lib. VI.*

Nisi qua flumen Lurda Tauro monte defluens. *Idem ibidem.*

Frugum, pabulique laetus ager. *Arusianus. Seruius. l. 1. Aeneidos.*

Neque virgines nuptum a parentibus mittentur, sed ipsae belli promptissimos delegebant. *Messus.*

Modestus ad omnia alia, nisi ad dominationem. *Donatus Phorm. act. I. scen. II.*

Noctu

Noctu diuque stationes & vigilias tentare. *Ca-
risus l. II.*

At Lucullum regis cura machinata fames
breui fatigabat. Multique commeatus interie-
rant insidiis latronum *Prisc. lib. VII & Nonius.*

Namque primum Iasonem nouo itinere ma-
ris Aeetae hospitis domum violasse. *Prisc. l. VIII.*

Tartessum Hispanie ciuitatem, quam nunc
Tyrii mutato nomine Gadir habent. *Prisc. l. V.*

Neque subsidiis, vbi soluerat, compositis.
*Priscianus lib. X. Soluerat autem est solitus fue-
rat.*

Neque inermes ex praelio viros quemquam
agniturum. *Idem ibidem.*

Ea continentia vir grauis, & nulla arte cui-
quam inferior. *Arustian. Non. in Grauis.*

Omnes qui circum sunt, praeminent altitudi-
ne millium passuum duorum. *Arustian.*

* & Poeni ferunt aduersus A. N. C. M. *Dona-
sus.*

Quia corpore, & lingua percitum, & inque-
tem, nomine histrionis vix sani, Barbuleium ap-
pellabant. *Prisc. lib. VI.*

Audaciter. *Idem XV.*

Ibi Fimbriana seditione, qui regi per obse-
quelam orationis, & maxime odium Sullae, gra-
ues, carique erant. *Nonius: Obsequium neut. ge-
nere, obsequela fem.*

Moenibus deturbat. *Non. deturbare.*

E muris canes sportis demittebant. *Idem.*

Ad hoc rumoribus, aduersa in prauitatem;
secun-

secunda in casum: fortunam in temeritatem declinando, corrumpebant. *Idem.*

At Metellus in vltiorem Hispaniam post annum regressus; magna gloria concurrentium vndique virile & muliebre secus, per vias ac tecta omnium visibatur: cum quaestor C. Urbinus, alique, cognita voluntate, eum ad coenam inuitauerant; vltra Romanorum, & mortalium etiam morem curabant, exornatis aedibus per aulaea & insignia, sceni que ad ostentationem histrionum fabricatis; simul croco sparsa humus, & alia, in modum templi celeberrimi. Praeterea cum sedenti transfenna demissum Victoriae simulatum cum machinato strepitu tonitruum coronam capiti imponebat: tum venienti thure quasi Deo supplicabatur. Toga picta plerumque amiculo erat ei accumbenti: epulae quaesitissimae: neque per omnem modum prouinciam, sed trans maria, ex Mauritania volucrum, & ferarum incognita antea plura genera: quibus rebus, aliquantam partem gloriae demiserat, maxime, apud veteres & sanctos viros, superba illa, grauia, indigna R^o imperio existimantes. *Macrob. Satur. l. III. c. XIII. Nonius Sospater. l. I.*

Ruuntque pars magna suimet, aut proximum telis, ceteri vice pecorum obruncabantur. *Nonius.*

Occurrere duci, & praelium accendere, adeo vti Metello in sagum, Hirtuleio in brachium tela venirent. *Idem.*

Aui-

Auidisque ita, promptisque ducibus, vti Metellus ictu tragulae fauciaretur. *Idem.*

Sed Metellus in vulnere. *Don. actu V. sc. II. And.*

Primo incidit forte per noctem in renunculo piscantis. *Non.*

Ad hoc pauca piraticae adiungit actuaria navigia. *Idem in Piraticae nauiculae.*

Omnia sacrata corpora in ratem imposuisse. *Arustian.*

Suos equites hortatus vado transmittit. *Idem.*

Ictu eorum qui in flumine ruebant, necabantur. *Donatus Adelph. act. III. sc. II.*

Circumuenti dextra, vnde ferrum erat, saxa, aut quid tale capiti affligebant. *Arustianus.*

Sed Metellus in vltiore prouincia. *Donatus ad Phorm. act. I. sc. IV.*

Immane quantum animi exarsere. *Non. nomen positum pro adverbio.*

At illi quibus res incognita erat, iuere cuncti ad portas incognita tendere. *Seru. F. Vrsini.*

Murum ab angulo dextri lateris ad paludem haud procul remotam duxit. *Seru. Fuldanus.*

FRAGMENTA

LIB. III.

HISTORIARVM.

EXauditque sonus Bacchanaliorum. *Macr. lib. I. c. IV. Saturn. Non.*

Diuer-

Diverſa, vti ſolet rebus perditis, capeſſunt: namque alii fiducia *gnaritatis* locorum in occultam fugam ſparſi; alii, globis eruptionem tentare. *Prife. l. X. Non.*

Vnus conſtitit in agro Lucano, gnarus loci, nomine Publipor. *Idem l. VI. Probus Catholicis.*

Mole iam aſſuetum ad omnis vis controverſiarum. *Prife. l. VI.*

Coniuratione claudit. *Idem. l. X.*

Quali par in oppido feſtinatio, & ingens terror erat, ne ex latere noua munimenta madore infirmarentur: nam moenia oppidi ſtagnabant, redundantibus cloacis aduorſo aëſtu maris. *Non. in Mador.*

Equis & armis decoribus cultus. *Prificianus lib. VI.*

Dedecores, inultique terga ab hoſtibus caedebantur. *Idem.*

Contra ille calui ratus quaerebat, num ſomnio theſaurus portenderetur. *Idem l. VIII. Non. in Caluitur.*

Parte conſumta, reliqua cadauerum ad diurnitatem uſus fallerent. *Prife. l. X.*

Epiftola Cn. Pompeii ad ſenatum.

Si aduorſus vos, patriamque, & deos penates, totiens labores & pericula ſuſcepiffem, quotiens a prima adoleſcentia ductu meo ſceleſtiſſimi hoſtes fuſi, & vobis ſalus quaefita eſt: nihil amplius in abſentem me ſtatuiffetis, quam adhuc agitis P. C. quem contra aetatem proiectum ad bellum ſaeuiſſimum, cum exercitu optume merito, quantum eſt in vobis, fame, miſerruma omnium mor-

morte confecistis. Hac in spe populus R. liberos suos ad bellum misit? haec sunt praemia pro vulneribus; & totiens ob rem. fuso sanguine? fessus scribundo, mittundoque legatos, omnes opes & spes priuatas meas consumsi: cum interim a vobis per triennium viz annuus sumtus datus est. Per deos immortales, vtrum censetis me vicem aerarii praestare, an exercitum sine frumento & stipendio habere posse? equidem fateor me ad hoc bellum maiore studio, quam consilio, profectum: quippe qui nomine modo imperii a vobis accepto, quibus quadraginta mille hominum exercitum parau; hostesque in ceruicibus iam Italiae agentes ab Alpibus in Hispaniam summoui. Per eas, iter aliud atque Haanibal, nobis opportunius patefeci. Recepi Galliam, Pyrenaeum, Lacetanium, Hergetum: & primum impetum Sertorii victoris nouis quidem militibus, & multo paucioribus sustinui: hiememque in castris inter faeuissimos hostes, non per oppida, neque ex ambitione mea, egi. quid dein praelia, aut expeditiones hibernas, oppida excisa, aut recepta enumerem: quando res plus valent quam verba. Castra hostium apud Sucronem capta, & praelium apud flumen Durium, & dux hostium C Herennius cum vrbe Valentia & exercitu deleri, satis clara vobis sunt, pro quib, o grati patres, egestatem & famam redditis. Itaque meo & hostium exercitui par conditio est. Namque stipendium neutri datur: victor vterque in Italiam venire potest. Quod ego vos moneo, quaesoque vt animaduortatis; neu cogi-

cogi
Hisp
netu
vini
nob
Mer
& n
rem
sum
vito
om
tur.
N
tibu
te b
Non
E
inu
Sta.
I
ma
lasc
A
fibi
qu
Ide
I
selo
du
Ide
I
du

cogitetis necessitatibus priuatim mihi consulere. Hispaniam citeriorem, quae non ab hostibus tenetur, nos aut Sertorius ad internecionem vastauimus; praeter maritimas ciuitates, quae vltro nobis sumtui onerique. Gallia superiore anno Metelli exercitum stipendio frumentoque aluit: & nunc malis fructibus ipsa vix agitatur. Ego non rem familiarem modo, verum etiam fidem consumsi. Reliqui vos estis: qui nisi subuenitis, inuito & praedicente me, exercitus hinc, & cum eo omne bellum Hispaniae in Italiam transgreditur.

Namque his, praeter solita vitiosis magistratibus, cum per omnem provinciam infecunditate biennii proximi graue pretium fructibus esset, *Non Graue multum.*

Hi saltibus occupatis, tum externorum agros inuasere: frumentique ex inopia graui *sati*as facta. *Idem, Sati*as pro *sati*etas.

Neque iam sustineri poterat immensum aucto mari, & vento gliscenti. *Idem, Gliscit est congelascit, colligitur, ignescit, crescit.*

Ac tum maxime, uti solet extremis in rebus, sibi quisque carissimum domi recordari, cunctique omnium ordinum extrema munia sequi. *Idem, Munia, officia.*

Et forte in nauigando cohors vna, grandi *fase*lo veste a ceteris deerrauit, marique placido a duobus praedonum *myoparonibus* circumuenta. *Idem in voce Faselus. & Myoparo.*

Eum, atque Metrophanem senatus magna industria perquirebat, cum per tot scaphas, quas
ad

ad ostia cum paucis fidis percunctatum miserant.
Idem & Carisus lib. I.

Duos quam maximos vtres leui tabulae subiecit: qua super omni corpore quietus inuicem tractu pedis quasi gubernator existeret: ea inter molem, atque insulam mari vitabundus classem hostium ad oppidum peruenit. *Idem.*

Nam qui enare conati fuerant, isti saepe ferramentis nauium, aut vulnera suis, aut afflicti alveis, vndarum vi, mutato foede corpore, postremo tamen periere. *Idem, & Arusianus. Messus.*

Nam tertia tunc erant, & sublimanebula coelum obscurabat. *Non.*

Illum nauis forum. *Idem.*

Oratio M. Lepidi tribuni plebis ad plebem.

Si, Quirites, parum existimaretis, quod interius a maioribus relictum vobis, & hoc a Sulla paratum, seruitium interesset: multis mihi disserendum fuisset. docendumque, quas ob iniurias, & quotiens a patribus armata plebes secessisset; vtique vindices parauisset omnis iuris sui tribunos pleb. Nunc hortari modo reliquum est, & ire primum via, qua capefundam arbitror libertatem. Neque me praeterit, quantas opes nobilitatis solus, impotens, inani specie magistratus, pellere dominatione incipiam; quantoque tutius factio noxiorum agat, quam soli innocentes. Sed praeter spem bonam ex vobis, quae metum vicit, statui certaminis aduersa, pro libertate potiora esse forti viro, quam omnino non certauisse. Quamquam omnes alii creati pro iure vestro vinctam, & imperia sua gratia, aut spe, aut praemiis

miis
cede
qu
nati
exer
habe
coru
dosq
reliq
prae
conc
ritis,
nimu
rum
offic
sit, q
forte
quan
it, &
trib.
tus e
quan
nequ
fuisse
impo
Ortu
tercer
C. Cu
natus
mis a
niqu
fecto

miis in vos conuõrtete; meliusque habent, mercede delinquere, quam gratis recte facere. Itaque omnes concessere iam in paucorum dominationem, qui per militare nomen, aerarium, exercitus, regna, prouincias occupauere, & arcem habent ex spoliis vestris: cum interim more peccorum vos multitudo singulis habendos, fruendosque praebetis, exfuti omnibus quae maiores reliquere: nisi quia vosmet ipsi per suffragia, vti praesides olim, nunc dominos destinatis. Itaque concessere illic omnes: & mox, si vestra receperitis, ad vos redibunt plerique. Rarus enim animus est ad ea quae placent defendenda. Ceterum validiorum sunt. An dubium habetis, ne officere quid vobis vno animo pergentibus possit, quos languidos socordesque pertinuere? nisi forte C. Cotta ex factione media consul, aliter quam metu iura quaedam tribunis pleb. restituit, & quamquam L. Sicinius primus de potestate trib. loqui ausus, mussantibus vobis circumuentus erat: tamen prius illi inuidiam meruere, quam vos iniuriae pertaesum est. Quod ego nequeo satis mirari, Quirites. Nam spem frustra fuisse intellexistis. Salla mortuo, qui scelestum imposuerat seruitium, finem mali credebatis. Ortus est longe saeuior Catulus. Tumultus intercessit Bruto, & Aemilio Mamercio Coss. dein C. Curio ad exitium vsque insontis tribuni dominatus est. Lucullus superiore anno quantis animis ierit in L. Quinctium, vidistis: quantae demique nunc mihi turbae concitantur! quae profecto incassum agerentur, si, prius quam vos ser-

N

viundi

viundi finem, illi dominationis facturi erant: praesertim cum his ciuilibus armis dicta alia, sed certatum vtrumque de dominatione in vobis sit. Itaque cetera ex licentia, aut odio, aut auaritia in tempus arserunt. Permanfit vna res modo, quae vtrumque quaesita est; & erepta in posterum vis tribunicia telum a maioribus libertati paratum: quod ego vos moneo, quaesoque, vt animaduertatis: neu nomina rerum ad ignauiam mutant, *otium pro seruitio* adpelletis. Quo iam ipso frui, si vera & honesta flagitium superauerit, non est conditio: fuisset; si omnino quiessetis. Nunc animum aduertite: & nisi viceritis, quoniam omnis iniuria grauitate tutior est, artius habebunt. Quid censes igitur? aliquis vestrum subiecerit. Primum omnium omittendum morem hunc quem agitis, impigrae linguae, animi ignaui, non vltra concionis locum memores libertatis. Deinde ne vos ad virilia illa vocem, quo tribunus plebis mandando patricium magistratum, libera ab auctoribus patriciis suffragia maiores vestri paraere: quamuis, Quirites in vobis sit, vti, quae iusfa nunc pro aliis toleratis, pro vobis agere aut non agere certe possitis. Iouem aut alium quem deum consultorem exspectatis? magna illa consultum imperia & patrum decreta, vos exsequenda rata efficitis, Quirites: vltroque licentiam in vos auctum atque adiutum properatis. Neque ego vos vltum iniurias hortor; magis vti requiem capiatis: neque discordias, vt illi criminantur, sed earum finem volens iure gentium res repeto: &, si pertinaciter retinebunt: non arma

ne.

neq
fang
hab
um
exfu
sit p
est;
mun
dis l
Et o
que
scun
paru
frus
niam
dini
ria g
vale
dus
dele
Pom
in c
que
tot
aud
dem
riac
vob
Et o
Ver
nor
mo

neque secessionem, tantummodo non amplius sanguinem vestrum praebeatis censeo. Gerant habeantque suo modo imperia; quaerant triumphos: Mithridatem, Sertorium & reliquias exsulem persequantur cum imaginibus suis. Absit periculum & labos, quibus nulla pars fructus est; nisi forte repentina ista *frumentaria lege* munia vestra pensantur. Quâ tamen quinis modis libertatem omnium aestumauere, qui profecto non amplius possunt alimentis carceris. Namque ut illis exiguitate mors prohibeatur; senescunt vires: sic neque absoluit cura familiari tam parua res: & ignauissimi quique tenuissima spe frustrantur: quae tamen quamuis ampla, quoniam seruitii pretium ostentaretur, cuius torpedinis erat decipi & vestrarum rerum ultro iniuria gratiam debere? Namque alio modo, neque valent in vniuersos, neque conabuntur. Cauendus tamen dolus est. Itaque simul comparant delinimenta, & differunt vos in aduentum Cn. Pompeii; quem ipsum vbi pertinuere, sublatum in ceruices suas, mox demto metu lacerant. Neque eos pudet vindices, vti se ferunt, libertatis, tot viros sine vno, aut remittere iniuriam non audere, aut ius non posse defendere. Mihi quidem satis spectatum est, Pompeium, tantae gloriae adolescentem, malle principem volentibus vobis esse, quam illis dominationis socium, auctoremque in primis fore tribuniciae potestatis. Verum, Quirites, antea singuli ciues in pluribus, non in vno cuncti praesidia habebatis: neque mortalium quisquam dare, aut eripere, talia v-

nus poterat. Itaque verborum satis dictum est. Neque enim ignorantia res claudit. Verum occupavit vos nescio quae torpedo, quia neque gloria mouemini, neque flagitio: cunctaque praesenti ignavia mutastis: abunde libertatem rati, quia tergis abstineretur; & huc ire licet, & illud, munere ditium dominorum. Atque haec eadem non sunt agrestibus; sed caeduntur inter potentium inimicitias, donoque dantur in provincias magistratibus. Ita pugnatur, & vincitur a paucis: plebes, quodcumque accidit, pro victa est, & in dies magis erit: si quidem maiore cura donationem illi retinuerint, quam vos repetiueritis libertatem.

Postquam egressus angustias. *Messus.*

Ad Cyzicum perrexit firmatus animi. *Ex eodem.*

Vt sustinere corpora plerique nequeuntes, fessi, arma sua quisque stantes incumbere. *Idem & Seruius.*

Ac statim fugitiui, contra praeceptum ducis, rapere ad stuprum virgines, matronasque. *Nonius.*

Quibus a Sertorio triplices insidiae per idoneos saltus positae erant: prima quae fonte venientes exciperet. *Seruius.*

Ingens ipse virium, atque animi. *Avusianus.*

Locum nullum, nisi in quo armati insticissent. *Idem.*

At Oppius postquam orans nihil proficiebat, timide veste tectum pugionem expedire conatus, a Cotra, Vulcioque impeditur. *Non. Pugio est breuis gladius.*

Ca.

Castrisque collatis, pugna tamen ingenio loci prohibebatur. *Idem.*

Sed Pompeius a prima adolescentia, sermone *fantorum*, similem fore se credens Alexandro regi, facta consultaque eius quidem aemulatus erat. *Nonius.*

Dubius consilii. *Arustian.*

Post reditum eorum, quibus senatus belli Lepidani gratiam fecerat. *Idem.*

Quod ubi frustra tentatum est, socordius ire milites occipere, non aptis armis, ut in principio, & laxiore agmine. *Non.*

Atque eum Curio laudatum, accensumque praemiorum spe, quibuscum optauisset, ire iubet. *Idem.*

Eodem tempore Lentulus duplici acie locum editum multo sanguine suorum defendens, postquam ex sarcinis paludamenta adstare, & delictas cohortes intelligi coepere. *Idem.*

Si nihil ante aduentum suum inter plebem & patres conuenisset, coram se daturum operam. *Prisc. l. XIV.*

Fine inguinum ingrediuntur mare. *Arustian.*

M. Antonius perundae pecuniae genitus, vacuusque curis, nisi instantibus. *Idem.*

Muros successerant. *Idem.*

Saxaque ingentia, & axe vinctae trabes per pronum incitabantur, axibusque eminebant in modum *ericii* militaris *veruta* binum pedum. *Non. Seru.*

Octavianum mitem, & captum pedibus. *Arustianus.*

Igitur discubere, Sertorius inferior in medio, super eum L. Fabius *Hispaniensis* senator ex proscriptis, in summo Antonius, & infra, Scriba Sertorii Versius; & alter scriba Maecenas in imo, medius inter Tarquitium, & dominum Perpenam. *Non. Seru.*

Quarum vnam epistolam forte cum seruo nacti praedatores Valeriani scorpione in castra misere. *Nonius.*

FRAGMENTA

LIB. IV.

HISTORIARVM.

AT Cn. Lentulus patriciae gentis, collega eius, cui cognomentum Clodiano fuit, per incertum stolidior, an vanior, legem de pecunia, quam Sulla emtoribus bonorum remiserat, exigenda promulgavit. *Agellius l. XVIII. c. IV.*

Omnes, quibus aetas *senectō* corpore, animus militaris erat. *Prisc. l. IX. & X.*

Dein lenita iam ira, postero die liberalibus verbis permulsi sunt. *Idem. l. IX.*

Implicitae rates ministeria prohibebant. *Idem ibidem*

Igitur legiones pridie in monte positas arcessiuit. *Idem. l. X.*

Anxius animi, atque incertus. *Arusian.*

Magnam

Magnam exorsus orationem. *Idem.*

Impotens, & nimius animi est. *Idem.*

Amisumque assideri sine praeliis audiebat.
Prisc. l. VIII. Obsideo & assideo actiua sunt; faciunt enim assideor & obsideor.

Qui quidem mos, uti tabes, in urbem coniectus. *Festus.*

Castella, custodia thesaurorum in deditioem acciperentur. *Seru. Caris. l. 1.*

Reliqua cadauera salita. *Diomedes lib. 1. cap. IV.*

Epistola Regis Mithridatis scripta ad Regem Arsacem.

REX MITHRIDATES REGI ARSACI S.
Omnes, qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur, considerare debent, liceatne tum pacem agere Dein quod quaeritur, satisne pi-um, tutum, gloriosum, an indecorum sit? Tibi, perpetua pace frui liceret, nisi hostes opportuni, & sceleratissimi. Egregia fama, si Romanos oppresseris, futura est. Neque petere audeam societatem: & frustra mala mea cum tuis bonis misceri sperem. Atqui ea, uti te morari posse videntur; ita in Tigranem recentis belli, & meae res parum prosperae, si vera aestumare voles, maxime hortabuntur. Ille enim obnoxius, qualem tu voles societatem, accipiet: mihi fortuna, multis rebus ereptis, usum dedit bene suadendi: & quod florentibus optabile est, ego non validissimus praebeco, exemplum, quo rectius tua componas. Namque Romanis, cum nationibus, populis, regibus cunctis, vna & ea vetus causa bel-

landi est, cupido profunda imperii, & diuitiarum; quia primum cum rege Macedonum Philippo bellum sumserunt. Dum a Carthaginensibus premebantur, amicitiam simulantes ei subuenientem Antiochum concessione Asiae per dolum auertere; ac mox a Philippo Antiochus, omnis Taurum agro, & decem millibus talentorum spoliatus est. Persen deinde Philippi filium, post multa & varia certamina, apud Samothracas deos acceptum in fidem, callidi, & repertoires perfidiae, quia pacto vitam dederant, in somniis occidere. Eumenem, cuius amicitiam gloriose ostentant, initio prodidere Antiocho, pacis mercedem; post Attalum custodem agri captiui sumptibus & contumeliis ex rege miserum feruorum effecere: simulatoque impio testamento, filium eius Aristonicum, quia patrium regnum petierat, hostium more per triumphum duxere: Asia ab ipsis obsessa est: postremo totam Bithyniam, Nicomedem mortuo, diripere, cum filius Nusae, quam reginam appellauerant, genitus haud dubie esset. Nam quid ego me appellem? quem disiunctum vndique regnis, & tetrarchiis ab imperio eorum, quia fama erat, diuitem, neque seruiturum esse, per Nicomedem bello lacessuerunt; sceleris eorum haud ignarum, & ea, quae accidere, testatum antea, Cretenses solos omnium liberos ea tempestate, & regem Ptolemaeum. Atque ego vltus iniurias, Nicomedem Bithynia expuli; Asiamque spoliis regis Antiochi recepti, & Graeciae demsi graue seruitium. Incepta mea postremus seruorum Archelaus, exercitu

erci
au
ari
Pro
ten
cidi
inte
dat
did
is o
cun
dor
Ap
ne
nit
hos
frag
mo
Cab
lum
erat
vas
cess
um
arti
Tig
con
ad
fici
run
ab
est

exercitu prodito, impediuit: illique, quos ignauia
 aut praua calliditas, vti meis laboribus tuti essent,
 armis abstinuit, acerbissimas poenas soluunt.
 Ptolemaeus precio diem belli prolatat. Cre-
 tentes impugnati semel iam, neque finem nisi ex-
 cidio habituri. Equidem cum mihi ob ipforum
 interna mala dilata praelia magis, quam pacem
 datam intelligerem; abnuente Tigraue, qui mea
 dicta sero probat, te remoto procul, omnibus ali-
 is obnoxiiis, rursus tamen bellum cepi: Mar-
 cumque Cottam Romanum ducem apud Chalce-
 dona terra fudi: mari exul classe pulcerrima.
 Apud Cyzicum magno cum exercitu, in obsidio-
 ne moranti frumentum defuit, nullo circum ad-
 nitente: simul hyems mari prohibebat. Ita, sine vi
 hostium regredi coactus in patrium regnum, nau-
 fragiis apud Param, & Heraclam, militum opti-
 mos cum classibus amisi. Restituto deinde apud
Cabira exercitu, & variis inter me atque Lucul-
 lum praeliis inopia rursus ambos incescit. Illi sub-
 erat regnum Ariobarzani bello intactum: ego
 vastatis circum omnibus locis, in Armeniam con-
 cessi: secutique Romani non me, sed morem su-
 um omnia regna subuertendi, quia multitudinem
 artibus, locis, pugna prohibuere, imprudentiam
 Tigrani pro victoria ostentant. Nunc quaeso
 considera, nobis oppellis vtrum firmiorem te
 ad resistendum, an finem belli futurum putes?
 scio equidem tibi magnas opes virorum, armo-
 rum, & auri esse: & ea re a nobis ad societatem,
 ab illis ad praedam peteris. Ceterum consilium
 est Tigrani, regno integro, meis militibus belli

prudentibus, procul ab domo, paruo labore, per nostra corpora bellum conficere: quando neque vincere, neque vinci sine tuo periculo possumus. An ignoras, Romanos, postquam ad occidentem pergentibus finem Oceanus fecit, arma huc conuertisse? neque quicquam a principio nisi raptum habere, domum, coniuges, agros, imperium? conuenas, olim sine patria, sine parentibus, peste conditos orbis terrarum: quibus non humana vlla, neque diuina obstant, quin socios, amicos, procul iuxtaque sitos, inopes potentesque trahant, excidantque; omniaque non serua & maxume regna hostilia ducant. Namque pauci libertatem, pars magna iustos dominos volunt: nos suspecti sumus aemuli, & in tempore vindices adfuturi. Tu vero, cui Seleucia maxuma urbium, regnumque Persidis inclitis diuitiis est, quid ab illis, nisi dolum in praesens, & postea bellum expectas? Romani in omnes arma habent, acerruma in eos, quibus victis spolia maxuma sunt; *audendo & fallendo, & bella ex bellis ferendo*, magni facti. Per hunc morem extinguunt omnia, aut occident: quod difficile non est, si tu Mesopotamia, nos Armenia, circumgredimur exercitum sine frumento, sine auxiliis: fortuna autem nostris vitiis adhuc incolumis. Teque illa fama sequetur, auxilio profectum magnis regibus, latrones gentium oppressisse. Quod vti facias moneo, hortorque, neu malis pernicie nostra vnum imperium prolatare, quam societate victor fieri.

Cu.

Curia Vulcanaliorum te ibidem moratus. *Nonius de mutata declinatione. Carif. l. 1.*

Scalas pares moenium altitudine. *Arusianus.*

Diffidere inter se coepere, neque in medium consultare. *Idem.*

Multisque suspicionibusvolentia plebi facturus videbatur. *Nonius, Volentia, quae plebs vellet.*

Suspectusque fuit, incertum vero an per negligentiam, societatem praedarum cum latronibus composuisse. *Idem. Componere, coniungere.*

Collegam minorem, & sui cultorem expectans. *Arusianus.*

Quam maxumis itineribus per regnum Ariobarzani contendit, ad flumen Euphratem; quia in parte Cappadocia ab Armenia disiungitur. Et quamquam ad id naues codicariae occulto per hiemem fabricatae aderant. *Nonius, Codicariae naues, quae in flumine usui esse possunt.*

Qui praetergrediebantur equites cataphracti, ferrea omni specie. *Idem.*

Cum interim, lumine etiam tum incerto, duae Gallicae mulieres conuentum vitantes ad menstrua soluenda montem ascendunt. *Idem.*

Pluteosque rescindit ac munitiones demolitur, locoque summo potitur. *Idem, Demoliri est diruere.*

Exercitum dimisit, ut primum Alpes degressus est. *Arusianus.*

Tetrarchas, regesque territos animi firmavit. *Idem.*

Simul eos, & cunctos iam inclinatos laxitate

loci, plures cohortes, atque omnes, vt in secunda re pariter acce inuadunt. *Nonius.*

Hi locorum perignari, & soliti neſtere ex viminibus vaſa agreſtia, ibi tum, quod inopia ſcutorum fuerat, ad eam artem ſe quiſque in formam parmae equeſtris armabat. *Nonius, Parma eſt ſcutum breue.*

De pecore coria recens detracta, quaſi glutino adoleſcebant. *Carifius l. i. Seruius.*

Auidior modo properandi factus. *Arufianus.*
Conſilii aeger. *Idem.*

Reuerſi poſtero die, multa, quae properantes deſeruerant in caſtris, naſti, cum ſe ibi cibo vinoque laeti inuitarent. *Nonius, inuitare eſt repleri.*

Atque hianis humus, multa, vaſta & profunda, *Idem. Hiare, aperire.*

Rurſus iumenta naſti ad oppidum ire contendunt. *Nonius.*

Vbi ſe laniata nauigia fundo emergunt. *Arufianus.*

Tum vero Bithyni propinquantes iam amnem Vartanium. *Idem.*

Eos qui hoc malum publicum clandeſtinis conſiliis comparauerunt. *Nonius.*

In quis notiſſimus quiſque aut malo dependens verberabatur, aut immutilato corpore improbi patibulo eminens aſſigebatur. *Idem, Patibulum eſt crux.*

Ad Siciliam vergens faucibus non amplius patet millibus V. & XXX. *Meffus.*

Claui lateribus pedem. *Idem.*

Naphras, *Probus Catholicis.*

FRAG.

FRAGMENTA

LIB. V.

HISTORIARVM.

AT Lucullus, audito Q. Marcium Regem pro
consule per Lycaoniam cum tribus legioni-
bus in Ciliciam tendere. *Priscian. lib. XVIII.*

Legiones Valerianae comperto, lege Gabinia
Bithyniam, & Pontum consuli datam? missos es-
se. *Idem ibidem.*

Regem auerfabatur. *Arustianus.*

Ceteri negotia sequebantur familiaria legato-
rum, aut tribunorum; & pars sua com meatibus
mercatis. *Nonius.*

Et vxori eius frater erat. *Arustianus.*

Saepe celebritatem nomini, intelligo timen-
tem. *Prisc. lib. XIX.*

Video ingenia dona quaesitum ire properan-
tem. *Idem ibidem.*

Nam si Pompeio quid humani euenisset. *Arus-
sianus.*

Quibus de caussis Sullam in victoria dictato-
rem, equo descendere, sibi vni assurgere de sella,
caput aperire solidum. *Nonius. Arustianus. Serv.*

C. SALLVSTII

CRISPI

FRAGMENTA

Incertorum Librorum.

NE inrumiendi po-----
sublicibus cauata-----

fene *Festus.*

N 7

Cu-

Cuius duas insulas propinquas inter se, & decem stadium procul a Gadibus fitas, constabat suopto ingenio alimenta mortalibus gignere. *Nonius.*

Serum bellum in angustiis futurum. *Junius Philarg. ad Georg. Virgilii.*

Illi tertio mense peruenere in pontum multo celerius spe Mithridatis. *Arustianus.*

Ergo senati decreto seruiundumne sit. *Donatus act. II. sc. II.*

Pompeius oris improbi, animoque inuerecundo. *Suet. de claris Gram. c. XIV.*

Simulans sibi aluum purgari. *Isidorus l. XI. in voce Aluus, ad l. III. Aeneidos.*

Fecit vt nunciis confestim lugubribus. *Carissus lib. II.*

Communem habitum transgressus. *Priscianus l. XIV.*

Inter arma ciuilia aequi boni famam petit. *Seneca l. XX. Epist. CXV.*

Haud impigre, neque inultus occiditur. *Donatus ad Andr. Terentii act. I. Sc. II.*

Festinantibus in summa inopia patribus. *Idem ad Eunuch. act. IV. sc. III.*

Hostes oppressi, aut delapsi forent. *Isidorus l. XVIII.*

Exercitum argento fecit. *Seneca lib. XX. Epist. CXV.*

Togam paludamento mutauit. *Isidorus lib. XIX. Seruius.*

Hiero rex Syracusanorum bellum fecit. *Seneca. Ibi triennio frustra trito. Seruius ad IV. Aeneidos.*

Ora-

Oratio C. Cottae Consulis ad Populum:

Quirites, multa mihi pericula domi, militiae multa aduersa fuere: quorum alia toleraui, partim repuli deorum auxiliis, & virtute mea: in quibus omnibus, neque animus negotio defuit: neque decretis labos. Mala, secundaeque res, opes, non ingenium mihi mutabunt. At contra in his miseris cuncta me cum fortuna deseruere. Praeterea senectus per se grauis, curam duplicat: cui misero, senecta iam aetate, ne mortem quidem honestam sperare licet. Nam, si patricida vestri sum, & bis genitus hic deos Penate meos, patriumque, & summum imperium vilia habeo: quis mihi vivo cruciatus satis est, aut quae poena mortuo? cum omnia memorata apud inferos supplicia scelere meo vici. A prima adolescentia in ore vestro priuatus, & in magistratibus egi: qui lingua qui consilio meo, qui pecunia voluere, vti sunt: neque ego *callidam facundiam, neque ingenium ad male faciendum*, exercui: auidissimus priuatae gratiae maximas inimicitias pro republica suscepi: qui victus cum illa simul, cum egens alienae opis; plura mala exspectarem; vos, Quirites, rursus mihi patriam deos, Penates, cum ingenti dignitate dedistis. Pro quibus beneficiis vix satis gratus videar, si singulis animam, quam nequeo, concesserim. Nam vita & mors iura naturae sunt: vti sine dedecore cum ciuibus, fama & fortunis integer agas, id dono datur atque accipitur. Consules non fecistis, Quirites, domi bellique impeditissima rep. Namque Imperatores Hispaniae stipendium, milites, arma, frumentum poscunt; & id res cogit; quoniam

niam

niam post defectionem sociorum & Sertorii per montes fugam, neque manu certare possunt, neque vtilia parare. Exercitus in Asia Ciliciaque ob nimias opes Mithridatis aluntur: Macedonia plena hostium est: nec minus Italiae maritima, & prouinciarum: cum interim vestigalia parua, & bellis incerta, vix partem sumtuum sustinent: ita classe qua commeatus vehebatur, minore quam antea nauigamus. Haec si dolo aut foecordia nostra contracta sunt, agite & vti lubet, ita supplicium sumite: sin communis fortuna asperior est, quae indigna vobis, nobisque, & rep. incipitis? Atque ego, cuius aetati mors propior est, non deprecor, si quid ea vobis incommodi demitur; neque mox ingenuo corpori honestius quam pro vestra salute finem vitae fecerit. Adsum en Cn. Gottra consul, facio quod saepe maiores asperis bellis fecere; voueo, dedoque me pro rep. quam deinde cui mendentis circumspicite. Nam talem honorem bonus nemo volet, cum fortunae, & pacis, & belli ab aliis acti, ratio reddenda, aut turpiter moriendum sit. Tantummodo in animis habetote, non me ob scelus, aut avaritiam caesum, sed volentem pro maxumis beneficiis animam dono dedisse. Per vos igitur, Quirites, & gloriam maiorum, tolerate aduorsa, & consulite reip. *Multa cura summo impetio inest, multi ingentes labores: quos nequicquam abnuitis, & pacis opulentiam quaeritis: cum omnes prouinciae, regna, maria, terraeque aspera, aut fessa bellis sint.*

Germani inteetum renonibus corpus tegunt.
Isidorus. Vnde

Vnde pons in oppidum pertinens explicatur.

Arustianus.

Et ei voce magna vehementer gratulabantur.

Donatus.

Et Marius victus duplicauerat bellum. *Seruius.*

Atque eos a tergo incurrerunt. *Rufinianus.*

In hunc modum differuit. *Priscianus.*

Inde ortus sermo percunctantibus vtrimque, Satin saluae; quam grati ducibus suis, quantis familiaribus copiis auferentur. *Donatus.*

Fugam nostris fecere. *Seneca.*

Quae audita Panormitanos dedere Romanis facere. *Idem.*

Quo cupidius in ore ducis sese quisque bonum, & strenuum ostentantes. *Isidorus, Seruius X.*

Ventis per caua terrae citatis, rupti aliquot montes, tumulique federe. *Isidorus, Seruius.*

Vbi multi nefande casu super ausi, atque passi.

Priscianus.

Saguntum. *Carisus.*

Tota autem insula modica, & cultoribus inanis est. *Marrianus.*

Immodicus animi. *Arustianus.*

Fugnam illam pro omine belli futuram. *Seru.*

Tantum antiquitatis, curaeque maioribus pro Italica gente fuit. *Idem.*

Opprobrii gratia. *Agratius.*

Maximis ducibus, fortibus strenuisque ministris. *Diomedes lib. II.*

Non repugnantibus modo, sed ne deditis quidem. A. B. C. M. *Donatus.*

In silua Sila fuerunt. *Seru.*

In nuda iniecta corpora. *Diomedes.* Apol-

Apollinis filia & Cyrenes. *Probus.*

Ne simplici quidem morte moriebantur,
Seruius.

Cum praedixero positum insulae *Donatus.*

Cuius aduersa voluntate, colloquio militibus
permissio corruptio facta paucorum, & exercitus
Sullae datus est. *Idem.*

A Gracco seditiones graues ortae. *Augustinus.*

M. Atilius Palicanus humili loco, *Picens*, lo-
quax magis, quam facundus. *Quintilianus l. IV.*
c. II.

Insolens vera accipiundi. *Donatus.*

Quae pecunia ad Hispaniense bellum Metello
facta erat. *idem.*

Curubis. *Probus.*

Tharros, *idem.*

Canisfos, *idem.*

Luces, *Sergius.*

Primum modo Iapidiam ingressus. *Seru.*

Carbo turbi formidine Italiam, atque exerci-
tum deseruit. *Idem.*

Quae pacta in conuentione non praestitissent.
Donatus.

Crebritate fluctuum vt Aquilo solet. *Seruius.*

Mithridates corpore ingenti perinde armatus.

Quintil. l. VIII. c. 3.

Tyrannumque, & Cinnam appellantes. *Victo-
rinus, Seruius.*

Nomenque Danubium habet. *Acron.*

Cui nisi pariter obuiam iretur. *Donatus.*

Septimum, neque animo, neque lingua satis
comptem.

Vulgus amat fieri. *Quintilianus.*

Non

Non poenitutum. *Quintilianus.*

Pompeius cum alacribus saltu cum velocibus cursu, cum validis veete certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi se & milites frequentibus exercitiis praeparauisset ad praelia. *Vegetius l. 1. cap. IX. Job. Saveseb.*

Cicero caninam facundiam, vt Appius inquit, exercuit. *Lactantius.*

Primus Graecorum Achilles. *Seruius.*

Cupientissimus legis. *Diomedes.*

Magna gloria tribunus militum in Hispania T. Didio imperante, magno vsu bello Marsico, paratu militum, & armorum fuit. Multaque tum ductu eius curata, primo per ignobilitatem, deinde per inuidiam scriptorum celebrata sunt. Cominus faciem suam ostentabat, aliquot aduorsis cicatricibus, & effosso oculo. Quo ille dehonestamento corporis maxime laetabatur: neque illis anxius, quia reliqua gloriosus retinebat. *Agellius.*

Curetes quia principes intelligendi diuina fuerunt, vetustatem vti cetera in maius componentem altores Iouis celebrauisset, inde Rhegium nominatum. *Lactantius & Isidorus.*

Italiam coniunctam Siciliae constat fuisse: sed medium spatium aut per humilitatem obrutum est aquis, aut propter angustiam scissum. *Isidorus.*

Pompeius deiectis Hispanis trophaea in Pyrenaeis iugis constituit. *Seruius.*

Atque edita vndique tribustamen cum muris, & magnis turribus. *Donatus.*

Et in praeliis actu promptus. *Idem.*

Factio-

Factiōe amisso Publico legato. *Idem.*

Ipsū Mare Ponticum dulcius quam cetera.
Seruius, Macrobius, Priscianus.

Equis paria operimenta erant: quae linea ferreis laminis in modum plumae adnexuerant.
Seruius.

Rebus supra votum fluentibus. *Idem.*

AENUM, & Maroneam, & viam Militarem.
Idem.

Impediēbant iussa nautarum. *Idem.*

Nihil fōcordia claudēbat. *Donatus.*

Vt tanta repente mutatio non sine deo videtur. *Idem.*

In ore gentibus agens, populo, ciuitati. *Idem.*

Fressi vndique multitudine. *Idem.*

Hunc igitur redarguit Tarquinius. *Idem.*

Dein campi Themyscīrii: quos habuere Amazones a Thanai flumine incertum quamobrem digressae. *Seruius.*

Vbi eum tota concione ab exercitu cogit discedere, dicit se eius opera non vsurum; eumque ab armis dimittit. *Idem.*

Et Metello procul agente longa spes auxiliorum. *Idem.*

More equestris praelii sumtis tergis, atque redditis & egressi ad faciliores ictus loco cedebant. *Idem.*

Castra sine vulnere introitum. *Idem.*

Multos tamen ab adolescentia bonos, insultrauit. *Idem & Donatus.*

Cosa. *Seruius.*

Equis, atque armis insignibus. *Idem.*

Fef-

Fessus in Pamphylia se receperat. *Idem.*

Profectus quidam Ligus ad requisita naturae.

Quintil.

Apud latera certos collocauerat. *Seruius.*

Apertae portae, repleta arua cultoribus. *Idem.*

Hispaniam sibi antiquam patriam esse. *Idem.*

Lyciae, Pisidiaeque agros despectantem. *Idem.*

Sorte ductos fusti necat. *Idem.*

Omnis Italia coacta in angustias scinditur in duo promontoria, Bruttium, & Salentinum.

Idem.

Italia plana ac mollis. *Idem.*

Qua tempestate ex Ponto vis piscium erupit.

Idem & Scholiastes Iuuenalis.

Introrsus prima Asiae Bithynia est, multis antea nominibus appellata. Ipsa enim est & maior Phrygia. *Seruius.*

Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingressus: matre veneno interfecta. *Idem.*

Exercitum vertere. *Idem.*

Creta altior est qua parte spectat Orientem.

Idem.

Sed regibus deuouent, & post eos vitam refutant: adeo illis ingenita est sanctitas regii nominis. *Idem, & Philargyrius.*

Dum inferior omni via grassaretur. *Iohannes Grammat.*

Narbone consilia Gallorum. *Pompeius in artem Donati.*

Post defectionem sociorum & Latii. *Donatus.*

Ad Iouis mandem nostra. *Idem.*

Mor-

Morbi graues ob inedia[m] insolita vefcentibus. *idem.*

Atque ea cogentes non coactos scelestos magis quam miseros distringi. *idem.*

Grauiori bello, qui prohibitori venerant focii, frigere. *idem.*

Nam quidem Pyrrho, Hannibali, aequor & terra.

Nam Sullae dominationem audebat. *idem.*

Neque est defensio dominationem Sullae. *idem.*

Ne quis miles neue pro milite. *Seruius.*

Ex insolentia auidus malefaciendi. *idem.*

Tergis vinciebant. *idem.*

Charybdis quae forte illata naufragia forbens gurgitibus occultis millia sexaginta Tauromenitana ad litora trahit. *idem.*

Saguntini fide atque aerumnis incluti per mortalium studium maiores quam opibus, quippe quis etiam tum semirutae moenia, domus intactae, parietesque templorum ambusti manus Punicas ostentabant. *Hieron, in Habacuc.*

Apud Corduennos amomum & alii leues odores gignuntur. *Pbilarg. in IV. Georg. Virgil.*

Quem trans stagnum omnis vsque ad flumen. *idem.*

Repente incautos agros inuasit. *idem.*

Belli sane sciens. *Aeron.*

Namque omnium ferocissimi ad hoc tempus Achaei atque Tauri sunt, quod, quantum conuicio, locorum egestate rapti viuere coacti. *Glossae Iuuenalis.*

Atque

Atque ipse cultus rei. *Acron.*

Triplici fluctu. *Seruius Fuldanus.*

Charybdi mare vorticosum. *idem.*

Sed vbi tempore anni mare classibus patefactum est. *idem.*

Sane bonus ea tempestate contra pericula & ambitionem. *idem.*

Simul immanis hominum vis ex locis inuasere patentes, cum & paucis modo effusas. *idem.*

Genua patrum aduoluuntur. *idem.*

Perrexere in Hispaniam & Sardiniam. *idem.*

Quae mapalia sunt circumiecta ciuitati, suburbana aedificia. *idem.*

Et onere turrium incertis nauibus. *idem.*

Traditur fugam in longinqua Oceani agita-
uisse. *idem.*

Ad mutandum modo in melius seruitium.

Seruius ad primum Aeneides.

Magna vis hominum conuenerat agris pulsa aut ciuitate eiecta. *idem ibid.*

Cum murum hostium successisset, poenas dederat. *idem ad Eclogam quintam.*

Quippe facta Italia rapinis, fuga, caedibus. *idem.*

Hi sunt qui secundum pocula & alias res aureas diis sacrata instrumenta conuiuio mereantur.

* *Idem ad VIII. Aeneidos.*

In secunda festinas cohortes composuerat. *idem ad IX.*

Iam repente visus faeuire Taguns. *idem ad X.*

Exuant armis equisque. *idem.*

Solas festinare. *idem.*

Lu-

Lusitaniae grauem ciuitatem. *Idem.*

Ex parte cohortium praecipere instructa, & stationes locatae pro castris. *Idem.*

Bellum quibus posset conditionibus desineret. *Idem.*

In quis longissimo aeuo plura de bonis falsa in deterius composuit. *Idem.*

Cultu corporis ornata egregio. *Idem.*

At Sertorius vacuus hieme augere copias. *Acro in Horatium.*

Sin vis obsistat, ferro quam fame aequius perituros. *Seruius.*

Confedit in valle virgulta nemorosaque. *Idem.*

Paululum requietis militibus. *Idem.*

Qui nullo certo exilio vagabantur. *Idem.*

Nubes foedauere lumen. *Idem.*

Sandus alia. *Idem.*

Geronis. *Idem.*

Quae causa fuerat nouandis rebus. *Idem.*

Radicem montis excessit. *Statii interpres.*

Vt res magis quam verba gererentur, liberos parentesque in muris locauerant. *Idem.*

Incerta est fortitudo dum pendet. *Idem.*

In quibus plaustra sedes sunt. *Acro ad Horatium.*

Luxo pede. *Probus.*

Maurique vanum genus, vt alia Africae, contendebant Antipodas vltra Aethiopiam cultu Persarum iustos & egregios agere. *Priscianus.*

Et Perpennam fortis cognoscit mulio redemptoris. *Acro in Horatium.*

Omni-

Omnium fluminum quae in maria, qua imperium Romanum est, fluunt, quam Graeci τῆν ἑὴν ὀλάσσαν appellant, maximum esse Nilum consentitur; proxuma magnitudine esse Histrum scripsit Sallustius. *Agell. lib. X. cap. VII.*

Ex omnibus quae tractauimus, Aebutii Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis, ut ait Sallustius, cum cura dicendum, quam quod in manibus est. *Seneca.*

Turbinum motus vagus est, & disiectus, & uti Sallustii verbis utar, vorticosus; cometarum autem compositus, & certum iter carpens. *Idem.*

Sallustius, auctor certissimus, asserit Tigrim, & Euphratem vno fonte manare in Armenia, qui per diuersa euntes longius diuidantur, spatio medio relicto multorum millium; quae tamen terra, quae ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. *Idem.*

Pelorum promontorium Siciliae respiciens aquilonem iuxta Sallustium dictum a gubernatore Hannibalis illic sepulto, qui fuerat occisus per ignorantiam regis, cum se eius dolo crederet esse deceptum. *Seruius & Isidorus.*

Aristaeus, uti Sallustius docet, post laniatum a canibus Aetionem filium matris instinctu Thebas reliquit, & Ceam insulam tenuit, primo adhuc hominibus vacuam: postea, ea relicta, cum Daedalo in Sardiniam transiit, post delatus est Cumas. *Seru.*

Sallustius duces laudat, qui victoriam incruento exercitu deportarunt. *Idem.*

Cares Insulani populi fuerunt, piraticam exercen-

ercentes, famosi, victi a Minoe, vti Sallustius & Thucydides tradunt. *Idem.*

A Troia Capys Campaniam, Helenus Macedoniam, alii Sardiniam, secundum Sallustium, tenuerunt. *Idem.*

Dardania a Dardano Iouis & Electrae filio, aut secundum Sallustium, a Mida Dardanorum rege, qui Phrygiam tenuit. *Idem.*

Sallustius Scyllam saxum esse dicit, simile formae celebrat e procul visentibus. *Idem.*

In Sicilia est Enceladus, Othus in Creta, secundum Sallustium. *Idem.*

Sallustius ait, Hispanorum morem fuisse, vt in bella euntibus iuuenibus parentum facta memorentur a matribus. *Idem.*

Orion, iuxta Sallustium, oritur iuxta solis aestiui pulsus. *Idem.*

In Flaminia est ciuitas quae Cale dicitur, & in Gallia hoc nomine, quam Sallustius a Perpenna captam commemorat. *Idem.*

Getae sunt Mysii, quos Sallustius a Lucullo dicit esse superatos. *Idem.*

Troianorum tempore inuadendarum terrarum causa fuerat nauigatio, vti Sallustius meminit. *Idem.*

Curribus falcatis vsos esse antiquos, Liuius & Sallustius docent. *Idem.*

Vices significant pugnam, quia per vicissitudinem pugnabatur, ut inquit Sallustius. *Idem.*

Creta medio iacet insula ponto, id est, secundum Sallustium, procul a continenti. *Idem.*

Primo mense veris dicitur nouum ver, secundo

do
Iust
Idem
S
vol
I
Ho
P
hæ
tum
exi
I
I
Ita
Pap
pos
I
S
M
P
M
P
arcu
vnd
Scy
-
I
illic
T
tae
Iust
Com
do

do ver aduſtum, tertio praeceps: ſicut etiam Sal-
luſtius dicit vbique, noua aetas, adulta, praeceps,
Idem.

Salluſtius in Hiſtoriis tradit, Sertorium victum
voluſſe fugere ad inſulas fortunatas. *Acron.*

Inſulas fortunatas Salluſtius inclutas eſſe ait
Homeri Carminibus. *Seru.*

Proximum dicebant veteres, non ſolum ad-
hærens, & adiunctum, verum etiam longe remo-
tum, ſi tamen inter duo diſcreta nihil medium
exiſtiſſet. *Virg. Aen. l. V.*

*Proximus huic, longo ſed proximus intervallo,
Inſequitur Salus.*

Ita & Salluſtius in Situ Ponti, de promontoriis
Paphlagonum, & quod Κοῖνὴ μέγιστος appellauit,
poſuit. *Nomius*

Interrog ſi ſi tenes, Macotici

Situs quis eſſet aequoris. Salluſtium

Noram id dediſſe, dicta & eius omnibus

Praeiuſdicatae auſtoritatis ducier.

Non abnuſam. Feſtus Auienus.

Portus ab Eoo ſtatu curuatus in arcum. In
arcus ſimilitudinem. Sic de Ponto Salluſtius,
vnde hic tulit colorem. Nam ſpeciem efficit
Scythici arcus. *Seruius ad III. Aeneidos:*

- - Freta laſa velucent.

Lata autem ideo, quia ſe anguſtiae Pontici oris
illic dilatant, vt dicit Salluſtius. *Seruius.*

Teia autem dicta eſt a Teio Anacreontis Poe-
tae Lyrici oppido, quod in Paphlagonia eſſe Sal-
luſtius indicat, cum de ſitu Pontico loquitur,
Comment. in Horat.

Porro Sallustius auctor certissimus asserit, tam Tygris, quam Euphratis in Armenia fontes demonstrari. *Hieron. de locis Heb.*

Cum multi easserint Troianum periculum, uti Capys, qui Campaniam tenuit; ut Helenus, qui ut alii, Sardiniam, secundum Sallustium, *Seru.*

Sallustianus Calpurnius. *Hieronymus aduersus Ruf.*

Calpurniani discipuli. *Idem ibidem.*

Tamen vulgata iam res est gentilium proprietatum. Comici Phrygas timidos illudunt. Sallustius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulsat. *Tertull. de anima.*

Sarcasmus Chleuasmo proxima est, & similis figura, qua aduersariorum facta, cum exacerbatione admissi lacessimus. Ut apud Sallustium de Sullae crudelitate. Ut in M. Mario cum fracta prius crura per artus expiraret. *Iul. Rufinianus de schematis lexeos.*

Mesopotameni homines effrenatae libidinis sunt, ut Sallustius meminit in utroque sexu. *Glossae in Iuuenalem.*

Antonius ille titium Antoniorum corruptor, ille Sallustius, qui orae maximae qua Romanum esset imperium contrarius piratis. Si omnes socios: & maxime Graecos Asiaticos ac Siculos fortunis omnibus spoliauerunt. *Eadem Glossae.*

Σαδασία δὲ Σαυμάζω, τότε πρῶτον ὠφθαλμικαῖς καμῆδεις λέγουσι, ἀ μὴτε πρότερον τῆς μετὰ Σικτίωσι νικήσαντας. Ἀντίχου ὁ ἐστ,

ἢ ετο, μήτε τὰς ἐναρχίας πρὸς Ὀρχομενῶν καὶ περὶ
 Καιρώνειαν Ἀρχελάω μεμαχημέναι, ἐγνωνέναι κάμη-
 λον. *Id est*, Sallustium demiror, qui autumat,
 tum primum visos Romanis Camelos, quod ne-
 que olim illos qui duce Scipione Antiochum de-
 vicerunt, neque hos qui ad Orchomenum &
 Chaeroneiam certauerunt cum Archelao, posse
 putauerit Camelum. *Plutarchus.*

Σαλλῆστιος μὲν ἐν Φησί, χελεπῶς διατεθῆναι τὰς
 στρατιώτας πρὸς αὐτὸν ἐνθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς πολέμου πρὸς
 Κυζίχον, καὶ πάλιν πρὸς Ἀμισῶν δύο χειμῶνας ἐξῆς ἐν
 χάρακι διαγαγῆν ἀναγκαδέντας. *Id est*: At Sal-
 lustius quidem fuisse milites iam inde a principio
 male ait in eum (Lucullum) animatos, quod ad
 Cyzicum, & iterum ad Amisum duas hiemes os
 in castris continuisset. *Idem.*

ORATIONES

DVAE

AD

C. CAESAREM

SALLVSTIO

ADSCRIPTAE.

ORATIO I.

AD C. CAESAREM

DE

REP. ORDINANDA.

Populus R. antea obtinebat regna, atque imperia, fortunam dono dare, item alia, quae per mortales auide cupiuntur: quia & apud indignos saepe erant quasi per lubricitatem data: neque cuiquam incorrupta permanferant. Sed res docuit id verum esse, quod in carminibus Appius ait, Fabrum esse suae quemque fortunæ: atque in re maxime, qui tantum alios praetergressus es, uti prius defessi sunt homines laudando facta tua, quam in laude digna faciundo. Ceterum uti fabricata,

ta,
hab
ruan
vol
mer
cet,
pot
res
qui
ipse
imp
recl
qua
ner
hoc
Int
qu
do,
ma
bus
tia
uti
mo
fun
tu
pe
ne
ior
pa
qu
N
qu

80

ta, sic virtute parata, quam magna industria haberi decet; ne incuria deformentur, aut corruant infirmata. Nemo enim alteri imperium volens concedit: & quamuis bonus atque clemens sit, qui plus potest; tamen, quia malo esse licet, formidatur. Id euenit, quia plerique rerum potentes peruerse consulunt; & eo se munitiores putant, quo illi, quibus imperitant, nequiores fuere. At contra id eniti decet; cum ipse bonus, atque strenuus sit, vti quam optimis imperites. Nam pessumus quisque asperrime rectorem patitur. Sed tibi hoc grauius est, quam ante te omnibus, armis parata componere. Bellum aliorum pace mollius gessisti: ad hoc victores praedam petunt, victi ciues sunt. Inter has difficultates euadendum est tibi; atque in posterum firmanda resp. non armis modo, neque aduersum hostes, sed, quod multo maius, multoque asperius est, bonis pacis artibus. Ergo omnes magna mediocrique sapientia res huc vocat: quae quisque optima potest, vti dicat. Ac mihi sic videtur: qualicumque modo tu victoriam composueris, ita alia omnia futura. Sed iam, quo melius faciliusque constituas, paucis, quae me animus monet, accipe. Bellum tibi fuit, Imperator, cum homine claro, magnis opibus, auido potentiae, maiore fortuna, quam sapientia: quem secuti sunt pauci, per suam iniuriam tibi inimici: item quos affinitas, aut alia necessitudo, traxit. Nam particeps dominationis neque fuit quisquam; neque, si esse potuisset, orbis terrarum

bello concussus foret. Cetera multitudo vulgi, more magis quam iudicio, post alius alium, quasi prudentiorem, secuti. Per idem tempus maledictis iniquorum occupandae reip. in spem adducti homines, quibus omnia probro ac luxuria polluta erant, concurrere in castra tua: & aperte quieris mortem, rapinas, postremo omnia, quae corruptus animus iubebat, minitari. Ex quibus magna pars, ubi neque creditum condonare; neque te civibus, sicuti hostibus, uti vident, defluxere: pauci resistere; quibus maius otium in castris, quam Romae, futurum erat, tanta vis creditorum impendebat. Sed ob easdem causas immane dictu est, quanti, & quam multi mortales postea ad Pompeium discesserint: eoque per omne tempus belli quasi sacro, atque inspoliato fano debitores vsi. Igitur, quorum tibi victori de bello, atque pace agitandum est: hoc uti civiliter deponas, illa ut quam iustissima, & diuturna sit: de te ipso primum, quia compositurus es, quod optimum factu est, existuma. Equidem ego cuncta imperia crudelia, magis acerba, quam diuturna, arbitror, neque quemquam a multis metuendum esse, quin ad eum ex multis formido recidat: eam vitam bellum aeternum atque anceps gerere: quoniam neque aduersus, neque ab tergo, aut lateribus tutus sis? semper in periculo, aut metu agites. *Contra qui benignitate & clementia imperium temperauerit, his lacta & candida omnia visa; etiam hostes aequiores, quam aliis ciues.* An qui me his dictis corruptorem victo-

vict
tate
nat
qu
bit
gui
lo
am
lit
alic
iur
ter
pec
cul
ren
& p
ate
Ad
cer
ria
te
Etis
frat
den
ver
ren
flag
qu
run
Elo
mi
nor

victoriae tuae, nimisque in victos bona voluntate praedicient? scilicet quod ea, quae externis nationibus, natura hostibus, nosque maioresque nostri saepe, tribuere, ea ciuibus danda arbitror; neque barbarico ritu caede caedem, & sanguine sanguinem expiandum. An illa, quae paulo ante hoc bellum in Cn. Pompeium victoriamque Syllanam increpabantur, obliuio abstulit? interfecit Domitium, Carbonem, Brutum, alios item non armatos, neque in praelio belli iure, sed postea supplices per summum, scelus interfectos: plebem Romanam in villa publica pecoris modo conscissam. **H**ecquam illa occulta ciuium funera, & repentinae caedes in parentum, aut liberorum sinum: fuga mulierum, & puerorum, vastatio domorum: ante partam a te victoriam omnia saeua atque crudelia erant. Ad quae te illi iidem hortantur: & scilicet id certatum esse vtriusque vestrum arbitrio, iniuriae vti fierent: neque receptam, sed captam a te remp. & ea causa exercitus stipendiis confectis optimos, & veterrimos omnium aduersum fratres, parentesque, alii liberos armis contendere; vt ex alienis malis deterrumi mortales ventri atque profundae lubidini sumtus quaerent: atque essent opprobria, victoriae, quorum flagitiis commacularetur bonorum laus. Neque enim te praeterire puto, quali quisque eorum more, aut modestia, etiam tum dubia victoria, sese gesserit; quoque modo in bellis administratione scorta, aut conuiuia, exercuerint nonnulli; quorum aetas ne per otium quidem

tales voluptates sine dedecore attigerit. De bello fati dictum. De pace firmanda quoniam tuque & omnes tui agitatis: primum id, quae so, considera, quale id sit, de quo consultas: ita, bonis malisque dimotis, patenti via ad verum perges. Ego sic existumo; quoniam orta omnia intereunt, quae tempestate vrbi Romanae fatum excidii aduentarint, ciues cum ciuibus manus conferturos: ita defessos & exsanguis Regi aut nationi praedae futuro. Aliter non orbis terrarum, neque cunctae gentes conglobatae, mouere aut contundere queunt hoc imperium. Firmanda igitur sunt concordiae bona, & discordiae mala expellenda. Id ita eueniet, si sumtuum & rapinarum licentiam demiseris; non ad vetera instituta reuocans, quae, iam pridem corruptis moribus, ludibrio sunt; si suam cuique rem familiarem & finem sumtuum statueris: quoniam is incesit mos, vt homines adolescentuli, sua atque aliena consumere, nihil lubidini, atque aliis rogantibus, denegare pulcherrimum putent, eam virtutem, & magnitudinem animi: pudorem atque modestiam pro discordiae aestiment. Ergo animus ferox, praua via ingressus, vbi consueti non suppetunt, fertur accensus in socios modo, modo in ciues: mouet composita, & res nouas veteribus acquirit. Quare tollendus fenerator in posterum, vti suas quisque res curemus. Ea vera atque simplex via est, magistratum populo, non creditori, gerere; & magnitudinem animi in addendo, non demendo reip. ostendere. Atque ego scio, quam aspera haec res in principio futura sit,

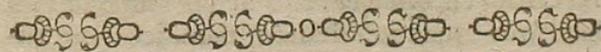
fit, praesertim iis, qui se victoria licentius liberiusque, quam artius, futuros credebant: quorum si saluti potius quam lubricitati consulere; illosque nosque & socios in pace firma constitues. Si eadem studia, artesque iuventuti erunt: nae ista egregia tua fama simul cum vrbe Roma brevi concidet. Postremo sapientes pacis causa bellum gerunt, laborem spe otii sustentant. Nisi illam firmam efficis, vinci, an vicisse, quid retulit? Quare capesse, per duos, temp. & omnia aspera, uti soles, peruade. Namque aut tu mederi potes; aut omittenda est cura omnibus, neque quisquam te ad crudeles poenas, aut acerba iudicia, inuocat, quibus ciuitas vastatur magis, quam corrigitur; sed uti prauas artes, malasque lubricitates, ab iuventute prohibeas. Ea vero clementia erit, consuluisse, ne immerito ciues patria expellerentur; retinuisse ab stultitia & falsis voluptatibus; pacem concordiamque stabiliuisse: non, si, flagitiis obsecutus, delicta perpessus, praesens gaudium cum mox futuro malo concesseris. Ac mihi animus, quibus rebus alii timent, maxime erectus est, negotii magnitudine: & quia tibi terrae & maria simul omnia componenda sunt: (quippe res paruas tantum ingenium attingere nequit) *magnae curae magna merces est.* Igitur prouideas oportet, uti plebes, largitionibus, & publico frumento, corrupta, habeat negotia sua, quibus ab malo publico detineatur: iuentus probitati, & industriae, non sumptibus, neque diuitiis, studeat. Id ita eueniet, si *pecuniae, quae maxima omnium*

perniciosa est, vsum atque decus demferis. Nam saepe ego cum animo meo reputans, quibus quisque rebus clarissimi viri magnitudinem inuenissent; quae res populos nationesue magnis auctoribus auxissent; ac deinde quibus causis amplissima regna, & imperia, corruissent: eadem semper bona, atque mala reperiebam, omnesque victores diuitias contempsisse, & victos cupivisse. Neque aliter quisquam extollere sese, & diuina mortalis attingere potest, nisi, omissis pecuniae & corporis gaudiis, animo indulgens, non assentando, neque concupita praebendo, peruersam gratiam gratificans; sed in labore, patientia, bonisque praeceptis, & factis fortibus exercitando. Nam domum, aut villam extruere, eamque signis, aulacis, aliisque operibus, exornare, & omnia potius, quam semet, visendum efficere; id est non diuitias decori habere, sed ipsum illis flagitio esse. Porro ii, quibus bis die ventrem onerare, nullam noctem sine scorto quiescere mos est; vbi animum, quem dominari decebat, seruitio oppressere, nequaquam, eo postea hebeti atque claudo, pro exercitio vti volunt. Nam imprudentia pleraque & se praecipitant. Verum haec & omnia mala pariter cum honore pecuniae desinent, si neque magistratibus, neque alia vulgo cupienda venalia erunt. Ad hoc prouidendum est, quonam modo Italia, atque prouinciae tutiores sint: id quod facti haud obscurum est. Nam iidem omnia vastant, suas deserendo domos, & per iniuriam alienas occupando. Item ne, vt adhuc, milita

tia

tia
pa
id,
nic
pe
pu
qu
pa
me
au
ali
vix
qu
ies
Na
qu
Re
ea
fin
A
S

tia iniusta aut inaequalis sit: cum alii triginta, pars nullum stipendium faciet: & frumentum id, quod antea praemium ignaviae fuit, per municipia & colonias illis dare conveniet, cum stipendiis emeritis domos reuerterint. Quae republicae necessaria, tibi que gloriosa ratus sum, quam paucissimis absoluit. Non peius videtur pauca nunc de facto meo differere. Plerique mortales ad iudicandum satis ingenii, habent, aut simulant: verum tamen ad reprehendenda aliena facta, aut dicta, ardet omnibus animus; vix satis apertum os, aut lingua prompta videtur, quae meditata pectore euoluat: quibus me subiectum haut poenitet magis reticuisse pigeret. Nam siue hac, seu meliore alia via perges; a me quidem pro virili parte dictum & adiutum fuerit. Reliquum est optare, uti, quae tibi placuerint ea dii immortales approbent, beneque euenire sinant.

AD C. CAESAREM
DE REP. ORDINANDA
ORATIO II.

Scio ego, quam difficile, atque asperum factu sit, consilium dare regi, aut imperatori; postremo cuiquam mortali, cuius opes in excelso sunt: quippe cum & illis consultorum copiae adsint; neque de fu-

turo quisquam satis callidus, satisque prudens sit. Quin etiam saepe prava magis, quam bona consilia prospere eueniant: quia plerasque res fortuna ex lubricitate sua agitat. Sed mihi studium fuit adolescentulo rempublicam capeffere: atque in ea cognoscendis multam, magnamque curam habuit: non ita, vti magistratum modo caperem, quem multi malis artibus adepti erant: sed etiam, vti rempublicam domi, militiaeque quantumque armis, viris, opulentia posset, cognitam haberem. Itaque mihi multa cum animo agitante consilium fuit, famam modestiamque meam post tuam dignitatem habere, & cuius rei lubet periculum facere, dum quid tibi ex eo gloriae accederet. Idque non temere, aut ex fortuna tua decreui; sed quia in te, praeter caeteras, artem tuam egregie mirabilem comperi, semper tibi maiorem in aduersis, quam in secundis, rebus animum esse. Sed per ceteros mortales illa res clarior est, quod & prius defessi sint homines laudando atque admirando munificentiam tuam, quam tu faciendo, quae gloria digna essent, Equidem mihi decretum est, nihil tam ex alto reperiri posse, quod non cogitanti tibi in promptu sit. Neque ego, quae visa sunt, de rep. tibi scripsi, quia mihi consilium atque ingenium meum amplius aequo probaretur: sed inter labores militiae, interque praelia, victorias, imperium, statui admonendum te de negotiis vrbanis. Namque tibi si id modo in pectore consilii est, vti te ab inimicorum impetu vindices, quoque modo contra aduersum consulem beneficia populi
reti-

ret
ille
Et
fer
mi
qu
ini
ma
de
inu
nia
qu
lap
bu
stit
ref
iud
Ro
nos
luc
tra
dar
ver
cin
mi
est,
cap
tur
vir
viti
qu
te,

retineas : indigna virtute tua cogites. Sin in te ille animus est, qui iam a principio nobilitatis factionem disturbavit, plebem Rom. ex gravi seruitute in libertatem restituit, in praetura inimicorum arma inermis disiecit; domi militiaeque tanta & tam praeclara facinora fecit, vti ne inimici quidem fari quidquam audeant, nisi de magnitudine tua: quin accipe tu ea, quae dicam de summa reip. Quae profecto aut tu vera inuenies, aut certe haud procul a vero. Sed quoniam Cn. Pompeius aut animi prauitate, aut quia nihil malum quam quod tibi obesset, ita lapsus est, vt hostibus tela in manus iaceret: quibus ille rebus remp conturbavit, eisdem tibi restituenda est. Primum omnium summam potestatem moderandi, de vestigalibus, sumptibus, iudiciis, senatoribus paucis tradidit; plebem Romanam, cuius antea summa potestas erat, nosque his quidem legibus in seruitute reliquit. Iudicia, tamen si, sicut antea, tribus ordinibus tradita sunt; tamen iidem illi factiosi regunt, dant, adimunt, quae lubet; innocentes circumveniunt: suos ad honorem extollunt. Non facinus, non probrum, aut flagitium obstat, quo minus magistratus capiant; quod commodum est, trahunt, rapiunt: postremo tanquam vrbe capra, lubricine ac licentia sua pro legibus vtuntur. Ac me quidem mediocris dolor angeret, si virtute partam victoriam more suo per seruitium exercerent. Sed homines inertissimi, quorum omnis vis virtusque in lingua sita est, forte, atque alterius socordia dominationem oblatam

tam insolentes agitant. Nam, quae seditio ac diffensio ciuilis tot vnquam illustres familias ab stirpe euerit? aut quorum vnquam victoria animus tam praeceps tamque immoderatus fuit? L. Sulla, cui omnia in victoria lege belli licuerunt, tamen si a Sulpicio hostium partes muniri intelligebat: tamen, paucis interfectis, ceteros beneficio, quam metu, retinere maluit. At hercule nunc cum Catone, L. Domitio, ceterisque, eiusdem factionis, quadraginta senatores, multi praeterea cum spe bona adolescentes, sicuti hostiae, mactati sunt: cum interea opportunissima genera hominum tot miserorum ciuium sanguine satiari nequiverunt; non orbi liberi, non parentes exacta aetate, non gemitus virorum, luctus mulierum immanem eorum animum inflexit: quin, acerbius in dies malefaciendo, ac dicundo, dignitate alios, alios ciuitate euersum irent. Nam, quid ego de te dicam, cuius contumeliam homines ignauissimi vita sua commutare volunt? scilicet neque illis tantae voluptati est (tamen si in sperantibus accidit) dominatio quanto moerori tua dignitas: qui optatius habent, ex tua calamitate periculum libertatis facere, quam per te populi R. imperium maximum ex magno fieri. Quo magis tibi etiam atque etiam animo prospiciendum est, quoniam modorem stabilias communiasque. Mihi quidem quae mens suppetit, eloqui non dubitabo. Ceterum tui erit ingenii probare, quae vera atque vtilia factu putes. In duas partes ego ciuitatem diuisam arbitror, sicut a maioribus accepi, in patres, &

& p
erat
in
ope
Sed
ten
bia
ign
mis
bi. f
pul
hab
ber
Ita
ctis
con
tut
mal
var
ens
pest
ciu
exp
libe
dae
cun
& r
neg
net.
cun
tes
gna
vibu

& plebem. Antea in patribus summa auctoritas erat, vis multo maxuma in plebe. Itaque saepius in ciuitate secessio fuit: semperque nobilitatis opes deminutae sunt, & ius populi amplificatum. Sed plebes eo libere agitabat; quia nullius potentia super leges erat; neque diuitiis, aut superbia, sed bona fama, factisque fortibus nobilis ignobilem anteibat: humillimus quisque in armis, aut militia, nullius honestae rei egens, satis sibi, satisque patriae erat. Sed vbi eos paullatim expulso agris, inertia atque inopia incertas domos habere subegit: coepere, alienas opes petere, libertatem suam cum republica venalem habere. Ita paullatim populus, qui dominus erat, & cunctis gentibus imperitabat, dilapsus est: & pro communi imperio, priuatim sibi quisque seruitutem peperit. Haec igitur multitudo primum malis moribus imbuta, deinde in artes, vitasque varias dispalata, nullo modo inter se congruens, parum mihi quidem idonea videtur ad capeffendam rempubl. Ceterum, additis nouis ciuibus, magna me spes tenet, fore, vt omnes expergiscantur ad libertatem: quippe cum illis libertatis retinendae, tum his seruitutis amittendae cura orietur. Hos ego censeo, permixtos cum veteribus nouos, in coloniis constituas: ita & res militaris opulentior erit, & plebes bonis negotiis impedita malum publicum facere desinet. Sed non inscius, neque imprudens sum, cum ea res agetur, quae saeuitia, quae tempeftates hominum nobilium futurae sint, cum indignabuntur, omnia funditus misceri, antiquis ciuibus hanc seruitutem imponi, regnum denique

ex

ex libera ciuitate futurum, vbi vnus munere multitudo ingens in ciuitatem peruenerit. Equidem ego sic apud animum meum statuo; malum facinus in se committere, qui incommodo reip. gratiam sibi conciliet. Vbi bonum publicum etiam priuatim vsui est: id vero dubitare aggredi, socordiae atque ignauiae duco. M. Liuius Druso semper consilium fuit, in tribunatu summa ope niti pro nobilitate: neque vllam rem in principio agere intendit, nisi illi auctores fierent homines factiosi, quibus dolus, atque malitia, fide cariora erant. Vbi intellexerunt, per vnum hominem maximum beneficium multis mortalibus dari: videlicet & sibi quisque conscius, malo atque infido animo esse, de M. Liuiio Druso iuxta, ac de se, existumauerunt. Itaque metu, ne per tantam gratiam solus rerum potiretur, contra eam nixi, sua ipsius consilia disturbaerunt. Quo tibi, imperator, maiora cura fideque amici, & multa praesidia paranda sunt. Hostem aduersum opprimere, strenuo homini haud difficile est: occulta pericula neque facere, neque vitare bonis in promptu est. Igitur, vbi eos in ciuitatem adduxeris; quoniam quidem reuocata plebes erit, in eare maxume animum exercitato, vti colantur boni mores; concordia inter veteres & novos coalescat. Sed multo maximum bonum patriae, ciuibus, tibi, liberis, postremo humanae genti, pepereris, si studium pecuniae aut sustuleris, aut, quod res feret, minueris. Aliter neque priuata res, neque publica, neque domi, neque militiae, regi potest.

Nam

Nam
scip
lum
mat
aud
nes
qua
hau
ren
vid
vit
tem
ver
vbi
asp
tur
pu
du
tit
in p
de
ma
qu
etu
Iuc
leg
dic
Ne
suc
di
mi
de

Nam ubi cupido diuitiarum inuasit; neque disciplina, neque artes bonae, neque ingenium vllum satis pollet: quin animus magis, aut minus mature, postremo tamen succumbit. Saepe iam audiui, qui reges, quae ciuitates, & nationes, per opulentiam magna imperia amiserint, quae per virtutem inopes ceperant: id adeo haud mirandum est. Nam ubi bonus deteriorum diuitiis magis clarum, magisque acceptum videt. primo aestuat, multaque in pectore voluit: sed ubi gloria honorem magis in dies, virtutem opulentia vincit: animus ad voluptatem a vero deficit. Quippe gloria industria alitur; ubi eam demiseris, ipsa per se virtus amara atque aspera est. Postremo ubi diuitiae clarae habentur, ibi omnia bona vilia sunt, fides, probitas, pudor, pudicitia. Nam ad virtutem vna & ardua via est: ad pecuniam qua cuique lubet, nititur: & malis & bonis rebus ea creatur. Ergo in primis auctoritatem pecuniae demito: neque de capite, neque de honore ex copiis quisquam magis aut minus iudicauerit; si neque praetor neque consul, ex opulentia, verum ex dignitate creetur. Sed de magistratu facile populi iudicium fit. Iudices a paucis probari, regnum est; ex pecunia legi, inhonestum. Quare omnes primae classis iudicare placet, sed numero plures, quam iudicant. Neque Rhodios, neque alias ciuitates vquam suorum iudiciorum poenituit: ubi promiscue diues, & pauper, vti cuique fors tulit, de maximis rebus iuxta, ac de minimis disceptat. Sed de magistratibus creandis haud mihi quidem ab-

sur-

furde placet lex, quam C. Grachus in tribunatu promulgauerat; vt ex confusis quinque classibus forte centuriae vocarentur. Ita coaequati dignitate, pecunia, virtute anteire alius alium prope-
 rabit: nec ego magna remedia contra diuitias statuo. Nam perinde omnes res laudantur, atque appetuntur, vt earum rerum vfus est: malitia praemiis exercetur. Vbi ea demferis, nemo omnium gratuito malus est. Ceterum *auaritia, bellua fera, immanis, intoleranda est*: quo intendit, oppida, agros, fana, atque domos, vastat: diuina cum humanis permiscet: neque exercitus, neque moenia obstant, quo minus vi sua penetret; fama, pudicitia, liberi, patria, atque parentibus cunctos mortales spoliat. Verum, si pecuniae decus ademeris, magna illa vis auaritiae facile bonis moribus vincetur. Atque haec ita sese habere, tametsi omnes aequi atque iniqui memorent: tamen tibi cum factione nobilitatis haud mediocriter certandum est; cuius si dolum caueris, alia omnia in procliu erunt. Nam hi, si virtute satis valerent, magis aemuli bonorum, quam inuidi, essent. Quia desidia, & inertia, & stupor eos, atque torpedo, inuasit; strepunt, obtrectant, alienam famam suum dedecus existumant. Sed, quid ego plura, quasi de ignotis memorem? M. Bibuli fortitudo, atque animi vis, in consulatum erupit: hebes lingua, magis malus, quam callidus ingenio. Quid ille audeat, cui consulatus, maximum imperium, maximo dedecori fuit? An L. Domitii magna vis est, cuius nullum membrum a flagitio aut fa-

cino-

cino-
 des-
 inho-
 geni-
 tem.
 Sed
 sunt
 iner-
 imp-
 iner-
 prae-
 miu-
 gnae-
 ven-
 illis-
 sunt
 rene-
 qua-
 mili-
 arm-
 litte-
 bui-
 que-
 tes,
 bui-
 vbi-
 pos-
 imp-
 der-
 cur-
 cus-
 Na-

cinore vacat? lingua vana, manus cruentae, pedes fugaces; quae honeste nominari nequeant, inhonestissima. Vnius tamen M. Catonis ingenium versutum, loquax, callidum haud contempto. Parantur haec disciplina Graecorum. Sed virtus, vigilantia, labos, apud Graecos nulla sunt. Quippe, cum domi libertatem suam per inertiam amiserint; censese eorum praeceptis imperium haberi posse? reliqui de factione sunt inertissimi nobiles: in quibus, sicut in statuâ, praeter nomen, nihil est additamenti. L. Postumius, & M. Fauonius, mihi videntur quasi magnae nauis superuacua onera esse, vbi salui peruenire visi sunt; si quid aduersi coortum est, de illis potissimum iactura fit, quia pretii minimi sunt. Quoniam nunc, uti mihi videor, de plebe renouanda corrigendaque disserui: de senatu, quae tibi agenda videntur, dicam. Postquam mihi aetas ingeniumque adoleuit, haud ferme armis atque equis corpus exercui, sed animum in litteris, quod natura firmus erat in laboribus, habui. Atque ego in ea vita, multa legendo atque audiendo, ita comperii, omnia regna, ciuitates, nationes vsque eo prosperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt: vbi cumque gratia, timor, voluptas ea corrumpere: post paullo imminutae opes, deinde ademptum imperium; postremo seruitus imposita est. Equidem ego sic apud animum meum statuo: cuiuscumque in sua ciuitate amplior illustriorque locus, quam aliis est, ei magnam curam esse reip. Nam ceteris, salua vrbe, tantummodo libertas

tuta

tuta est: qui per virtutem sibi diuitias, decus, honorem, pepererunt, vbi paullum inclinata resp. agitari cœpit, multipliciter animus curis, atque laboribus fatigatur, aut gloriam, aut libertatem, aut rem familiarem, defensat; omnibus locis adest, festinat: quanto in secundis rebus florentior fuit, ta: ta in aduersis asperius magisque anxie agitatur. Igitur vbi plebes senatui, sicuti corpus animo, obedit, eiusque consilia consequitur: patres consilio valere decet, populo superuacanea est calliditas. Itaque maiores nostri, cum bellis asperumis premerentur, equis, viris, pecunia amissa, nunquam defessi sunt armati de imperio certare. Non inopia aerarii, non vis hostium, non aduersa res, ingentem eorum animum subegit, quin, quae virtute ceperant, simul cum anima retinerent. Atque ea magis fortibus consiliis, quam bonis praeliis, patrata sunt. Quippe apud illos vna resp. erat, ei consulebant; factio contra hostes parabatur: corpus atque ingenium, patriae, non suae quisque potentiae, exercitabat. At hoc tempore contra homines nobiles, quorum animos socordia atque ignauia inuasit, ignari laboris, hostium, militiae, domi factione instructi, per superbiam cunctis gentibus moderantur. Itaque patres, quorum consilio antea dubia resp. stabiliebatur, oppressi, ex aliena libidine huc atque illuc fluctuantes agitantur: interdum alia, deinde alia, decernunt: vt eorum, qui dominantur, similtas, ac arrogantia fert, ita bonum malumque publicum existumant. Quod si aut libertas aequa omnium, aut sententia ob-

scu-

seun
pot
gr
mai
gnit
que
occ
rit.
ign
tu
mir
am
reb
ro
la
auc
am
iud
rum
ad
sup
cu
ris
her
Ve
bel
dir
eru
tor
fer
ta
cia

scurior esset; maioribus opibus resp. & minus
 potens nobilitas esset. Sed quoniam coaequari
 gratiam omnium difficile est: quippe cum illis
 maiorum virtus partam reliquerit gloriam, di-
 gnitatem, clientelas: cetera multitudo, plera-
 que inscia, sit sententia eorum a metu libera. In
 occultae sibi quisque alterius potentia carior e-
 rit. Libertas iuxta bonis, & malis, strenuis, &
 ignavis, optabilis est. Verum eam plerique me-
 tu deserunt, stultissimi mortales, quod in certa-
 mine dubium est, quorsum accidat, id per inertiam
 in se, quasi victi, recipiunt. Igitur duabus
 rebus confirmari posse senatum puto: si nume-
 ro auctus per tabellam sententiam feret. TABEL-
 LA obtentui erit, quo magis animo libero facere
 audeat: in multitudine, & praesidii plus, & vsus
 amplior est. Nam fere, his tempestatibus, alii
 iudiciis publicis, alii priuatis suis atque amico-
 rum negotiis implicati, haud sane reip. consiliis
 adfuerunt: neque eos magis occupatio, quam
 superba imperia distinuere. Homines nobiles
 cum paucis senatoriis, quos additamenta factio-
 nis habent, quaecumque libuit probare, repre-
 hendere, decernere, ea, vti libido tulit, facere.
 Verum vbi, numero senatorum aucto, per ta-
 bellam sententiae dicentur; illi superbiam suam
 dimittent, vbi iis obediendum erit, quibus antea
 crude'issime imperitabant. Forsitan, impera-
 tor, perlectis litteris decernes, quem numerum
 senatorum fieri placeat; quoque modo in mul-
 ta & varia officia distribuatur; & quorum iudi-
 cia primae classis mittenda putem, quae descri-
 ptio,

prio, qui numerus in quoque genere futurus sit, Ea mihi omni generatim describere haud difficile factu fuit: sed prius laborandum visum est de summa consilii, idque tibi probandum verum esse. Si hoc itinere uti decreueris, cetera in promptu erunt. Volo ego consilium meum prudens, maximeque vsui esse. Nam ubicumque tibi res prospere cederet, ibi mihi bona fama eueniet. Sed me illa magis cupido exercet, uti quocumque modo, & quamprimum resp. adiuvetur. Libertatem gloria cariorem habeo, atque ego te oro, horrorque, ne clarissimus imperator, Gallica gente subacta, populi R. summum atque inuisitum imperium tabescere vetustate, ac per summam discordiam dilabi, patiaris. Profecto, si id accidat, neque tibi nox, neque dies curam animi sedauerit; quin insomniis exercitus, furibundus atque amens alienata mente feraris. Namque mihi pro vero constat, *omnium mortalium vitam diuino numine inuisi: neque bonum neque malum facinus cuiusquam pro nihilo haberi: sed, ex natura, diuersa praemia bonos malosque sequi.* Interea forte ea tardius procedunt: suus cuique animus ex conscientia spem praebet. Quod si tecum patria atque parentes possent loqui, scilicet haec tibi dicerent: O Caesar, nos te genuimus fortissimi viri, in optima urbe, decus praesidiumque nobis, hostibus terrorem! Quae multis laboribus & periculis ceperamus, ea tibi nascenti cum anima simul tradidimus, patriam maxumam in terris; domum familiamque in patria clarissimam; praeterea bonas artes, honestas diuitias; postremo omnia honesta

stam
sumi
facin
situ
omn
temp
facin
ris fo
mo r
occa
terri
impe
orbe
quoc
bus
ta, su
nius
fortu
rac o
mag
Qu v
pauc
imm
ges,

C.

G

sta

stamenta pacis, & praemia belli. Pro his amplissimis beneficiis non flagitium a te, neque malum facinus, petimus; sed uti libertatem euersam restituas. Qua re patrata, profecto per gentes omnes fama virtutis tuae volitabit. Namque hac tempestate, tamen si domi militiaeque praeclara facinora egisti, tamen gloria tua cum multis viris fortibus aequalis est: si vero urbem amplissimo nomine, & maximo imperio, prope iam ab oecasu restitueris; quis te clarior, quis maior, in terris fuerit? Quippe si morbo iam, aut fato huic imperio secus accidat; cui dubium est, quin per orbem terrarum vastitas, bella, caedes oriantur? quod si tibi bona libido fuerit, patriae, parentibus gratificandi: postero tempore, rep. restituta, super omnes mortales gloria agnita, tuaque vnius mors vita clarior erit. Nam viuos interdum fortuna, saepe inuidia, fatigat: ubi anima naturae cessit, demitis obtestationibus ipsa te virtus magis magisque extollit. Quae mihi, vtilia factu visa sunt, quaeque tibi vsui fore credidi, quam paucissimis potui, perscripsi. Caeterum deos immortales obtestor, uti, quocumque modo ages, ea res tibi, rei que publicae prospere eueniat.

C. SALLUSTII CRISPI
IN M. TVLLIVM
CICERONEM
DECLAMATIO.

Graviter & iniquo animo, maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem iudicio magis,
P quam

quam morbo animi, perulantia ista vti. Sed quoniam in te neque modum, neque modestiam ullam animaduerto, respondebo tibi: vti, si quam maledicendo voluptatem cepisti, eam male audiendo amittas. Vbi querar? quos implorem? P. C. diripi remp. atque audacissimo cuique esse perfidiae? an apud populum R. qui ita largitionibus corruptus est, vt sese ac fortunas suas, venales habeat? an apud vos, P. C. quorum auctoritas turpissimo cuique & sceleratissimo, ludibrio est? vbi M. Tullius leges, iudicia populi R. defendit, atque in hoc ordine ita moderatur, quasi vnus reliquus ex familia viri clarissimi, Scipionis Africani, ac non reptitius, accitus, ac paullo ante insitus huic vrbi ciuis. An vero, M. Tulli, facta, ac dicta tua obscura sunt? an non ita pueritia vixisti, vt nihil flagitiosum corpori tuo putares, quod alteri collibuisse? Scilicet, istam immoderatam eloquentiam apud M. Pisonem non pudicitiae iactura perdidicisti? Itaque minime mirandum est, si eam flagitiose venditas, quam turpissime paraisti. Verum, vt opinor, splendor domesticus tibi animos attollit; vxor sacrilega, ac periuriis delibuta; filia matris pellex, tibi iucundior, atque obsequentior, quam parenti par est. Domum ipsam tuam vi, & rapinis, funestam tibi ac tuis, comparasti: videlicet vti nos commonefacias, quam conuersa sit resp. cum in ea domo habitas, homo flagitiosissime, quae P. Crassi, viri consularis, fuit. Atque haec cum ita sint; tamen Cicero se dicit in consilio deorum immortalium fuisse; inde missum huic vrbi: ci-

vibu
qui
nit
fuer
tem
nor
tum
legis
tis a
tibi
aedi
hil p
dom
fena
erat.
quan
accr
Tull
dific
se, q
bus o
nou
tem
nobi
tia c
ac vi
mus
do h
leui
null
vane
fuga

vibusque custodem, absque carnificis nomine, qui civitatis incommodum in gloriam suam ponit: quasi vero non illius coniurationis causa fuerit consulatus tuus; & idcirco resp. disiecta eo tempore, quo te custodem habebat. Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quae post consulatum cum Terentia vxore de rep. consuluisti, cum legis Plautiae iudicio domi faciebas: ex coniuratis alios morte, alios pecunia condemnabas: cum tibi alius Tusculanum, alius Pompeianam villam aedificabat, alium domum emebat: qui vero nihil poterat, is erat calumniae proximus, is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut insidias senatui fecerat, denique de eo tibi compertum erat. Quae si tibi falsa obiicio; redde rationem, quantum patrimonii acceperis, quid tibi litibus accreuerit, qua ex pecunia, domum paraueris, Tusculanum & Pompeianum infinito sumtu, aedificaueris? Aut, si retices; cui dubium potest esse, quin opulentiam istam ex sanguine & visceribus civium paraueris? Verum, ut opinor, hominuous Arpinas, ex C. Marii familia, eius virtutem imitatur; contemnit similitatem hominum nobilium: populi R. curam habet, neque gratia commouetur. Illud vero amicitiae tantum, ac virtutis est animi? Immo vero homo leuissimus, supplex inimicis, amicis contumeliosus, modo harum, modo illarum partium, fidus nemini, leuissimus senator, mercenarius patronus, cuius nulla pars corporis a turpitudine vacat: lingua vana, manus rapacissimae, gula immensa, pedes fugaces; quae honeste nominari non possunt,

inhonestissima. Atque is, cum eiusmodi sit, tamen audet dicere: *O fortunatam natam me consule Romam!* Te consule fortunatam, Cicero? immo vero infelicem, & miseram, quae crudelissimam proscriptionem civium perpessa est; cum tu, perturbata rep. metu percussos omnes bonos parere crudelitati tuae cogebas; cum omnia iudicia, omnes leges, in tua lubricitate, cum tu, sublata lege Porcia, erepta libertate, omnium nostrae vitae necisque potestatem ad te unum reuocaueras. Atque parum est, quod impune fecisti: verum etiam commemorando exprobras; neque licet obliuisci seruitutis suae. Egeris, oro te, Cicero, perfeceris quod libet: satis est perpessos esse: etiamne aures nostros odio tuo onerabis? etiamne molestissimis verbis infestabere? *Cedant arma togae, concedat laurea linguae.* Quasi vero togatus, & non armatus, ea, quae gloriaris, confeceris, atque inter te, Syllamque dictatorem, praeter nomen imperii, quidquam interfuerit. Sed quid ego plura de tua insolentia commemorem? quem Minerua omnes artes edocuit, Iupiter optumus maximus in consilio deorum admisit, Italia exulem humeris suis deportauit. Oro te, Romule Arpinas, qui egregia tua virtute omnes Paullos, Fabios, Scipiones, superasti, quem tandem locum in hac ciuitate obtines? quae tibi partes reip. placent? quem amicum, quem inimicum habes? cui in ciuitate fecisti insidias, ancillaris? Quo iure, cum de exilio tuo Dyrrachio redisti, eum sequeris? quos tyrannos appellabas, eorum nunc potentiae fa-

ves?

ves? qui tibi ante optimates videbantur, eosdem nunc dementes ac furiosos vocas? Vatinii causam agis: de Sextio male existumas: Bibulum petulantissimis verbis laedis: laudas Caesarem: quam maxime odisti, ei maxime obsequeris: aliud stans, aliud sedens, de rep. sentis: his maledicis, illos odisti: leuissime transfuga! neque in hac, neque in illa parte fidem habes.

IN SALLVSTIVM
DECLAMATIO:
QVAE CICERONI
FALSO TRIBVITVR.

EAdemum magna voluptas est, Crispe Salusti, aequalem & parem verbis vitam agere, neque quidquam tam obscenum dicere, cui non ab initio pueritiae omni genere facinoris aetas tua respondeat, vt omnis oratio moribus consonet. Neque enim, qui ita viuit, vti tu, aliter, ac tu, loqui potest: neque, qui tam iloto sermone vtitur, vita honestior est. Quo me vertam, P. C? vnde initium sumam? maius enim mihi dicendi onus imponitur, quo notior est vterque nostrum. Quod si aut de mea vita, atque actibus nostris, huic conuiciatori respondero, inuidia gloriam consequetur: aut, si huius facta, mores, omnem aetatem nudauero, in idem vitium incidam procacitatis, quod huic obiiicio. Id vos, si forte offendimini, iustius huic, quam mihi, succensere deberis, qui initium introduxit.

Ego dabo operam, vt & pro me minimo cum fastidio respondeam, & in hunc minime mentitus esse videar. Scio me, P. C. in respondendo non habere magnam expectationem, quod nullum vos sciatis nouum crimen in Sallustium audituros, sed omnia vetera recognituros quis & meae, & vestrae iam & ipsius aures calent. Verum eo magis odisse debetis hominem, qui ne incipiens quidem peccare minimis rebus posuit rudimentum; sed ita ingressus est, vt neque ab alio vinci possit, neque ipse se omnino reliqua aetate praeterire. Itaque nihil aliud studet, nisi, vt lutulentus sus, cum quouis velitari. Longe vero fallitur opinione. Non enim procacitate linguae vitae sordes eluuntur: sed est quaedam calumnia, quam vnusquisque nostrum testante animo suo fert, de eo, qui falsum crimen bonis obiectat. Quod si vita istius memoriam vicerit: aliam, P. C. non ex oratione eius, sed ex moribus spectare debetis. Iam dabo operam, quam maxime potero, vt breui id faciam. Neque haec altercatio nostra vobis inutilis erit, P. C. Plerumque enim resp. priuatis crescit inimicitia; vbi nemo ciuis, qualis sit vir, potest latere. Primum igitur quoniam omnium maiores Crispus Sallustius ad vnum exemplum & regulam quaerit, velim mihi respondeat, numquid, quos protulit, Scipiones, & Metelli, ante fuerint aut opinionis, aut gloriae, quam eos res gestae suae & vita innocentissime acta, commendauit? quod si hoc fuit illius initium nominis, & dignitatis, cur non aequae de nobis existimetur? cuius & res gestae illustres sunt,

&c

& vita integerrume acta. Quasi vero tu sis ab illis viris, Sallusti, ortus: quod si esses; nonnullis iam tuae turpitudinis pigeret. Ego meis maioribus virtute mea praeluxi; uti, si prius noti non fuerint, a me accipiant initium memoriae suae: tu tuis vita, quam, turpiter egisti, magnas offudisti tenebras; ut etiam, si fuerint egregii ciues, certe venerint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos viros obiectare. Satius est enim, me meis rebus gestis florere, quam maiorum opinione niti, & ita viuere, ut ego sim posteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum. Neque mecum iis conferri decet, P. C. qui iam decesserunt, omnique odio carent, & inuidia; sed cum iis, qui mecum vna in republica versati sunt. Sed si fuerim aut in honoribus petendis nimis ambitiosus; (non hanc dico popularem ambitionem, cuius me principem confiteor, sed illam perniciosam contra leges, cuius primos ordines Sallustius duxit;) aut in gerendis magistratibus, aut in iudicandis maleficiis tam seuerus; aut in tuenda republica tam vigilans; quam tu proscriptionem vocas: credo quod non omnes tui similes incolumes in hac vrbe vixissent. At quanto meliore loco republica tuenda staret, si tu par ac similis scelerum ciuium, vna cum illis adnumeratus esses! An ego tunc falso scripsi, *Cedant arma togae*, qui togatos armatos, & pace bellum oppressi? An illud mentitus sum, *Fortunatam me consule Romanam*; qui tantum intestinum bellum, & domesticum vrbis incendium exstinxi? Neque te tu piget, homo leuissime, cum ea culpas, quae in hi-

storiis mihi gloriae ducis? An turpius est, P. C. scribentem mentiri, quam illum palam hoc ordine dicentem? Nam, quod meam aetatem increpauisti, tantum me abesse puto ab impudicitia, quantum tu abes a pudicitia. Sed quid ego de te plura quaerar? Quid enim mentiri turpe duces, qui mihi ausus sis eloquentiam uti vitium obiceret? Cuius semper nocens eguisti patrocinio. An vllum existimas posse fieri ciuem egregium, qui non his artibus & disciplinis sit eruditus? An vlla alia putas esse rudimenta, & incunabula virtutis, quibus animi ad gloriae cupiditatem aluntur? Sed minime mirum est, P. C. homo, qui desidia ac luxuriae plenus sit, haec uti noua, atque inusitata, miratur. Nam quod ista inusitata rabie petulanter in vxorem, & in filiam meam inuasisti, quae facilius mulieres se a viris abstinerunt, quam tu vir a viris; satis docte ac perite fecisti. Non enim me sperasti mutuam tibi gratiam relaturum, & vicissim tuas compellaturum. Vnus enim satis es materiae habens: neque quidquam turpius est domi tuae, quam tu. Mulum te vero opinio fallit, qui mihi putasti parare inuidiam ex mea re familiari: quae multo mihi minor est, quam habere dignus sim. Atque utinam ne tanta quidem esset quanta est; uti potius amici mei viuerent, quam ego testamentis eorum locupletior essem! Ego fugax, Crispe Sallusti? Furori tribuni pl. cessi: vtilius duxi, quamuis fortunam vnus experiri, quam vniuerso populo R. ciuilibus essem dissensionis causa: qui, postquam ille suum annum in rep. perbacchatus est; omniaque quae

quae commouerat, pace & otio refederunt: hoc ordine re-
 vocante, atque ipsa Rep. manu retrahente me, reuerti. Qui
 mihi dies, si cum omni reliqua vita conferatur, animo qui-
 dem meo superet, cum vniuersi vos, populusque R. fre-
 quens aduentu meo gratulatus est. Tanti me fugacem, mer-
 cenarium patronum hi aestimauerunt. Neque hercule mi-
 rum est, si ego semper iustas omnium amicitias aestimauit.
 Non enim vni priuatim ancillatus sum, neque me addixi:
 sed quantum quisque reip. studuit, tantum mihi fuit aut ami-
 cus, aut inimicus. Ego nihil plus volui valere, quam
 pacem; multi privatorum audacias nutruerunt. Ego
 nihil timui, nisi leges: multi arma sua timeri volue-
 runt. Ego nunquam volui quidquam posse, nisi pro
 vobis: multi ex vobis, potentia freti in vos suis viri-
 bus abusi sunt. Itaque non est mirum, si nullius ami-
 citia vsus sum, qui non perpetuo reip. amicus fuit: ne-
 que me poenitet, si aut petenti Vatinius reo patroci-
 nium pollicitus sum, aut Sexti insolentiam repressi, aut
 Bibuli patientiam culpauit, aut virtutibus Caesaris fa-
 uer. Hae laudes enim egregii ciuis, & vnicæ sunt. Quae
 si tu mihi vti vitia obicitis, temeritas tua reprehendi-
 tur, non mea vitia culpabuntur. Plura dicerem, si apud
 alios mihi esset dicendum, P. C. non apud vos, quos
 habui omnium actionum mearum monitores. Sed, vbi rerum
 testimonia adsunt, quid opus est verbis? Nunc, ad te vti
 reuertar, Sallusti, patremque tuum praeteream: qui si
 nunquam in vita sua peccauit, tamen maiorem iniuriam
 reip. facere non potuit, quam quod te talem filium genuit.
 Neque, tu si qua in pueritia peccasti, exsequar, ne
 parentem tuum videar accusare, qui eo tempore summam
 tui potestatem habuit, sed qualem adolescentiam egeris.
 Hac enim demonstrata, facile intelligetur, quam petulantem
 pueritia tam impudicus, & procax, adoleueris. Postea
 quam immensae gulae impudicissimi corporis quae-
 stus sufficere non potuit; & aetas tua iam ad ea pati-
 enda, quae alteri facere collibuisse, exoleuerat; cupi-
 ditatibus insinuat efferebatur, vti, quae ipsi corpori
 tuo

tuo turpia non duxisses, in aliis experireris. Ita non est facile reputare, P. C. utrum inhonestioribus corporis partibus rem quaesierit, an amiserit. Domum paternam viuo patre turpissime venalem habuit, vendidit. Et cui dubium potest esse, quin mori coegerit eum, quo hic nondum mortuo pro herede gesserit omnia? Neque pudet a me eum quaerere, quis in P. Crassi domo habitat; cum ipse respondere non queat, quis in ipsius habitat paterna domo. At hercule! lapsus aetatis tirocinio, postea se correxit. Non ita est: sed abiit in solatium sacrilegii Nigidiani: bis iudicis ad subsellia attractus, extrema fortuna sterit: & ita discessit, ut non hic innocens esse, sed iudices peierasse, existimarentur. Primum honorem in quaestura adeptus, hunc locum, & ordinem, despectum reddidit, cuius aditus sibi quoque, fordidissimo homini, patrisset. Itaque timens, ne facinora eius clam vos essent, cum omnibus matribus familias opprobrio esset, confessus est, vobis audientibus, adulterium; neque erubuit ora vestra. Vixeris, ut libet, Sallusti; egeris, quae volueris; satis sit, vnum te tuorum scelerum conscium esse; noli nobis languorem, & soporem nimium exprobrare. Sumus diligentes in tuenda pudicitia vxorum nostrarum: sed ita expectati non sumus, ut a te cauere possimus. Audacia tua vincit studia nostra. Equod hunc mouere possit, P. C. factum ac dictum turpe, quem non puduit palam, vobis audientibus, adulterium confiteri? Quod si nihil pro me tibi respondere voluissim; sed illud censorium elogium Ap. Claudii, & L. Pisonis, integerrimorum virorum, quo vsus est quisque eorum, pro lege palam vniuersis recitarem: nonne tibi viderer aeternas inurere maculas, quas reliqua vita tua eluere non possit? Neque post illum delectum senatus te vniquam vidimus. Nisi forte in ea te castra coniecisti, quo omnis sentina reip. confluerat. At idem Sallustius, qui in pace a senator quidem manserat, postea quam resp. armis oppressa est, & idem victores, qui exsules reduxit, in senatum post quaesturam reductus est. Quem hono-

rem

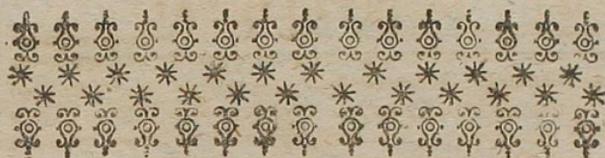
rem ita gessit, ut nihil non venale in eo habuerit, cuius aliquis emtor fuerit. Ita igitur egit, ut nihil non aequum, ac verum duxerit, quod ipsi facere collibuisse: neque aliter vexavit, ac debuit, si quis praedae loco accepisset magistratum. Peracta quaestura, posteaquam magna pignora eis dederat, cum quibus similitudine vitae se coniunxerat, vnus iam ex illo grege videbatur. Eius enim partis exemplar erat Sallustius, quo tanquam in imam voraginem coetus omnium vitiorum excefferat: quidquid impudicorum *cilonum*, parricidarum, sacrilegorum, debitorum fuit in vrbe, municipiis, colonis, Italia tota, sicut in fretis, subsederant, nominis perdit, ac notissimi, nulla in parte castris apti, nisi licentia vitiorum, & cupiditate rerum nouarum. At postea quam praetor factus est, modeste se gessit & abstinenter. Nonne ita provinciam vastavit, ut nihil neque passi sint, neque expectarint grauius focii nostri in bello, quam experti sunt in pace, hoc Africam interiorem obtinente? vnde tantum hic exhaust, quantum potuit aut fide nominum transiici, aut in naues contrudi. Tantum, inquam, P. C. exhaust, quantum voluit: ne causam diceret, sestertio duodecies cum Caesare paciscitur. Quod si quippiam eorum falsum est; hic palam refelle, vnde tu, qui modo ne paternam quidem domum redimere potueris, repente tanquam somnio beatus, hortos pretiosissimos, villam Tiburti C. Caesaris, reliquas possessiones parauearis? Neque piguit quaerere, cur ego P. Crassi domum emissem: cum tu veteris villae dominus sis, cuius paulo ante fuerat Caesar? modo, inquam, patrimonio non comeso, sed deuoraro, quibus rationibus repente factus es tam affluens, & tam beatus? Nam quis te faceret haeredem, quem ne amicum quidem suum satis honestum quisquam sibi ducit, nisi similis, ac par tui? At hercule egregia facta maiorum tuorum te extollunt: quorum siue tu es similis, siue illi tui, nihil ad ornatum scelerum, ac nequitiam addi potest. Verum, ut opinor, honores tui te faciunt insolentem. Tu, Crispe Sallusti, tantidem putas esse bis senatorem, & bis quaestorem fieri, quan-

quanti bis consularem, & bis triumphalem? *Carere debes omni vizio, qui in alterum paratus est dicere.* Is demum maledicit, qui non potest verum ab altero audire. Sed tu omnium mensarum affecta, omnium cubicularum in aetate pellex, & idem postea adulter, omnis ordinis turpitude es, & ciuiliis belli memoria. Quod enim grauis pati potuimus, quam quod te incolumem in hoc ordine videamus? Desine bonos perulantissima consecrari lingua: desine morbo proacacitatis isto vti: desine vnumquemque moribus tuis aetlimare: his moribus amicum tibi facere non potes, videris velle inimicum habere. Finem dicendi faciam P. C. Saepe enim vidi grauius offendere animos auditorum eos, qui aliena flagitia aperte dixerunt, quam eos qui commiserunt. Mihi quidem ratio habenda est, non quid Sallustius merito debeat audire, sed vt ea dicam, si qua ego honeste effari possim.

C. SALLVSTIVS CRISPVS
EXPLICIT.

COL-

COLLECTIO
LOCUTIONVM SALLVSTII
SINGVLARIVM.

C. significat Bellum Catilinarium,
I. Bellum Iugurthinum. Prior Nu-
merus Caput, alter Paragra-
phum.

A Bunde esse. *Cat.* 21, 1, 58, 9.
Adeptus, in *significatione passiva*, I. 101, 9
& *passim*.

Ad hoc, C. 14, 2. & *saepissime alibi*.

Ad se versus, I. 58, 4. 69, 1.

Ad tempus, pro *in tempore*, I. 70, 4.

Ad urbem erant imperatores, C. 39, 4.

Aduolui genua, *Fragm. incert.*

Aegritudo, I. 82, 3.

Aequa manu discedere ex praelio, C. 39, 4.

Aemulatus facta consultaque, *Fragm. Hist. L. III.*

Aequum bonumque, I. 35, 7.

Aetatem agere, C. 4, 2. & *saepissime alibi*.

Aetatem habere procul a republica, C. 4, 1.

Agere aetatem in excelso, C. 51, 12.

per ignauiam, I. 2, 4.

pro victore, I. 98, 7.

vitam in obscuro, C. 51, 12.

Q

Agi-

INDEX.

- Agitare imperium*, C. 9, 6.
laetitiam, C. 48, 1.
mente, C. 20, 5.
pacem, I. 14, 10.
praesidium, I. 55, 4. 85, 33.
republicam, C. 28, 3.
- Alia omnia*, C. 47, 1. I. 58, 1.
- Aliena mens*, C. 37, 1.
- Alienus consilii*, C. 48, 5.
- Alius post alium*, I. 63, 5.
- Alteri alteros vincere*, I. 42, 4.
- Agat fieri*, I. 34, 1.
- Amplius duobus millibus*, C. 56, 2.
- Amplius annos XXX.* C. 59, 6.
- Animo valere*, I. 11, 5.
- cum Animo suo reputare, valere, cogitare, agitare,*
trahere, I. 13, 5. & passim.
- Antecapere*, C. 13, 3. & passim.
- Anteuenire*, I. 4, 6. & saepius.
- Anxius trahere cum animo suo*, I. 93, 1.
- Ardens in cupiditatibus*, C. 5, 3.
- Arduum, pro difficili*, C. 3, 2. & saepissime.
- Aspera foedaque euenerant*, C. 26, 6. & saepissime.
- Atque, pro quam*, C. 27, 6, 7.
- Atterere alterius pudorem*, C. 16, 3.
- B.
- Belli domique*, I. 41, 7.
- Bonum & aequum*, I. 15, 3.
- honestumque*, I. 5, 5.
- C.
- Castellani*, I. 22, 7.

INDEX.

- Casus pro occasso*, I. 25, 10. & *passivus*.
Circumventus difficultatibus, I. 7, 1.
     necessitudinibus, C. 21, 1.
Claritudo, I. 2, 4. 7, 4.
Clemens pro non nimius, I. 22, 1.
Cognomen ex virtute, I. 5, 4.
Commercari, I. 66, 1.
Concedere in ius, C. 20, 7.
     nomen & gentem imperantium, I.
         18, 12.
     naturae, I. 14, 15.
Consuetudo stupri, C. 23, 4.
Consuetum pro familiari, I. 85, 6.
Consultare rei publicae, C. 6, 7.
Contendere flagitiis, C. 11, 2.
Coopertus flagitiis, C. 23, 1.
ex Copia rei facere, I. 39, 5.
pro Copia rei facere, I. 90, 1.
Creditum abiurare, C. 25, 4.
Cultus pueritiae, I. 75, 1.

D.

- Dare victos hostes*, I. 79, 3.
Deformatus aerumnis, I. 14, 7.
Descendit in pectus, I. 11, 7.
De integro, I. 62, 10.
Detractare pro calumniari, I. 53, 8.
Diei vesper erat, I. 52, 3.
Degredi monte, I. 49, 3.
Discordiosus, I. 66, 2.
Dolentia alicui, I. 87, 1.

INDEX.

Domus foris, C. 20, 14.
Ductare exercitum, C. 11, 5. 19, 3.

E.

Egressus ad summum montis, I. 93, 2.
Emori per virtutem, C. 20, 9.
Ex conscientia timere, I. 62, 8.
Ex copia rerum statuere, I. 39, 5.
Ex lubricitate uti, I. 42, 4.
Ex vero, C. 8, 1.
Extrema experiri, C. 26, 6.
in Extremo fortunae sitae, I. 23, 2.
Extremum diei, I. 21, 2.

F.

Fausto opus, C. 46, 2. & passim.
Falsum esse, pro, deceptorem esse, C. 10, 5.
Falsum me habuit ea res, I. 10, 1.
Fides publica, C. 48, 3.
Fidei causa, I. 85, 29.
Fortunatus forma, genere, C. 25, 1.
Furibundus, C. 31, 9.
Futurum quae imperata sint, I. 100, 4.

G.

Gignentium nuda, I. 79, 6. *cuncta*, I. 93, 4.
Gnarritas locorum, *Fragm. Hist. L. III.*
Grassari ad gloriam via virtutis, I. 1, 3. *cupidine*
atque ira, I. 64, 5.
in Gratia habere, I. III, 1.

INDEX

ea Gratia id euenit, I. 54, 4.
Gratiam facere delicti, C. 52, 8,
quaerere, I. 4, 3.
Gratis bonus, C. 16, 4.

H.

Habent in se mores, I. 54, 4.
Habere accurate & liberaliter, I. 103, 5.
compertum, C. 58, 1.
exercitum luxuriose, C. 11, 5.
in amicis, I. 7, 6.
in custodiis, C. 50, 5.
incertum, C. 41, 1.
in incerto, I. 46, 7.
in propatulo, C. 13, 3.
in spe, C. 31, 7.
manifestum, I. 33, 4.
occultum, C. 23, 6.
pensi & moderati, C. 23, 3. & *passim*.
pericula vilia, C. 16, 2.
se se aequaliter, C. 2, 2.
Haueto, pro Valetto, C. 35, 6.
Hiberna, I. 103, 4.
Homo adolescens, C. 38, 1. & *passim*.
foedus, C. 19, 1.
nouus, C. 23, 2. I. 85, 3.
Honestatus honore, C. 35, 3.
Hostilia facere, I. 107, 2.

I.

Iacere mentionem, I. 11, 5.
Id locorum, I. 63, 6, 72, 2.

Q³

Idem

INDEX.

- Idem maioribus suis facere, pro, idem quod maiores,*
I. 85, 17.
- Ignava lingua, regio, pro, ignota, l. 18, 7. 52, 4.*
- Ignoratus, pro, occultatus, l. 54, 9.*
- Impensus quid facere, l. 75, 1.*
- Imponere invidiam, C. 42, 4.*
- Importuosum mare, l. 17, 5.*
- de Improviso, C. 28, 1.*
- Impunitas alicuius facti, C. 30, 6.*
- In hostem pugnare, C. 9, 5.*
- In invidia esse, l. 25, 5.*
- Imperio natus, l. 31, 11.*
- In manus, pro, ad manus, venire, l. 89, 2.*
- In obscuro vitam agere, C. 51, 12.*
- In oculis situm, C. 20, 16.*
- In rem est, C. 20, 1.*
- In unum convocare, C. 17, 2. & passim.*
se recipere, l. 49, 5.
- Incedunt per ora vestra, l. 31, 10.*
- Inceptum, pro consilium, l. 90, 2. & passim.*
- Incredibile memoratu, C. 6, 2. & passim.*
- Incultus, substantiue, l. 2, 4.*
- Inermus, l. 107, 1.*
- Ingenium in promptu habere, C. 7, 1.*
loci, Fragm. Hist. L. III.
- Ingens belli animus, l. 63, 2.*
- Innocens, pro, integer, incorruptus, l. 46, 1.*
- Insolens malorum artium, C. 3, 4.*
- Insolentia loci, l. 49, 6.*
- Instruere praelio, Fragm. Hist. L. I.*
- Intendere officia, l. 75, 8.*
- Interrogatus lege, C. 31, 4.*

Int-

INDEX.

- Intestabilis, pro detestabilis, l. 67, 3.*
Inuasit auaritia in animos, l. 32, 4.
Iocum mouere, C. 25, 5.
Is talis vir, l. 63, 6.
Iurare ex sententiâ, l. 109, 4.
Ius bonumque, C. 9, 1.
     fasque, C. 15, 1.
Iuxta aestumare, C. 2, 7.
     ponere, l. 65, 2.

L.

- Legare sibi, pro, legatum sibi adsumere, l. 28, 4.*
Liberalis pecuniae, C. 7, 7.
Locus placitus, l. 81, 1.
     Lubidinem habere in aliquare, l. 40, 3.
Luculenta oratio, C. 31, 6.

M.

- Malefici generis animalia, l. 17, 6.*
Manifestus sceleris, C. 52, 36. l. 35, 8.
Miserari, pro, commemorare ad mouendam commi-
     serationem, l. 23, 2.
Miseriae onerique esse, C. 10, 2.
Mulier ancilla, l. 12, 5.
Multum diei, l. 51, 2.
Multus instat, l. 84, 1.

N.

- Naturae concedere, l. 14, 15.*
Necessitudo, pro, necessitas, C. 59, 19. & pessim.

I N D E X.

Proxima Carthaginem, I. 18, 11.

Proxime Hispaniam, I. 19, 4.

Publicum bonum, C. 38, 3.

malum. C. 37, 8.

Q.

Quasi, pro, fere; saepissime.

Quaestivissimae epulae, Fragm. Hist. L. II.

R.

Repulsum abire, I. 110, 8.

Requiescere ex miseris, C. 4, 1.

S.

Satias, pro, satietas, Fragm. Hist. L. III.

Satisfactio, C. 35, 2.

Senati, pro Senatus, in genitiuo, C. 36, 5. & passim.

Senatum dare, I. 13, 9.

Senecta aetas, Fragm. incert.

Senectum corpus, Fragm. Hist. L. IV.

Sicuti, pro, tanquam, C. 28, 1. & passim.

Sine modo modestiaque, I. 41, 9.

Soluerat, pro, solitus fuerat, Fragm. Hist. L. II.

Student sese praestare caeteris, C. 1, 1.

Sublima nebula. Fragm. Hist. L. III.

Supplicia, pro, precibus & supplicationibus, C. 9, 3.

& passim.

Supra repetere, C. 1, 9.

T.

Torcumata, C. 20, 13.

Tra-

INDEX.

- Trabere animo*, I. 84, 3.
    cum animo, I. 93, 1.
Tumulti, pro *tumultus*, C. 59, 5.
Tutus, pro *tuitus*, I. 52, 4.
    V.
Vacuus ab odio, C. 51, 1.
    frugis, I. 90, 1.
Venum ire, I. 28, 1.
Vesper diei, I. 52, 3.
Vexare pecuniam, C. 20, 13.
Vitabundus, I. 101, 9.
Vlciscor, *passive*, I. 31, 3.
Volentia, pro *quae volumus*, I. 73, 3.
Voluptarius, C. 11, 6.
Vulgus fuimus, C. 22, 7.

FINIS.

CATALOGVS
VARIORVM LIBRORVM
CLASSICORVM,

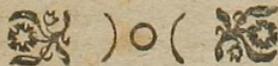
Quos
propriis sumtibus imprimi
curauit

M. G. WEIDMANNVS, Bibl. Lipsf.

- C** Jul. Caesaris comm. de Bello gallico & ciuili, cum
viriisque supplementis ab A. Hirto vel Oppio ad-
iectis. Christophorus Cellarius recensuit, & No-
tis ac nouis Tabulis Geograph. illustrauit. in 8. Lipsiae
1705.
- I**soctatis Attici Rhet. Orationes tres & Plutarchi libellus de
puerorum Educatione: Analyfi grammatica, interpreta-
tione simplici ad Textum graecum & Paraphrasi perspi-
cua admodum Ioh. Minellii illustrati studio M. Christ.
Iunckeri, 8. Lipsf. 1704.
- L**uc. Ann. Flori rerum Rom. libri quatuor. Editio noua, cum
notis selectis & nouis instar I. h. Minellii illustrata a M.
Christ. Iunckero, 12. Lipsiae 1703.
- P**. Virgilius Maro cum notis nouis admodum Ioh. Minellii
studio M. Christ. Iunckeri 12. Lipsiae 1703.
- P**. Terentii comediae sex, ex emendatiss. Editionibus re-
censitae ad modum Ioh. Minellii cura & studio M. Christ.
Iunckeri, Lipsiae 12, 1702.
- A**esopi Fabulae in Scholis vsitatae a Ioach. Camerario com-
positae, nunc Vocab. ac phrasibus lat. germ. adornatae
a M. Alb. Reineccio, 8. ib. 1699.
- C**unaei Petri Orationes argumenti varii, eiusdem. alia Opuscu-
la lat. cum nouis notis & Obseruat. Christ. Cellarii, in 8.
Lipsiae 1693.
- I**eronimus M. T. de Officiis Libri tres, cum notis perpetuis
ad modum Ioh. Minellii illustrati 12. ib. 1699.
- E**j. Orationes selectae cum not. select. & Ind. Iscuplet. ad
modum Ioh. Minellii illustratae 12. ib. 1701.

M. Tull.

- M. Tull. Ciceronis Epistolarum, quae extant ad Familiare:
 Lib. 26. in vsum locupletissimum notis perpetuis ad mo-
 dum Ioh. Minellii illustratarum, ib. 1705.
- Q. Curt. de Rebus Alex. M. c. notis perp. ad modum Ioh.
 Minellii, & Ind. locupl. illustratus 12. ib. 1700.
- Corn. Nepos, cum notis select. ff. in modum Ioh. Minellii il-
 lustratus, 12. ib. 1699.
- Cellarii Christ. Conciones civ. seu Orationes, ex optimis
 Historicis lat. excerptae, auctae & in meliorem ordinem
 redactae, 12. ib. 1699.
- Erasmi Rot. de civilitate morum lat. & germ. 8.
 Iustini Historiarum Libri, cum Notis select. ad modum Ioh.
 Minellii, & ind. locupl. illustr. 12. Lips. 1701.
- Lindnerus Trilinguis, h. e. Lexicon lat. graec. & germ. E-
 ditio quarta, longe auct. & corr. 8. Lips. 1700.
- Laurembergii Petri institutiones Arithmeticae; Edit. noua
 & addit. aucta ab Hier. Dicelio 12. ib. 1698.
- Murmellii Ioh. Loc. communes, & Taubm. sent. 8.
- Ouid. P. Nat. Opera omnia tomis tribus comprehensa cum
 castig. & obseruat. Nic. Heinsii 22. Lips. 1697.
- Paforis Georg. Manuale N. T. 12. Lips. 1698.
- Ej. Syllabus gr. lat. & lat. gr. omnium N. T. Vocum, ordi-
 ne Alphab. & iuxta edit. Ioh. Leusdenii, 12. 1699.
- Schonsleideri Wolffg. S. I. Apparatus Eloquens, cum
 praef. Christ. Cellarii in 8. 1698.
- Schmidii Er. & Ph. Melanchthonis Grammat. lat. 8.
- Ej. Compendium ex Grammatica Latina pro primis inci-
 pientibus, 8. ib. 1699.
- Thomasi Iac. Philosophia practica Tabellis comprehensa,
 cum Annot. Eiusd. fol. Lips. 1697.
- Ej. Schediasma hist. s. vartis ad Historiam tum philos. tum
 Ecclési. pertinentia &c. ib. in 4.
- Ej. Breuiarium Ethicorum Aristotelis ad Nicom. ib. 8.
- Tursellianus Hier. de particulis lat. Orat. locupletatus a M.
 Thomasio 12. Lips. 1700.
- Vogelmanni Georg. Elegantiae lat. Serm. 12. ib. 1604.
- Caji Suet. Tranq. Caesarum XII. vitae, ad modum Ioh. Mi-
 nellii cura M. Christ. Funckeri, Lipsiae 1706.

illares
d moe
a Ioh.
illi il-
ytimis
dinem
n Ioh.
m. E.
. noua
fa cum
ordi-
cum
n inci-
henfa,
of. tum
ib. g.
us a M.
4.
bb. Mi.

94 V 1

1018

Bibl. der Franckeschen Stiftungen Halle

Ha33\$0159603

